

AZƏRBAYCAN DİLİ

TƏDRİS DİLİ

DƏRSLİK

10

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırlız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayraqınla məsud yaşa!

Minlərlə can qurban oldu,
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

TOFİQ HACIYEV
SAMİRƏ BEKTAŞİ
YEGANƏ HÜSEYNNOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ

*Ümumi təhsil müəssisələrinin 10-cu sinifləri üçün
Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə*

DƏRSLİK

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi

**Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)**

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International lisenziyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trims.edu.az saytında yerləşdirilmişdir. Bu nəşrdən istifadə edərkən lisenziyanın şərtləri qəbul edilmiş sayılır:

İstiqadə zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı göstərilməlidir.

Nəşrdən kommersiya məqsədilə istifadə qadağandır.

Törəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtləri ilə yayılmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur. Əməkdaşlığınıza üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ - QƏRB

MÜNDƏRİCAT

Layihə işi 6

1-ci bölmə

DİL VƏ CƏMIYYƏT

1. Dil	12
2. Cəmi 40 söz	16
3. Hər şey su ilə başladı	26
4. Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı	34
5. Arzum jurnalist olmaq idи	42

2-ci bölmə

TƏBİƏT VƏ BİZ

1. Muğan	54
2. Şollar su kəməri.....	62
3. Xəzər dənizi.....	70
4. Çinarın şikayəti.....	80
5. Birlik.....	86
6. Şəhidlər	90

Şərtli işaretlər:

	– Dinləyib-anlama və danışma		– Yazı
	– Nitqi zənginləşdirmə		– Dil qaydaları
	– Grammatik sual və təpşiriqlər		

3-cü bölmə

AİLƏ VƏ CƏMİYYƏT

- 1. Sevgi ağaçları 94
- 2. "Sən" dili əvəzinə, "mən" dili 102
- 3. Məndən ötdü, qardaşımı dəydi ... 110
- 4. Dua edən əllər 120
- 5. Mirzə Səfər 126

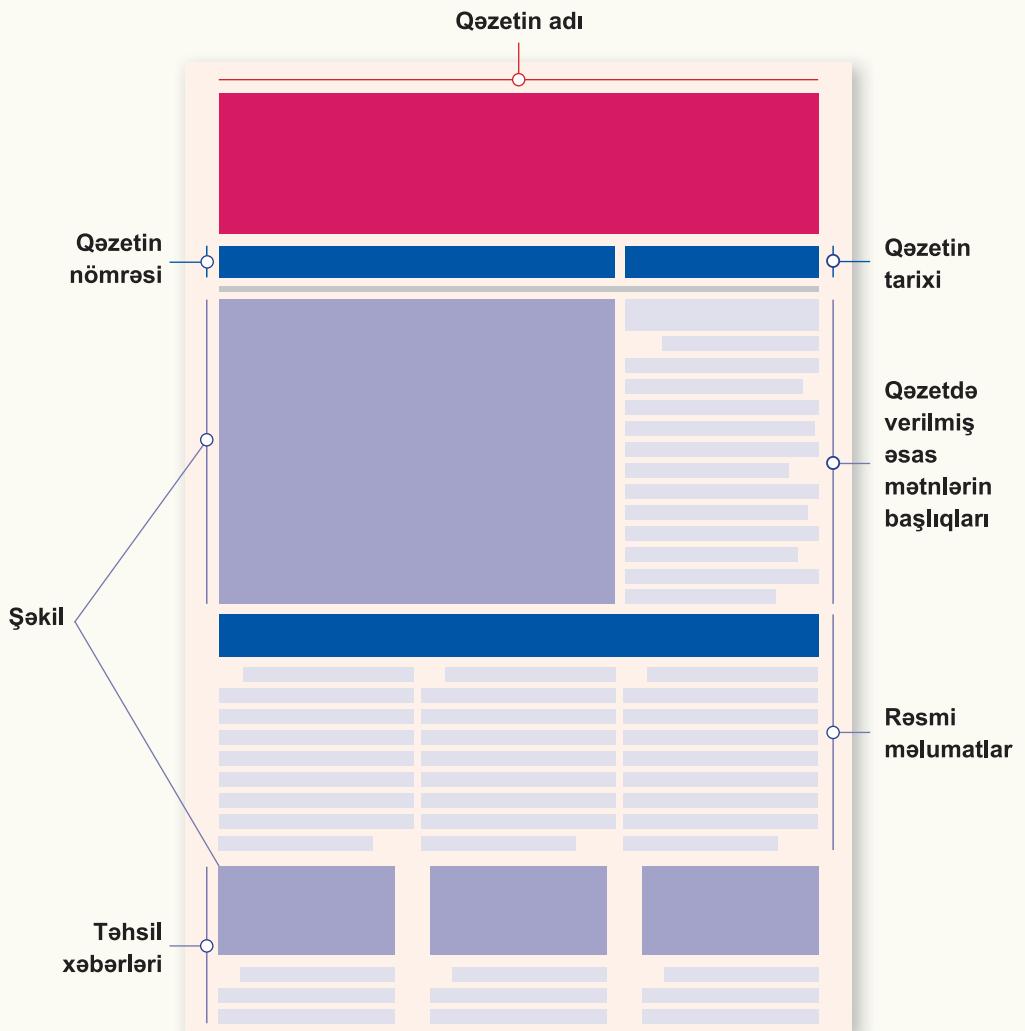
4-cü bölmə

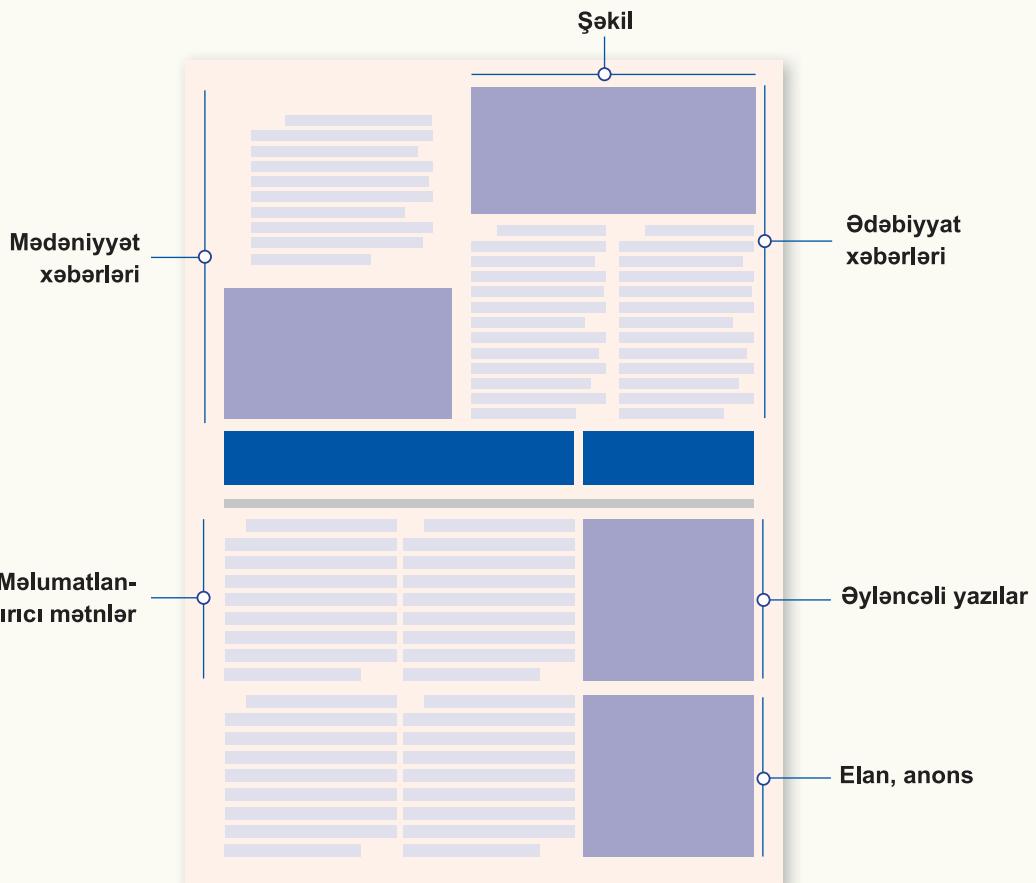
MİLLİ İRSİMİZ

- 1. "Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 138
- 2. Vatikandan gələn var 144
- 3. Əsir ağaçın hekayəti 154
- 4. Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada 160
- 5. Bahar nəğmələri 170
- 6. İldirilmiş yollarla 180
- 7. Azərbaycanın milli geyimləri 186
- Lügət 194
- Dərslikdə ixtisarla verilmiş şəxs adları 205
- İstifadə olunmuş ədəbiyyat 207

Əziz şagirdlər! Bu tədris ilində siz daha bir layihə üzərində işləyəcəksiniz: qəzet maketi hazırlamağı öyrənəcəksiniz.

Bu il size təqdim olunan layihə ilk baxışdan çətin görünse də, düşünürük ki, bu işin öhdəsindən layiqincə gələcəksiniz.

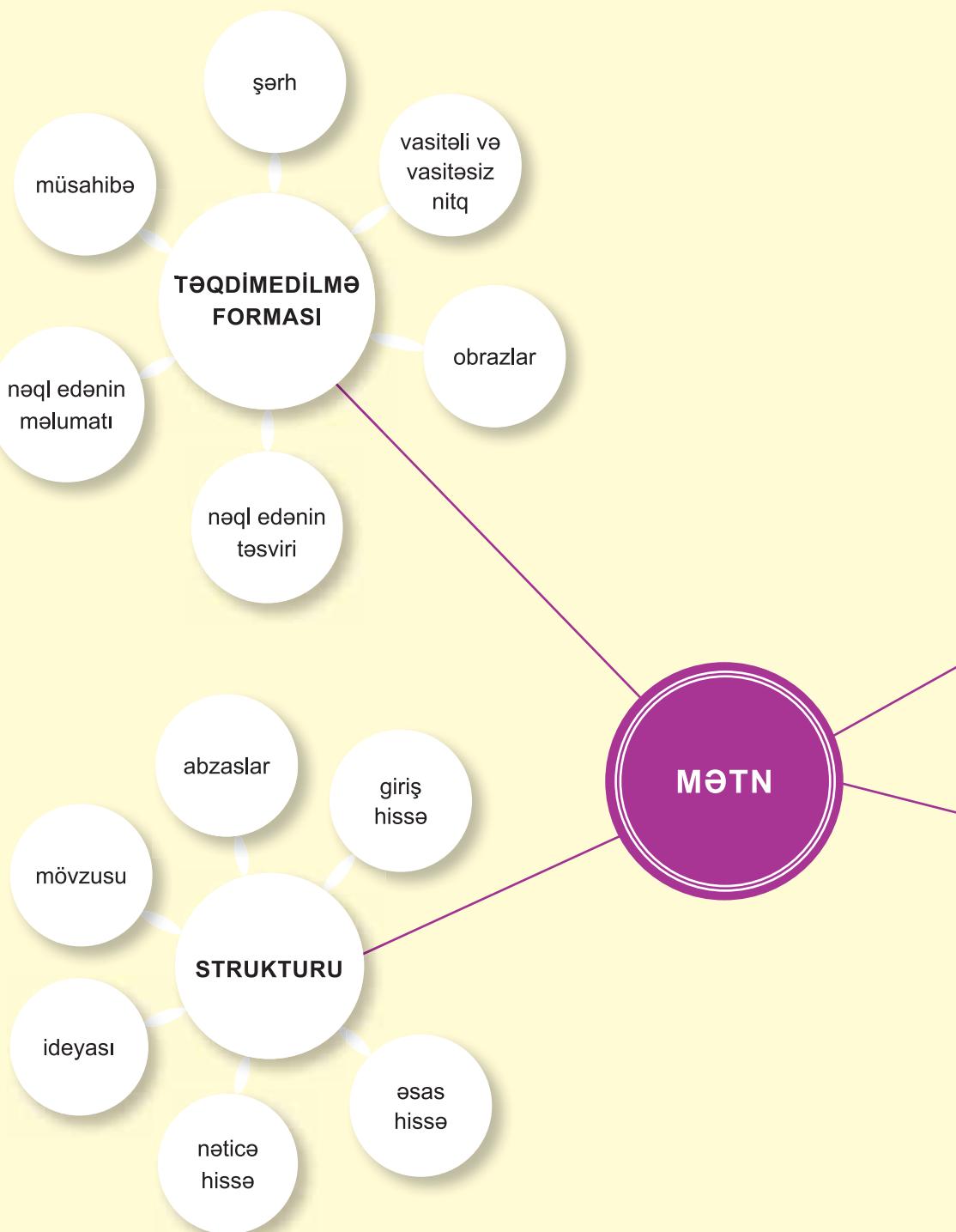

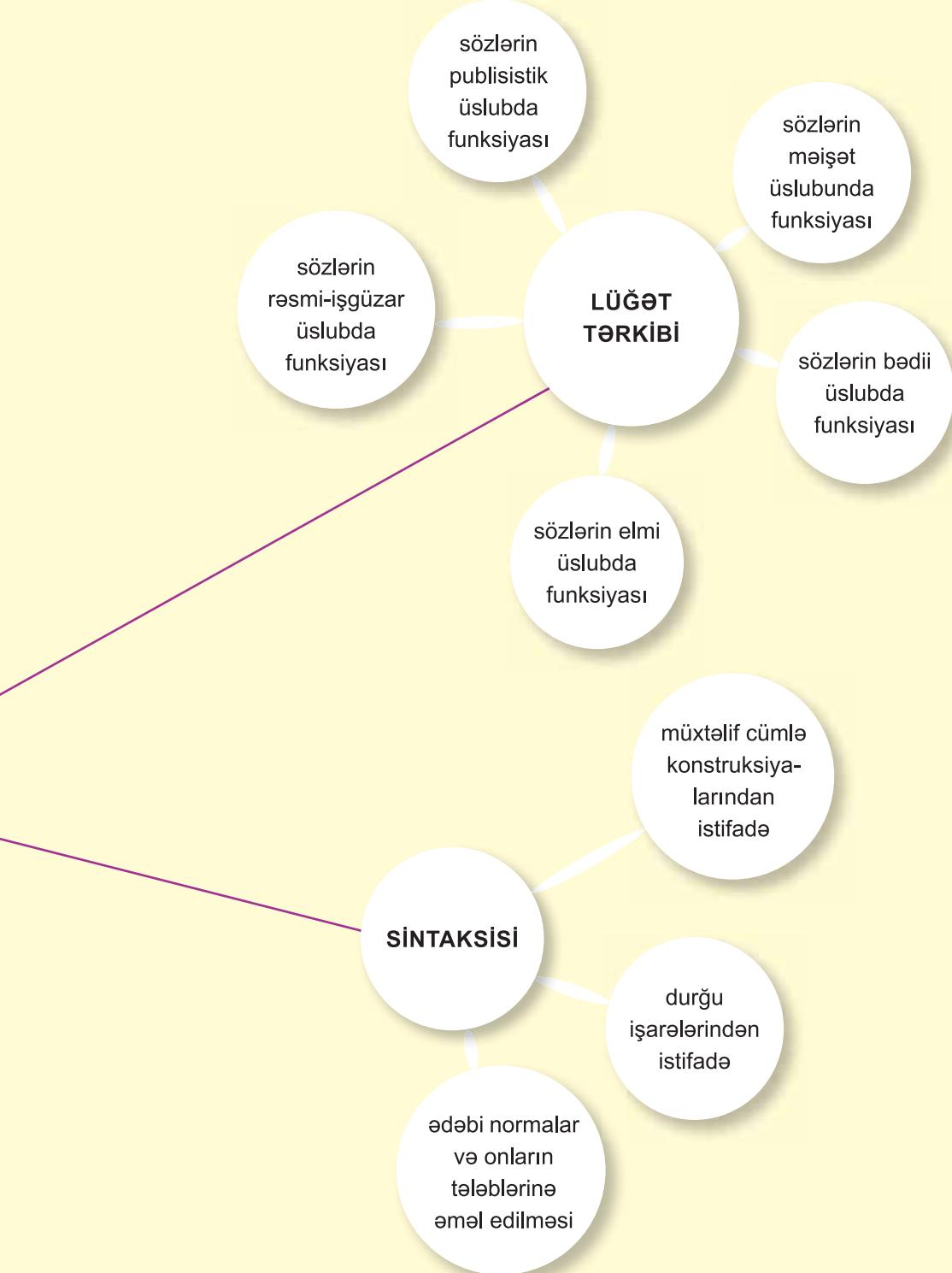

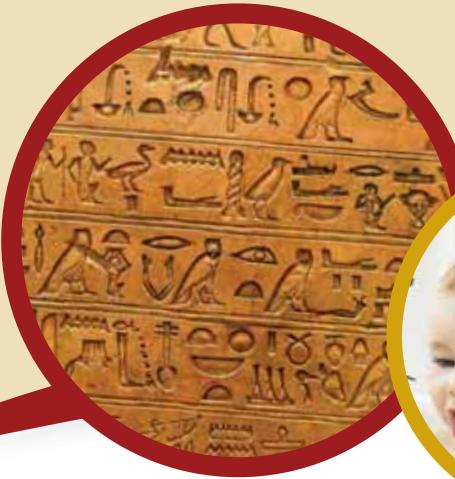
LAYİHƏNİ HAZIRLAMAQ ÜÇÜN:

- İlk gündən qruplara bölünün.
 - Hər qrupun vəzifələrini, görəcəyi işləri müəyyənləşdirin.
 - Görəcəyiniz işlər:
 - Materialları toplamaq (ilboyu hazırlayacağınız mətnlər, hekayələr, məqalələr; məktəbinizdə keçiriləcək tədbirlər, sorğular və s.);
 - Mətnlərin orfoqrafik cəhətdən düzgünlüyünü yoxlamaq;
 - Cümələlərin ədəbi dil normalarına uyğunluğunu yoxlamaq;
 - Mövzuya uyğun şəkillər toplamaq;
- Siz maketi hazırlamaq üçün **Microsoft publisher** programından istifadə edə bilərsiniz.
- Qəzetdəki bölmələr, rubrikalar və s. haqqında sxem 192–193-cü səhifələrdə verilmişdir.

İl ərzində mətn üzərində iş aparmaq üçün bu sxemdən istifadə edəcəksiniz.

1-ci BÖLMƏ

DİL VƏ CƏMIYYƏT

- Dil
- Cəmi 40 söz
- Hər şey su ilə başladı
- Bəşəriyyətin yaddaşı – yazı
- Arzum jurnalist olmaq idi

Hər bir xalq öz dili ilə yaranır

Ümummilli Lider Heydər Əliyev

Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur.

Heydər Əliyev
Ümummilli Lider

- Bölmənin epiqrafinə diqqət yetirin, yoldaşlarınızla aşağıdakı suallar ətrafında fikir mübadiləsi aparın.
 - Bölmə nə üçün “Dil və cəmiyyət” adlandırılabilir?
 - Dilin formalaşmasında cəmiyyətin hansı rolü vardır?
 - “Dil cəmiyyətin məhsuludur” fikri ilə razısınız mı?
 - Dil cəmiyyəti formalaşdırıb bilərmi?
 - Dil nə üçün ictimai hadisə hesab edilir?

1

1. Aşağıdakı kəlam və mətnləri düzgün tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun.

Üzeyir Hacıbəyli

1

Hər bir millətin bütün milliyətilə bəqasına (*əbədiliyinə*) baş səbəb onun dili-dir və dilinin **tərəqqisidir**. ... bir millətin də ki dili batdı, onda o millət özü də batar...

müdriklərin
nəzərində

dilçi alimin
nəzərində

Nəriman Nərimanov

2

Ana dili! Bir dil **ki** mehriban bir vücud öz məhəbbətini sənə bu dil-də bəyan edir. Bir dil **ki** sən hələ beşikdəykən bir layla şəklində öz ahəng və lətafətini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin guşələrində nəqs bağ-lıyıbdır.

Afad Qurbanov

3

Dil dilçilik elmi tərəfindən öyrənilir. Dil ictimai əmək prosesində insanlar arasında ünsiyyət vasitəsi kimi meydana (*çıxmışdır, çıxmışdı*). Ünsiyyət müxtəlif vasitələrlə ola bilər. Lakin dil bu ünsiyyət vasitələrindən fərqlənərək onların ən (*başlıcasıdır, başlıca-sıdı*). İnsanlaşma ilə bərabər formalaşmış dil cəmiyyətin həyatında böyük rol (*oynamışdır, oynamışdı*).

Dil insanların sosial tələblərini ödəmək qazanılmış naliyyətləri möhkəmləndirmək və başqalarına çatdırmaqdə əvəzsiz (*vasitədir, vasitədi*). Dünyada iki növ dil mövcuddur təbii və süni dillər. Təbii dillər tarixən cəmiyyət kollektivləri tərəfindən yaranmış və tədricən (*formalaşmışdır, formalaşmışdı*). Təbii dil hər bir xalqın doğma və əsas dilidir. Süni dil isə köməkçi xarakterə malikdir. Hər bir süni dilin layihəsi ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən irəli sürülür. Süni dil təbii dillər əsasında yaranır.

Xəlil Rza Ulutürk

4

İllər ötdü, yaşa doldum.
Anladım ki, ana dilim
Ürəyimdən çıxmaz mənim,
Doğransam da dilim-dilim.
Anladım ki, **sinəmdəki** sözlər deyil,
Babaların nəfəsidir.
Bu dildədir yüz abidə, min abidə!
Xilafəti parçalayan Babəkimin qəzəbi də!
Məhv olarsa bir gün bu dil;
Göygöl onda Göygöl deyil,
Qoşqar onda Qoşqar deyil,
Qız qalası qala deyil.
Öz dilini sən qala bil!
...Sağdır dilim,
Demək sağdır ləyaqətim şərafətim
Sağdır demək milyard yaşılı məmələkətim.
...Kim qorunur öz dilini,
İtsin mənim gözümdən qoy ilim-ilim!
O sahili bu sahilə birləşdirən,
Polad körpüm, qılincımdır, günsəsimdir
Mənim dilim!

Abbas Səhhət

6

Biz dünyani dili-
miz vasitəsi ilə öyrən-
dik, dilimiz vasitəsi ilə
tərbiyə tapdıq.

Tofiq Bayram

5

Bu gün azad dilli Azərbaycanam!
O taylı, bu taylı vahid bir canam.
Baxır ögey kimi **ağbirçək** anam
Öz ana dilini bilməyənlərə!

Bu dil cəngi səsim, ana laylамdır.
Vətəndaş sözünü **demək** haramdır
Vətənin karına gəlməyənlərə.
Bu qanun ən ağır bir ittihamdır
Öz ana dilini bilməyənlərə!

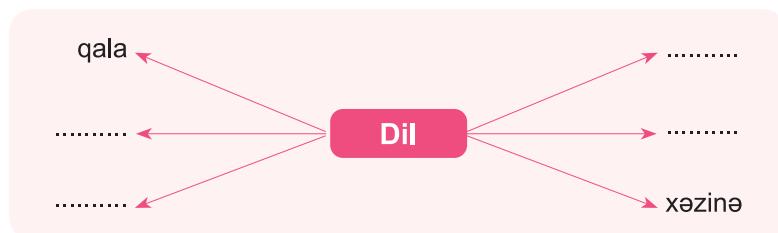
Bəxtiyar Vahabzadə

7

Bu dil tanutmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil əcdadımızın bizə miras verdiyi
Qiymətli xəzinədir... Onu gözlərimiz tək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.

...Bizim uca dağların sonsuz əzəmətindən,
Yatağına sığmayan çayların hiddətindən,
Bu torpaqdan, bu eldən,
Elin bağlarından qopan yanıqlı nəğmələrdən,
Güllərin rənglərdən, çiçəklərin ətrindən,
Mil düzünün, Muğannın sonsuz genişliyindən,
Ağsaçlı babaların əqlindən, kamalından,
Düşmən üstünə cuman o Qıratin nalından
qopan səsdən yarandın.
Sən xalqının aldığı ilk nəfəsdən yarandın.

2. Dil dedikdə nə başa düşürsünüz?
3. *Dil* sözü nə üçün *ana* sözü ilə yanaşı işlənir?
4. Nə üçün dil ünsiyyət vasitəsi hesab edilir? Daha hansı ünsiyyət vasitələrini tanıyırsınız?
5. Hər üç şairin şeirlərini müqayisə edin. Hansı nəticəyə goldiniz? Müxtəlif illərdə və müxtəlif şəxslər tərəfindən yazılımasına baxmayaraq, bu şeirlərdə ümumi fikir nədən ibarətdir?
6. Ümummilli lider H.Əliyevin “Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşıdan, inkişaf etdirən onun diliidir” müdrik kəlami hansı şairin fikirləri ilə daha çox səsləşir? Fikrinizi əsaslandırın. Eyni fikirlərin təqdimedilmə formalarına diqqət yetirin. Hansı fərqləri müşahidə edə bildiniz?
7. X.R.Ulutürk öz dilini qala hesab etməkdə haqlıdır mı? Fikirlərinizi əsaslandırın.
8. Bədii nümunələrdə dil müxtəlif obyektlərə bənzədir. Onları seçib yazın. Hər 3 nümunədən seçilmiş bənzətmələrin işlənmə səbəbini izah edin.

- ✓ Nə üçün 3-cü mətndə bənzətmələrdən istifadə olunmamışdır?
9. 1-ci və 2-ci kəlamların hansında fikir daha çatın anlaşılır? Səbəbini izah etməyə çalışın. Məzmununu saxlamaqla həmin kəlami sadələşdirin.
 10. 12-ci və 13-cü səhifələrdə verilmiş mətnləri qarşılaşdırın. Onlar bir-birindən nə ilə fərqlənir? Mətnləri oxuduqdan sonra hansı nəticəyə goldiniz?

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- 1-ci nümunədə
- 2-ci mətnin ikinci cümləsində
- 3-cü mətnin ikinci abzasında
- 6-ci nümunədə
- 7-ci nümunənin birinci bəndində

ORFOEPİYA

- 1-ci və 5-ci nümunələrdə çərçivəyə alınmış sözlərin tələffüzünü yazın. Fərq müşahidə etdinizsə, səbəbini deyin.
- 4-cü bədii nümunədə çərçivəyə alınmış sözlərdən hansında *d* samiti fərqli tələffüz olunur? Səbəbini izah edin.
- 7-ci nümunədə tələffüz zamanı hansı sözlərdə samit qoşalığı yaranır?

11. Hansı fikir daha dəqiqdır?

- Dil omonim sözdür.
- Dil çoxmənalı sözdür.
- Dil həm çoxmənalı, həm də omonim sözdür.

✓ *Seçəcəyiniz cavabı nümunələrlə əsaslandırın.*

12. *Ağır ittiham* birləşməsində hansı söz məcazi məna daşıyır? Həmin sözü həqiqi mənada da işlədin. *Ağır* sözünü işlətməkdə T.Bayramın məqsədi nədir?

13. 4-cü və 7-ci mətnlərdə tünd şriftlə verilmiş cümlələrdə hansı sözlər sinonimdir? Həmin sözün antonimini tapın.

14. *Vətənin karına gəlməyənlərə* birləşməsində *kar* sözünün ifadə etdiyi mənanı müəyyənləşdirin. Həmin sözü fərqli mənada cümlədə işlədin. Sözün omonim olub-olmadığını müzakirə edin.

15. Bədii nümunələrdə verilmiş omonim sözləri seçib mətndəki mənasını izah edin.

16. 3-cü mətndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənərsə, fikir daha düzgün olar? Fikrinizi əsaslandırın. Feillərin qrammatik formalarını fərqləndirin.

17. 3-cü və 4-cü mətnlərdə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə durğu işarələrini bərpa edin.

18. 2-ci mətndə *ki* hissəciyindən sonra vergülün qoyulmasına ehtiyac varmı? Niyə?

19. X.R.Ulutürkün “Mənim dilim” şeirində ixtisarla verilmiş nümunədə tabeli mürəkkəb cümlələri seçib durğu işarələrindən düzgün istifadə edildiyini əsaslandırın.

20. *Öz dilini sən qala bil!* cümləsindən sonra nida işarəsi işlənməsinin səbəbini izah edin.

21. *Kim qorumur öz dilini, İtsin mənim gözüm dən qoy ilim-ilim!* tabeli mürəkkəb cümləsinin tərkib hissələri hansı vasitə ilə bağlanmışdır? Söz sırasını gözləməklə cümləni yaxın. Hər iki cümləni müqayisə edin. Şeir dilində söz sırasının pozulma səbəbini izah etməyə çalışın.

22. 4-cü mətndə fərqləndirilmiş hissədə tələffüz zamanı hansı samit daha qabarlıq səslənir?

23. Verilən mətnlər əsasında (səh. 12–13) fikirlərinizi ümumiləşdirib bir hissəsi verilmiş cümlələri tamamlamaqla kiçik mətn tərtib edin.

Verilmiş nümunələrdən belə qənaətə gəldim ki,

Qədim tarixi olan dilimiz

Zaman-zaman mütəfəkkirlər, söz ustaları , onu vəsf etmiş,

✓ *Həmin mətni hazırlayacağınız qəzet maketinin müvafiq bölmələrində yerləşdirin.*

CƏMİ 40 SÖZ

(*ixtisarla*)

1 1920-ci ildə bir dəstə hindli məşəlikdə yerləşən kəndləri səyahətə çıxmışdır. Dəstədə olan hind (*psixoloqu, psixiatrı*) Rid Singh Qodamuri kəndində yerli sakinlərdən məşədə qəribə bir canının yaşadığını eşidir. Singh yoldaşları ilə birlikdə bu canının göründüyü (*sahəyə, əraziyə*) getmiş, onları müşahidə etmək üçün yer hazırlamışdır.

2 Aparılan müşahidələr zamanı Singh görmüşdür ki, əvvəlcə yaşlı canavarlar, sonra iki balası, daha sonra qəribə canının böyük tayı və nəhayət, kiçiyi yuvadan çıxır. Bu qəribə (*vəhşilərin, yırtıcıların*) bədənləri insana, yerişləri heyvan yerişinə oxşayır. Singh onların insan uşağı olduğunu yəqin etmiş, uşaqları diri tutmağı qarşıya məqsəd qoymuşdur. O, ikinci gün gündüz çağı kənd əhalisi ilə birlikdə həmin yerə gəlib canavarın yuvasını dağıtmağa başlamışdır. Bu zaman erkək canavar çıxbıq qəçmiş, ana canavar isə balalarını müdafiə etməyə cəhd göstərmişdir. Ana canavar öldürüldükdən sonra yuvanın deşiklərindən birini genişləndirib içəri daxil olmuşlar. Yuvanın dibindən 2 canavar balaları və 2 uşaq tapıb çıxarmışlar. Bunlar qız uşaqları idи. Qızlar üçün kənd evlərindən birində qəfəs hazırlanmış və onlar bir müddət orada saxlanılmış, sonra uşaq

Mətnlə şəkil arasında hansı uyğunsuzluq vardır?
Niyə belə hesab edirsiniz?

evinə aparılmışlar. Singh qızların birinə Kamala, digərinə Amala adı vermişdir. Kamalanın təxminən 8, Amalanın isə 2 yaşı (*vardı, olardı*). Kamala 9 il, Amala isə 1 ilə yaxın insanlarla yaşaya bilmüşdir.

3 Rid Singh birinci gündən onlarla məşgul olmuş, müşahidələrini gündəliyə qeyd etmişdir. Həmin qeydlərdə qızların mühüm səciyyəvi cəhətləri əks olunmuşdur.

4 Qızlar canavarlar arasında yaşadıqları üçün heyvan yerişinə uyğun olaraq əlləri və dizləri ilə 4 ayaqla (*gəzmişlər, gəzirmişlər*). Lakin sürətlə gedəndə dizlərini qaldırıb əl və ayağın köməyi ilə (*qaçmışlər, qaçırmışlər*). Büyük qız xüsusi məşq əsasında ancaq 2 ildən sonra dik – şaquli durmağı öyrənə bilmış və 6 ildən sonra iki ayaq üzərində gəzməyə alışmışdır.

5 Bu qızların, xüsusilə Kamalanın təbiyəsi ilə məşgul olan Singh və onun arvadı qeyd etmişlər ki, 17 yaşlı Kamala qaçmalı olanda yenə də əvvəllərdə olduğu kimi, dördayaqlı kimi yüyürmüş.

6 Şəraitlə əlaqədar olaraq qızlar da canavarlar kimi həmişə ciy ət (*yemək*). Uşaq evində saxlanarkən uzun zaman ət və digər şeyləri əldən (*almaq*), yerdən alıb (*çeynəmək*). Yemi və hətta suyu da ilk dəfə iyələmədən dillərinə (*vurmaq*). Suyu dilləri ilə (*içmək*). Qızlardan böyüyünün alt çənəsinin sümüyü və əzələləri çox (*inkışaf etmək*). Kamala iri ət parçasını əlinin köməyi olmadan ağızı ilə (*yemək*), sümüyünü (*gəmirməmək*) və (*təmizləmək*). Qızlar yedikləri zaman onlara kimsə (*yaxınlaşmaq*), mıriltiya oxşar

Şəkli öz sözlərinizlə təsvir edin. Sonra yazınızı mətnlə tutuşdurun. Hansı fərqi müşahidə etdiniz?

səs (*çixarmaq*). Sonralar Kamala əllə yeməyi (*öyrənmək*), stekandan su (*içmək*) və müəyyən dərəcədə insana (*uyğunlaşa bilmək*).

7 Qızlar müşahidə olunarkən diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri onların gecə həyatı keçirmələri idi. Belə ki onlar işıqdan, günəşdən qaçırmışlar. Gündüzlər qaranlıq künçə çəkilib üzləri divara (*yatmışlar, yatılmışlar*). Yatanda da bir-birinə söykənirmişlər. **Axşamçağı fəallaşır, oynayır və yem aldıqları yerə gəlib başlarını yuxarı qaldı-raraq havanı iyliyirmişlər.** Qızlarda iyibilmə olduqca çox inkişaf edibmiş. İlk günlərdə onlar həmişə insandan gizlənməyə cəhd edirmişlər. Sinqhin qeydlərindən məlum olur ki, onlar yuyunmaq istəmirlərmiş. Hətta geyimi də sevmirlərmiş. Buna görə də yenicə geyindirilmiş paltarı həmin andaca cırıb atırmışlar. Hər şeyə biganəlik, heç nəyi öyrənməmək, maraq və həvəs göstərməmək onların səciyyəvi xüsusiyyətləri olmuşdur.

8 Heyvanlar arasında həyat keçirmiş bu qızlarda qətiyyən nitq olmamışdır. **Müşahidəçilər qızlarda ancaq bircə səs siqnali müəyyən etmişlər.** Bu səs alçaqdan başlanıb ta zilə qədər (*ucaldılan, yüksələn, hündürləşən, qalxan*) siqnal idi. İlk günlərdə qızlar müntəzəm olaraq hər axşam saat 10-da, gecələr isə saat 1-də və 3-də bu cür siqnal (*vermişlər, verirmişlər*). Sinqh bunu valideyni – canavarları çağırmaq siqnalı kimi izah etmişdir.

9 Singh və onun arvadı qızlara nitq öyrətməyə ciddi səy göstərmişlər. Bu məqsədlə bir sıra üsullardan istifadə etmiş, çoxlu təcrübələr aparmışlar. Sinqhin arvadı müntəzəm olaraq qızların yanında danışmış və bu yolla qızları nitqə alışdırmağa çalışmışdır. **Xanım Singh qızlara yemək verəndə Kamala və ya Amalaya müraciət edib getirdiyi** (*yemin, yoxsa yeməyin*) adını ucadan demiş və bunu təkrar etmişdir. Uşaq evinə müxtəlif növ meyvə, tərəvəz gətirmiş, hər birini ayrı-ayrı göstərərək bunların adlarını oradakı uşaqlara bir neçə dəfə təkrar etdirmişdir. Uşaqlar yemək istədikləri ərzağın adını ucadan tələffüz etmişlər. Xanım Singh də həmin şeyin adını təkrar deyərək onlara vermişdir. Bundan başqa, qızlara qısa suallar vermiş, onların cavabını özü söyləmişdir.

10 Qızlara nitq öyrətmək üçün başqa uşaqlarla əlaqə yaratmaq, onlarla oyunlar təşkil etmək təcrübəsindən də istifadə olunmuşdur. Bütün bunların nəticəsində də Kamala ancaq 3 ildən sonra ilk dəfə “bəli” və “xeyr” sözlərini tələffüz edə bilmışdır. O, 17 yaşa çatanda cəmi 40 söz öyrənmişdi. **Sinqh göstərir ki, Kamala çox az hallarda bu sözləri demişdir.** O bu və ya başqa şeyin adını ancaq təkiddən sonra tələffüz etmişdir. Adətən, sözü bütöv yox, onun ilk hecasını tələffüz edirmiş. Kamala ilk rabitəli cümləni 5 il keçəndən sonra deyə bilmışdi. O, xanım Singhə çox meyil etmiş və ona öyrəşmişdi. Bu qadın (*bir neçə vaxt, bir müddət*) uşaqlardan ayrılmışdı. O uşaq evinə gələndə Kamala onun qarşısına qaçmış sevinərək Anam gəldi demişdi. Bununla bərabər çoxlu qarışq səslər də çıxarmışdır ki, xanım Singh onların heç birini başa düşməmişdir.

Ümumiyyətlə, 9 il insanlar arasında yaşamasına baxmayaraq, Kamalanın nitqi la-zimi dərəcədə inkişaf etməmişdi.

Afad Qurbanov,
“Ümumi dilçilik” kitabından

1. Mətnə əsasən müəyyənləşdirin:
 - Kamala neçə yaşında dik durmağa başlamışdır?
 - Kamala neçə yaşında iki ayaq üzərində gəzməyə başlamışdır?
 - Kamala cəmi neçə il yaşamışdır?
 - Kamala *bəli* və *xeyr* sözlərini neçə yaşında deyə bilmüşdür?
 - Kamala ilk rəbitəli cümləni neçə yaşında deyə bilmüşdür?
2. Sizcə, Amala insanlar arasında nə üçün cəmi bir il yaşaya bilmüşdir?
3. Kamalanın nitqi nə üçün zəif inkişaf edir?
4. Tutaq ki, bu hindli qızlar kiçik yaşlarından məşəyə yox, azərbaycanlı və ya ingilis ailəsinə düşüblər. Onlar danışa biləcəkmi? Danışacaqlarsa, bu hansı dildə olacaq? Niyə?
5. Mətndə hansı ünsiyyət formalarına rast gəldiniz?
6. Aşağıdakı xüsusiyyətlərdən hansılar mətn üçün xarakterikdir?

✓ aydınlılıq – dolaşıqlıq	✓ dəqiq – qeyri-dəqiq	✓ sadə – mürəkkəb
✓ faktiki – emosional	✓ konkret – mücərrəd	✓ qısa – ətraflı
7. Aşağıdakılardan birini seçib fikrinizi əsaslandırın.
 - Mətn bədii mətnidir, çünkü _____.
 - Mətn elmi mətnidir, çünkü _____.
 - Mətn nə bədii, nə də elmi mətnidir, çünkü _____.
8. Mətnin dili üzərində iş aparın. Qüsurlu cümlələri seçib qrammatik cəhətdən düzgün deyin.
9. “Mauqli” və ya “Tarzan” filmlərindən hər hansı birindən müəyyən hissəyə baxın. Müqayisələr aparıb fikirlərinizi ümumiləşdirin. Nitqinizi düzgün qurun.

10. Mətndə 1-ci, 2-ci və 10-cu abzaslarda mötərizədə verilmiş hansı sözlər cümlədə işlənsə, daha dəqiq olar?
11. Mətndə 4-cü və 7-ci abzasda mötərizədə verilmiş feillərdən hansının işlənməsi daha məqsədəyənqundur?
12. 6-ci abzasda mötərizədə verilmiş feilləri düzgün qrammatik formada işlədin.
13. Fərqləndirilmiş cümlədə (səh. 16) *uşaq* sözlərindən hansı yerində işlədilməmişdir? Həmin sözü uyğun sinonimi ilə əvəz edin.
14. 8-ci abzasda mötərizədə olan feili sıfətlərdən hansı işlədilsə, fikir dəqiq olar? Sinonimlər cərgəsində hansı söz artıqdır? Niyə?
15. Tünd şriftlə verilmiş cümlələrdə hansı söz və ya birləşmə çıxarılsa, məzmunə xələl gəlməz?
16. Çərçivədəki cümlədə (səh. 17) hansı sözlər bir-biri ilə sinonimdir?
17. Qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə (səh. 18) mötərizədəki ifadələrdən hansı işlənsə, daha düzgün olar? Həmin sözlərin bir-birindən fərqi nədir?
18. *Təkid* sözünün leksik mənasını müəyyənləşdirin və sinonimini tapın.

Qızların fotoğrafları
1920-ci ildə
Singh tərəfindən
çəkilmişdir.

1-ci və 3-cü sütündəki hər iki şəkli müqayisə edin, oxşar cəhətləri müyyənləşdirin. Sizcə, bu oxşarlıq nə ilə bağlıdır?

Məntiqinizə əsaslanıb sual işarəsi qoymuş yerdə hansı şəklin olacağını düşünün. Fikirlərinizi əsaslandırın.

Canavarlar səs signallarından müxtəlif məqsədlərlə istifadə edirlər. Onlar bu səslərə reaksiya verir, nə etmək lazımlı gəldiyini dərhal müyyənləşdirirlər. Başçı canavarın ulama səsi ilə verdiyi informasiyanı digərləri diqqətlə dinləyir və bu, dəstəyə ötürülür.

Bu ullaşma, adətən, zingiltili hürmə ilə bitir. Sürünün kollektiv səs “yaradıcılığı” birgə həyatın əlaməti sayılır.

İnsani heyvandan ayıran ən əhəmiyyətli cəhət danışmaqdır: İnsanlar ilk mərhələdə əl hərəkətləri ilə, daha sonrakı mərhələlərdə qırıq-qırıq səslərlə əlaqə saxlamış və ehtiyaclarını qarşılaya bilmışlər. Səsi heca və sözlərə çevirən insanlar daha sonra danışmağı öyrənmişlər.

19. Şəkillər əsasında canlıların oxşar cəhətlərini müqayisə edin. Fərqli canlılar arasındakı oxşarlığın səbəbini nə ilə izah edərsiniz?

Ulu babalarımız tərəfindən yaradılan əkinçi nəğmələri əvvəlcə bir və iki səsdən ibarət olub, daim təkmilləşmə prosesi keçmişdir. İnsanın ilk “a”ları, “ha”ları, “hə”-ları, “ho”ları xalq poeziyasının ilk rüşeymlərini təşkil etmişdir.

Bu səslər əsasında isə ilkin misralar – görüldən işin ahənginə uyğun ritmlər, səslər sistemi formalasılmışdır. Zaman keçdikcə 1 hecalı nəğmələrdən 2-3 hecalı, 1 misralı əkinçi nağmələrindən 2-4 misralı əmək nəğmələri yaranmışdır.

Azad Nəbiyev
filologiya elmləri doktoru, professor

20. Mətnləri (səh. 20–21) müqayisə edib fikirlərinizi ümumiləşdirin, sualları cavablandırımağa çalışın.

Kamalanın insanlar arasına düşəndə 8, Amalanın 2 yaşı vardı. Kamala az da olsa, söz öyrənir. Bəs kiçik yaşlarından insanlar arasında olan Amala niyə heç nə öyrənə bilmir? Nə üçün Kamala sərbəst nitq vərdişlərinə yiyələnmir?

21. Sxemi şərh edin.

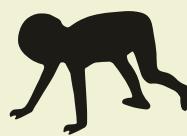
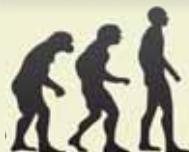
SƏS

İBTİDAİ
İNŞANLARDA

UŞAQLARDA

KAMALADA

CANAVARLARDA

✓ Hansı canlılarda səs nitqə çevrilə bilir və nə üçün?

0–6 ay: Körpənin qığıldama dövründür. Bu dövrdə uşaq müəyyən səslər çıxarırlar və hecaları ifadə etməyə çalışır.

6–12 ay: Hecaları birləşdirməyə çalışır. Ətrafda eşitdiyi səsləri təqlid edir. Əsasən, *ata*, *ana* kimi ikihecalı sözləri deyə bilir.

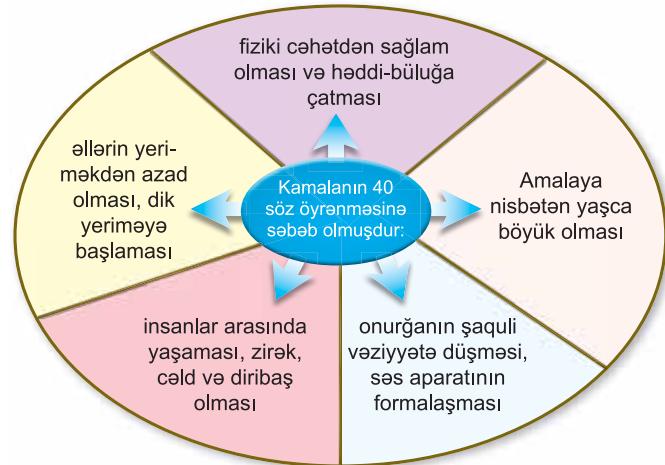
12–18 ay: Sada və ikisözlü cümlələr qurmağa çalışır.

18–24 ay: İkisözlü cümlələrin sayı artır. Söz sayı 50-yə yaxındır. Dediyi sözləri başa düşmək çətin deyil.

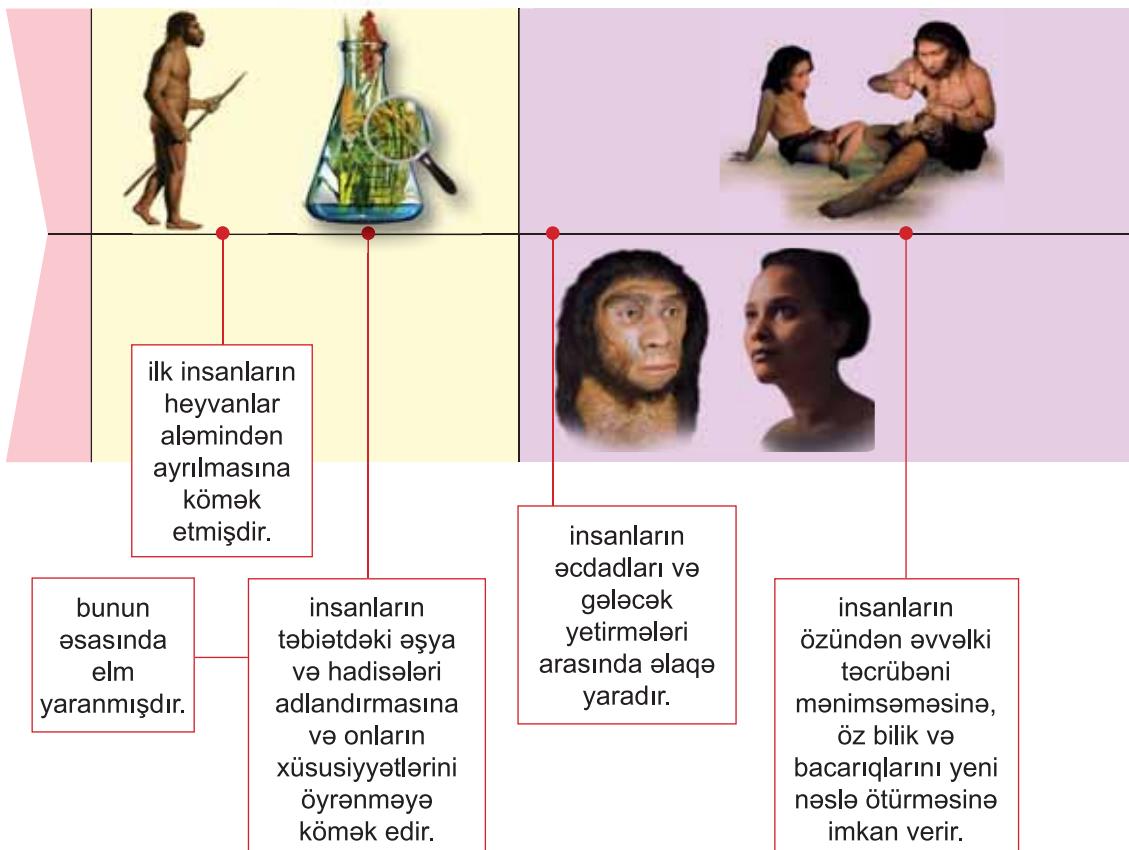
24–36 ay: Tərkibində iki dən çox söz olan cümlələr qurmağa başlayır. Sözlərdəki hecalların sayı artır.

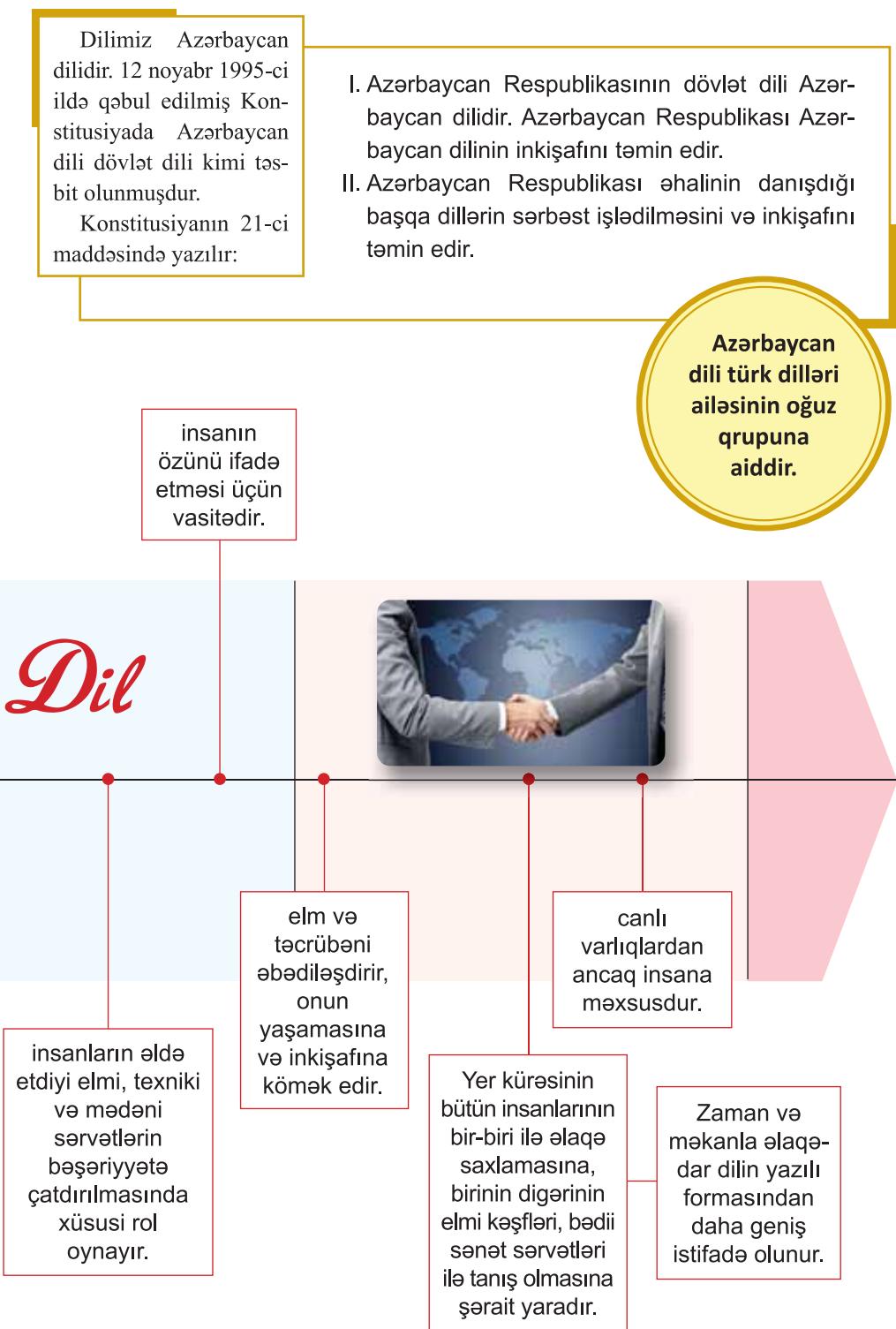
3–5 yaş: “Mən”li cümlələr qurmağa başlayır. 5 və daha çox sözlü cümlələr qura bilir. Çoxlu suallar verir.

22. Kamalanın 40 söz öyrənməsinə ... səbəb olmuşdur cümlesiində nöqtələrin yerinə hansı xanalar seçilsə, düzgün olar?

23. Verilmiş hökmlərdən istifadə edərək 2-3 cümle ilə dilin hansı əhəmiyyətə malik olduğunu deyin.

Dil səs, söz və cümlələrdən ibarətdir.

Əsas ünsiyyət vasitələrindən biri olan dil insanların bir-birini başa düşməsi, əlaqə saxlaması üçün lazımdır. İnsan cəmiyyətində meydana gəldiyi üçün dil ictimai hadisə hesab edilir. Dil yalnız cəmiyyətdə formalaşsa bilər.

Dilin yaranması üçün insan orqanizminin fizioloji cəhətdən müəyyən şəkildə formalaşması da vacib şərtlərdən biridir.

İnsan orqanizminin şəquli şəklə düşməsi ilə danışq üzvləri, səs aparatı formalaşır, səslərin tələffüzü üçün aq ciyər müntəzəm olaraq tənəffüs təmin edir. Dil üçün çox vacib sayılan şüurun – təfəkkürün akkumulyatoru rolunu oynayan beyinin formalaşması da bədənin şəquli quruluşu ilə bağlıdır. Beləliklə, insan bədəninin şəquli vəziyyətə düşməsi, insanın əməklə məşğul olmasının buna təsiri, eyni zamanda dilin və şüurun yaranması vahid bir ictimai prosesdir.

24. Mətnində (səh. 16) birinci abzasda hansı cümlədə uzlaşma pozulmuşdur? Fikrinizi sübuta yetirin.
25. 16-ci və 18-ci səhifələrdə altından xətt çəkilmiş cümlələri quruluşca eyni formada yazın. Cümlələri quruluş və məzmunca müqayisə edin. Nə müşahidə etdiniz?
26. Mətnində (səh. 18) göy rəngdə verilmiş cümlədə hansı şəkilçilər ixtisar olunmuşdur? İxtisarın səbəbini izah edin.
27. *O uşaq evinə gələndə Kamala onun qarşısına qaçmış sevinərək Anam gəldi demisdi* cümləsində durğu işarələrindən düzgün istifadə edin. Cümlənin sxemini qurun.
28. *Yuvanın dibindən 2 canavar balaları və 2 uşaq tapıb çıxarmışlar* cümləsində hansı qaydanın tələbi pozulmuşdur? Fikrinizi izah edin.
29. *Qızlar üçün kənd evlərindən birində qəfəs hazırlanmış və onlar bir müddət orada saxlanılmış, sonra uşaq evinə aparılmışlar* cümləsinin şəxsə görə növünü müəyyən edin. 3-cü cümləni şəxslə cümlə şəklində yazın. Hər iki cümləni sintaktik cəhətdən təhlil edin.
30. Mətnin (səh. 18) sonuncu cümləsində qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözün qrammatik mənasını müəyyən edin. Sözün cümlədə işlənmə səbəbini deyin.

31. Mətni oxuyun. Tələffüz formasında verilmiş sözləri düzgün yazın. Hansı sözün tələffüzü düzgün deyil?

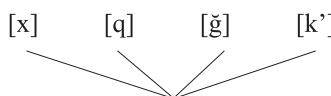
Uzax keçmişdən başlamış əsrrər boyu müxədəlif ölkələrdə yüzlərlə sünidil layihəsi meydana çıxmışdır. Sünidil ideyası ümumdünya dili yaratmaçınan bağlıdır. Bu layihənin yaradıcılarına görə ümumi dil hamı üçün aydın və asan istifadə edilən bir dil olmalıdır. Volyəpük və esperanto dili ən geniş yayılmış sünidillərdən hesab olunur.

Digər sünidillərdən fərqli olaraq, esperanto dili bədii ədəbiyat üçün də yararlıdır. Bu dil geniş lügət tərkibinə, zəngin ifadə və təsvir vasitələrinə malikdir. Hər bir dildən esperantoya bədiyi tərcümə etmək olur. Bu tərcümələr içərisində Ömrə Xəyyamın rübai-ləri diqqəti cəlb edir. Esperanto dili elmi məclislərdə, konqres və simpoziumlarda geniş istifadə olunan ünsiyət vasitəsinə çevrilmişdir.

Esperanto dilinin qramatik sistemi türk dillərinə uyğun gelir. Azərbaycan dilində işlənən beynəlxalq sözlərin çoxuna bu dilin leksikasında rast gəlmək olur. Onun yazılışı da latin əlifbası əsasında qurulmuşdur.

(Afad Qurbanov)

- ✓ *Sizcə, bütün insanlar üçün ümumi ünsiyət dilinin yaranması lazımdır mı? Bunun hansı müsbət və mənfi cəhətləri vardır? Sizcə, ümumtürk dili olmalıdır mı?*
- ✓ *“Gənclərimizin esperanto dilini öyrənməsi Azərbaycan üçün hansı əhəmiyyətə malikdir?” mövzusunda diskussiya keçirin.*
- ✓ *Konqres və simpozium sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin.*
- ✓ *Elmi sözünü həm sıfət, həm də isim kimi cümlədə işlədin. Hansı fərqi müşahidə etdiniz?*
- ✓ *Beynəlxalq sözünün son samiti hansı səsdir?*

- ✓ *1-ci abzasda şəkilçi qəbul edərkən kökündə dəyişiklik baş vermiş sözü müəyyənləşdirin. Şəkilçi qəbul edərkən kökündə dəyişiklik baş verən daha hansı feilləri deyə bilərsiniz? Məs.: uzat – uzadır*
- ✓ *Faktlardan istifadə etməklə cümləni tamamlayın.*
Azərbaycan dili təbii dildir, çünkü

32. Mətn əsasında (“Cəmi 40 söz”) kiçik hekayə yazın. Bunun üçün:

- 1) Əsərdəki obrazları danışdırın, onların təsvirinə və süjetin qurulmasına xüsusi diqqət yetirin.
 - 2) Bədii təxəyyülünüzə əsasən hadisələrə fərqli tərzdə yanaşın, obrazlı ifadələrdən istifadə edin.
33. İmkan daxilində heyvanlar üzərində müşahidə aparıb onların ünsiyət vasitələrini müəyyən edin. Mülahizələriniz əsasında elmi mətn tərtib edin. Hekayə ilə elmi mətni müqayisə edin. Hansı fərqi gördünüz?

HƏR ŞEY SU İLƏ BAŞLADI

(ixtisarla)

1. “Səssiz-sözsüz dil yoxdur”
fikri ətrafında müzakirə aparın.
Bu fikirlə razısanızmı? Niyə?

ORFOEPIYA

- addımlayır [addımlıyır]
- başlayır [.....]
- isteyir [.....]
- müxtəlif [.....]

“Bir xoşbəxtlik qapısı bağlananda digəri açılar. Ancaq biz bağlanan qapıya o qədər uzun-uzadı baxırıq ki, bizim üçün açılmış olan yeni qapını görmürük”.

Helen Adams Keller

ORFOQRAFIYA

- Mətndə mötərizədə verilmiş sözlər-dən hansının yazılışı düzgündür?
Seçiminizi əsaslandırın.

Onun adı istər yaşadığı dövrdə, istərsə də ölümündən sonra milli mənsubiyyətin-dən asılı olmayıaraq, müxtəlif təbəqələrdən olan insanlar tərəfindən daim xoş qarışlanmış, xüsusi ehtiramla yad edilmişdir. *Dünya şöhrətli yazıçı Mark Tven onu XIX əsrin iki ən böyük şəxsiyyətindən biri kimi təqdim etmişdir*. Pedaqogika tarixində özünəməxsus yeri olan bu şəxs Helen Adams Kellerdir.

1 Ailənin ilk qız övladı olan Helen maddi cəhətdən imkanlı bir ailədə dünyaya gəlmişdir. 1 yaş 7 aylıq olarkən Helen ağır xəstəlik keçirir bir neçə gün davam edən yüksək hərarət nəticəsində Helen görmə eșitmə və danışma bacarığını itirir. Bu hadisə onun ətraf aləmlə əlaqəsini tamamilə kəsir.

2 Buna görə də Helen tez-tez əsəbiləşir, əlinə keçən qabları qırır və bütün əşyaları dağıdırıcı. Çünkü gücü yalnız buna çatırdı. Belə vaxtlarda o, yanında olan hər kəsin üzərinə hücum edir, özündən **uzaqlaşmaq(-ur, -di, -dır)**.

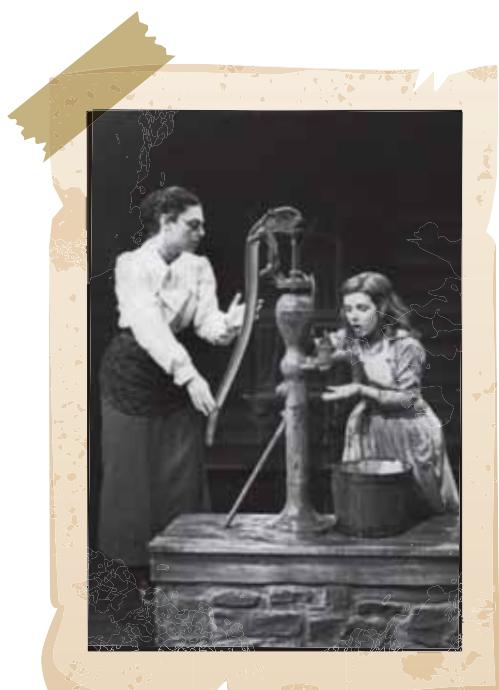
Düşünə bildiyi, hiss etdiyi halda görməmək, eşitməmək, danışa bilməmək onu dəli kimi edirdi.

Helenlə ən yaxşı yola gedən şəxs isə ailə (*aşpazının, aşbazının*) kiçik qızı Marta Vaşinqton idi. **Helenin ən çox Martanı incitməsinə baxmayaraq, onlar çox yaxşı anlaşa bilirdilər**. Belə ki Helenin 7 yaşı olanda onlar artıq 60-dan çox işarələrlə ünisiyyət qurmağı bacarırdılar.

3 Həkimlər Helenin zehni xəstə olduğunu demiş və valideynlərinə təklif etmişdilər ki onu həmişəlik ruhi xəstəxanalardan birinə yerləşmək(*-sin, -lər, -dir*). Ancaq valideynlər həkimlərin heç biri ilə razı deyildilər. Onlar düşünürdülər ki, qızları ruhi deyil, sadəcə, fiziki xəstədir və bunun bir çarşısını tapmaq olar.

1886-cı ildə Helen atası ilə birlikdə doktor Çisolmun yanında olur. Doktor Çisolm Heleni müayinə etdikdən sonra onları telefon ixtiraçısı Aleksandr Qreyam Bell ilə görür. Heleni Boston korlar məktəbinə yerləşdirirlər. Məktəb direktoru 20 yaşlı Anna Sallivan Helenə müəllim təyin edir. A.Sullivan 1887-ci ilin martında Helenin Alabamadakı evinə gəlir və beləliklə, onların arasında gələcək 49 illik münasibətin əsası qoyulur. Anna Sullivan ömrünün sonuna kimi Helen Kellerin yanından ayrılmır, onun qazandığı bütün uğurlarda birbaşa və ya dolayısı ilə iştirak edir...

4 Anna Sullivan Helenlə ünsiyyət qura bilmək üçün (*barmaqlarıyla, barmaqları ilə*) onun əlinə yazı yazmağa başlayır. O, Helen üçün gətirdiyi gəlinciyi onun bir əlinə verir, digər əlinin içində isə barmaqları ilə “gəlincik” sözünü yazar. Helen müəlliminin barmaqlarını öz (*ovcunda, ovucunda*) hiss edir, onun yazdıqlarını duyar, ancaq əlinə yazılılanların mənasını başa düşmək(*-mə, -ür, -dü*). Bu metod müxtəlif əşyalarla davam etdirilsə də, bir faydası olmurdu. Anna isə səbirlə öz təliminə davam edirdi...

Bir gün Anna Helenin əlini axar suyun altına tutur. Digər əlinin içində isə “su” yazar. Helen, nəhayət ki, bir əlində hiss etdiyi sərin su ilə digər əlinə müəlliminin yazdığı sözü bir-biri ilə əla-qələndirə bilir. Bu hadisədən sonra Helendə möhtəşəm bir inkişaf başlayır. Bu balaca qızın qarışında sanki yeni bir dünyaya qapılar açılır və o bu qapılardan içəri girərək (*sürətlə, sürət ilə*) addımlayırlar. Müəllimindən hər bir şeyi ona yazaraq öyrətməsini istəyir. Tədricən o, yazılı mətnləri də (*həvəslə, həvəs ilə*) öyrənir.

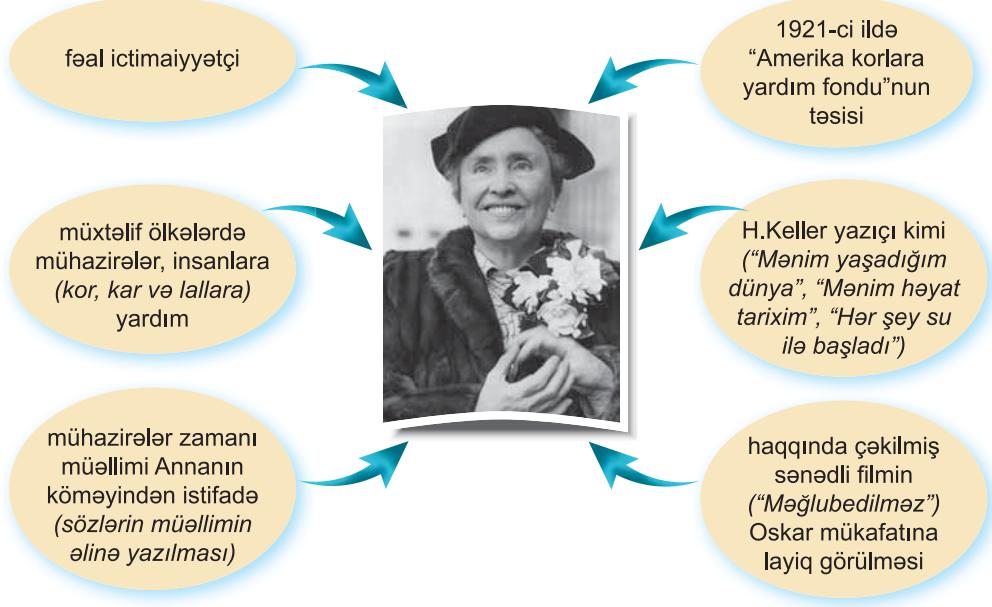
1890-cı ildə Anna öyrənir ki, Norveçdə Raqnilda Kaata adlı lal və kar bir qız “Tadoma” metodu ilə danışmağı və yazmayı öyrənib. O bu metodu Helenin də üzərində sınaqdan keçirmək qərarına gəlir. Bu zaman Helenin artıq 10 yaşı vardı. Tezliklə Helen insanın dodaqlarına toxunaraq onun nə dediyini anlamağa başlayır. Sullivan müxtəlif sözlərin (*hərfələrini*, *həriflərini*) Helenin əlinin içində işarə etməkdə də davam edirdi. Nəticədə Helen əvvəl ingiliscə, sonra isə almanca və fransızca oxumağı öyrənir. **Az sonra isə o(,) artıq “Brayl” metodu ilə yunanca da oxuya bilirdi...**

1894-cü ildə Helen Nyu-Yorkdakı korlar məktəbinə daxil olur. “Redklif” kollecinə oxumağa başlayanda o, alman və latin dillərini də bilirdi. Sonra isə rus dilini də öyrənməyə müvəffəq oldu.

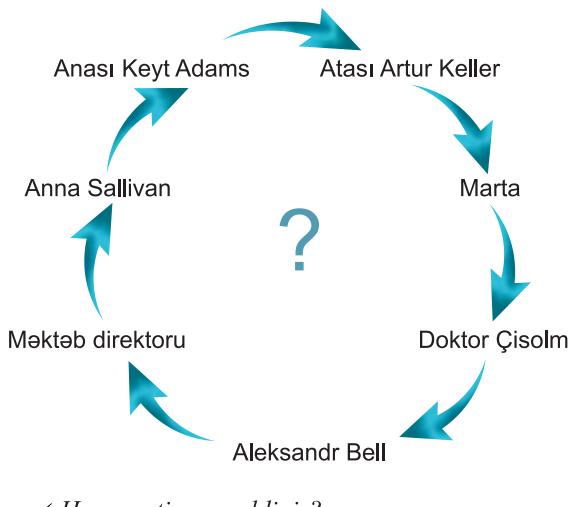
Helen 1904-cü ildə – 24 yaşında ikən “Redklif”in pedaqogika fakültəsini əla qiymətlərlə bitirir. O, tarixə kar, kor və lal kimi ali təhsil alan ilk adam olaraq düşür.

Səbinə Vahidqızı,
“İşıq” jurnalından, 2013-cü il, №3

2. Hələ kiçik yaşda olan bir uşaqın danışiq qabiliyyətini itirməsi onun həyatının faciəsi idi və şübhəsiz ki, bu, uşaqın inkişafına böyük əngəllər törədirdi. O yalnız qırıq-qırıq səslər çıxarıır, öz fikrini ifadə edə bilmirdi cümlələrini mətnin nömrələnmiş abzaslarının hansının əvvəlinə artırısanız, məzmununa xələl gəlməz?
3. Aşağıdakı faktlardan istifadə edərək mətnin ardını yazın. Üslubu qorumağa çalışın.

4. Mətnin giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirib hər hissəni 1-2 cümlə ilə ifadə edin.
5. Hansı hikmətli kəlam mətnin məzmunu ilə səsləşir?
- ✓ *İnsanlığı yüksəldən adamların ülvi düşüncələri və onların iradələridir. (Leonardo da Vinci)*
 - ✓ *Xəzinə kəşf etmək istəsən əgər, Hər bir çətinliyə tab et, sinə gər. (Nizami Gəncəvi)*
 - ✓ *Müəllim bir şama bənzər: özünü əridərək başqalarına işıq verər. (Paolo Ruffini)*
 - ✓ *Məsləhətli don gen olar. (Atalar sözü)*
6. Mətn üçün xarakterikdir:
- ✓ bədiilik ✓ obrazlılıq ✓ aydınlılıq ✓ anlaşıqlılıq
7. Mətndəki hansı fakt H.Kellerin anadan olduğu ili müəyyənləşdirməyə əsas verər?
8. Heleni səciyyələndirərkən onu hansı bir sözlə xarakterizə edərdiniz?
9. Sizcə, Helenin həyatında və özünü təsdiqində kimin rolü daha böyükdür? Niyə belə hesab edirsınız?

10. Nik Vuyçiçi xatırlayın. Helenlə Niki birləşdirən əsas mənəvi keyfiyyət hansıdır?
11. Badisəba Köçərlinin pedaqoji fəaliyyəti haqqında məlumat toplayıb Anna Sullivanın fəaliyyəti ilə müqayisə edin.
12. Mülahizələriniz əsasında “Müəllim necə olmalıdır” mövzusu ətrafında fikir mübadiləsi aparın.

Bir əlilin, fiziki cəhətdən qüsurlu insanın özünü cəmiyyətin yararlı üzvü hesab etməsi üçün hər birimiz, az da olsa, nəsə edərikən, onu cəmiyyətə lazımlı olduğuna inandırıb və həyata qaytarmış olarıq.

Gəlin onlara mənəvi dəstək olaq!

13. *Pedaqogika*, *pedaqoji*, *pedaqoq* sözlərinin leksik mənalarını və vurgularını müəyyənləşdirin.
14. *Yol* sözünün mətndəki mənasının həqiqi və ya məcazi olduğunu deyin, həmin sözü müxtəlif mənalarda işlədin. *Yol* sözünü cümlədə elə işlədin ki, *dəfə* sözü ilə əvəzlənə bilsin. Bu dəfə həmin söz hansı funksiyani yerinə yetirəcək?
15. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

üsul

həyat hadisələrini dərk və tədqiq etmə üsulu

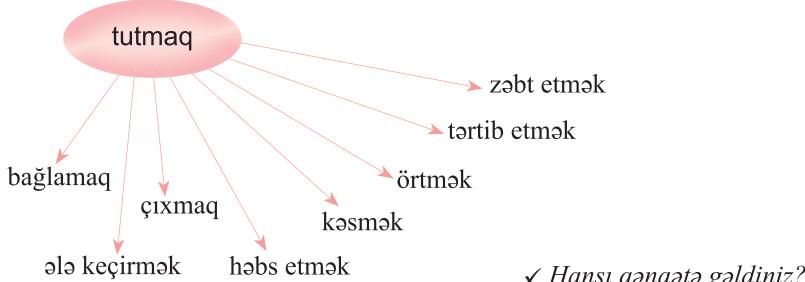
tərz

üsul, qayda

metod

hər hansı bir işdə tətbiq edilən sistem, yol

16. *Adam*, *şəxs*, *insan* sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin. Cümlədə işlətməklə onların sinonimliyini, bir-birini əvəz edib-etmədiyini izah edin.
17. *Möhtəşəm inkişaf* birləşməsində təyinedici sözün düzgün işlənib-işlənmədiyini müzakirə edin.
18. *Tutmaq* feilini aşağıdakı mənalarda cümlədə işlədin.

19. Mətnə istinad edərək daha hansı ünsiyyət vasitələrinin olduğunu müəyyənləşdirin.
20. Mətnə əsasən aşağıdakı fikirləri tamamlayın.

- Dil yeganə ünsiyyət , çünkü
 - H.Kellerin valideynləri səslə dilə malikdirlər. Ağır xəstəlik nəticəsində Helen bundan məhrum olur.
Sizcə, Helen ailə qursa idi, onun övladları → a) danışa biləcəkdilər.
→ b) danışa bilməyəcəkdilər.
- ✓ Seçdiyiniz cavabı əsaslandırmağa çalışın.

Dil yeganə ünsiyyət vasitəsi deyil. Ünsiyyətin müxtəlif formaları var; əl-qol hərəkətləri, müxtəlif işarələr, yazı və s.

İnsan cəmiyyət xaricində düşdürüү şəraitə uyğun olaraq dəyişə bilir, ancaq onda nitq inkişaf edə bilmir. Deməli, dil irsi xüsusiyyətlərlə bağlı deyil.

Dil irqi xüsusiyyətlərlə də bağlı deyil. Yəni uşaq bioloji cəhətdən valideynlərinə bənzəsə də, onların danışlığı dildə danışmaya bilər.

21. Mətndə (səh. 26–27) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə durğu işarələrini bərpa edin və səbəbiniz izah edin. Həmin cümlələrin quruluşunu müəyyənləşdirin və sxemini qurun. 1-ci cümlədə Helen sözünün təkrarı cümləyə ağırlıq gətirir. Həmin sözü hansı nitq hissəsi ilə əvəz etsəniz, bu, aradan qalxar? Cümlədən Helen sözü çıxarsa, quruluşa fərq yaranarmı?
22. Fərqləndirilmiş cümləni (səh. 26, I abzas) vasitəsiz nitq şəklində verilmiş sxemlərə uyğun şəkildə yazın. Durğu işarələrini bərpa edin. Sxemi şərh edin.

M V;

V m;

M V m

23. Mətndə (səh. 26) çərçivəyə alınmış cümləni məzmun baxımından daha düzgün yazın.
24. Mətndə (səh. 28) qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə o əvəzliyindən sonra vergül işarəsinin qoyulub-qoyulmayacağını dəqiqləşdirin və səbəbiniz izah edin.
25. Mətndə (səh. 26) tünd şriftlə verilmiş cümləni tabeli mürəkkəb cümlə şəklində yazın. Hansı dəyişiklik baş verdi? Tabeli mürəkkəb cümlənin sxemini qurun.
26. Mətndə göy rəngdə verilmiş feillərdə şəkilçilərin düzgün ardıcılığına riayət edin.
27. Aşağıdakı mətni oxuyun, tapşırıqları yerinə yetirin.

✓ Abzasları bərpa edin.

✓ Mətndə hansı cümlə yerində deyil?

✓ Çərçivəyə alınmış ifadələrin dirnaq işarəsi içərisində verilməsinin səbəbiniz izah edin.

✓ Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə durğu işarələrini bərpa edin.

✓ Fərqləndirilmiş cümlələri düzgün qurun.

Yapon yazıçısı Kenzaburo Oeni nüvə fəlakəti və şəxsi faciəsi ciddi narahat edirdi. Xirosima və Naqasakiyə atılmış atom bombalarının törendiyi ağlaşılmaz faciələrin acı nəticələrinin yapon cəmiyyətinə təsiri, həmin fəlakətin nəticəsi kimi Oenin ilk övladı Hikarinin fiziki qüsurla dünyaya gəlməsi yazıçının həyatında dərin iz buraxmışdı. *Bu iki ağrı daim yazıçını narahat etmiş, “Şəxsi tacribə” romanı da həmin amansız ağrının təzahürü idi.* Hikari Yaponiyanın ən məşhur bəstəkarlarından olsa da yazıçı aldığı mənəvi zərbəni unuda bilmədi. K.Oe yazırı: “Əqli çatışmazlığı olan oğlum Hikari quşlarının köməyi ilə Bax və Mosartin musiqisini qavramağa başladı, axırdı da öz əsərlərini bəstələdi. Onun bəstələdiyi kiçik musiqi parçaları sevinc, təravət və nəşə ilə dolu idi. Hikarinin musiqisi yaşıl yarpağın üstündə bərəq vuran şəhi xatırladırdı. Hikari kimi əqli çatışmazlığı olan adamlar üçün musiqi yaratmaqla nəticələnən gərgin səy sayəsində o,

öz əsərlərini cilaladı, bəstəkarlıq texnikasını və musiqi anlayışını dərinləşdirdi. Onun musiqisinin dinləyiciləri sağaldığı artıq təsdiq olunub. Bu da mənə incəsənətin müali-cəvi gücünə inanmaq üçün əsas verir. **“Xirosimadan qeydlər”** adlı irihəcmli essesi də atom bombardmanlarının qurbanlarına həsr edilmiş kədərli rekviyemdir. Mən özümün sübut edilməmiş inamıma əsaslanaraq, XX əsrə texnologiyanın ağlaşılmaz inkişafının nəticəsi olan bütün eybəcərlikləri və qüsurları dinc surətdə aradan qaldırmaq istərdim”.

- ✓ *Hikari ilə H.Kelleri şəxsi keyfiyyətləri baxımından müqayisə edin.*
- ✓ *R.Oppenheymerin atom bombasının acı nəticələrini gördükdən sonra yaşadığı hiss-lərlə K.Oenin düşüncələrini müqayisə edib münasibət bildirin.*
- ✓ *Sizcə, K.Oe eybəcərlik və qüsur dedikdə nəyi nəzərdə tutur və nəyə etiraz edir?*
- ✓ *“21 Sentyabr Beynalxalq Sülh Günüdür” mövzusunda təqdimatla çıxış edin.*

28. “*Fiziki qüsurlu insanlarda istedad*” mövzusunda inşa və ya esse yazın.

29. Tutaq ki, sizə yoldaşlarınızdan birinin inşa və ya esse yazısına münasibət bildirmək, ona rəy yazmaq tapşırılmışdır. Rəy yazmaq üçün aşağıdakı ardıcılığa riayət etməlisiniz:

- ❖ Rəyin başlığı. Nəyə və kimə verilməsi göstərilir və səhifənin ortasında rəy sözü yazılır.
- ❖ Rəyin ümumi məzmunu. Bu və ya digər bir faktın həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri təhlil olunur. Təhlil dəqiq müddəəalarla göstərilir.
- ❖ Rəyin nəticəsi. Rəyçinin irəli sürdüyü təklif və tövsiyələr bir neçə cümlə ilə ifadə edilir.
- ❖ İmza. Bu hissədə rəyçi adını, atasının adını və soyadını, həmçinin vəzifəsini göstərir, qarşısında isə imzasını qoyur.
- ❖ Tarix. Rəyçi imzasının altında bütöv şəkildə gün, ay və ili göstərir.

❑ Rəy işgüzar sənəd növüdür.

❑ “Rəy” ərəb sözü olub, bir şey haqqında fikir, mülahizə, söz mənasını verir.

❑ Rəy, əsasən, aşağıdakı mənalarda işlədilir:

1. Bir əsər, tamaşa, konsert, kinofilm və s. təhlil və tənqid edən məqalə, yazı.
2. Fikir, mülahizə.

30. “Onu bağışlamaq olarmı?!” bədii filminə baxıb mülahizələriniz əsasında 33-cü səhi-fədəki nümunədən istifadə etməklə rəy hazırlayıın.

1 №-li məktəbin 10^a sinif şagirdi Ləman Şahbazlıının
“Fiziki qüsurlu insanlarda istedad” mövzusunda
yazdığı inşaya

RƏY

L.Şahbazlıının “Fiziki qüsurlu insanlarda istedad” mövzusunda yazdığı inşa məzmunu tam əhatə etmişdir. Müəllif mövzunu işləyərkən müxtəlif mənbələrə müraciət etmiş, fikirlərini faktlarla əsaslandırmayı bacarmışdır. Ləman həmçinin müqayisələr aparmaqla fiziki cəhətdən qüsurlu insanların heç də həmisiñin istedadlı olmaması məsələsinə də toxunmuşdur.

O, müqayisələr aparmış, istirahət mərkəzlərinin birində ayaqlarını itirən, lakin mübarizə apararaq öz yolunu müəyyənləşdirən, üzgüclüklə məşğul olan və yarıslarda qalib gələn İmran Cəfərzadəni nümunə göstərmişdir.

Müsəbt keyfiyyətlərlə yanaşı, inşada diqqət yetirilməsi lazımlı olan müəyyən məsələlər də vardır:

1. İnşa yazıklärən sitatlardan, atalar sözlərindən istifadə etmək məqsədəməvafiq olardı.
2. Müəyyən durğu işaretləri səhvlərinə yol verilmişdir.
3. İnsanın nəticə hissəsində ümumi ideya əsaslandırılmalıdır.

Fikrimcə, kiçik nöqsanlar aradan qaldırılmaqla L.Şahbazlıının yazı işi müsabiqəyə təqdim edilə bilər.

İmza:

Nəzrin Eyyub qızı Vahabova

Azərbaycan dili müəllimi

30 oktyabr 2017-ci il

BƏŞƏRİYYƏTİN YADDAŞI – YAZI

1 E.ə. 1-ci minillikdə isə finikiyalı bir alim mixi yazısını yeni bir sistemlə əvəz etdi. Bu sistemə görə, hərflər həm də müəyyən səsləri ifadə edirdi. Bu sistem müasir əlifbaların əsasını qoydu. Finikiyalılar ticarətlə məşğul olan bir xalq idi. Alınıbsatılan malların hesabını aparmaq üçün onların sadə bir sistemə ehtiyacları var idi. O vaxt mövcud olan yazı sistemləri isə bütün bunları dəqiq ifadə etməyə imkan vermirdi. Beləliklə, yeni əlifba yaratmaq fikri meydana çıxdı. Əvvəlki yazı sistemləri ilə müqayisədə bu əlifba daha asan yadda qalırıldı. Elə buna görə də Finikiya əlifbası qısa bir vaxtda bütün dünyaya yayıldı. Bu əlifba əsasında hər xalq öz dilinə uyğun əlifbasını yaratdı. Zaman keçdikcə Finikiya əlifbası unuduldu. Ancaq sonradan bu əlifba əsasında yaranan yunan və latin əlifbası bu gün də istifadə olunmaqdadır.

2 İlk vaxtlar yunanlar yazı yazarkən yalnız böyük hərflərdən istifadə edirdilər. Onlar sözləri ayırmır, axırdı nöqtə də qoymurdular. İllər ötdükcə yunanlar sözləri ayrı yazmağa başladılar. Kiçik hərflərin yaranmasına səbəb isə kağız yerinə istifadə edilən perqamentin (heyvan dərisi) çox bahalı olması idi. Çünki böyük hərflər perqamenti tez doldurur və yazı yazmaq üçün daha çox perqament lazımlı gəlirdi. Qədimdə yazı yazmaq üçün müxtəlif materiallardan istifadə olunurdu. Məsələn, şumerlər yazı yazmaq üçün gildən, misirlilər isə papirusdan istifadə edirdilər. Təbii ki, daş, tunc, taxta, ağac qabığı, sümük, parça kimi materiallardan istifadə edənlər də az deyildi. Bu, əvvəller ipəyin, sonralar isə kağızin kəşfinə qədər belə davam etdi. Yazı yazmaq üçün istifadə edilən alətlər də materiallardan o qədər fərqlənmirdi. Belə ki yazı yazmaq üçün daş, metal, sümük və taxta qələmlərlə yanaşı, lələk və firçalardan da istifadə olunurdu.

3 İnsanın ən böyük kəşflərindən biri də yazıdır. İlk yazı nümunələri şumerlərlə bağlıdır. Hələ eramızdan 4000 il əvvəl şumerlər düşüncələrini, ətrafda gördükələrini lövhələrə köçürürdülər. Məsələn, günəş sözünü yazmaq üçün günəş şəkli çəkir, *quş* sözünü yazmaq üçün quş şəklindən istifadə edirdilər. Eyni zamanda istiliyi göstərmək üçün də günəş şəklindən, *uçmaq* sözünü bildirmək üçün quş şəklindən istifadə edirdilər. Zaman keçdikcə bu şəkillər yerini xətlər qrupundan ibarət hərflərə verdi. İlk baxışdan iş asanlaşmış olsa da, hərflərin sayı çoxalmış, təqribən 1000-ə çatmışdı. Sonradan mixi yazı təkmilləşdirildi. Artıq 600-dən çox işarədən ibarət olan bu yazıdan şumerlərlə (*əlaqəsi*, *rabitəsi*) olan başqa xalqlar da istifadə etməyə başladılar.

4 Qədim yazıya malik olan xalqlardan biri də çinlilərdir. Onlar e.ə. 2-ci minillikdə öz yazı sistemlərini yaratdılar. Çin yazılısı vahid dövlətin yaranmasının nəticəsi idi. Heroqlif qrupuna aid olan bu yazıda da təqribən bir neçə min işarə var idi.

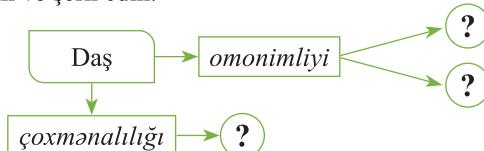
5 E.ə. 3-cü minillikdə qədim Misir xalqı öz yazı sistemini yaratdı. Sonralar yunanların heroqlif adlandırdıqları bu yazı, əsasən, heykəllər və sarkofaqlar üzərində həkk olunurdu. Bu yazılardakı işarələr təkcə sözləri yox, səsləri də ifadə edirdi. Sumer yazısından fərqli olaraq, Misir yazısı 750 hərfdən ibarət idi. Belə (*mürəkkəb, çətin, ağır*) yazını uşaqlıqdan öyrənmək lazımdı. Bu işin çətinliyi təkcə işarələri yadda saxlamaqda deyil, (*həm də, həmçinin*) hər sözü xüsusi qayda üzrə tərtib etməkdə idi. Ona görə də savadlı adamlar çox az idi. Yazmaq və oxumaq isə xüsusi (*peşə, sənət, ixtisas*) sayılırdı.

6 Sumerlərdən bizə qədər gəlib çatan yazı bizdən sonrakı nəsillərə də gedib çatacaq və üzərində yazılın materiallar dəyişsə də, bəşəriyyətin yaddaşı olmaqdə davam edəcək.

“Ailəm” jurnalından, 2009-cu il, №42

1. Mətnin adına münasibət bildirin. Nə üçün yazı bəşəriyyətin yaddaşı hesab edilir?
2. Mətnin abzaslarının ardıcılığını bərpa edin.
3. Sizcə, dil və yazı arasında hansı əlaqə vardır? Mətndəki hansı abzas yazının əhəmiyyətini göstərir?
4. Sizcə, mətnin hansı abzasında yazının növləri haqqında məlumat almaq olar?
5. “Cəmi 40 söz” mətninin qəhrəmanı Kamala nə üçün yazı yazmağı öyrənə bilmir?
6. Sizcə, Helen Keller yazının hansı növündən istifadə edir?

7. Mətndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansının işlədilməsi məqsədə uyğundur?
8. Mətndə altından xətt çəkilmiş söz və ifadələri hansı söz və ifadələrlə əvəz etsəniz, cümlənin məzmununa xələl gəlməz?
9. Mətndən terminləri seçin. Sizcə, nə üçün onlar termin hesab edilir?
10. Sxemi tamamlayın və şərh edin.

11. Mətndə frazeoloji birləşmələri müəyyənləşdirin, cümlədə müxtəlif sintaktik vəzifələrdə işlədin.

12. Aşağıdakı mətnlərin məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edib müzakirələr təşkil edin.
13. Mətnlərin dili üzərində iş aparın. Mətnlərin dili üçün oxşar cəhət nədir? Niyə belə hesab edirsınız? Mətnlərin bədii mətn olduğunu əsaslandırın. Hansı mətndə bədii təsvir vasitə sindən istifadə olunmuşdur?

Daşdəmir dedi:

— Padşah sağ olsun, mən sərr sahibindən icazə almamış sənə heç bir söz deyə bilmərəm. Məni azad elə, gedim, icazə alım, gəlim, deyim.

Padşah dedi:

— Yox, mən səni əlimlə buraxıb, sonra ayağımla axtara bilmərəm. Ya danış, ya da bu gün səni asdıracağam.

— İstəyirsiniz, bir dəfə yox, ləp beş dəfə asdırın. Mən icazə almamış sizə heç bir söz deməyəcəyəm.

Padşah əmr elədi, meydanda dar ağacı quruldu. Şəhərdə car çəkdilər ki, Daşdəmir padşahdan sərr gizlətdiyinə görə dar ağacından asılıcaq.

Camaat yiğildi. Daşdəmiri meydana gətirdilər. Padşah bir də soruştı:

— Deyirsən, ya yox?

— Mən heç bir şey deməyəcəyəm.

Padşah cəlladılara işarə etdi. Elə ipi Daşdəmirin boynuna salanda haradansa bir atlı peyda oldu, dar ağacına çatanda yerə bir nar vurdu. Nar parçalandı, dənələri sapı qırılmış mirvari kimi ətrafa səpələndi. *Daşdəmir cəlladılara dedi*

Padşaha deyin ki mən danışmağa hazırlam

Padşah ondan soruştı

Niyə indiyə kimi demirdin indi razi oldun

Daşdəmir nar dənələrini ona göstərib dedi

Padşah sağ olsun sərr sahibi sirin açılmasına icazə verdi

**“Daşdəmirin nağılı”ndan,
ixtisarla**

1

2

Mən elə biliirdim ki, bizim uşaqlar özgə uşaqlar kimi o qədər də divar yazan deyililər; çünkü çox nəsihət eləmişdim və onlar da mənə söz vermişdilər ki, divarları yazmaya-çaqlar. Amma axır vaxtlarda balkonun divarında qəribə yazılar gördüm. Bunların hamısı karandaş ilə yazılib, elə naşı kobud yazılib ki, bunu uşaqdan savayı heç kəs yaza bilməz. Çağırdım uşaqları. Üçü də: “Mən yazmamışam”, – deyib başlarını saldılar aşağı.

Mən acıqlanıb bunu dedim:

— Mən sizdən o qədər divarı yazmağınızdan ötrü incimirəm, nə qədər ki sizin danmağınıza inciyirəm; sizin qorxudan yalan danışmağınıza inciyirəm. Ona inciyirəm ki, söz yox, divarı yazan üçünüzden birinizdi; amma üçünüz də andaman eləyirsiniz ki, siz yazmamısınız. Pəs sizdən savayı bu evdə uşaq ki yoxdu.

...Bizim bir müştərimiz var. Onun adı Kəblə Əzimdir və yaşı qırx-qırx beş, uca boy, bir kasib və faşir İran əhlidir. Dünən Kəblə Əzim yağ və yumurta gətirmişdi.

...Yağdan beş-altı manat, yumurtadan da gene bir qədər borcumuz qaldı. Kəblə Əzim şey-şüyünü götürdü və çıxdı dalana ki, getsin. Mən də çıxdım dalana və gördüm ki, kişi yağı və yumurtanı qoyub yerə keçib qapının dalına və bir güdək karandaşın ucunu ağızına soxub fikrə gedib. Divarda heyvana oxşar bir cızma-qara çəkilib, altından bir neçə əlif, yanında bir neçə girdə şey. Kəblə Əzim mən soruşmamış dedi:

— Molla əmi, doğrusu, mənim dərsim-zadıım yoxdu, bu bir yaddaşdı, yazdım ki, hesablar dolaşmasın.

Mən qəh-qəh çəkib güldüm. Kişi də bir az gülümsündü. Mən bircə bunu soruştum ki, divara yazdığınıñ mənası nədir?

Mənası bu imiş:

✓ Sizcə, Kəblə Əzimin divarda çəkdiklərinin mənası nə imiş?

**Cəlil Məmmədquluzadə,
“Saqqallı uşaq” hekayesindən, ixtisarla**

BALACA AĞILLI BİR UŞAQ...

(Helen Elizabet Baklidən, ixtisarla)

Bir zamanlar balaca bir uşaq məktəbə başlamış. Bir səhər müəllimi səslənmiş: "Bu gün bir gül rəsmi çəkəcəyik". Balaca çox sevinmiş. Şəkil çəkməyi çox sevirdi. Sulu boyalarını çıxartmış və gözəl güller çəkməyə başlamış: çəhrayı, narıncı, mavi, rəngarəng çiçəklər... Lakin müəllimi: "Gözləyin, hələ başlamayın!" – deyə qışqırmiş. "İndi... – demiş müəllimi, gül şəkli çəkəcəyik". Ancaq müəllimi: "Gözləyin, mən sizə necə edəcəyinizi göstərəcəm", – demiş. Lövhəyə bir gül şəkli çəkmmiş. Budağı yaşıllı, ləçəkləri qırmızı imiş. "Bax belə. Yaxşı, indi başlaya bilərsiniz", – söyləmiş.

Balaca müəlliminin çəkdiyi gülə baxmış, sonra da öz çəkdiyinə. Özünün çəkdiyi gülü daha çox sevmiş, lakin bunu müəllimə demədi. Kağızın digər üzünü çevirmiş və müəllimi çəkdiyi çiçəyə oxşar bir şəkil çəkmüş: yaşıllı budaqlı, qırmızı rəngli bir gül...

Nehayət, uşaq gözləməyi öyrənmiş, izləməyi də. Müəlliminkine bənzər şeylər çəkməyi də. Cox keçmədən özünə xas nələrsə hazırlaya bilməyen hala gelmiş.

Daha sonra balaca uşaq və ailəsi başqa bir şəhərdə yeni bir evə köçmüşlər. Və balaca başqa bir məktəbə getmək məcburiyyətində qalmış. Hələ ilk gün müəllimi: "Bugün şəkil çəkəcik", – demiş. Balaca çox sevinmiş. Müəlliminin mövzu verməsini gözləmiş. Amma müəllim heç bir şey söyləməmiş. Sadəcə sinfin içində, şagirdlərin arasında gəzişmiş. Balaca uşağın yanına gələndə: "Şəkil çəkmək istəmirsin?" – deyə soruşmuş. "İstəyirəm", – demiş balaca, – "Nə çəkəcəyik?" Müəllimi: "Buna sən qərar verəcəksən", – demiş. "Hansı rənglə boyayacayıq?" – deyince müəllimi: "Hansı rənglə istəyirsənse", – deyə cavab vermiş. "Əgər hər kəs eyni şəkli çəkərsə, eyni rənglə rəngləyərsə, kimin nə çəkdiyini necə başa düşə bilərem?" – deyə soruşmuş müəllimi. "Bilmirəm" demiş balaca uşaq.

...Yeni məktəbini çox sevmiş. Çünkü

Tünd şriftlə verilmiş cümlədə, əslində, müəllimin demək istədiyi hansı fikir ifadə olunmuşdur?

Cümələni tamamlamaqla şagirdin yeni məktəbini sevməsi səbəbini əsaslandırın.

Tərcümə edən: Cəlalə Yəhyalı

3-cü mətnədəki hər iki müəllim obrazını müqayisə edin.

Bir müəllim: "Bu gün gül çəkəcəyik", – deyir, gül rəsminin çəkilmə yolunu göstərir. Digər müəllim: "Gül şəkli çəkin", – deyir, ancaq yol göstərmir, seçimi şagirdlərin ixtiyarına verir. Sizcə, hansı müəllimin yanaşması doğrudur?

Hansı müəllimə daha çox önəm verdiniz? Niyə?

14. Tərcümə əsərini C.Məmmədquluzadənin "Saqqallı uşaq" hekayəsinin dili ilə müqayisə edin. Mətnlərdən hansı danışq dilinə yaxındır? Bunun səbəbi nədir?
15. Tərcümədə qüsurlu cəhətləri müəyyənləşdirin. Cümlələri Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşuna uyğun yazın. Söz sırası pozulmuş cümlələri düzgün yazın. Mətni yenidən işləyin. Müxtəlif cümlə tiplərindən istifadə edin. Öz yazınızı tərcüməçinin mətni ilə tutuşdurun. Hansı fərqləri gördünüz?

Qədim dünyanın ən müqəddəs pantheonlarından biri kimi məşhurlaşan Gəmiqaya dağında Azərbaycan xalqının ulu keçmişini, tarixi həqiqətlərini eks etdirən qayaüstü təsvirlər – piktoqrafik yazılar həkk olunmuşdur.

Üçüncü geoloji dövrdə Gəmiqaya zirvəsinin bir hissəsi təbii hadisələr və tektonik proseslər (zəlzələlər) nəticəsində dağılıb parçalanmışdır. Dəniz səviyyəsindən 3500–3700 m hündürlükdə həmin qaya parçalarının kütləvi şəkildə olduğu sahələrdə oval və yarımdairəvi

plana malik qədim yurd yerləri, mövsümi yaşayış evlərinin qalıqları və minlərlə qayaüstü rəsmlər vardır. Qranit, bazalt və tuf qayalar üzərində adam, keçi, öküz, at, maral, it, canavar, bəbir, quş rəsmləri, ov və rəqs sahnələri, eləcə də müxtəlif piktoqrafik işarələr həkk edilmişdir.

Gəmiqaya təsvirləri içərisində heyvan və insan rəsmləri üstünlük təşkil edir. Bir qayda olaraq, heyvanlar tək-tək, qoşa və sürü halında təsvir edilmişdir. Onların böyük eksəriyyəti keçi və iri buynuzlu heyvan rəsmləridir.

Qayaüstü rəsmlər – petroqliflər qədim incəsənətin yaranması və təkamülü kimi mühüm elmi problem məsələlərin öyrənilməsi üçün əsas mənbələrdir.

Vəli Əliyev. "Gəmiqaya abidələri" kitabından

Dilin səslərini şərti işaretlərlə eks etdirən yazıya fonoqrafik, yaxud səs yazısı deyilir. Yazının başqa tiplərində fərqli olaraq, fonoqrafik yazıda dilin bu və ya digər səsi, əsasən, ayrı-ayrı qrafemlərlə, yəni hərfərlə (qrafik işaretlərlə) ifadə olunur.

Hərfli yazı digər yazı tipləri ilə bağlı olmuşdur. Bu yazı tipi tədrici olaraq, əsasən, ideoqrafik yazıldan əmələ gəlmişdir. Belə ki ideoqrafik yazının işaretləri get-gedə bütöv sözü deyil, sözün səslərini bildirmiş, bunun da nəticəsində hərfli yazı meydana çıxmışdır. Hərfli yazı çox mürəkkəb proses əsasında yaranmış və bir neçə əsr ərzində inkişaf edib formalılmışdır.

Hərfli yazını dünyada ilk dəfə olaraq qarışq şəkildə misirlişər işlətmışlar. Bunu təsiri nəticəsində sonralar digər xalqlar da hərfli yazıya keçməyə başlamışlar.

Hər bir səs yazısında işlədilən hərf və işaretlərin sistemində, bunların müəyən düzülüşünə əlifba deyilir.

Afad Qurbanov. "Ümumi dilçilik" kitabından

16. Mətndə (səh. 34) altından xətt çəkilmiş cümləni sadə cümlə şəklində yazın.
17. 3-cü abzasda (səh. 34) ilk iki cümləni bir cümlə şəklində yazın və sintaktik cəhətdən təhlil edin.
18. 1-ci mətndə (səh. 36) fərqləndirilmiş hissədə durğu işarələrini bərpa edin.
19. 2-ci mətndə (səh. 36) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə durğu işarələrinin düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.
20. 2-ci mətndəki cümlələri müasir Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşuna uyğun şəkildə yazın. Sonra hər iki mətni müqayisə edin. Öz yazınızı yoldaşlarınızın da yazısı ilə müqayisə edin. Fərq yarandı? Həmin fərq özünü nədə göstərir?
21. 3-cü mətndə (səh. 37) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı sözlər səhv yazılmışdır?
22. 3-cü mətndə qoşa nöqtə və dırnaq işarələrinin düzgün qoyulduğunu əsaslandırın. Həmin mətndə fərqləndirilmiş cümlələrin sxemini qurun. Sizcə, cümlələrin sonunda və sözlər arasında durğu işarələrinin qoyulmasının hansı praktik əhəmiyyəti vardır?
23. 4-cü və 5-ci mətnlərin dili 1-ci və 3-cü mətnlərin dilindən nə ilə fərqlənir? Fikrinizi əsaslandırın.
24. 4-cü və 5-ci mətnlərdən (səh. 38) terminləri seçin. Onların nə üçün termin hesab ediləcək olduğunu izah edin. Bədii mətnlərdə terminlərdən istifadə etmək mümkündürmü? Niyə?
25. 1-ci və 5-ci mətnlərə əsasən elmi və bədii mətnlərin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirin.

Bədii mətnlər üçün xarakterikdir	Elmi mətnlər üçün xarakterikdir
✓	✓
✓	✓
✓	✓
✓	✓
✓	✓

26. 3-cü və 4-cü mətnləri müqayisə edin. Mətnlərdən hansında çəkilən şəkillərə əsasən dövr haqqında müəyyən fikir yürütütmək mümkündür?
27. 1, 2 və 4-cü mətnlərdə yazının elementləri vardır. Sizcə, onlar hansıdır? Cavablarınızı əsaslandırmaq üçün 34-cü səhifədəki mətndən istifadə edə bilərsiniz.
28. Verilən hökmlərin düzgünlüyünü əsaslandırın.
- Dildən sonra yaranan yazı ən böyük ünsiyyət vasitələrindən biridir.
 - Bu və ya digər fikri başqasına, həm də uzaq məsafələrə çatdırmaq üçün yazdan istifadə olunur.
 - Yazı işarələr sistemidir.

29. Uygunluğu müəyyənləşdirin.

Fikir şəkillər vasitəsilə ifadə olunur.

1-ci mətn

Hərfi yazı vasitəsilə qavranılır.

2-ci mətn

Şəkil vasitəsilə təqdim edilsə də,
fikir birbaşa ifadə edilmir.

3-cü mətn

Fikir əşyalar vasitəsilə ifadə olunub.

5-ci mətn

Ən əhəmiyyətli və vacib ünsiyyət vasitələrindən biri yazıdır.

Yazı səsli dilin norma ilə qarayışını təmin edən şərti işarələr sistemidir. Bugünkü yazıda, əsasən, hər səs bir işarə ilə (hərfli) ifadə olunur.

İnsanların ilk yazılı əlaqəsi əşyalar vasitəsilə mümkün olmuşdur. Əşyəvi yazidan sonra şəkili (piktoqrafik) yazı meydana çıxmışdır. Bu yazı növündə hansı əşyanı yazmaq nəzərdə tutulursa, onun şəkli çəkilir. Daha sonra fikri (ideoqrafik) yazidan istifadə edilmişdir. Bu yazı növündə şəkillər, fiqurlar və s. vasitəsilə müəyyən bir fikir ifadə olunur. Şəkli və fikri yazı hərfi yazıya doğru əhəmiyyətli addımlar olmuşdur.

Nəhayət, yazının ən mükəmməl, ən çevik forması olan hərfi (fonoqrafik) yazı yarandı. Biz yazılı nitqimizi yazı vasitəsilə həyata keçiririk.

Beləliklə, yazının 4 tipi var:

1) əşyəvi yazı	3) fikri (ideoqrafik) yazı
2) şəkili (piktoqrafik) yazı	4) hərfi (fonoqrafik) yazı

30. İctimai yerlərdə, yol kənarlarında gördünüz, dərsliklərdə rast gəldiyiniz şərti işarələri, kimya, fizika, riyaziyyat dərslərində istifadə etdiyiniz düsturları ideoqrafik və ya piktoqrafik yazı olmaqla qruplaşdırın. Fikirlərinizi əsaslandırın.

Nümunə:

- ❖ $F = ma$ (qüvvənin bərabər olduğu kəmiyyətləri ifadə edir.) (*ideoqrafik yazı*)
- ❖ Şirniyyat mağazasının üstündə çəkilmiş tort şəkli. (*piktoqrafik yazı*)

- ✓ Dörd qrupa bölünüb 31-ci və 32-ci tapşırıqları yerinə yetirin. I və II qruplar 31-ci, III və IV qruplar 32-ci tapşırığı icra etməklə mövzunu yekunlaşdırmış olarlar.
- ✓ Yazılınızı və təqdimatlarınızın maraqlı və məzmun baxımından dolğun, fikirlərinizin yiğcam olmasına çalışın. Cümlələrinizin düzgün qurulmasına riayət edin. Paralel siniflər-də oxuyan həmyaşlılarınızı keçirəcəyiniz təqdimata dəvət edin.
- ✓ Təqdimatınız haqqında yiğcam məlumat hazırlayın, sosial şəbəkələrdə və qəzetiinizin müvafiq hissəsində yerləşdirin.

31. Mətnlərin (səh. 36–38) məzmunundan və əldə etdiyiniz biliklərdən çıxış edərək yazının əmələ gəlməsi və növləri haqqında elmi mətn tərtib edin. Aşağıdakı plandan istifadə edin.

PLAN

- ✓ Qədim insan qrupları arasında əlaqənin zəifliyi nəticəsində yazıya yaranan ehtiyac.
- ✓ İnsanların öz arzularını, düşüncələrini birbirinə çatdırmaq istəyi.
- ✓ Yazının əmələ gəlməsində kollektivin əməyi.
- ✓ Fikrin müxtəlif vasitələrlə ifadəsi.
- ✓ Fikrin şərti işaretələr vasitəsilə ifadəsi.

32. Məktəbinizdə “İdeoqrafik yazıların həyatımızda rolü” mövzusunda sorğu keçirin.

SORĞU

- ✓ Suallar tərtib edin.
- ✓ Müxtəlif ideoqrafik və piktoqrafik nümunələr hazırlayıb müsahibə götürəcəyiniz şəxsə təqdim etməklə onların nə olduğunu və gündəlik həyatımızda hansı əhəmiyyətə malik olduğunu soruşun.
- ✓ Sorğunun nəticələrini ümumiləşdirin.
- ✓ Müsabiqə keçirib ən yaxşı yazını müəyyənləşdirin, qəzetiinizin “Maraqlı məlumatlar” bölməsində yerləşdirin.

✓ Hazırlığınız materiallarının və məlumatların orfoqrafik cəhətdən səhvsiz, grammatik baxımdan düzgün olmasına riayət edin.

ARZUM JURNALİST OLMAQ İDİ...

(*ixtisarla*)

ORFOEPIYA

- folklorşunas [falk'lorşunas]
- ixtisas [.....]
- mətbuat [.....]
- dəqiqiliklə [.....]

ORFOQRAFIYA

Hansı düzgündür?

► magistratura	magistratura
► töhfə	töhvə
► müxbir	muxbir

Sizdən “Naşir” jurnalı üçün müsahibə götürmək istəyirəm, – dedim. Peşəsindən irəli gələn operativliklə: “Bu gün gələ bilərsiz”, – deyə cavab verdi. Gənc yaşlarında uğura imza atması, böyük bir holdinqə rəhbərlik etməsi və Vüsalə Mahirqızı ilə səhbatimi təqdim edirəm...

– *Folklorşunas, filoloq Vüsalə Mahirqızını jurnalistikaya gətirən təsadüf oldu, yoxsa zərurət?*

– Müsahibələrimdə də bildirmişəm ki, orta məktəbi bitirəndə arzum jurnalist olmaq idi. Lakin anamın “yalnız yaxşı filoloq yaxşı jurnalist ola bilər” məsləhətinə əsasən ixtisas seçimi zamanı filologiyani qeyd etdim. Düşünürdüm ki, mən universiteti bitirib müəllim kimi deyil, jurnalist olaraq fəaliyyət göstərcəyəm. Filologiya mənim həmişə sevdiyim sahə olub. **Magistraturanı/magistraturanı** bitirdikdən sonra jurnalist kimi o qədər qaynar və enerjili mühitdə fəaliyyət göstərdim ki, elmlə məşğul olmağa, elmi təhsilimi davam etdirməyə vaxtim olmadı. Lakin bir gün bu mühitdən qopsam, dənəcəyim yer filologiya, dil-ədəbiyyat olacaq. Jurnalistika ilə məşğul olsam da, ixtisasımla bağlı bütün yenilikləri izləyirəm.

– *Ədəbiyyatçı olmağınız, sizə jurnalistikaya töhfə/töhvə verdimi?*

– Əlbəttə. Rəhbərlik etdiyim on bir yaşı APA holdinqə indiyədək çox təbriklər gəlib. Lakin APA-nın bir yaşıni qeyd edəndə Sabir Rüstəmxanının söylədiyi fikir mənə verilən ən böyük qiymətdir. O dedi ki, APA Azərbaycan xəbər agentlikləri sistemində normal cümlə quruluşunda xəbər yazmaq mədəniyyəti gətirdi. Bu mənim üçün böyük qiymət, fəxr ediləsi təbrik oldu. Bu qiymətli fikrin məhz mənim filologiyani bitirməyim, dilçi olmağımla çox ciddi əlaqəsi var. Qeyd edim ki, onlayn mediada operativlik xatırınə xəbər zamanı dilin üslubunu qorumaq bir qədər çətin olur. Bu səbəbdən dilin üslub qaydaları ciddi şəkildə pozulur. Bizdə bəzən bir xəbər mətninin başlığının hazırlanması 15 dəqiqə vaxtimızı alsa da, sonucda mütləq düzgün, ədəbi dilin normalarına riayət etməklə səlis cümlələr üzərində qurulmuş mətn təqdim etməyə çalışırıq. Hətta cümlə quruluşu ilə bağlı elə olur ki, müəllimlərimə telefonla zəng edir, məsləhət

alır, redaktorlarla ciddi mübahisələr edirik. Hesab edirəm ki, Azərbaycan dilinin qorunmasında medianın xüsusi rolü var. Media dilimizin qorunmasına diqqət yetirməlidir.

— *Təkcə onlayn mediada deyil, ümumiyyətlə, mətbuatda tez-tez rast gəldiyimiz dil, üslub qüsurları çoxdur. Bunun qarşısını almaq üçün media rəhbəri kimi hansı şərtləri vacib hesab edirsiniz? Nə etmək lazımdır?*

— İlk növbədə, dili yaxşı bilən redaktorla işləmək lazımdır. Onları işə götürərkən mütləq savadlı, dilin qrammatik, üslubi qaydalarını mükəmməl bilən redaktorlara üstünlük verilsə, bu problemi nisbətən aradan qaldırmaq olar. **Müxbir/muxbir** xəbəri hazırlayan zaman onun mətnində səhvələr ola bilər. Lakin redaktor mətnin düzgün, qrammatik qaydalara uyğun təqdim edilməsinə nəzarət etməlidir. Həmçinin operativlik, qərəzzəsizlik, dəqiqliklə yanaşı, mütləq dil və üslub qaydalarının qorunmasına diqqət yetirilməlidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dilinin qorunmasına ciddi ehtiyac olduğunu söyləməkdən çəkinmək lazım deyil. Xüsusən yeni mediada buna ciddi nəzarət edilməlidir. Yeni mediada əksər hallarda sosial şəbəkələrdə yazılan yazıda, yayımlanan xəbər mətnində nə qədər hərf, durğu işaretləri səhvələri olur. Adı durğu işaretlərinə əməl edilmədikdə belə cümlənin intonasiyası, mənası dəyişir, itir. Jurnalistlər və redaktorlar dilinin zəngin olması üçün mütləq çox ədəbiyyat oxumalıdır. Bəzən jurnalistlər fikirlərini belə əsaslandırırlar ki, Azərbaycan dilinin imkanları məhduddur. Lakin ümumişlək sözlərin mənasını belə bilməyən media nümayəndələri dil kasadlıqlarını bu cür ört-basdır etməyə çalışırlarsa, bu, sadəcə, gülündür.

Gülnar Maisqızı, “Naşir” jurnalından, 2011-ci il, №6

1. İlk abzasda cümlələrdə fikrin təqdim edilməsində yol verilmiş nöqsanları müəyyənləşdirin.
2. Nə üçün V.Mahirqızı Azərbaycan dilinin qorunmasında medianın roluna böyük önem verir? Sizcə, media niyə dilin qorunmasında əsas rol oynayır? Müsbətə sizi razı salan və qane etməyən fikirləri müəyyənləşdirin. Fikirlərinizi konkret ifadə etməyə çalışın.
3. Mətnə əsasən, V.Mahirqızının şəxsi keyfiyyətlərini müəyyənləşdirin. Siz müxbir olsa idiniz, Vüsalə Mahirqızına hansı suallarla müraciət edərdiniz? İlk sualınız nə olardı?
4. Verilmiş mətnin hansı formada təqdim edildiyini deyin. Bu müsbətəni elmi və bədii mətnlərdən fərqləndirən və eyniləşdirən hansı xüsusiyyətlərdir?
 - ✓ açıq – şifrəli
 - ✓ dəqiqlik – qeyri-dəqiqlik
 - ✓ yiğcamlılıq – ətraflılıq
 - ✓ anlaşıqlılıq – dolaşıqlılıq
 - ✓ faktiki – emosional
 - ✓ obyektiv – subyektiv
 - ✓ bilavasitə – dolayı
 - ✓ konkret – mücərrəd
 - ✓ sadə – mürəkkəb
 - ✓ analiz – modallıq bildirən söz və ifadələrdən istifadə;
 - ✓ kütləvi xarakter daşımıası – məhdud dairə üçün yazılması.
5. Jurnalist olsa idiniz, hansı mövzularda məqalə yazmağa üstünlük verərdiniz? Nə üçün? Necə düşünürsünüz, xəbərin məzmunu dolğun olmalıdır, yoxsa başlığı?

6. *Jurnalist* və *müxbir* sözlərini fərqləndirin.
 7. *Müsahibə* və *mübahisə*, *müsahib* və *mühəsib* sözlərinin leksik mənasını müəyyənləşdirin.
 8. Mətndə işlənmiş neologizmləri (*dilə daxil olmuş yeni sözlər*) seçin. *Onlayn* və *media* sözlərinin dildə istifadə səbəbini izah edin.
-
9. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin çıxışını oxuyub münasibət bildirin.

Əsrlər boyu Azərbaycan xalqını bir xalq kimi qoruyan bizim mədəniyyətimiz, incəsənətimiz, musiqimiz, xalçaçılıq sənətimiz və digər ənənələrimiz olubdur. Bizim bu sahədəki bütün fəaliyyətimizin əsasında Azərbaycan dili dayanır. Azərbaycan dili bizi bir xalq, millət kimi qoruyub. Əsrlər boyu biz başqa ölkələrin, imperiyaların tərkibində yaşadığımız, müstəqil olmadığımız dövrə milli dəyərlərimizi, ana dilimizi qoruya, saxlaya bilməşik. Azərbaycan dilinin saflığını qoruya bilmışik. Ona görə bu gün bəzi hallarda görəndə ki, dilimizə xaricdən müdaxilələr edilir və bəzi hallarda bu müdaxilələr Azərbaycanda da dəstək qazanır, bu məni, doğrudan da, çox narahat edir. Azərbaycan dili o qədər zəngindir ki, heç bir xarici kəlməyə ehtiyac yoxdur. Bir daha demək istəyirəm ki, biz əsrlər boyu dilimizi qorumuşuq. Bu gün də qorumalıyıq. Biz Azərbaycan dilinin saflığını təmin etməliyik. Əlbəttə, bizim vətəndaşlar, xüsusilə gənc nəsil nə qədər çox xarici dil bilsələr, o qədər yaxşıdır. Ancaq, ilk növbədə, öz ana dilini bilmədirlər. Digər tərəfdən, imkan verməməlidirlər ki, ana dilimizə yad kəlmələr daxil olsun. Buna ehtiyac yoxdur. Ancaq biz bunu görürük. Bəzi ictimai xadimlərin, hökumət üzvlərinin çıxışlarında, bəzi televiziya verilişlərində, Milli Məclisdə eşidirəm ki, kənar kəlmələrdən istifadə edilir. Buna ehtiyac yoxdur. Əlbəttə, mən bu sahədə mütəxəssis deyiləm, ancaq bir vətəndaş kimi hesab edirəm ki, yeni kəlmələrin icad edilməsinə heç bir ehtiyac yoxdur. Lügətimiz o qədər zəngindir ki, bunu qorusaq və gələcək nəsillərə əmanət kimi təhvil versək, bu bizim bu sahədəki ən böyük nailiyyətimiz olacaqdır.

İlham ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
(AMEA-nın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş
ümumi yığıncıqdakı çıxışından)

10. Mütəxəssislərin fikirlərinə münasibət bildirin. Çıxışlar “Füyuzat” jurnalından götürülmüş və ixtisarla təqdim olunmuşdur.

Bu gün Azərbaycan dilinin ən çox inkişafda olan sahəsi publisistik üslubdur – kütləvi informasiya vasitələrinin dilidir. Azərbaycan cəmiyyətinin demokratikləşməsi, sonsuz bir maraqla dünyaya açılması, hər kəsin fikir söyləmək, söz demək hüquqlarının təmin olunması kütləvi informasiya vasitələrinin dilinə indiyə qədər görünməmiş bir zənginlik, canlılıq, enerji qatmışdır. Lakin ədəbi dil normalarının ən çox pozulduğu sahə də məhz qəzet, jurnal, radio, televiziya və sosial şəbəkələrin dilidir. Publisistik üslubda ən çox nəzərə çarpan qüsurlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- yazılı nitqdə orfoqrafiya, şifahi nitqdə orfoepiya qaydalarının, yəni tamamilə aydın olan, hər kəsin bilməli olduğu normaların pozulması;
- fikrin dəqiq ifadə olunmaması, sözçülük və ya dildə təfəkkür söñüklüyü;
- alınma sözlərə aludəçilik, yaxud beynəlmiləl sözlərin düzgün işlədilməməsi;
- dilin qrammatik-üslubi imkanlarından lazıminca istifadə olunmaması;
- şifahi nitqdə dialektizmlərin, xüsusilə qrammatik dialektizmlərin çoxluğu (hətta ziyanlıların nitqində belə);
- rus və ya ingilis aksenti və s.

Bütün bunlarla yanaşı, qeyd etməliyik ki, sayı 50 milyonu keçmiş bir xalqın dili olan Azərbaycan dili müstəqillik dövründə zənginleşmə – inkişaf baxımından kifayət qədər böyük uğurlar qazanmışdır.

Nizami Cəfərov, filologiya elmləri doktoru, professor
“Füyuzat” jurnalı, 2014, №5

2

Üslub dedikdə dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə nəzərdə tutulur. Azərbaycan ədəbi dilinin bir çox üslubları vardır: bədii üslub, elmi üslub, publisistik üslub, rəsmi-işgüzar üslub və s.

11. Beynəlmiləl sözlər nədir? Dildə beynəlmiləl sözlər ehtiyac varmı?
12. *Aludəçilik* və *aksent* sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin.
13. *İnformasiya* və *məlumat* sözlərinin leksik məna baxımından fərqi varmı? Cümlələrdə istifadə etməklə fikrinizi sübuta yetirin.
14. *Şəbəkə* sözünün omonimliyini əsaslandırın.

İstər radio və televiziyyada, istərsə də gündəlik əlaqələrdə Azərbaycan dili qayda-qanunlarının ar-
dıcıl olaraq pozulmasının şahidi oluruq. Xüsusilə
də orfoepik normalara tam şəkildə riayət olunmur.
Orfoqrafik və orfoepik normalara əməl etməyin va-
cibliyinin dilin qorunmasında mühüm vasitə olması
hər kəsin şüurunda, qəlbində özünə yer etməlidir.
Radio və televiziya işçilərinin danışiq orqanlarında
heç bir çatışmazlıq olmamalıdır.

Küçə və meydan reklamları, afişalar dilin ən
böyük təbliğat göstəriciləridir. Onlarda buraxılan
hər bir səhv gələcək problemlərin əsasında durur.
İstənilən hamar səhərənək qeyri-rəsmi afi-
şa və elanları tərtib edənlər onların təsir gücünü
əvvəlcədən hiss etmir. Leksik və qrammatik qay-
dalara əməl edilməyən, mənası aydın olmayan belə
afişa və elanları oxuyan məktəbli onu daha inandırıcı
hesab edir və öz bildiklərini kənara qoyub onu
“qəbul edir”.

Yerli-yersiz böyük hərfərlə yazılış, sonda qoyulan müxtəlif durğu işaretləri və bu kimi pozuntular-
dan yaxa qurtarmaq üçün mərkəzləşdirilmiş praktik bürolar yaratmağın, onlara mütəxəssislərin rəhbərliyini təmin etməyin də vaxtı çatmışdır. Internet resurslarında və sosial şəbəkələrdə ədəbi dilin po-
zulması halları da istənilən qədərdir.

Her bir millətin öz ana dilini inkişaf etdirib ya-
şatması onun şərəf işidir.

Afsiantka
Teleb olunur
Maas: 400 man

SATICI OQLAN
TELEB
OLUNUR

Nisijə mal verilmir
xais edirəm
Uz vurma

Fikrət Xalıqov, filologiya elmləri doktoru, professor
“Füyuzat” jurnalı, 2014, №5

3

15. *Qəlb, ürək, könül* sözlərinin bir-birini əvəz edib-etmədiyini nümunələrlə əsaslandırın.
Elmi mətndə bu sözlərdən hansı istifadə oluna bilər? Bəs bədii mətndə?

Ədəbi tələffüz normaları bəzi ziyalıların, o cümlədən müğənni və aktyorların danışığında, hətta aparıcı və diktörların da nitqində pozulur.

Tələffüz səhv'lərini dialekt tələffüzü və orfoqrafik tələffüz adı altında qruplaşdırmaq olar. Televiziya verilişlərində bəzi aktyorlar sözləri belə tələffüz edirlər: "Qonşı, başun ağıriyur. Ə, yeri get öz işiə, dərdiə. Bilmirsən, sən bunnan sora nə yeməlüsən? Toyuğun özü yox ey, suyi..." və b. Bir çox hallarda hətta diktörların da nitqində [ü] səsinin [i] kimi deyilməsinə [(güclü (güclü), ni-munəvi (nümunəvi), imumi (ümumi)] təsadüf edirik.

Televiziya və radio verilişlərinin dilində sözlərin orfoqrafik tələffüzünü (yazıldığı kimi demək) də tez-tez eşidirik. Qaçmaq, oxumaq, yağacaq, tapşırıq və b. sözlərin sonundakı [q] səsləri səhvən yazıldığı kimi tələffüz olunur.

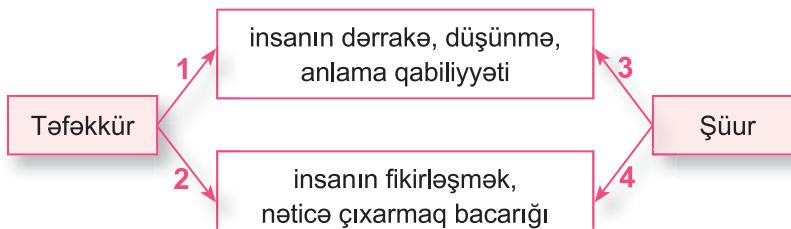
Televiziya və radio verilişlərinin maraqlı, məzmunlu, anlaşılıqlı şəkildə çatdırılmasında sözlərin məna çalarını nəzərə almaq çox vacibdir. Verilişlərdə, danışqda sözcülüğün yaranmasının səbəblərindən biri də dil vahidlərinin ölçülüüb-biçilmədən işlənməsidir.

Efirdən və ekrandan tez-tez eşitdiyimiz, yerində işlənilməyən "onu da qeyd etmək lazımdır ki", "heç təsadüfi deyildir ki", "elə götürək", "təkcə bunu demək kifayətdir ki", "bütün bunları nəzərə alaraq", "məlum olduğu kimi", "bütün bunlarla bərabər", "yeri gəlmışkən deyim ki" və s. ifadələrin, cümlələrin nitqdə kök salmasının səbəbi söz üzərində az işləməyin, çıxışlara, söhbətlərə məsuliyyətsiz hazırlaşmağın nəticəsidir.

İsmayıllı Məmmədli, filologiya elmləri doktoru, professor
"Füyuzat" jurnalı, 2014, №5

4

16. Nömrələnmiş oxlardan hansının istiqaməti düzgün göstərilmişdir?

✓ Bu sözləri sinonim hesab etmək olarmı?

17. N.Cəfərov, F.Xalıqov və İ.Məmmədlinin dedikləri müsahibə, yoxsa şərh hesab edilməlidir? Fikrinizi əsaslandırın.
18. Əgər siz gələcəkdə jurnalist, hər hansı bir programın aparıcısı, diktör olmaq istəsəniz, nitqınızı səlis və düzgün qurmaq üçün nədən başlayardınız?
19. Sizcə, dili mükəmməl bilmək və onun qrammatik quruluşuna düzgün riayət etmək üçün ancaq jurnalist və filoloq olmaq lazımdır? Dilin təmizliyini qorumaq üçün hansı təklifləri verərdiniz?
20. "Dilin qorunmasında məktəbin, xüsusən də dil-ədəbiyyat müəllimlərinin rolü" mövzusunda diskussiya aparın.
21. Apardığınız müşahidələr əsasında KİV-də orfoqrafik, yoxsa orfoepik normanın daha çox pozulduğunu müəyyənləşdirin. Səbəbini izah edin.
22. KİV-in bugünkü dili siz qane edirmi? Mediada dilin hansı qanunlarının pozulmasını müşahidə edirsınız? Fikrinizi faktlarla əsaslandırın.
23. Prezident İlham Əliyevin nitqində və professorların yazılarında qaldırılan problemlər hər birimizi eyni dərəcədə narahat etməlidir. Həmin nitqlərdə daha çox nəzərə çarpan məsələləri 6-7 cümlə ilə ifadə edin.
24. Nitq dedikdə nə başa düşürsünüz? Nitqin dil ilə bağlılığını necə izah edərsiniz?

25. İstənilən qəzet və ya jurnaldan ixtiyari bir mətn seçin. Mətnin dili üzərində iş aparın. Bunun üçün aşağıdakı ardıcılılığa riayət edin:

- ◆ Mətnin yazı formasını (bədii, elmi və s.) müəyyənləşdirin.
- ◆ Mətndə orfoqrafik səhvəri müəyyənləşdirin.
- ◆ Mətndə durğu işarələri və sözün sətirdən sətrə keçirilmə səhvərini (əgər varsa) müəyyənləşdirin.

- ◆ Cümzlərdə təkrar işlənən söz və ifadələri (əgər varsa) seçin.
- ◆ Yerində düzgün işlədilməyən söz və ifadələri daha düzgün olanlarla əvəz edin.
- ◆ Mətnin oxunaqlılığına ağırlıq gətirən söz və ifadələri seçib uyğun bildiyiniz sözlərlə əvəz edin.
- ◆ Mübtəda ilə xəbərin uzlaşmasına, söz sırasına, sözlərin düzgün əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

Dil və nitq bir-biri ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Nitq ünsiyyət prosesi olub dilin ifadə imkanları əsasında meydana çıxır. Nitq dildən törayır, dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı formalarında təzahür edir. Hər bir nitq ədəbi dilin fonetik, leksik, qrammatik qayda-qanunlarına tabe olmalıdır.

Nitq mədəniyyətinin ən mühüm, hamidən tələb olunan şərti ədəbi dilin normalarına riayət etməkdir.

Miqdar sayılarından sonra gələn isimlər; adətən, təkdə işlənir (beş qələm).

Feil köküñə əvvəl növ, sonra inkarlıq, daha sonra şəkil, sonra şəxs şəkilçisi artırılır.
 yazdırılmalıdır
 yazdırılmamalıdır

Adlara əvvəl cəm, sonra mənsubiyyət, daha sonra hal və xəbərlilik şəkilçiləri artırılır (dostlarımızdandır).

Qrammatik norma

Mübtəda ilə xəbər şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşır (Mən oxuyuram; Onlar oxuyurlar).

Cümlədə əvvəl mübtəda, sonra tamamlıq, zərflik və sonda xəbər gəlir. Təyin təyin etdiyi hər bir cümlə üzvündən əvvəl gəlir.

Hər birimiz ədəbi dilin normalarının tələblərinə əməl etməliyik.

Dilimizin saflığını və zənginliyini qorumaq həmimizin vətəndaşlıq borcudur.

26. Hansı cümlələrdə fonetik norma pozulmuşdur? Onları orfoqrafik və orfoepik normaların pozulması hallarına görə qruplaşdırın.

- Ağilli o adamdır ki, başqasının müdrüklüyündən və təcrübəsindən öyrənir. (*F.Manuil*)
- Ağıl [köhnəlməyən] [geyimdi], [biliş] [tükənmışın] [mədən]. (*Qırğız atalar sözü*)
- Təhsil beyini inkişaf etdirməkdir, hafızəni doldurmaq yox. (*C.Rumi*)
- Bir elimi öyrənmək istədikdə sən
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən. (*N.Gəncəvi*)
- General Əliağa Şıxlinski hərbici olmaqla yanaşı, bədiyi yaradıcılıqla da məşqul olmuşdur. (*Ş.Nəzirli*)
- Bu elin adı nədi?
Dosdu nə, yadı nədi?
Qürbət eldə bilmədim
Ağzımın dadı nədi?
✓ Son nümunəyə əsasən, “orfoqrafik norma pozulsa da, orfoepik normanın tələbləri gözənlənilmişdir” fikrini söyləmək olarmı? Şeirin janrını müəyyənləşdirib sözlərin tələffüz formasında verilməsinin səbəbini müəyyən edin.

27. Hansı sözlərdə vurğu düzgün qoyulmamışdır?

- Kişi bir sənəti bilər xalis
Çoxuna meyil edən qalar naqis. (*S.Ə.Şirvani*)
- İnsanı şöhrətləndirən əməyidir. (*Azərbaycan atalar sözü*)
- Büyük sevinci yalnız zəhmətlə qazanmaq olar. (*İ.Höte*)
- Sevinmək başqa, xoşbəxt olmaq başqadır. (*E.Senankur*)
- Səbrini basa bilməyəndən müdrik olmaz. (*Yapon atalar sözü*)
- İşləsən, xəzinəyə sahib olarsan, tənbəllik etsən, əlindəki xəzinəni də itirə bilərsən.
(*Hind atalar sözü*)

28. Durğu işarələri səhv'lərini düzəldin.

- Kimin ürəyi arzu və ümidi doludursa, o, artıq gələcəkdə yaşayır. (*L.Şefer*)
- Nə qədər, yaşayırsan öyrən, gözləmə ki qocalıq sənə kamal gətirəcək. (*Solon*)
- Sən özün torpağa əyilməsən, o, sənə əyilməz. (*Başqırd atalar sözü*)
- Biliksiz bir şəxs döyüş təbilinə bənzər səsi çox içi boşdur. (*S.Şirazi*)
- Firudin bəy Azərbaycan şöbəsinə məxsus olan bütün əmlakı – mebel, kitabxana və başqa tədris ləvazimatını vaqona doldurtdurub öz xərci ilə Ağdama aparırdı. (*Ş.Nəzirli*)
- Təcrübə tələbkər müəllim kimidir, əvvəlcə sınağa çəkir sonra öyrətməyə başlayır.
(*U.Verner*)

29. Hansı cümlələrdə leksik norma pozulub?

- İnişil anam xəstə yatanda o uşağın atası bizə dəyməyə gəlmişdi. (*Anar*)
- Valideynləri ev-eşiklərini zəhəmli, tünd-mixəyi rəngli mebellərlə doldurmuş, bufetin üstüne mürəbbəqabıları, ağır güldənlər yığılmışdı. (*Anar*)
- Paltarlar səliqə ilə şkafdakı rəflərə düzülmüşdü. (*Anar*)

30. Cümzlərdə hansı sözlər artıqdır?

- Balaca körpələr beşikdə yanaşı uzanıb səs-səsə verərək qığıldayı, sanki mahni oxuyurdular.
- Kiçik dalğalar sahilə çırpılır, yenidən geri qayıdır, ağ bəyaz köpük yaradırdı.
- “Xəzər gəncləri” qəzetində Paşa müəllimin məktubu dərc olunandan təxminən iki həftə sonra günortağı gündüz redaksiyanın qarşısında bir maşın durdu.
- Çənəsi də yarıya qədər torpağın qumuna bulaşmışdı.

31. Qrammatik normanın pozulduğu halları müəyyənləşdirin, onları aşağıdakı cədvələ uyğun qruplaşdırın.

- Kim ki insanı sevər, aşiqi-hürriyyət olur
Bəli, hürriyyət olan yerdə də insanlıq olur. (*M.Ə.Sabir*)
- Bilik öyrənməyi ar bilən hər kəs
Dünyada mərifət qazana bilməz. (*N.Gəncəvi*)
- Keçmişdir onlara qəzəbin niyə?
Düşmüsələdir səndən aralı, Göygöl! (*Ə.Cavad*)
- Böyük bir şəhərin ən qaranlıq və tənha küçələrindən birində olan kiçik, beşmərtəbəli evdə iki qardaş, bir bacı yaşayırıdlar. (*C.Cabbarlı*)

Söz sırası pozulanlar	Mübtəda ilə xəbər arasında uzlaşması pozulanlar	Şəkilçilərin ardıcılılığı pozulanlar

✓ Özünüz də bədii ədəbiyyatdan belə nümunələr seçin.

32. İstədiyiniz bir verilişin rejissoruna və ya aparıcısına onun danışq tərzi, verilişi idarəetmə səviyyəsi, dili, verilişin gedişi haqqında məktub hazırlayın.

Məktub yazmaq üçün:

- ✓ Məktubu nə üçün yazacağınızı düşünün;
- ✓ Hansı məsələlər siz maraqlandırır;
- ✓ Verilişin müsbət, mənfi cəhətləri;
- ✓ Aparıcının danışq tərzi, tələffüzü, müsahibinə verdiyi sualların səviyyəsi, geyim tərzi, çəkiliş məkanının tərtibatı, müzakirə ediləcək mövzuya uyğunluğu;
- ✓ Təklifləriniz.

2-ci BÖLMƏ

TƏBİƏT VƏ BİZ

- Muğan
- Şollar su kəməri
- Xəzər dənizi
- Çinarın şikayəti
- Birlik
- Şəhidlər

Təbiət ilhamına çağırır məni

Səməd Vurğun

İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillerdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır. İnsanların sağlamlığına, ekoloji vəziyyətə, uduğumuz havaya, içdiyimiz suya – bütün bunlara biz çox böyük diqqət göstərməliyik.

**İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

► Bölmənin epiqrafına diqqət yetirin. Sonra prezidentin nitqindən götürülmüş sitata diqqət yetirin. Bu fikirlər arasında hansı əlaqəni görürsünüz?

Bölmədəki materiallarla tanış olarkən aşağıdakı suallara cavab axtarın:

- Bizim sağlamlığımız bizi əhatə edən təbiətdən nə dərəcədə asılıdır və bu asılılığı təmin edən amillər hansılardır?
- Cəmiyyətimzdə təbiətin qorunması sahəsində hansı işlər görülür və siz bu proseslərdə necə iştirak edirsiniz?

MUĞAN

(poemadan ixtisarla)

1. Şeiri intonasiya ilə oxuyun. Səs tonunun azalıb yüksəlməsinə diqqət yetirin.

Şeirdə altından xətt çəkilmiş sözlərin tələffüz formalarından hansı düzgündür?

ORFOEPİYA

▶ [buluddar]	[bulutdar]
▶ [təmtərax]	[təmtəraq]
▶ [torpax]	[torpağ]

“Yazıcı yalnız qələmlə yazmur, eyni zamanda sözlə şəkil çəkir”.

Maksim Qorki

Axşamdır... Günəşin rəngi qırmızı,
Buludlar çəhrayı, üfüqlər laldır.
 Yerlə vidalaşır o göylər qızı,
 Səyyar buludların rəngi xal-xaldır.

Sükuta qərq olmuş sonsuz yamaclar,
Şəhərlər uzaqdır, kəndlər də seyrək.
 Arxların üstündə tək-tək ağaclar,
Yalqızlıq içində sixılır ürək.

Atını dördnala çapdırır külək,
 Qopur kötüyündən tikanlı kollar.
 Gah sağa, gah sola üz döndərərək
 Bizi çox çəşdirir dolaşiq yollar.

Bu lal səhralara səs salır hərdən
 Uzaqdan qışqıran bir qatar səsi.
 Bir xoş arzu kimi keçir qəlbimdən
 Qaynar şəhərlərin isti nəfəsi...

Bu zaman xəyala gedirəm bir an:
 Sağımıda, solumda işıqlar yanır.
 Şəfəqlər içində sayrışır Muğan,
 Səhralar al-əlvan rəngə boyanır.

Gülür yolçuların üzünə, budur,
 Hər addım başında kiçik bir şəhər...
Tənhalıq dərdini çöllər unudur,
 Dənizə bənzəyir yaşıł zəmilər.

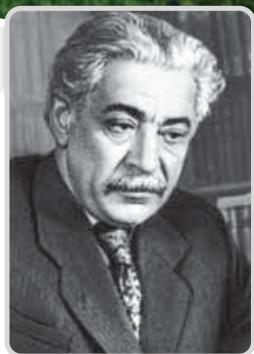
Göydə motor səsi, yerdə təmtaraq,
 İnsanlar qaynaşır bir ümman kimi.
 Baxıb cəlalına sevinir torpaq
 Xəstəlikdən durmuş bir insan kimi...

Bir qızıl qan olub axar sular da,
 Can verir torpağın damarlarına.
 Günəş salam verir bu arzularda
 Muğan torpağının hər baharına.

Səməd Vurğun

- ✓ *Sizcə, şeirdə əsas obraz hansıdır? Fikrinizi şeirdən çıxış edərək əsaslandırın.*
- ✓ *8-ci sinifdə oxuduğunuz “Muğan” əfsanəsini xatırlayın, poema ilə əfşanənin məzmununu müqayisə edin.*
- ✓ *M.Qorkidən verilmiş epigraf S.Vurğunun əsərində öz təsdiqini tapırı?*

2. Şairin arzuları nə ilə bağlıdır?
3. Nə üçün şair yamacların sonsuz, kəndlərin seyrək, səhraların lal olduğuna işaret edir?
4. Suyun qızıl qana bənzədilməsinin səbəbi nədir?
5. Şeirdə bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin. Şairin bu vasitələrə müraciət etməkdə məqsədi nədir? Hansı bənddə fikir məcəzi şəkildə verilmişdir?
6. Şəkillə şeirin məzmunu arasındaki bağlılığı müəyyənləşdirin. Sxemi tamamlayın və şöhr edin.

1.
2.
3.

1.
2.
3.

7. Sözün də su kimi lətfəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar.
Bir inci saflığı varsa da suda,
Artıq içiləndə dərd verir su da misralarının məzmununu izah edin. Nə üçün N.Gəncəvi
 dəyərli sözü məhz su ilə müqayisə edir?
8. Siz yazıçı olsa idiniz, hansı obrazı qəhrəman seçib hekayə yazardınız? Həmin hekayəni
 yazmağa çalışın. Hekayəni hazırladığınız qəzet maketinin müvafiq bölməsində yerləş-
 dirib oxucuların müzakirəsinə təqdim edin.

9. Şeirdə *lal* sözündən iki yerdə istifadə olunmuşdur. Bu söz hansı mənalarda işlədilmişdir? Həmin sözü cümlədə həqiqi mənada işlədin.
10. 4-cü bəndin neçənci misrasında sinonim sözlər işlənmişdir? Eyni anlayışın müxtəlif vahidlərlə ifadəsi nəyə xidmət edir? Həmin sözlərin antonimini tapın.
11. Fərqləndirilmiş cümlələrdə hansı sözlər bir-biri ilə sinonimdir?
12. Nöqtələrin yerinə çərçivədə verilmiş sözlərin hər birini işlədin. Yaranmış məna fərqlərini izah edin.

➔ Yerlə o göylər qızı

vidalaşır
sağollaşır
xudahafizləşir

➔ Gülür yolcuların, budur

üzünə
simasına
çöhrəsinə

✓ *Sözlər bir-birini əvəz edə bildimi? Bəs nə üçün şair şeirdə məhz üzünə və xudahafizləşir sözündən istifadə etmişdir? Şeirdən özünüz də belə nümunələr seçib fikrinizi ümumişdirin.*

13. Şeirdə frazeoloji birləşmələri seçib onların ifadə etdiyi mənanı deyin.

14. MÜZAKİRƏ

Hökmlərdən birini seçib düzgünlüğünü əsaslandırın.

- ➔ *Şeirin bir çox misralarında “üfüqlər laldır”, “qışqırır qatar”, “torpağın darmaları” kimi ifadələrin işlənməsi leksik normanın pozulmasına səbəb olmuşdur.*
- ➔ *Bu ifadələrin işlənməsi leksik normanın pozulması deyil, şeirdə bədiilik, emosionallıq yaratmaq üçün istifadə edilmişdir.*

15. Şeirdə hansı misralarda qrammatik norma pozulmuşdur? Səbəbini izah edin.

16. Siz bədii əsərlər üzərində iş aparmaqla onların xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyi öyrənmişsiniz. Artıq bilirsiniz ki, bədii mətnlər ... (cümləni əsaslandırılmış müxtəlif hökmərlə tamamlayın):

• dili sadə olur;	•	•
• fikir	•	•

17.

Bütün bədii mətnlərin dili bədii üslubu aid edilir. S.Vurğunun “Muğan” poemasından götürülmüş bu hissənin də dili bədii üslubdadır.

Sizcə, bəs bədii üslubun xüsusiyyətləri nə olabilir? S.Vurğundan götürülmüş bu parçada bədii üsluba məxsus hansı xüsusiyyətlər var?

Hökmlərdən düzgün olanı seçməklə bədii üslubun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirin.

- Əsərin dili aydın və sadədir.
- Elmilik müşahidə olunur.
- Əsərdə bədiilik yaranan söz və ifadələr vardır.
- Şeirdə bir neçə yerdə terminlərdən istifadə olunmuşdur.
- Sözlərin məcazi mənasından istifadə olunmuşdur.
- Söz sırasının pozulması şeirin təsir gücünü artırır.

Bədii üslub aparıcı üslublardan biridir. Obrazlı nitq forması olan bədii üslub nəsr və nəzm şəklində təzahür edir. Bu üslubda sözün məcazi mənasından, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, ritorik suallardan, xitablardan, bədii nidalardan, obrazın nitqini fərdiləşdirmək üçün sitatlardan, epiqraflardan geniş istifadə olunur. Məsələn:

Dəməri aynatək parladan insan

Pası silməlidir öz vicdanından. (N.Gəncəvi)

Qəlbimdən gələn səs mənə çox zadlar öyrədir. Haman səs pak və təmiz insafının səsidir ki, hamida o insaf var. Hər kəs huş-guş ilə onun buyurduğuna qulaq asıb, əmrinə əməl etsə, çox sirlərdən agah olub, çox şeylər bilər. (C.Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” əsərinin əvvəlində Sokratdan verilmiş epiqraf)

Oğlumuz, ay Xansənəm, bir yekə pəlvan imiş!

Bəxtəvər olsun başım, bəxtimiz oğlan imiş! (M.Ə.Sabir)

R e y h a n. Gələcəyi kim bilir?!

İ l d i r i m A t a y e v. “Kim bilir”i əkiblər, bitməyib. Bil ki, iradə istedadın ana-sıdır (İ.Əfəndiyev, “Atayevlər ailəsi”ndən)

Bədii üslub xalq danışq dilinə daha yaxındır. Sənətkar xalq dilindən götürdüyü sözləri bədii əsərdə işlədərkən onlara müxtəlif məqamlarda müxtəlif mənalılar verməklə fikri qüvvətləndirir. Məsələn:

Şahbikə nəzərlərini təndir dibində get-gedə soluxan közdən ayrıb təndirin divarlarında getdikcə daha çox qızaran iri xəmir parçalarına dikdi. (S.Dağlı)

Çün on səkiz min aləmin cudü vücudu xud mənəm,

Nənəsi çörək yapmaq üçün təndiri qaladı.

Cümlə cahan təndir mana, mən bu cahanın caniyam. (İ.Nəsimi)

18. Qayda daxilində verilmiş son üç cümlədə *təndir* sözünün işlənmə məqamlarına diqqət yetirin və müqayisə edin. İ.Nəsiminin *təndir* sözünü işlətməsinin səbəbini izah etməyə çalışın.
19. S.Vurğunun “Muğan” poemasından götürülmüş ixtiyari bəndləri, C.Cabbarlı və M.İbrahimovun əsərlərindən götürülmüş mətnləri məzmun və dil baxımından müqayisə edin. Oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən edib cədvəli (səh. 55) tamamlayın.

1 N ü s r ə t. Yaxşı, Yaşar, indi bizi yaxşı-yaxşı başa sal görək bu necə işdir?

Y a ş a r. Bilirsiniz, yoldaşlar, kəndimizin qabağından keçən bu çayı ki, özünüz bilirsiniz, hər il bu çay daşır, torpağı suvarır, yenə də çəkilir. Ona görə kəndimizin torpağı məhsuldardır, ancaq daşqından bataq əmələ gelir. *Odur ki kəndimiz bütün ölkəmiz üçün qızdırma yuvasıdır.*

İ m a m y a r. Doğrudur, atam, doğrudur. Kənd başdan-başa qızdırmalıdır.

Y a ş a r. Əlbəttə, suvarma işlərini düzgünləşdirməklə qızdırmanı aradan qaldırmaq olar. Traktor da salarsan, əmək azalar və məhsul çıxalar. **Ancaq traktor da gəlsə, yalnız bu kəndin ətrafindakı yerlər işlənə bilər.** Biz təsərrüfatı maşınlaşdırmaqla təbiətin əlində olan bütün sərvəti hamının ixtiyarına verməliyik. Bизdən üç kənd aşağıda, Alakəndin solundan geniş bir duzlaq başlanır. Min verstlərlə bu geniş düzən otsuz-ələfsiz, faydasız yatıb qalmışdır.

İ m a m y a r. Var, var, elədir, Şordüzən... Şordüzən... nə ucu var, nə bucağı...

Y a ş a r. Bu gəlişdən bizim məqsədimiz o yaramaz düzü işə salmaqdır.

N i y a z. O duzlaqda heç nə əmələ galməz ki...

Y a ş a r. Əmələ gələr, yoldaşlar. Dövlət laboratoriyası kimyəvi bir tərkib ixtira edibdir ki, duzu bitərəfləşdirir. Mən bu saat sizə yazı ilə başa salım (*taxtada yazır*). Baxın, bu natri xlor – NaCl, deməli, duz tərkibi belədir: $\text{NaCl} + \text{H}_2\text{O} + \text{N}_2\text{SO}_4$, deməli, duz, artır üstünə haş iki o. Başa düşdüz, yoldaşlar?

Ə m i r q u l u. Aşı başa düşdük, ancaq “o”yi başa düşmədik.

Y a ş a r. Aş yox, yoldaşlar, haş, haş... hidrogen... başa düşdüz?

T o ğ r u l. Hidrogen, yəni su qazı.

Ə m i r q u l u. Bəs o, “o” nədir?

Y a ş a r. “O”, yəni, *kislород, оксиген*. Yəni turşulu qaz. Başa düşdünüz?

T o ğ r u l. Dayan, dayan, Yaşar, mən sənin sözlerini bunlara tərcümə eləyim. Yoldaşlar, Yaşar yoldaş bir dərman tapıb ki, duza qatışanda duzu əridir, eləyir torpaq. Başa düşdünüz?

H a m i. Başa düşdük, başa düşdük...

Y a ş a r. Demək, o dərmanı gübrə kimi duzlara səpmək, duzu yox eləmək lazımdır. Bunun üçün Alakənddə bir kimya zavodu, bir də elektrik stansiyası açılmalıdır. Çay barı içərisinə alınmalı, su elektrostansiyaya, oradan da dediyimiz geniş çöllərə buraxılmalıdır. Beləliklə, bir az keçmədən Şordüzən zəngin bir pambıq tarlasına çevrilmiş olar.

(Cəfər Cabbarlinin “Yaşar” pyesindən)

- ✓ Niyə hamı Yaşarın deyil, Toğrulun dediyini başa düşür?
- ✓ Pyesdə fərqləndirilmiş cümlələrdə hansı norma pozulmuşdur? Həmin cümlələrdə durgu işarələrinin işlənməsində yol verilmiş səhvi müəyyənləşdirin.
- ✓ Tünd şriftlə verilmiş cümlədə **ancaq** və **yalnız** sözlərinin yerini dəyişmək olarmı? Niyə?
- ✓ Mətnində işlənmiş varvarizmləri, terminləri müəyyən edin. Sizcə, belə sözlərin bədii əsərlərdə işlənməsinin səbəbi nədir?

2 Ah, Muğanın yazı, Muğanın səhərləri! Sizin gözəlliinizə dalmaq, ürəkdə oyatdırığınız incə duyğularla məst olaraq yaşamaq nə qədər şirindir! Bayır çıxırsan, bəzən çənə-dumana bürünmüş, bəzən ılıq günəş şüaları altında xumarlanan çöllərin sərin və ətirli nəfəsi səni çalır. Sinən qeyri-adi bir yüngüllükə qalxıb-enir. Kür və Araz boyu seyrək ağaclar və kolluqlar arasına düşmüş boz kənd evlərinin ocaqları tüstüləyir, saclarda və təndirlərdə bişən çörəyin iyi sərin havaya qarışaraq sənin ciyərlərinə dolub müqəddəs duyğular oyadır... **Bu zaman hər şey sənin üzünə gülür sanki səni salamlayıb Sabahın xeyir əziz dost deyə yeni açılan səhərini təbrik edir.** Yasti-yapalaq evlər, odu sənməyən ocaqlar, palçığı yapışqan kimi ayağa suvaşan torpaq sənə yüz qat əziz görünür. “Mənim ana yurdum! Mənim müqəddəs ocağım!” – deyə piçildiyarsan.

Açılan səhərin gözəlliyi xəyallarını oynatdıqca, sabaha çəkib apardıqca Şirzad dүşünürdü: “Kəndin küçələrini düzəltmək, palçığı təmizləmək olar. Bir adam yoxdur ki, bu palçıq üst-başına suvaşmasın, bir ev yoxdur ki, astanasını bozardıb ağartmasın. Yaxşı səkilər salmaq olar, tərtəmiz səkilər uzanıb qapılara çatanda bütün evlərin döşəməsi ayna kimi parıldayacaq. Hələ kəndlər! Muğanın sinəsində pəncərəli-eyvanlı evləri adama ləzzət verən kəndlər tikib, hər tərəfdə bağ-bağat salmaq! İndinin özündə belə gözəl binalar var. Planla tikilib qatarlanmış evlər, insanın könlünü açan kəndlər də meydana gəlir. Lakin bunlar hələ çox azdır. Hələ də kəndlərin çoxu plansız, əyri-üyrü küçələrdən, yasti-yapalaq boz evlərdən ibarətdir. Su səhənglərlə daşınır”.

(Mirzə İbrahimovun “Böyük dayaq” romanından)

- ✓ **Çalır** sözünün mətnində ifadə etdiyi mənəni izah edin. Bu sözü hansı sözlə əvəz et-səniz, məzmuna xələl gəlməz? Həmin sözün işlənməsini leksik normanın pozulması hali hesab etmək olarmı?
- ✓ Tünd şriftlə verilmiş cümlədə durgu işarələrini bərpa edin.
- ✓ Mətnində bədii üsluba xas olan hansı cəhət özünü qabarıq göstərir?

	şəirdə	pyesdə	nəşr əsərində
Fərqli cəhətləri			
Oxşar cəhətləri			

Bədii üslub nəzm, nəsr və dramaturgiya dili formasında təzahür edir. Bədii əsərlərdə obrazın dilində xalq təfəkkürünün məhsulu olan söz və ifadələr, dialekt sözlər, terminlər, arxaik sözlər, varvarizmlər, vulqar sözlər işlədilə bilər. Bu sözlərin işlədilməsi obrazın danışığı, həyat tərzi, mədəniyyəti, mühiti, başqalarına münasibəti və s. haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Məsələn:

Şəri f. Hamısını, əlbəttə ki, **subatalni, dokumentalni** yazarıq. Bura bax, siz bir **spakoys** olun. Bunu mən yazmışam. (C.Cabbarlı)

Bu sözləri deyə-deyə oğlan ulağın başını çubuqnan qaytarırdı qatsın genə həyətə. Bu **heyndə** Xudayar **katda** oğlanın dal tərəfindən yeriyib, oğlanın kürəyindən bir ağaç vurdu.

– Biri bir **axmaq** söz dedi, gərək bunlar da oturub ona **axmaq-axmaq** gülələr. (Ə.Haqverdiyev)

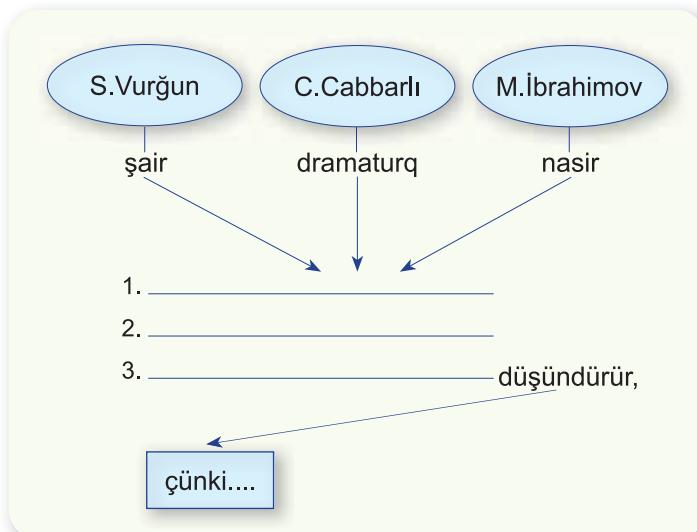
Saritel yerindən qalxdı:

– İndi həkimlər gələcək. **Konsilium** olacaq. Müalicə təyin edərlər. (Ə.Babayeva)

Müəllifin dilində isə bu sözlərin işlədilməsinə, adətən, yol verilmir.

20. 54-cü, 58-ci və 59-cu səhifələrdə verilmiş mətnlər əsasında aşağıdakı sxemi tamamlayıb fikirlərinizi ümumiləşdirin.

- ✓ *Verilən cavabların qısa və lakonik olmasına çalışın.*
- ✓ *Qurdüğünüz cümlədə sözlərin düzgün əlaqələnməsinə, durğu işaretlərinin düzgün istifadə edilməsinə riayət edin.*

- ✓ *Quruluşuna görə cümlələrin hansı növündən daha çox istifadə etdiniz?*

21. Mətnin dili üzərində iş aparın.

- ✓ Müəllifin dili ilə obrazların dilini fərqləndiririn.
- ✓ Fonetik, leksik, qrammatik normaların pozulduğu cümlələri müəyyənləşdirib səhvləri düzəldin.
- ✓ Ləhcəyə uyğunlaşdırılmış rus mənşəli sözləri milli qarşılığı ilə əvəz edin.

— Mən raboçılık eliyəcəm. Dəmirçi Əbdül əmi ilə danışmışam. Bayramdan sonra məni gəmi karxanasına aparacaq: onun yanında şagird işləyəcəm, — deyə üçüncü qardaş da öz fikrini bildirdi; sonra əlavə etdi: — Ancaq mən Cəfərin dərsi buraxıb işləməyinə razı döyülməm. Hələlik bizim qazancımızla birtəhər dolanarıq.

— Bu, yaxşı sözdür, — Hüseynqulu Əjdərin fikrini bəyəndi. Cəfər gərək oxusun.
— Dəlidən doğru xəbər. Barakallah bəbi! — Heydər yenə Əjdərin peysərinə bir şapalaq vurdu.

Əjdərin fikrinə razılıq verməyən qardaşların lap kiçiyi, Cəfər özü oldu:

— Yox, mən daha mollaxanaya getməyəcəyəm. Mən də sizin kimi işləyəcəyəm.
Hüseynqulu müləyimcəsinə ona dedi:
— Axı, sən balacasan, Cəfər; hələ oxu, böyükəndə işlərsən.
— Yox, mən daha mollaxanaya getməyəcəyəm!
— Nə olar, istəmir, qoy getməsin, — deyə Əjdər yenə dilləndi. Mən bilirəm ki, uşağın mollaxanadan xoşu gəlmir. Bəsdir, iki il ömrünü orda çürüdü. Gəlin, qardeşimizi uşqol-laya qoyaq, yaxşı-yaxşı dərs oxusun, elm öyrənsin, ağılli-başlı adam olsun.

— Hə, uşqullaya?! — deyə böyük qardaşlarının hər ikisi birdən Əjdərin üstüna qışkırdı. — Nə danışırsan, adə? Uşaq gedib xəçpərəst olsun? Öz əlimizlə qardeşimizi saldatlığa verək?

— Adə, istəyirsən ki, Cəfəri də özün kimi bəbi eyləyəsən?

Əjdər güldü:

— Nə bəbi, nə saldat, ay qardeşlər? İnanmayın mollaların bu yalan sözlərinə! Uşqollanın nə din ilə işi var, nə də saldat hazırlayırlar. Təzə məktəb yaxşıdır, tərtəmizdir; çubuğu yox, fələqqəsi yox. Orda uşaqlara əsil dərs vərillər, elm öyrədillər, Qoyaq Cəfəri ora, oxu-yub doxdurdan, incinardan, müəllimdən olsun, el-oba üçün bir gün ağlasın! — O kiçik qardaşına baxdı: — Düz demirəm, Cəfər?

Cəfərin gözləri parıldadı:

— Düz deyirsən, Əjdər. Ancaq mən həm işləyərəm, həm də məktəbdə oxuyaram. Val-lah, ikisinin də öhdəsindən gələrəm.

(Seyfəddin Dağının “Bahar oğlu” əsərindən, ixtisarla)

22. Sxemdən (səh. 60) istifadə edərək 150 sözdən ibarət kiçik mətn tərtib edin.

- ❖ Yazacağınız mətnin müəyyən bir ideya ifadə etməsinə çalışın. Məsələn: “Vətən onu sevənlərindir”.
- ❖ Mətn üçün epiqraf seçin.
- ❖ Fikirlərinizi sitatlarla əsaslandırın.
- ❖ Yazdığınız mətnin yazı qaydalarına uyğun olmasını yoxlayın.
- ✓ Özünüz istədiyiniz şəxsləri əsərinizin qəhrəmanı seçə bilərsiniz.

ŞOLLAR SU KƏMƏRİ

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

- Mətndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansının yazılışı düzgündür?

ORFOEPİYA

Hansi düzgündür?

➤ [gealoji]	[giyaloji]
➤ [geadeziya]	[giyadeziya]
➤ [bakterialoji]	[bakteriyaloji]

1859-cu ildə Şamaxı zəlzələsindən sonra qəza mərkəzinin Bakıya köçürülməsi ilə şəhər sürətlə inkişaf etməyə başladı. Neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq XX əsrin əvvəllərində Bakının əhalisi artıq 200 min nəfərə çatmışdı. Əhalinin artması ilə Bakıda içməli su qılıqlığı artıq kəskin şəkildə özünü göstərirdi. O dövrde Bakıda mövcud “xan su kəməri” sisteminin ovdanları və dərinliyi 64 metrdən az olmayan həyət quyuları şəbəkəsi əhalinin tələbatını ödəmək (*iktidarında, iqtidarında*) deyildilər.

İçməli suyun miqdarını artırmaq üçün yeni quyuların qazılması, köhnə su hövzələrinin tutumunun artırılması və yenilərinin tikilməsi üçün tədbirlər görülməyə başlandı. Bakı üçün içməli su axtarışları Abşeron yarımadası da daxil olmaqla Zuğulba su kəhrizlərinə, şimalda Dübrar dağlarına və qərbdə Kür çayına kimi geniş bir ərazini əhatə edirdi.

1879-cu ildə neft milyonçusu, Şəhər Dumasının üzvü Hacı Zeynalabdin Tağıyevin təklifi ilə su kəmərləri komissiyası yaradıldı. Mütəxəssis və mühəndis-hidravliklərin axtarışları nəticəsində məlum oldu ki, Bakı ətrafında kifayət qədər içməli su ehtiyatı yoxdur. Avropa ölkələrinə səfərlərində Almaniya və Fransanın su və kanalizasiya qurğuları sistemi ilə yaxından tanış olan H.Z.Tağıyev Avropanın ən yaxşı hidravlik-mühəndisi sayılan ser Vilyam Harleyn Lindleyin Bakıya dəvət olunmasını təklif etdi.

Ser Lindley 1899-cu ilin payızında Bakıya gəldi.

Lindley Bakıya gələn kimi vaxt itirmədən (*geoloq, geolok'*) və mühəndislərin tədqiqat işlərinin nəticələri ilə tanış oldu, (*müsaviq, müvafiq*) layihələrin işlənməsi məqsədilə təklif olunan məntəqələrə, yəni Kür çayına yola düşdü. Lakin Lindleyin diqqətini Şahdağ, Qusar yaylası və Qusarçayın yatağı cəlb etdi. Şübhəsiz, Qusarçay əbədi buzlaqlarla örtülmüş geniş dağlıq ərazidə olduqca etibarlı su (*mənbəsi, mənbəyi*) rolunu oynaya bilərdi. Uzun müşahidələrdən sonra Lindleyin gəldiyi qənaət belə idi:

“Qafqaz dağlarının şimal yamaclarının sel suları ilə yuyulması və çoxlu xırda çay deltalarının olması nəticəsində geniş bir düzənlik mövcuddur. Onların yaratdığı qatlar

dənizə tərəf meyilli olmaqla yanaşı, əsasən, sukeçirici qum və kiçik daşlardan ibarətdir. Bu qatların arasını gil pərdəsi tutur. Bütün bunlar bir yataqda, yaxud da ayrı-ayrı təbəqələr şəklində dağlardan dənizə doğru hərəkət edən güclü bir yeraltı axının olduğundan

xəbər verir. Şahdağ dağ massivi üzəri güclü (*tabassisir, təbasir*) çöküntüsü ilə örtülmüş Yura dövrünə aiddir. Yay mövsümündə suyun əksər hissəsini və rən Şahdağın şimal yamacı

Samur çayını, həmçinin ətrafdakı bir çox kiçik çay və bulaqları su ilə təmin edir”.

Lindleyin ilk dəfə “Şollar” sözündən istifadə etməsi Bakı Dumasında qızığın müzakirələrə səbəb oldu. O, bulaq suları ilə zəngin olan və su hövzəsi kimi müəyyənləşdirdiyi ərazini Şollar adlandırdı. Şollar bulaq sularının nəhəng bir şəhəri su ilə təmin edə biləcəyinə az adam inanırdı.

Lindley opponentləri öz seçiminin düzgünlüyüünə inandırmaq üçün Şollar ərazisində hidroloji ekspertiza aparılmasını təklif etdi. Lakin Şəhər Duması vəsait çatışmazlığını bəhanə götirərək bu təklifi rədd etdi. Bu zaman Hacı Zeynalabdin Tağıyev lazımı işlərin görülməsi üçün, onun təbirincə desək, “kasib şəhər idarəsi”nə 25.000 rubl təklif etdi. Hacının bu təklifi Bakının gələcək su təminatında həllədici rol oynadı.

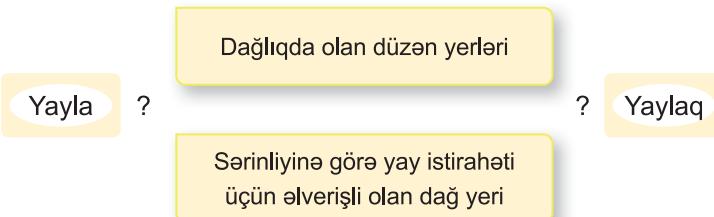
Mühəndis Şoll Şahdağın ətəklərində yerləşən geniş Qusar yaylasının işlənməsi üçün yaradılan geoloji ekspedisiyanın rəisi təyin olundu. Şollun rəhbərlik etdiyi ekspedisiya ağıryüklü at arabaları ilə nəzərdə tutulmuş bölgəyə gələrək işə başladı. Geodeziya və hidrogeoloji cihazların köməyi ilə Şahdağda və ona bitişik Qusar yaylasında kəşfiyyat işləri aparıldı. Şollun hesabatından məlum oldu ki, dənizkənarı boyunca içməli su quyuları, Xudatdan şimal-şərqə doğru isə meşədə olduqca şəffaf, sərin bulaq suyu aşkar edilib.

Su nümunələri Tağıyevin Qızlar məktəbinin zirzəmisində yaradılmış laboratoriya da kimyəvi-bakterioloji analiz olundu. Şollun **ekspedisiyası** suyun yeri, miqdarı və keyfiyyəti barədə Lindleyin verdiyi **proqnozları** təsdiq etdi. Duma, nəhayət ki, Şollar-Bakı su kəmərinin çəkilişi barədə çoxdan gözlənilən qərarı qəbul etdi. Qərarda deyilirdi ki, Bakının və ətrafinin yeni su kəmərinin müfəssəl layihələndirmə və inşa işlərinə ümumi rəhbərlik və nəzarət baş mühəndis Vilyam Lindleyə tapşırılsın. 1914-cü ilin yayında, tikinti işlərinin qızgrün çağında I Dünya müharibəsinin başlanması işlərə böyük ziyan vurdu. **Müharibə getməsinə baxmayaraq**, su kəmərinin çəkilişi tam sürətlə davam edirdi. Ser Lindley Bakıdan heç yana getmir, tikintiyə şəxsən rəhbərlik edirdi. 1917-ci il yanvarın 22-də ser Vilyam əlində saat Şollar suyunun ilk şırnağının şəhərə gəlişini gözlöyirdi. Su düz müəyyən olunmuş vaxtda – 63 saatda 187 kilometrlik məsafəni qət edərək Bakıya daxil oldu. Su kəmərinin kranını açmaq Hacı Zeynalabdinə həvalə edildi. Çənlərin dolması, yuyulması bir aydan artıq vaxt apardı və 1917-ci il martın 1-dən Şollar-Bakı su kəmərinin istismarına başlandı.

Füzuli Sabiroğlu, “Füyuzat” jurnalından, 2011-ci il, №5

1. 1910-cu ilin iyulundan oktyabr ayına kimi Şollar-Bakı su kəməri üzrə son hesablama lar başa çatdırıldı. Bütün ölçmələr, hesablamlar və çertyoj işləri 1911-ci il martın 1-də, kəmərin sahələr üzrə iş bölgüsü isə may ayında tamamlandı cümlələrini mətnin hansı abzasından sonra yerləşdirsiniz, ardıcılıq pozulmaz?
2. H.Z.Tağıyevin vətəndaşlıq mövqeyini dəyərləndirin.
3. V.H.Lindleyin öz qərarında qəti olmasının səbəbi nə idi?
4. Hansı fikir mətndə öz əksini tapmayıb?
 - A) I Dünya müharibəsinin başlanması Bakıya su kəmərinin çəkilməsi işində fasılə yaratdı.
 - B) Geoloq və mühəndis-hidravliklərin Bakı ətrafında içməli su ehtiyatı axtarışı səmərəsiz qalmışdı.
 - C) Ser Lindley Bakıya Hacı Zeynalabdin Tağıyevin təklifi ilə gəlmişdi.
 - D) Su kəmərinə seçilən ad Bakı Dumasında qızgrün mübahisələrə gətirib çıxardı.
 - E) Şollar suyunun Bakıya daxil olması 2 sutkadan artıq müddətə başa gəldi.
5. Mətnin bədii üslubda yazılığını demək olarmı? Niyə? Mətndə müəyyən terminlərin olması onun elmi üslubda olduğunu sübut edirmi?
6. Mətnin son hissəsini (səh. 64) abzaslara ayırin.
7. Sizcə, Lindley hesabat yazsa idi, onu kimin adına yazardı və orada hansı məlumatları əks etdirərdi? Həmin hesabatı hazırlayın.
8. Mətnin qısa məzmununu danışın (66–67-ci səhifələrdəki nümunədən istifadə edin). Bunun üçün:
 - ✓ Hər abzasdan əsas faktları seçin və bir-biri ilə əlaqələndirin.
 - ✓ Fikirlərinizin dolğun və əlaqəli olmasına çalışın.

9. *Ovdan, kəhriz, hövzə, quyu* sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin.
10. *Şəbəkə* sözünün mətndə işlənmiş mənasını deyin. *Şəbəkə* sözünü ayrı-ayrı cümlələrdə elə işlədin ki, onlardan birini bədii, digərini elmi mətndə istifadə etmək mümkün olsun.
11. *Yayla, yaylaq* sözlərinin leksik mənalarını düzgün müəyyənləşdirin.

12. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin leksik mənasını aşağıdakı izahlarla düzgün uyğunlaşdırın.
- bir hadisənin necə inkişaf edəcəyini və nə ilə nəticələnəcəyini əldə olan əsaslara görə əvvəlcədən xəbər vermə
 - müəyyən məqsəd üçün qrup halında edilən səfər
13. Mətndə çərçivəyə alınmış ifadəni (səh. 64) hansı köməkçi nitq hissəsi ilə əvəz etsəniz, məzmun dəyişməz? Hər iki ifadəni müqayisə edin.
14. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözləri elə sinonimləri ilə əvəz edin ki, məzmunu xələl gəlməsin.
15. *İstismar* sözünün hansı mənası mətndəkinə uyğundur?

- 1 Hər hansı bir əməli məqsəd üçün sistematik istifadə etmə
- 2 İşlənməyə və ya istifadəyə başlamaq
- 3 İstehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyət sayəsində insanların bir qisminin başqlarının əmək məhsulunu mənim-səməsi, amansızcasına özü üçün işlətməsi

16. Mətndə (səh. 63) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı sözlər dil paralelinə (*eyni anlayışın mənşəcə fərqli sözlərlə verilməsi*) nümunədir? Özünüz də belə nümunələr tapın.

Nümunə:

Azərbaycanın bütün çayları Xəzər dənizi hövzəsinə aiddir və 3 qrupa bölünür: Kür hövzəsi çayları, Araz hövzəsi çayları və Xəzər dənizinə tökülən çaylar.

Respublika ərazisindəki 8359 çayın böyük əksəriyyətini (7800) uzunluğu 10 km-dən az olan kiçik çaylardır. Çay şəbəkəsi respublika ərazisi üzrə qeyri-bərabər paylanmışdır. Çay şəbəkəsinin ən yüksək sıxlığı Lənkəran fiziki-coğrafi vilayəti, ən aşağı kəmiyyəti Qobustan-Abşeron üçün səciyyəvidir.

Kür çayı nəinki Azərbaycanda, hətta bütün Cənubi Qafqazda ən böyük çaydır. O, başlanğıcını Türkiyə ərazisindən götürür, uzunluğu 1515 km olmaqla 900 km-dən çox hissəsi Azərbaycandan keçir. Kür respublikamıza Xramı çayı hövzəsindən daxil olur və Xəzər dənizinə tökülən mənsəbində 15 km enliyində delta formalasdır. Şəmkirçay mənsəbinə qədər Kür kifayət qədər böyük meyilliye və düzxətli yatağa malikdir ki, bu da axın sürətinin böyük olmasını şərtləndirir. Aşağı axınlara doğru çayın öz məcrasını yuması ilə yanaşı, Şirvan çaylarının və ara çayların Kürə tökülməsi səbəbindən çayda bulanıqlıq yenidən artmağa başlayır. Mingəçevir su anbarından sonra çay Kür-Araz ovalığına daxil olur ki, burada onun yatağı ətraf ərazilərə yüksəkdə yerləşir. Kürün ən böyük qolu olan Araz çayının uzunluğu 1072 km-dir. Bu çayın hövzəsi Kür çayının ümumi hövzəsinin 54,2 faizini təşkil etsə də, sululuğu 2 dəfə azdır. Araz çayı 580 km məsafədə İranla Azərbaycan arasında dövlət sərhədi təşkil edir.

Azərbaycanda bütün çaylardan suvarma məqsədilə istifadə olunur. Axının məkan və zaman ərzində qeyri-bərabər paylanması çoxillik və fəsli tənzimləmə məqsədilə su anbarlarının tikintisini tələb edir. Bu məqsədlə respublika ərazisində 140-a qədər su anbarı tikilmişdir.

Son 50 il ərzində Kür çayının illik su axını 35-40 faiz azalmışdır. Yay aylarında çayların təbii axını kəskin azaldığına və sugötürmələr artlığına görə onlarin mühafizəsinə daha çox diqqət yetirilir. Bunun səmərəli yollarından biri də çaylarda ekoloji axın kəmiyyətinin təmin olunmasıdır.

“Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası”ndan, ixtisarla

Kürlə Arazın birləşdiyi yer necə adlanır? Azərbaycanın hansı rayonu bu iki çayın birləşmə məkanıdır?

1-ci addım

Ən diqqətçəkən faktların seçilməsi

- ❖ Xəzər dənizi hövzəsinə tökülen çayların 3 qrupa bölünməsi;
- ❖ Respublika ərazisindəki 8389 çayın qeyri-bərabər paylanması;
- ❖ 1515 km uzunluğa malik, başlanğıcını Türkiyə ərazisindən götürən Kür çayının respublika ərazisində dövrəni;
- ❖ Suvarmada istifadə olunan çayların bərabər şəkildə paylanması məqsədilə su anbarlarının tikilməsi;
- ❖ Çaylarda illik su axınının faizini artırmaq üçün ekoloji axın kəmiyyətinin təmin edilməsi.

2-ci addım

Faktların ümumiləşdirilməsi

- ❖ Məqalədə Xəzər dənizinə tökülen çaylar, onların respublika ərazisində qeyri-bərabər şəkildə paylanması, xüsusilə Kür və Araz çayları haqqında ətraflı məlumat verilir. Başlanğıcını Türkiyə ərazisindən götürən Kürün “hərəkət”i, bulanıqlığının artması səbəbləri göstərilir. Həmçinin su anbarlarının tikilmə səbəbi, sayı, mühafizəsi, ekoloji axın kəmiyyətinin təmin edilməsi problemlərinə diqqət yönəldilir.

3-cü addım

Mətnin yazı qaydalarına uyğun olmasının yoxlanılması

Bir əsərin, nitqin və s. qısaca məzmununu, nəticəsini, mahiyyətini əks etdirən hissə xülasə adlanır.

Xülasə yazmaq üçün təqdim olunan əsəri diqqətlə oxumaq, əsas müddəaları seçmək, onları düzgün sistemləşdirmək lazımdır.

Xülasə, adətən, elmi əsərlərə yazılır.

17. Göy rəngdə verilmiş hissəni (səh. 63) dialoq şəklində yazın. Durğu işaretlərinin düzgün işlənməsinə diqqət edin.
18. ... *layihələrin işlənməsi məqsədilə təklif olunan məntəqələrə*, yəni Kür çayına yola düşdü cümləsində vergülü hansı durğu işaretisi ilə əvəz etmək olar? Bu zaman hansı dəyişiklik baş verəcək? Dəyişikliyin səbəbini izah edin.
19. Kursivlə verilmiş cümlədə (səh. 62) altından xətt çəkilmiş sözü aşağıdakılardan hansı ilə əvəz etsəniz, daha düzgün olar?
- məqsədilə • səbəbilə • ötrü
20. Çərçivədə (səh. 63) verilmiş cümlələri bir cümlə şəklində ifadə edin. İlk cümlənin əvvəlini ~~~~~ ——— sxeminə uyğun qurub davam etdirin.
21. *Düz* sözünün qrammatik mənasını müəyyənləşdirib fərqli mənada cümlədə işlədin.
22. Birinci abzasda (səh. 62) hansı cümlədə qrammatik norma pozulmuşdur? Həmin abzasda feillərin işlənməsinə diqqət yetirin.
23. Mətndə çərçivədə verilmiş (səh. 62) abzasda hansı cümlələr arasında rabitə pozulmuşdur? Həmin rabitəni yaratmaq üçün hansı cümləni təklif edərdiniz?
24. *Lakin Şəhər Duması vəsait çatışmamazlığını bəhanə gətirərək bu təklifi rədd etdi* cümləsində hansı sözdə qrammatik norma pozulmuşdur? Bu tipli sözləri dəftərinizə yazın.
25. 3-cü abzasın 2-ci cümləsində (səh. 62) baş və budaq cümlənin yerini müəyyənləşdirib sxemini qurun. Həmin abzasın sonuncu cümləsinin sintaktik sxemini qurun.
- ✓ *Sizcə, bu sxemlər yazı hesab edilirmi? Əgər yazıldırsa, yazının hansı tipidir?*
26. Cümləni tamamlayıf: “Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası”ndan götürülmüş mətn (səh. 66) elmi mətnidir, cünki
- ✓ *Mətnin dilini “Şollar su kəməri” mətninin dili ilə müqayisə edin. Hansı fərqi gördünüz?*

27. Mətni tələffüz qaydalarına əsasən düzgün oxuyub dili üzərində iş aparın.

Mühərribə illərində (1941–1945-ci illər) partlayıcı və alışdırıcı maddələrin, sürtkü yağılarının tədqiqi ilə məşğul olan qrup yaradılır. Kimya elmləri doktoru, professor, akademik Əli Quliyev qrupa rəhbər təyin olunur. O zaman Zığ kəndində metanın xlorlaşdırılması üçün zavod inşa edilmişdi. Əsas məqsəd dörd xlorlu karbon (CCL_4) və metilxloridin (CH_3CL) əldə olunması idi. Bunlardan təbabətdə və aviasiyada istifadə edilirdi. Bu işə rəhbərlik Ə.Quliyevə tapşırılmışdı.

Onun ən əhəmiyyətli nailiyyətlərindən biri tank əleyhinə butulkaların – alışdırıcı qarışığın yaradılması oldu. **Bu ixtiranın mahiyyəti ondan ibarət idi ki, şüşəfüürücü ustaların əvvəlcədən isidərək yan tərəfdən içəri basılmış hala salınan adı şüşə butulka benzin ilə doldurulurdu.** Şiddətlənmək üçün isə içiñə güclü oksidləşdirici-xromillə dolu şüşə ampula bərkidildi. Düşmən tankına atılan şüşə və butulka (*sinir; dağılır*) benzin və xromilin qarışması nəticəsində dəhşətli yanğın əmələ gəlir, tankı və onun hərbi heyətini məhv edirdi.

...Xüsusi texnika da sürtkü yaqlar ehtiyac vardır. Belə yaqlar digərlərindən fərqli olmalıdır, yüksək effektliyi ilə seçilməlidir. Daxili yanma mühərrikləri (*işləyərkən, hərəkətə gələrkən*) havaya qazların tərkibində çoxlu zəhərli maddələr buraxılır. Atmosfer çirkəknir; adamlar, canlılar və bitkilər zəhərlənir və bu, nəticə etibarilə onların məhvini gətirib çıxarır. Bu fəlakətin qarşısını almaq üçün Əli müəllim tüstüyü qarşı aşqar yaradılmasına diqqət yetirdi. Axtarışlar səmərəli nəticə verdi.

(Rəsul Rəxşanlınin “Akademik Əli Quliyev” kitabından)

- Mətnin aşağıdakı meyarlardan hansına uyğun olduğunu göstərin:

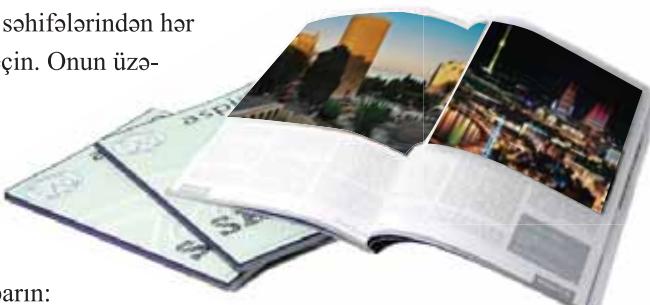
✓ Sadə – mürəkkəb	✓ Dəqiqlik – qeyri-dəqiqlik
✓ Asan anlaşılan – çətin anlaşılan	✓ Faktiki – emosional
- Tünd şriftlə verilmiş cümlədə hansı dəyişiklik edilsə, düzgünlik olar?
- Fərqləndirilmiş cümlədə fikrin daha dəqiq ifadə edilməsi üçün hansı düzəlişə ehtiyac var?
- Altından xətt çəkilmiş cümlədə effektliyi, yoxsa effektivliyi sözü işlənsə, düzgün olar?
- Mötərizədəki sözlərdən hansının işlənməsi normanı pozmur?
- Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərə elə şəkilçilər artırın ki, onlar arasında əlaqə yaransın. Alınan ifadə haqqında fikir yürüdün.
- Mətndən istifadə edərək cədvəli doldurun:

Terminlər	Ümumişlək sözlər	Həm termin, həm də ümumişlək sözlər kimi işlənənlər

✓ *Bu gün möşətdə tez-tez “Xlor var, xlor” deyə səslənən çağırışlar eşidirik. Necə düşübüñürsünüz, xlor termin, yoxsa ümumişlək sözdür?*

28. Qəzet, jurnal və ya internet səhifələrindən hər hansı bir hekayə və mətn seçin. Onun üzərində iş aparın.

- ❖ Məzmunun əsərin adına uyğunluğunu yoxlayın.
- ❖ Əsərin məzmununa və ideyasına diqqət yetirin.
- ❖ Əsərin dili üzərində iş aparın:
 - Əgər hər hansı bir söz, cümlə çatmırsa, əlavə edin.
 - Fikirlər natamamdırsa, tamamlayın.
 - Lazımsız sözlərin, cümlələrin altından xətt çəkin, onları uyğun bildiyiniz söz və cümlələrlə əvəz edin.
 - Mətnin yazı qaydalarına uyğun olmasını yoxlayın.
- ❖ Əsərin 4-5 cümlə ilə xülasəsini verin.

1. Mətni oxuyarkən orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqları yerinə yetirin.

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- 1-ci abzasda
- 2-ci abzasın birinci cümləsində
- 5-ci abzasın birinci cümləsində
- 6-ci abzasın üçüncü cümləsində

ORFOEPİYA

- axırıncı cümləni tələffüz qaydalarına uyğun yazın.

hüm hissəsinin **?** Avropa və Asiyənin sərhədində yerləşir.

Dərinliyinə görə Xəzər dənizi dünyanın iki dərin gölündən **?** Baykaldan (1620 m) və Tanqanikadan (1435 m) geridədir. Xəzər dənizi şelfinin orta dərinliyi 100 m-dir.

Xəzər dənizinə 150-dən artıq çay tökülür, onlardan ən iriləri Volqa, Ural, Kür, Terek və Samur çaylarıdır. Xəzər dənizi coğrafi vəziyyətinə görə Yer planetinin “iqlim indikatoru”dur.

Xəzər dənizini şimaldan geniş Xəzər yanı ovalıq, qəbrdən Kür-Araz ovalığı əhatə edir. Cənubda dağ silsilələri dəniz sahilinə çox yaxınlaşır. Şərq sahilləri boyu qumlu-balıqqlağılı təpəliklər uzanır. Bu təpəliklərin arxasında keçmiş dəniz dayazlıqları olmuş şoranlıqlar (*yayılmaq*).

Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyəti dünyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Xəzər dənizinin əsas çirkənmə mənbələri sahil ölkələrindəki neft və qaz hasilatı, Xəzər hövzəsinə tökülen çirkli su axınlarıdır. Volqa, Kür, Ural və Terek santariya-gigiyenik baxımdan ən gərgin vəziyyətdə olan çaylardır. Neftlə çirkənmə nəinki dənizin flora və faunasına, həmçinin dib çöküntülərinə də təsir göstərir.

Təmizləyici qurğuların quraşdırılması və Xəzərə axıdılan sənaye, məişət tullantılarına nəzarət ətraf mühiti mühafizə proqramının başlıca istiqamətlərindən biridir.

Dəniz ekosistemində zəhərli və ziyanolu maddələrin toplanması ekoloji fəlakətə aparan yoldur.

“Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası”ndan

2. Mətni oxuyub münasibət bildirin.

Yazılı qaynaqlarda Xəzər dənizinin adı ilk dəfə eramızdan əvvəl VI–V əsrlərdə məşhur coğrafiyaşunas Milletli Hekateyn tərəfindən Hirkan (indiki Gürkan) adı ilə verilmişdir. Bundan sonra tarixi qaynaqlarda Xəzərin yüzə qədər adına rast gəlmək mümkündür. Bu adların yaranması müəyyən tarixi şəraitlə bağlıdır. *Dəniz əksər hallarda onun sahillərində yaşayan xalqların – Kaspi, Xəzər, Alban, Quz (oğuz), Türkmən və habelə qonşuluqdakı ölkə, vilayət və başqa yaşayış məntəqələrinin adları ilə – Şirvan, Dərbənd, Təbəristan, Bakı və başqa adlarla adlandırılmışdır. Lakin bu adlardan daha çox Kaspi və Xəzər adları islədilirdi.* Kaspi taponimi özündə Qafqaz Albaniyasında yaşamış Kaspi tayfasının adını əks etdirirdi. Xəzər sözü isə orta əsirlərdə Şimali Qafqazın şərqində və Volqa çayının aşağı axırında yaşamış qüdrətli Xəzər xaqqanlığı yaratmış Xəzər tayfasının adından alınmışdı. Xəzərlər 9 başqa türkdilli tayfalarnan birlikdə Azərbaycan xalqının etnogenezində mühüm rol oynamışdır. Xəzərin bir adı da Quzğundur.

Bu gözəlliyi tərənnüm edən elə cümlələr yazın ki, Xəzər dənizi haqqında yazacağınız hər hansı bir məqaləyə (inşaya, esseyə, hekayəyə) epiqraf, keçirəcəyiniz konfransın şuar ola bilsin.

Qulman İlkin, “Köhnə Bakını tanıysanmı” kitabından

3. Xəzər göl olduğu halda, niyə dəniz adlanır?
4. Ekoloji falakət dedikdə nə nəzərdə tutulur?
5. Mətndə hansı suala cavab vardır?
 - Xəzər dənizi nə üçün dünyəvi əhəmiyyət kəsb edir?
 - Xəzər niyə dəniz adlandırılır?
 - Xəzər dənizi dünyanın hansı hissəsində yerləşir?
 - Xəzər dənizinin hansı iqtisadi əhəmiyyəti vardır?
6. Xəzərlə sərhəd olan dövlətlərin həmyaşidiniz olan şagirdlərinə məktub hazırlayın. Həmin məktubda Xəzər dənizinin çirkəlməsinin qarşısını almaq istiqamətində təkliflər verin.
7. Bu parçanı mətnin hansı abzasına yerləşdirsiniz, ardıcılıq pozulmaz?

Xəzər dənizinin şelf zonası və dibi neft və qaz yataqları ilə zəngindir. Xəzər dənizinin sularında, xüsusən ona tökülnən çayların mənsəbində çoxlu qiymətli balıq növləri var. Su-gəmi nəqliyyatı dənizin sahillərindəki müxtalif liman şəhərlərini birləşdirir. Xəzər dənizi yükdaşuma dövriyyəsinə görə dünya dövlətləri arasında lider yerlərdən birini tutur.

8. Mətnlərin (səh. 70–71) xülasəsini verin. 1-ci mətnin xülasəsinin 4, 2-ci mətnin xülasəsinin 2 cümlə ilə təqdim olunmasına çalışın.

9. Mətnlərin (səh. 70–71) elmiliyini nə ilə sübut edərsiniz? Aşağıdakı fikirləri tamamlayın və davam etdirin.

 - Mətndə konkret var. • çox istifadə olunmuşdur.

*Üslubu pozmadan
bu suala cavab yazıb
mətnə əlavə edin.*

Elmi üslub da aparıcı üslublardan biridir. Bu üslub üçün şərh etmək, izah etmək, müəyyən bir məsələ haqqında fikir söyləmək, nəticə çıxarmaq xarakterikdir.

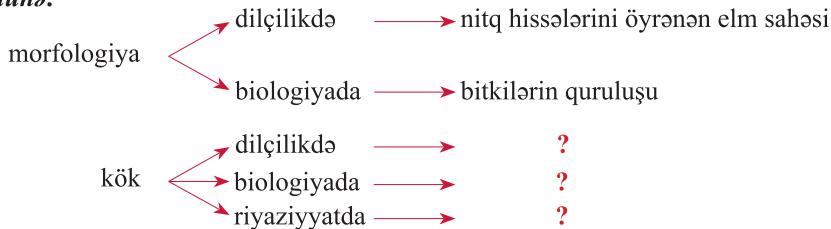
Elmi üslubun əsas göstəricisi terminlardır. Hər elm sahəsinin özünəməxsus terminləri vardır.

Elmi əsrlərin mətninin ancaq terminlərdən ibarət olduğunu söyləmək doğru olmaz. Terminləri yan-yana düzənmək mətnin elmiliyini göstərmir. Elmi mətni yazmaq üçün dilin qrammatik quruluşunu bilmək, terminləri digər sözlərlə düzgün əlaqələndirmək, ədəbi dilin normalarına uyğun cümlələr formalasdırmaq lazımdır. Məsələn:

Söz birləşməsi iki və daha artıq sözün məna və qrammatik cəhətdən birləşməsindən əmələ gəlir.

Dilimizdə elə terminlər var ki, onlar müxtəlif elm sahələrində fərqli mənalarda işlənir. Verilmiş nümunədən istifadə etməklə növbəti sxemi tamamlayın və özünüz də bir neçə belə termin deyin.

Nümunə:

- Termin nədir? Mətnədə sərf termin kimi işlənən sözləri seçin. Mətnədə işlədilən hansı sözlər ümumişlək olsa da, burada termin kimi işlənmişdir?
- Göl, çay, dəniz, okean, ovalıq* sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin.
- Mətnədə təkrarlanan *Xəzər* sözünü elə sözlərlə əvəz edin ki, məzmuna təsir etməsin. Sizcə, bu sözü hansı cümlələrdə əvəz etmək lazımdır?
- Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

a su yığıb saxlamaq üçün daşdan və s.-dən düzəldilmiş sututar

1 hövzə

c mədən sükurları yatağı olan yer

b böyük sünü sututar, dəryaça

2 hovuz

d qolları ilə birlikdə çayın əhatə etdiyi sahə, dənizə, gölə yapışqıñ ərazi

sonradan istifadə etmək üçün su toplanılan yer

1 _____

2 _____

- Mətnədə (səh. 70) mötərizədə verilmiş feilləri hansı zamanda işlətsəniz, məqsədəmüvafiq olar? Altından xətt şəkilmiş feilləri gələcək və ya keçmiş zamanda işlətmək mümkündürmü? Niyə?
- Kvadrat işaretisi qoyulmuş yerlərdə hansı durğu işaretlərindən istifadə olunmalıdır? Niyə?
- Q. İlkindən götürülmüş mətnədə fərqləndirilmiş cümlədə hansı durğu işaretin düzgün işlədilməmişdir? Həmin mətnədə 3 dəfə və sözündən istifadə edilmişdir. Cümləni elə dəyişin ki, həmin sözdən bir dəfə istifadə olunsun.
- Mətnədə (səh. 71) altından xətt çəkilmiş sözü rəqəmlə ifadə edin. Şəkilçinin yazılışına diqqət yedin. Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı sözlərdə orfoqrafik norma pozulmuşdur?

18. Aşağıdakı mətnləri oxuyun. Onların elmi mətn olduğunu sübut edən cəhətləri göstərin.

- Qoşulma konstruksiyalar əsas cümlə ilə möhkəm semantik əlaqədə olduğu kimi, struktur cəhətdən də bağlı olur – əsas cümləyə xüsusi intonasiya ilə bağlanır: əsas cümlənin sonunda ton alçalır, birləşdirici fasılə ilə parselyat özündən əvvəlki cümləyə qoşulur. Yazında qoşulma cümlələr əsas cümlədən müxtəlif durğu işarələri ilə: nöqtə, vergül, nöqtəli vergül, üç nöqtə və ya tire ilə ayrılır. Məs.:
Mən bunu Tereza üçün edirəm. Terezanın öz-özüñə xəyanət etməməsi üçün. (Elçin Görəsən, Bakidan görünən də həmin bu göy idimi, yoxsa Bakının öz göyü vardi?.. Maya, mehribanım, elə yavaş-yavaş, xırda-xırda baxıram ki, mütəxəssis kadrlarımız əmələ gəlməkdədir. Mama həkimləri, akuşerkalar, tibb bacıları, tibb qardaşları.

Əsas hissə ilə parsel arasında qoyulan nöqtə, vergül, tire eyni hüquqludur. İntonasiya və fasılə ilə yanaşı, qoşulma konstruksiyaların əsas cümləyə bağlanmasıdır bir sıra başqa qrammatik vasitələrin də rolü vardır.

Q.Kazimov, "Müasir Azərbaycan dili" kitabından

- Fərz edək ki, $f(x)$ və $F(x)$ hər hansı $[a, b]$ parçasında təyin olunmuş funksiyalardır.
 $[a, b]$ parçasının bütün nöqtələrində $F(x) = f(x)$ bərabərliyi ödənilirsə, onda $F(x)$ funksiyasına $f(x)$ -in $[a, b]$ parçasında ibtidai funksiyası deyilir.
Aydındır ki, $F(x)$ funksiyası $f(x)$ -in ibtidai funksiyasıdırırsa, onda C ixtiyari sabit ədəd olduqda, $F(x) + C$ funksiyası da həmin $f(x)$ funksiyasının ibtidai funksiyası olar.

F.Lətifov, M.Əliyev, Riyaziyyat: metodik vəsaitdən

Elmi üslubda yazılılan əsərlərin dili çətin olur, burada qrafiklərdən, düsturlardan, mürəkkəb cümlə tiplərindən, ara sözlərdən çox istifadə olunur. Bu üslubda sözlərin çıxmənalılığına yol verilmir.

Elmi üslubun xüsusiyyətlərindən biri də danışında işlənən sözlərin terminləşməsidir. *İrinləmək, ağrı, qarın cərrahlıqda; dəniz, çay, boğaz coğrafiyada; səs, ahəng, kök* dilçilikdə termin kimi işlədir. Məsələn:

Cərrahi infeksiyaların inkişafını və gedişini müəyyən edən amillərdən biri də makro-organizmin immunobioloji vəziyyətidir ("Cərrahi infeksiyalar" kitabından).

Xəbər cümlənin baş üzvlərindən biridir.

Asiyani Avropadan ayıran Dardanel boğazı dünya okeanına bağlandığına görə beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir.

Ölçü vahidləri bədii üslubda bütöv verildiyi halda, elmi üslubda ixtisarla verilir.
Məsələn:

Hər hektardan səksən sentner məhsul götürülməlidir (Ə.Vəliyev).

✓ "Xəzər dənizi" mətninin 1-ci abzasındaki ixtisarlara diqqət yetirib müqayisə aparın.

19. Qanunlarla tanış olun, dövlətin ətraf mühitin və Xəzərin mühafizəsi ilə bağlı reallaşdırıldığı tədbirlərdən siz də kənarda qalmayın. (*Qanunlar ixtisarla verilmişdir, materialları tam şəkildə Internetdən əldə edə bilərsiniz.*) Qanunların üslubunu elmi üslubun xüsusiyyətləri ilə müqayisə edin. Fərqi gördünüz mü?

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının

QANUNU

Bu Qanun ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyən edir. Qanunun məqsədi ətraf mühitin ekoloji tarazlığının mühafizəsi sahəsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsindən, təbii ekoloji sistemlərə təsərrüfat və başqa fəaliyyətin zərərli təsirinin qarşısının alınmasından, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasından və təbiətdən istifadənin səmərəli təşkilindən ibarətdir.

Bu Qanun ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi və bərpası, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi məqsədilə cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsini tənzimləyir.

I FƏSİL. Ümumi müddəələr

Maddə 1. Əsas terminlər və anlayışlar

Bu Qanunda aşağıdakı əsas termin və anlayışlardan istifadə edilir:

- **ətraf mühit** – insan fəaliyyətindən asılı olmayaraq onu əhatə edən canlı və cansız təbiətin məcmusu;
- **ekologiya** – ətraf mühitin tarazlığını və bu tarazlığın pozulmasına təsir edən təbii amillər və antropogen (insan fəaliyyəti) və fiziki prosesləri öyrənən elm;
- **təbii resurslar (ehtiyatlar)** – insanların ehtiyaclarını ödəmək üçün ətraf mühitdə mövcud olan torpaq, faydalı qazıntılar, bitki örtüyü, flora, fauna, su və enerji mənbələri;
- **ətraf mühitin mühafizəsi** – ətraf mühitdə təbii mövcud olan maddi varlıqların ilkin kəmiyyət və keyfiyyətcə dəyişmələrinə yol verilməməsi, qorunub saxlanması;
- **təbiətdən istifadə** – gələcək nəsillərin ehtiyacını nəzərə almaqla, cəmiyyətin sosial-iqtisadi tələblərini ödəmək məqsədilə ətraf mühitin ekoloji tarazlığının pozulmasına yol verilmədən təbii resurslardan səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi;
- **ətraf mühitin monitorinqi** – təbii və antropogen təsirlər nöticəsində ətraf mühitə yayılan zərərli qaz, maye və bərk haldakı tullantıllara kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdən nəzarətin elmi əsaslarla həyata keçirilməsi;
- **ekoloji sistem** – qarşılıqlı təsirdə olan ətraf mühitin tərkib hissəsini təşkil edən bitki örtüyü, flora, heyvanlar aləmi, fauna, torpaq, su hövzələri və çaylar, mineral sərvətlər, hava və enerji mənbələrinin vəhdətidir;
- **ətraf mühitin ekoloji tarazlığının normallaşdırılması** – insan yaşayışı üçün ətraf mühitin yararlı olmasını müəyyən edən və bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanmasına, ekoloji sistemlərin sabit istifadəsini təmin edən ətraf mühitin keyfiyyət göstəricilərinin müəyyən edilməsi;
- **ətraf mühitə zərərli təsir** – ekoloji sistemin ayrı-ayrı komponentlərinin kəmiyyət və keyfiyyətcə dəyişməsinə, ekoloji tarazlığının pozulmasına səbəb olan kimyəvi və bioloji, zərərli fiziki, texniki, dağ-mədən işlərində texnologiyanın pozulması, təbii resurslardan israfçılıqla istifadə edilməsi ilə müşayiət olunan fəaliyyət;

Maddə 3. Ətraf mühitin mühafizəsinin əsas prinsipləri

Ətraf mühitin mühafizəsi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- sosial-iqtisadi, mənəvi-estetik problemlərin qarşılıqlı həlli;
- ərazilərdə ekoloji tarazlığın təmin edilməsi və pozulmuş təbii ekoloji sistemlərin bərpası;
- təbii ehtiyatların səmərəli istifadə olunması və bərpası, təbiətdən istifadənin və ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadi stimullaşdırılmasının tətbiq edilməsi;
- ətraf mühitin bioloji müxtəlifliyinin qorunmasının təmin edilməsi;
- dövlət nəzarəti, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət;
- ətraf mühitə zərər vurulmasının qarşısının alınması və vurulan zərərin qiymətləndirilməsi;
- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əhalinin və ictimai birliliklərin iştirakı;
- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq.

Heydər Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 8 iyun 1999-cu il

“Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının

QANUNU

Bundan sonra “Razılığa gələn Tərəflər” adlandırılacaq Xəzəryani dövlətlər:

Azərbaycan Respublikası İran İslam Respublikası

Qazaxistan Respublikası Rusiya Federasiyası

Türkmənistan

Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin vəziyyətinin insan fəaliyyəti nəticəsində həm dənizdə, həm də quruda yerləşən mənbələrdən zərərli, təhlükəli maddələrin, tullantıların və digər çirkənləndiricilərin axıdılması, atılması və yerləşdirilməsi nəticəsində pisləşməsini qeyd edərək;

Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarını indiki və galəcək nəsillər üçün qorumaqda qətiyyətli olduqlarını göstərərək;

quruda həyata keçirilən fəaliyyətin Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinə ziyan vurmaşının təmin edilməsi zərurətini etiraf edərək;

Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi probleminin dəniz ətraf mühiti və onun səciyyəvi hidroqrafik və ekoloji xüsusiyyətləri üçün təhlükə törətdiyini dərk edərək;

Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsinin əhəmiyyətini bir daha təsdiq edərək;

Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin qorunması və mühafizəsi məqsədilə Razılığa gələn Tərəflərin öz aralarında və müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığının əhəmiyyətini etiraf edərək;

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

I. Ümumi müddəələr

Maddə 1. Terminlərdən istifadə

Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün aşağıdakı terminlərdən istifadə ediləcəkdir:

- **tullantı** – dəniz ətraf mühitinə Xəzər dənizindəki gəmilərdən, uçan aparatlardan, platformalardan, yaxud digər səni qurğulardan tullantı və ya digər materialların qəs-

dən atılması və yaxud gəmilərin, uçan aparatların, platformaların və digər süni qurğuların Xəzər dənizində qəsdən batırılması;

- **təhlükəli maddə** – xüsusilə dayanıqlı olduqda toksik, kanserogen, mutagen, teratogen, yaxud bioakkumulyativ maddə;
- **çirkənmə** – bioloji ehtiyatların və dəniz canlılarının həyatı, insan sağlamlığı üçün təhlükə törədən və ya törədə biləcək və Xəzər dənizinin hüquqayğun istifadəsinə maneə yaradan və ya yarada biləcək maddələrin, yaxud enerjinin insan tərəfindən birbaşa və ya dolayı yolla dəniz ətraf mühitinə daxil edilməsi;
- **quruda yerləşən mənbələrdən çirkənmə** – quruda yerləşən bütün nöqtəvi və səpələnmiş mənbələrdən su və ya hava vasitəsilə dənizin çirkənməsi, yaxud bilavasitə sahildən və qurudan tunel, boru kəməri, yaxud başqa bir yolla çirkəndirici maddələrin istənilən yolla dəniz ətraf mühitinə atılması;
- **fövqəladə ekoloji vəziyyət** – elə bir vəziyyətdir ki, həmin şəraitdə təbii fəlakət və ya antropogen qəzalar nəticəsində Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinə zərər dəyir və yaxud real çirkənmə və digər zərər təhlükəsi yaranır;
- **sənaye qəzası** – sənaye müəssisələrində zərərlı və təhlükəli maddələrlə bağlı hər hansı fəaliyyətin gedışatında nəzarət edilə bilməyən dəyişikliklər nəticəsində baş vermiş hadisələr, məsələn, həmin maddələrin istehsalı, istifadəsi, saxlanması, yer-dəyişməsi, zərərsizləşdirilməsi və ya nəql edilməsi zamanı baş verən hadisələr;

Maddə 2. Məqsəd

Bu Konvensiyanın məqsədi Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin çirkənmədən qorunması, o cümlədən Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının qorunması, mühafizəsi, bərpası, davamlı və səmərəli istifadə edilməsindən ibarətdir.

Maddə 3. Tətbiq sahəsi

Bu Konvensiya Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi və quruda yerləşən mənbələrdən çirkənmə nəzərə alınmaqla onun dəniz ətraf mühitinə tətbiq edilir.

I. Ümumi öhdəliklər

Maddə 4. Ümumi öhdəliklər

Razılığa gələn Tərəflər:

- Xəzər dənizinin çirkənməsinin qarşısını almaq, azaltmaq və ona nəzarət etmək üçün fərdi və ya birgə bütün zəruri tədbirləri görürər;
- Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi, saxlanması və bərpası üçün fərdi və ya birgə zəruri tədbirlər görürər;
- Xəzər dənizinin ehtiyatlarından onun dəniz ətraf mühitinə xələl götirmədən istifadə edirlər;
- bu Konvensiyanın məqsədinə nail olmaq üçün öz aralarında və səlahiyyətli bəy-nəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edirlər.

İlham Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

4 aprel 2006-ci il

**Azərbaycan Respublikasının qanunlarının müddəələri ilə tanış
olmaq və onları icra etmək hər birimizin vətəndaşlıq borcudur.**

20. Şəkillər əsasında şifahi şəkildə mətn qurun. Sizin danışığınız hansı üsluba aid ediləcək?

Dənizkənarı bulvar Xəzər dənizinin sahili boyunca uzanır. İnsan əli burada xariqələr yaratmış, istər yerli, istər xarici vətəndaşların istirahəti və səyləncəsi üçün hər cür şərait təşkil edilmişdir.

Bəzən kükrəyib-coşan, bəzən də ləngər vuravura sahilə doğru can atan, sanki onu seyr edənlərlə ünsiyyətə can atan, yayın istisində sərinlənib dincəlmək istəyənləri qoynuna alan, sahili qızıl qumlu, mavi dalğalı coşqun Xəzər təbiətin bizə böyük hədiyyəsidir.

Bəs mavigözlü Xəzəri qorumaq üçün biz nə edirik?

Bir yandan tullantılarla çirkənlənən Xəzəri digər tərəfdən də özümüz çirkənləndiririk.

Etik normalara əməl etmədən su içdiyimiz boş plastik butulkaları, yediyimiz peçeniyelərin, dondurmaların və s. kağızlarını dənizə atırıq.

Bu azmiş kimi, əimərliklərdə bəzən qida qalıqlarını sahilə atır, onu yiğisdirməyi düşünmürük.

Əziz şagirdlər, gəlin Xəzərimizi, onun sularını çirkənməkdən qoruyaq! Çünkü su

Bu çağırışı hansı cümlə ilə tamamlasınız, məqsədəy় gün olar?

Yaxın məktəblərlə birlikdə "Xəzərimizi qoruyaq" adlı konfrans keçirin. Konfransda təqdimatlarla çıxış edin, müzakirələr aparın. Problemin həlli yollarını araşdırın və konkret təkliflər irəli sürün.

Konfransın elanını və protokolunu yazın. Keçirdiyiniz tədbir haqqında qəzet materialı hazırlayın.

Bölgələrdə yaşayan şagirdlər!

Siz də bu tədbirlərdən geri qalmayın. Yaşadığınız ərazidə hər hansı bir su mənbəyinin çırklənməsinin qarşısını almaq üçün səfərbər olun.

Həm də yaşadığınız ərazidə göl, çay, mineral sular, bulaqlar haqqında maraqlı məlumatlar toplayıb təqdimatlar hazırlayın, kiçik mətnlər şəklində sosial şəbəkələrdə yerləşdirin.

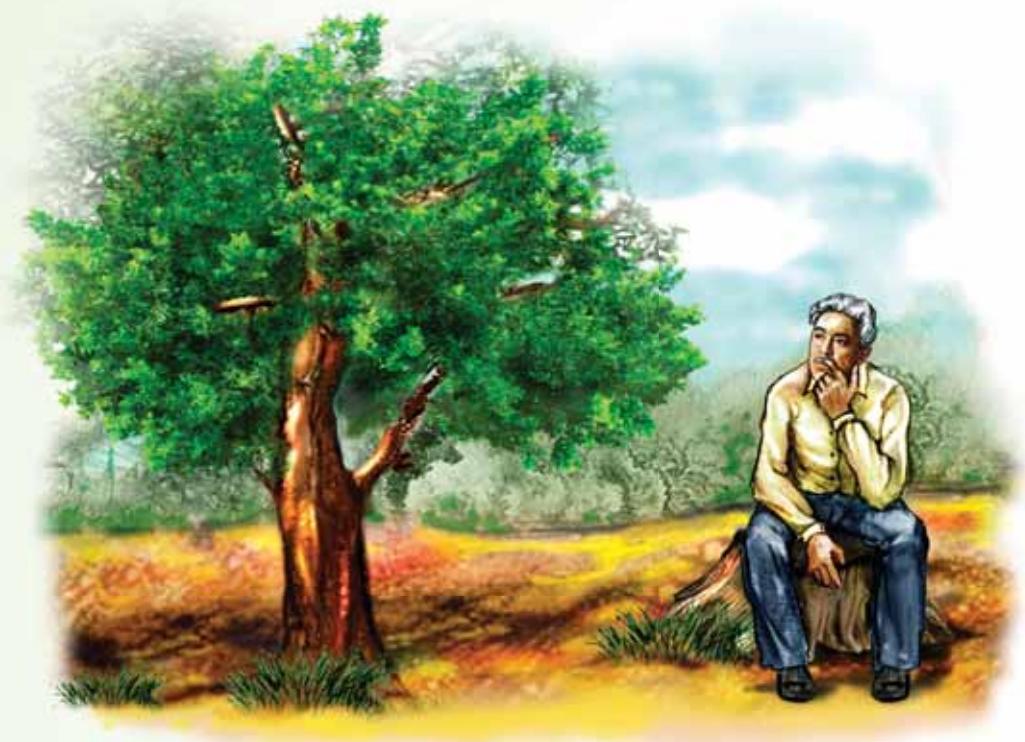

Marağı olanlar şeir və hekayələr də yaza bilərlər!

Yazılalarınızın orfoqrafik və qrammatik cəhətdən düzgün olmasına diqqət yetirin.

ÇİNARIN ŞİKAYƏTİ

(ixtisarla)

Dindi yol üstündə qoca bir çınar:
“Şairim, sənə bir şikayətim var:
Bu qoca dünyanın şahidiyəm mən...
Kölgəmdə dincəlir hər gəlib-gedən.
Bağçalar gül açır yaş torpağımda.
Quşların adı var hər yarpağımda.
Mən bu yer üzünə gələndən bəri
Olmuş budaqlarım hava səngəri.
Kötüüm dünyanın sırrılə dolu,
Bax ayrılmamışam öz kötüyimdən!..
Qəhrəman bir elin timsaliyam mən...
İnsana yaxşılıq gəlmış əlimdən...”

Sonra dinləmişəm can dəftərini.
Ağır səfərlərə çıxan hər nəfər
Tükənmək bilməyən uzun gecələr
Sığınmış qoynuma sözü var kimi.
Örtmüşəm üstünü çadırlar kimi;
Başına yağmamış nə yağış, nə qar,
Tarix yaxşılığı yaxşı salamlar!
Bəzən də bir sərin axşama yaxın
Ətəkli çöllərdən hey axın-axın
Qalxan dolaşalar qaqqıldaşaraq,
Dərələr keçərək, dağlar aşaraq,
Başımın üstündə dövrələr vurur.
Bir yerə sıxlışib, məclislər qurur.
Bu doğma quşların simfoniyasından
Zövq alır dünyanın şöhrəti insan.
Bəzən də canlanır gündüzün səsi –
Yığışır kölgəmə uşaq dəstəsi,
Azad yurdumuzun şərqilərindən
İxtiyar yaşimdə zövq alıram mən...
Fəqət deyirlər ki, yoldaş mühəndis
Məni bir arxasız, yurdsuz, kimsəsiz
Zənn edib, plana almışdır ki, mən
İndi çıxmaliyam öz kötüyüməndən...
Demək, qalmayacaq məndən yadigar.
Ancaq mühəndisə bir sualımlı var:
“Ömründə bir şitil, bir budaq belə,
Mühəndis əkmişmi barı əlilə
Ki, məni – bu boyda çinarı birdən
Qoparmaq istəyir durduğu yerdən?”
Mən bu şikayəti duyduqca dərin,
Dedim ki, haqlısan, qocaman çinar!
Bizdə təbiətə zülm edənlərin
Nə insan duyğusu, nə də haqqı var!

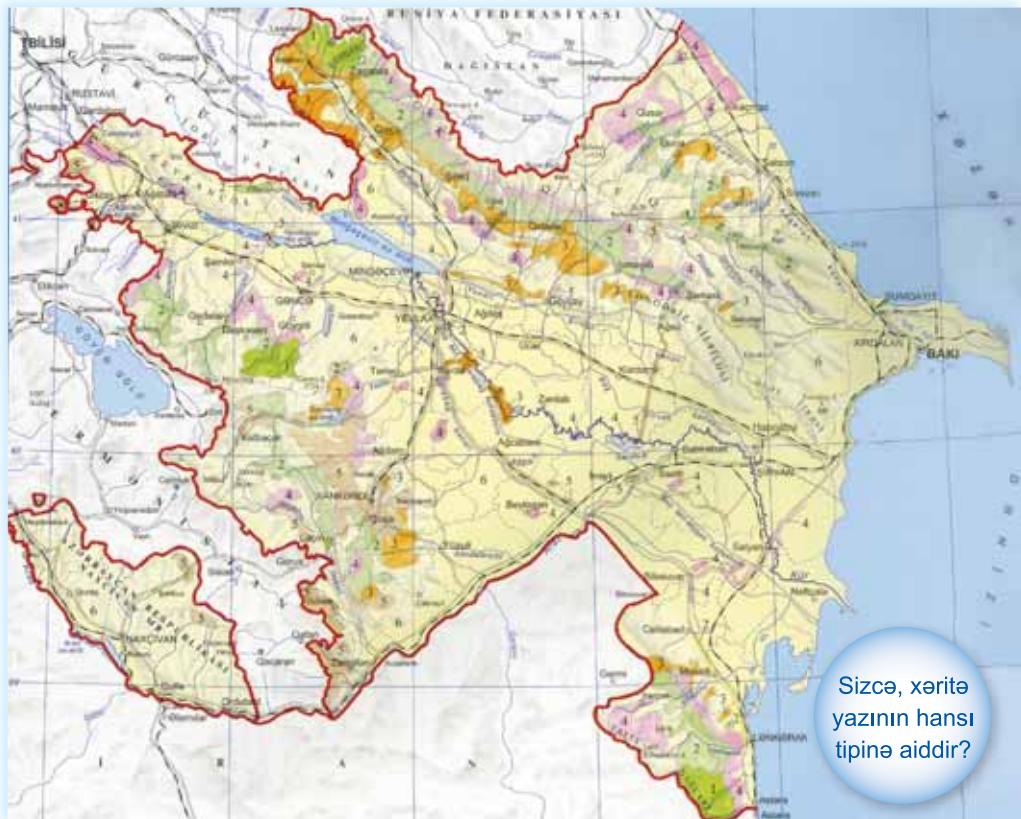
Səməd Vurğun

- Məzmun və lügət üzərində iş aparmaq üçün suallar tərtib edib onları cavablandırın.
- Şeiri təhlil edin. Bu təhlil bədii, yoxsa elmi üsluba aid ediləcək?

2. Xəritə ilə bağlı aşağıdakı tapşırıqları qrup şəklində icra edin.

MEŞƏLƏRİN EKOLOJİ VƏZİYYƏTİ

- ❖ Adına əsasən xəritədə nədən danışılacağı barədə fikir yürüdün.
 - ❖ Səh. 83-də verilmiş şərti işarələrdən istifadə edərək meşələrin ekoloji vəziyyəti barədə müzakirə təşkil edin.
 - ❖ Sizcə, meşəsiz ərazilərdə ağac əkmək olarmı? Əgər “Meşəsiz ərazilərdə meşəsalma” akisiyası keçirsiniz, hansı ağacların əkilməsinə daha çox üstünlük verərdiniz? Nə üçün?
 - ❖ Necə düşünürsünüz, meşələrin qırılmasının qarşısını necə almaq olar? Bu problemin həlli üçün hansı təklifləri verərdiniz?
 - ❖ S.Vurğunun “Muğan” poemasında lirik qəhrəmanın susuz yerlərlə bağlı arzularını xatırlayın. Həmin arzular Cinarın arzuları, istəkləri ilə üst-üstə düşürmüş?
3. Şərq çinari haqqında məlumat toplayın. 84-cü səhifədəki materialları oxuyun, fikirlərinizi ümumiləşdirin.

ŞƏRTİ İŞARƏLƏR

1

Yaxşı

Əlçatmaz dağlıq və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində yerləşən meşələr əhəmiyyət kəsb etməyən pozuntulara (təbii fəlakətlər) məruz qalsalar da, təbii bərpa qabiliyyətinə malikdir.

2

Orta

Ağacların kəsilməsi, mal-qara otarılması müşahidə olunan təbii meşə əraziləri pozuntulara az məruz qalaraq təbii bərpa qabiliyyətinə malikdir.

3

Gərgin

Ağacların kəsilməsi nəticəsində seyrəkləşmiş, qismən təbii bərpa olunan meşələr

4

Cox gərgin

Güclü antropogen təsirə məruz qalmış meşələr. İntensiv mal-qara otarılması, meşələrin kütləvi kəsilməsi müşahidə olunur. Meşələr seyrəlir, qismən təbii bərpa qabiliyyətinə malikdir.

5

Fəlakətli

Əkin sahələri arasında, sənaye zavodlarında, yaşayış məntəqələrinin və yolların ətrafında yerləşən, təbii bərpa olunmayan meşələr

6

**Meşəsiz
ərazilər**

“Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası”ndan

Debat

- ❖ “Meşələri məhv etmək olmaz”.
- ❖ “Meşənin məhvi labüddür”.

Su, hava və torpağın vəhdəti insanın sağlam yaşaması üçün vacib şərtidir. Gəlin həyat mənbələrimizi qoruyaq.

Su və meşə həyatın mövcudluğu deməkdir. Ancaq birinin yaşaması digərinin varlığından asılıdır.

Bioloji müxtəlifliyi və Yer kürəsinin ekoloji sistemlərini qorumaq üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz?

1

ZƏNGİLAN ÇİNAR MEŞƏSİ

Avropada yeganə təbii çinar meşəsi Kiçik Qafqazın qərb hissəsində – Zəngilan rəyonundadır. Bu meşə Bəsətçay vadisində 117 hektar sahəni əhatə edir. Onun 107 hektarı Bəsətçay qorوغuna məxsusdur. Qoruq 1974-cü ildə akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır.

Çinarın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, güclü budaqlanır, ətrafda sərinlik yaradır. Toz, tüstü, zehərli maddələri özünə çəkərək havanı təmizləyir. Bu ağacın yaratdığı mikroiqlim 15-20 saniyə ərzində vərəm çöplərini məhv edir. Yaradılmış Dövlət Təbiət

2

Tanımmış ziyalı, BDU-nun müəllimi Tofiq Vəliyev 1974–1975-ci illərdə Leninqrad Dövlət Arxivində işlədiyi zaman Azərbaycan zadəganlarının girov qoymaları və yaxud satmaq istədikləri mülklər haqqında maraqlı materiallara rast gəlir. Bu materiallarda göstərilir ki, o zaman bu işlə, əsasən, “Kəndli Torpaq Bankı” və “Zadəgan Torpaq Bankı” məşğul olmuşdur.

XIX əsrin ikinci yarısında bu banklar hər bir mülk haqqında dəqiq arayışlar aldıqdan sonra məsələnin müzakirəsinə başlayırmış. Müvafiq arayışlardan biri də mülk sahibi general Həsən Ağalarovla bağlı idi. Bank tərəfindən generala Çinar meşəsi də daxil olmaqla, torpaq sahəsinin satılması ilə bağlı müraciət edilir. General Ağalarov sorğuya cavab olaraq mülkünü övladları arasında bölüşdürdüyü, Çinar meşəsinin isə onun qızına məxsus olduğunu deyir. Torpaq mülkünün və Çinar meşəsinin satılmasına rədd cavabı verir. Sonradan generala Çinar meşəsinin bir hissəsinin parket və çəllək düzəldilməsi üçün qırılmasına icazə verilməsi barədə yenidən müraciət edilir. Ağalarov qızının buna razi olmadığını bildirir. Hətta qızı razılıq versə idi də, çinarlardan birinin belə kəsilməsindən söhbət gedə bilməzdi.

Qoruğu xüsusi əhəmiyyətli nadir çinar meşələrinin xüsusi rejimlə qorunmasına xidmət edirdi.

Bu çinar meşəsi 1993-cü ildən erməni işgalçıları tərafindən qırılmış və məhv edilmişdir. Bir sözlə, meşə ekoloji terrora məruz qalmışdır. Lakin 44 günlük Vətən müharibəsində qazandığımız şanlı qələbə bu ərazilərin azad edilməsi ilə nəticələnmişdir. Hazırda Zəngilanda böyük quruculuq işləri gedir.

Zəngilanda baş vermiş məlum hadisələr və Çinar meşəsinin taleyi barədə məlumat toplayıb təqdimat hazırlayıın.

Zəkuriə Quliyeva, “Azərbaycan” jurnalı, 2009-cu il

✓ Sonuncu cümləni elə dəyişin ki, **M:** “**V**”, – **m** sxeminə uyğun olsun.

Hekayə yazın

Hekayənin qəhrəmanı:

- susuzluqdan cedar-cadar olmuş, yaşıl örtüyünü itirmiş çöl, çəmən, düzənlilik və ya
- bir hissəsi qırılmış, hələ də qırılmaqda davam edən meşə

Hekayənin süjet xətti:

- Susuz çöl və ya qırılmış meşə sənətkara (istənilən peşə adamını seçməkdə sərbəstsiniz) müraciət edərək kömək istəyir.
- Çölün (və ya meşənin) harayı sözlərə, cümlələrə çevrilib insanlara çatır.
- Çağırış cavabsız qalmır, insanların səfərbərliyi və birliyi çölün (və ya meşənin) arzularını çıxəkləndirir.

Hekayənin ideyası:

- Su və meşə insanın yaşam mənbəyidir.

İstiqamət:

- məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin bütün növlərindən;
- vasitəsiz nitqin formalarından;
- aydınlaşdırma, ardıcılıq, səbəb-nəticə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdən;
- -sa² şərt şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gələn cümlələrdən;
- sual ədatlarından;
- bir sözlə ara sözündən;
- təsdiq bildirən modal sözlərdən istifadə etməyə çalışın.

Yazınızda epiqrafla və sitatlardan istifadə edə bilərsiniz.

1. Sxemi şərh edin, öz fikirlərinizi “Birlik” şeirindəki lirik qəhrəmanın arzu və istəkləri ilə müqayisə edin.

“Qar dənələri çox incədir;ancaq birləşəndə görün nələr edə bilirlər...”

Birləşək! Dünyada güclər birləşib,
Qalalar birləşib, bürclər birləşib.
Birləşib dünyada dili ayrular,
Torpağı ayrilar, eli ayrilar.
Altılar dünyadan öz haqlarını
Behişt eləyiblər torpaqlarını.

Birləssin bizim də məskənlərimiz!
Qalaya çevrilsin ürəklərimiz!
Birləssin ən güclü qollar, qələmlər!
Irəli atılan dəmir qədəmlər!
Birləssin birləşib qala bilənlər,
Birləssin birlilikdə ola bilənlər!

Çaylar birləşəndə dənizə dönür!
Dənizlər düşmənə qorxunc görünür!
Dənizi içməklə qurtarmaq olmaz,
Dənizi ölümlə qorxutmaq olmaz!
Birləşmək hər yerdə iti silahdır,
Bütün haqlılara böyük pənahdır.
Birlik günəş dolu dirilik yolu,
Xalqın haqq yoludur bu birlik yolu!

Söhrab Tahir

2. Şair hansı məskənlərin birləşməsini arzu edir? Bu, əslində, hansı tarixi hadisəyə işarədir?
3. Hansı hikmətli fikir şairin fikirləri ilə üst-üstə düşür?

- Xalqın, vətənin taleyi hər bir insanın taleyinə çevrilməlidir. (*Heydər Əliyev*)
- Həyatda hədəflərə nail olmaq üçün daim güclü olmalıdır. (*Maksim Qorki*)
- Mübarizə bizi məqsədə yaxınlaşdırır və cəmiyyətdə yerimiz olduğunu göstərir.

(*Ernest Hemingway*)

- Bir olsa yoldaşın, dostun əməli,
Daşdan su çıxardar onların əli.
Nifaq olan yerdə fəlakət də var,
Səadət günüşi birlikdən doğar. (*Nizami Gəncəvi*)
- ✓ *Şeirin epiqrafına münasibət bildirin. O, əsərin ideyası ilə səsləşirmi?*

4. *Caylar birləşəndə dənizə dönür!*

Dənizlər düşmənə qorxunc görünür misralarında şair dəniz dedikdə nəyi nəzərdə tutur?

5. *Dənizi içməklə qurtarmaq olmaz*

Dənizi ölümlə qorxutmaq olmaz misralarında hansı fikir ifadə olunmuşdur?

- Dənizlərin sahəsinin həddən artıq böyüklüyü;
- Azərbaycanın mərd oğul və qızlarının qəhrəmanlığı;
- Dənizin suyunun müxtəlif tullantılarla çirkəndirilməsi;
- Azərbaycan ordusunun qüvvəti və yenilməzliyi;
- Azərbaycan xalqının əzəli və əbədi olması.

6. Şeirdə müxtəlif misralarda işlənmiş *qala* sözünün omonim olub-olmadığını müəyyən-ləşdirin və fikrinizi əsaslandırın.
7. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

a Minarə

b Bürc

c Qala

d Qüllə

1. Azan vermek üçün məscidlərin yanında və ya üstündə ucalan qüllə.
2. Qədim şəhər hasarının üzərində müşahidə və müdafiə qülləsi; qala çıxıntısı.
3. Göydə Günəş dairəsinin bölündüyü 12 qisimdən hər biri.
4. Uzun müddət içinde qapanıb düşmənə müqavimət göstərmək üçün möhkəm müdafiə tikililəri və vasitələri olan istehkam.
5. Həbsxana, dustaqxana, qazamat.
6. Sütunşəkilli uca tikili, bina.

a _____

c _____

b _____

d _____

8

Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində tez-tez müxtəlif tədbirlər və festivallar keçirilir.

2010-cu ildən Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə Müasir İncəsənət Muzeyi, Qız qalası Rəsm Qalereyası və “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsi tərəfindən təşkil olunan ənənəvi “Qız qalası” Beynəlxalq İncəsənət Festivalı keçirilir.

UNESCO-nun Dünya İrs Siyahısına daxil edilmiş və paytaxtimizin rəmzi hesab olunan Qız qalası Azərbaycan memarlığının incisi və xalqımızın qədim tarixinin, zəngin mədəniyyətinin nümunəsidir. Artıq ənənə halını almış festivallar xarici rəssamları Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti ilə yaxından tanış etməklə ya-naşı, Qız qalasının dünyada təbliğ edilməsinə və populyarlaşdırılmasına öz töhfəsini verir.

Hər il iştirak edən rəssamların müxtəlif ölkələri təmsil etməsi festivalın əhatə dairəsini genişləndirərək mədəniyyətlərarası dialoqu möhkəmləndirir. Sonda rəssamlar Qız qalası maketlərini bir-birinə bənzəməyən sənət əsərlərinə çevirirlər. Sonra bu maketlər müxtəlif ölkələrdə sərgilənir, ölkəmizi, onun tarixini və mədəniyyətini təmsil edir. Ötən festivalların Qız qalası maketləri Paris və Roma kimi şəhərlərdə nümayiş etdirilmiş və şəhər sakinləri tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır.

2015-ci ildə festivalın təşkilatçıları diqqəti həm də ətraf mühitin mühafizəsi məsələsinə cəlb etməyə qərar vermiş, nəslİ kəsilməkdə olan “Qafqaz besliyi”nin simvolu kimi seçilmiş ceyran maketləri hazırlamışlar.

Azərbaycanda daha hansı festivallar keçirilir?

Sizcə, bu festivalların əhəmiyyəti nədir?

9. 31 dekabr ... ➔ Ardını yazıb cümələni tamamlayın.

Mürəkkəb adın yazılışında
hansı səhvə yol verilmişdir?

Cümələ əsasında esse yazın.

- Şeirin epiqrafında mübtəda ilə xəbərin uzlaşmasında hansı qayda pozulmuşdur?
- Şeirdə fərqləndirilmiş cümlələrdə durğu işarələrinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını müəyyənləşdirin.
- Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı sözdə qrammatik norma pozulmuşdur? Niyə?
- 3-cü bənddə 1, 2 və 4-cü misralardan sonra nida işarəsi qoyulmasının səbəbini izah edin.
- Şeirin 3-4-cü misralarındaki *ayrılar* sözünün qrammatik mənasını müəyyənləşdirin. Onu fərqli qrammatik mənada cümlədə işlədin. Hər iki qrammatik formanı tərkibinə görə təhlil edin.
- Bölmədə öyrəndikləriniz əsasında bədii və elmi üslubun oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirin.

	Bədii üslub	Elmi üslub
Fərqli cəhətləri		
Oxşar cəhətləri		

- Mətni oxuyub məzmununa münasibət bildirin.

Vətən torpaq, Vətən eldir, Vətən sən!!!
(ixtisarla)

Görəsən, haradan başlanır Vətən?! Yaşadığımız evdənmi, məhəllədənmi, şəhərdənmi?! Yoxsa ilk dəfə ayaq açıb qədəm qoyduğumuz torpaqdanmı?! Bəlkə də, elə əcdadlarımızın uyuduğu torpaqdan başlanır Vətən. Bəlkə, ona görə bu qədər əzizdir torpaq??!

Vətəni, torpağı sevərək qorumaq hər birimizin müqəddəs borcudur. Bu sevgi atanın sümüyündən, ananın südündən süzülüb övladın canına hopur. Vətənin dar gündə, çətin məqamında hamını bir amal birləşdirir: Torpağı, Vətəni yadlardan qorumaq!

Yaxşı ki, illər, qərinələr, əsrlər keçsə də, bu amal, bu məram dəyişmədi. Torpaq uğrunda, elin namusu yolunda Azərbaycanın mərd oğulları bir oldu, ayağa qalxdı, ölü-mün gözünə dök baxdı. Şəhid olan Vətən övladlarının son kəlməsi isə bu oldu: “Təki Vətən yaşasın!”

Əgər bu gün Azərbaycanın yüzlərcə qəhrəman, igid oğlu varsa, demək, bu Vətən basılmaz qaladır!

Bu Qalanın şərəfini qorumaq mənim, sənin, hər birimizin borcudur!

(Güllərə Munis, “Füyuzat” jurnalından, 2011-ci il)

- ✓ Son iki cümlədə sözlərdə vurğunun yerini müəyyənləşdirin.
- ✓ *Vətən, torpaq, qala* sözlərinin böyük hərfə yazılmاسının səbəbini nə ilə izah edərdiniz?
- ✓ Mətnin bədii üslubda olduğunu demək olarmı? Niyə?

ŞƏHİDLƏR

Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!
Şəhidlər şərəf-qeyrət, ucalıq zirvəsidir,
Şəhidlər azadlığın od-şimşek zərrəsidir,
Şəhidlər tarixləşən istiqlal türbəsidir.
Şəhidlər şimşek kimi, buludlar saxlamazlar.
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər Vətən daşı, yurdun vətəndaşıdır,
Şəhidlər azadlığın uca heykəl daşıdır,
Şəhidlər məmləkətin, xalqın qan yaddaşıdır.
Şəhidlər unudulmaz, ölməz, can dağlamazlar,
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

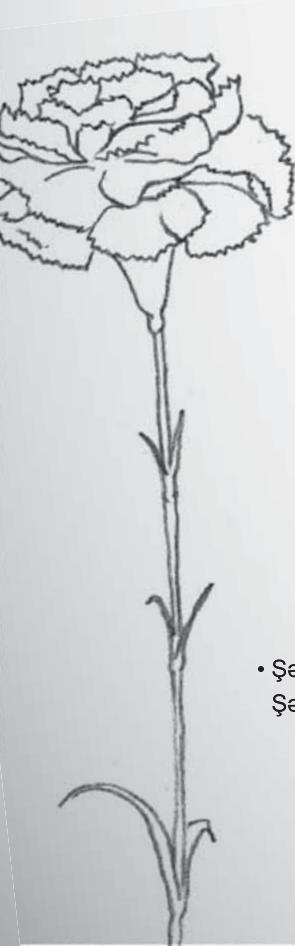
Şəhidlər doğulan gün əbədiyyət başlayır,
Şəhidlər imamlartək ürəklərdə yaşayır,
Şəhidlər karvanını əbədiyyət daşıyır.
Şəhidlər cənnət əhli, matəm, yas saxlamazlar,
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər xiyabanı müqəddəs pirimizdir,
Şəhidlər xiyabanı ziyanət yerimizdir,
Şəhidlər qırur rəmzi, özünü dərkimizdir.
Şəhidlər qeyrət qanı, axmasa, çağlamazlar,
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Şəhidlər Ana yurdu tutdular candan baha,
Şəhidlər yollar açdı, qaranlıqdan sabaha,
Şəhidlər ölməz ruhla, gedir üzü Allaha.
Şəhidlər gedən yolu tufanlar bağlamazlar,
Şəhidlər ölməzlərdir, ölməzi ağlamazlar!

Oqtay Zəngilanlı

- Şəhidlər xiyabanına gedirsinizmi?
- Şəhidlərin məzarı önündə nə düşünürsünüz?

Hesab edin ki, jurnalistsiniz.

Size 20 Yanvar hadisələri ilə bağlı material hazırlamaq tapşırılıb.

• Tapşırılan yazının oxunaqlı və düşündürücü olması üçün nə edərdiniz?

• Həmin tarixi faciəni necə təqdim edərdiniz?

• 20 Yanvar hadisələrini dünya tarixində baş vermiş hansı faciələrlə müqayisə edərdiniz?

• Problemə hansı rakursdan yanaşardınız – qırılan fərdi talelər, yoxsa millətin taleyi? Sizin məqalənizdə bunnıldan hansı öndə olar?

• Sizcə, məhz bu mövzuda yazılan məqalənin planı necə qurulmalıdır? Planı qurun.

• Müəyyən edin: hazırladığınız məqale informasiya verməyə, yoxsa ideoloji təsirə xidmət edəcək?

3-cü BÖLMƏ

AİLƏ VƏ CƏMİYYƏT

- Sevgi ağıacı
- “Sən” dili əvəzinə, “mən” dili
- Məndən ötdü, qardaşımı dəydi
- Dua edən əllər
- Mirzə Səfər

İnsanları sevsən, sevilərsən

Deyl Karnegi

Bir evin gözəlliyi rahatlıqdır. Bir evin sevinci sevgidir. Bir evin zənginliyi uşaqdır. Bir evin qanunu xidmətdir. Bir evin rifahı məmənun olan könüllərdir.

Henri Teylor

- Bölmə ilə tanış olarkən aşağıdakı suallara cavab tapmağa çalışın.
 - Nə üçün ailə kiçik dövlət hesab edilir?
 - Sizcə, cəmiyyətin formallaşmasında ailənin rolü varmı?
 - Bəs cəmiyyət ailənin inkişafına hansı təsirləri göstərir?
 - “Ailə və cəmiyyət bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir” fikri ilə razısanızmı?
 - Bölmənin epiqrafinda ifadə olunan fikir hər birimizin şəhəri olarsa, Yer kürəsinin bütün insanları bu çağırışa səs verərlərsə, sizcə, nəyə nail olmuş olarıq?

SEVGİ AĞACI

(ixtisarla)

Biz bu torpağa sevgidən başqa, heç bir toxum əkmərik!..

Cəlaləddin Rumi

MOTİVASIYA

Qapı döyüldü. Qapını açan qadın həyətdə üç qocanın dayandığını gördü. Qocalar qadından həyat yoldaşının evdə olub-olmadığını soruştular. "Xeyr" cavabını eşidən qocalar: "Elə isə biz sizin evinizə girə bilmərik, onu burada gözləyərik", – dedilər.

Axşam həyat yoldaşı evə gələndə qapıda onu gözləyən qocaları evə dəvət etdi. Ancaq qocalardan biri: "Biz bir yerə dəvət ediləndə hamımız getmirik", – dedi. Onun təəccübləndiyini görən qoca: "Biz üç yoldaşiq. Birimizin adı Var-dövlət, birimizinki Müvəffəqiyyət, o birimizinki Sevgidir. Məsləhətləşin, hansımızı istəyirsiniz, evinizə dəvət edin", – dedi.

Ailə məşvərətə yiğişdi. Ər: "Var-dövləti dəvət edək, qoy evimizdə bolluq olsun", – dedi. Qadın: "Bəlkə, Müvəffəqiyyəti dəvət edək?" – deyə təklif etdi. Onları dinləyən qızı: "Sevgini dəvət etsək, daha yaxşı olar. Onda evimiz sevgi ilə dolar", – dedi. Kişi: "Məncə, qızımızın fikri daha yaxşıdır", – deyərək Sevgini evə dəvət etdi.

Sevgi qalxdı. Evə yaxınlaşanda o biri dostları da onun arxasında gəlməyə başladılar. Qadın təəccübə: "Axi biz ancaq Sevgini dəvət etdik", – dedi. Sevgi cavabında: "Əgər siz Var-dövləti və ya Müvəffəqiyyəti dəvət etsə idiniz, onda ikimiz gəlməyəcəkdik. Ancaq siz məni dəvət etdiniz. Unutmayın ki, harada Sevgi varsa, orada Var-dövlət də, Müvəffəqiyyət də var..."

Sizcə, bu mətn üçün açar söz nə ola bilər?

Həmin söz haqqında fikir mübadiləsi aparın.

Ailə qorunmağa möhtac sevgi qalası, diqqət tələb edən, döyümlülük, səbir və ehtiramla bəslənən müqəddəs birlik, millətin mənəvi təlim ocağıdır. Bu ocağı qorumaq hər bir ailə üzvünün vəzifəsidir. Ancaq bəzən gənc ailələr bu vəzifənin ciddiliyinin fərqinə varmayıb tələskənlilik edir, elə başlangıçda: "Yox, biz keçinə bilmirik, artıq səbrimiz tükenib", – deyir, boşanma yoluna üz tuturlar. Onlar çox vaxt ince bir məsələni unudurlar. Bu da, hər şeydən əvvəl, ailənin bütünlüyünü qorumağa (*çalışmaq, əlləşmək*), fərdiləşməmək, "mən haqlıyam" düşüncəsindən uzaqlaşın, (*ailəmin, evimin*) dağılmaması üçün nə edə bilərəm?" – deyə düşünmək, bir-birinə qarşı səbirle davranışmaq, fədakarlıq etmək, beləliklə də, sevgi işığını söndürməməkdir...

Bir-birini sevən iki gənc (*yenicə, indicə*) ailə qurmuşdu. Evliliyin ilk aylarında çox gözəl keçinir, xoşbəxt bir ailə həyatı yaşayırdılar. **Amma** bir müddət keçidkdən sonra aralarında bəzi anlaşılmazlıqlar yaranmağa başladı. **Bəzən** (*kiçik, balaca*) bir söz, xırda bir hadisə bir-birindən küsməyə, hətta dava-dalaşa səbəb olurdu.

Ailənin get-gedə uçuruma doğru üz tutduğunu görən gənclər bir gün qərara gəldilər ki, münasibətlərini bir daha gözdən keçirsən. Əslində, onların heç biri ayrılmak istəmir, yaşanan problemi həll etməyə çalışırı.

Bir gün gənc qadın həyat yoldaşına belə bir təklif etdi: "Gəl bağçada bir ağaç əkək və üç ay gözləyək. Əgər ağaç bu müddət ərzində quruyarsa, o zaman ayrılarıq. Yox, əgər qurumazsa, əksinə, boy atıb böyüyərsə, bir də heç vaxt boşanmaq haqqında (*düşünmərik, fikirləşmərik*). Ailəmizin bütünlüyü üçün səbir edək və bir-birimizə ehtiram göstərək".

Həyat yoldaşı da xanımının bu maraqlı təklifi ilə razılaşır səhəri gün o, bir meyvə ağacı alır və birlikdə bu ağacı evlərinin bağçasında əkirlər. Aradan bir ay keçir

Bir gecə qaranlıqda onlar gözlənilmədən qəflətən evlərinin bağçasında qarşılaşırlar və heyrətdən donub-qalırlar.

Sizcə, onların heyrətinə nə səbəb oldu?

- 1** Bağçadakı ağaç elə yarpaqlamışdı ki, ağırlıqdan budaqlar əyilirdi. Hər gün sulanan ağaç göstərilən qayğıdan sanki xoşhal olur, gənclərin ayrılmaması üçün qol-budaq atırdı.
- 2** Bağçadakı ağaç qupquru qurumuş, yarpaqları bütüشمüşdü. Gənclərin soyuq münasibəti ona da sirayət etmişdi.
- 3** Hər ikisinin əlində bir qab su var idi. O ağaçın qurumaması, onun son ümid işığı olduğu üçün gecələr bir-birindən xəbərsiz ağaç sulayırdılar.

Artıq deməyə söz qalmamışdı:

25 6 30 9 14 17 1 18 14 2 9 7 18 19 14 26 5 14.

Əlifbada hərfərin sıralanma nömrəsindən istifadə etməklə cümləni oxuyun.

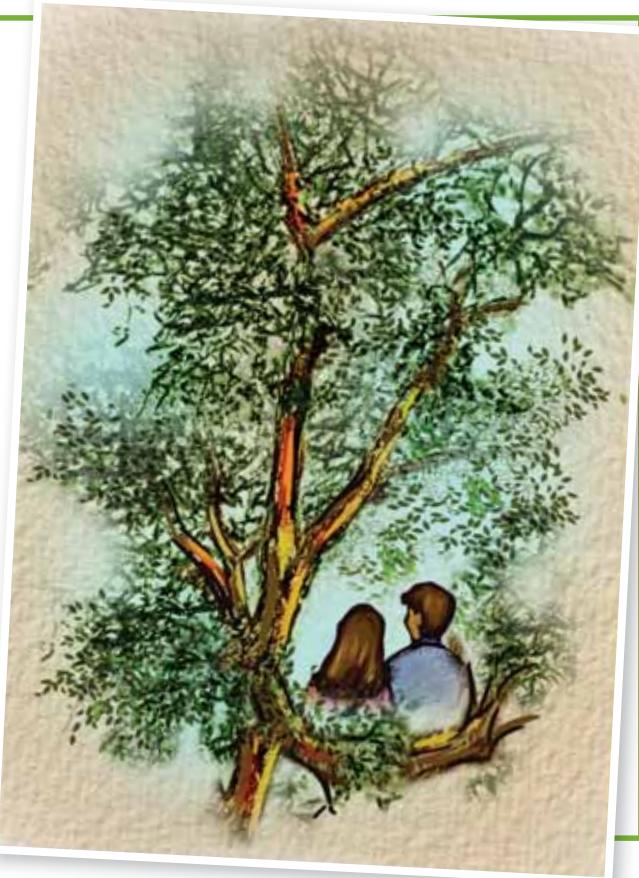
Bütün ötəri hisslər, lüzumsuz səbəblər zülmət gecə kimi sevgi günəşinin işığı qarşısında əriyib yox olmağa məhkumdurlar.

Bəşər övladına bəxş edilən ən böyük hədiyyə, şübhəsiz ki, sevgidir. Sevgi olarsa, ehtiram, fədakarlıq, səbir, xoşbəxtlik üçün çalışmaq və insanlıq adına var olan bütün dəyərlər, keçmişimizdə, dünənimizdə, adətlərimizdə mövcud olan digər əxlaqi gözəllilik-lər yaşanan.

Nərgiz Ələkbərqızı, “İşiq” jurnalından, 2012-ci il, №1

Müəllifin bu mövzuda mətn yazmaqdə məqsədi nədir? Sizcə, o hansı insani keyfiyyətləri təbliğ edir? Yaziçı olsa idiniz, bu mövzuda yazacağınız hekayənin süjet xəttini necə qurardınız?

- ❖ Sizcə, mətndə istifadə edilən ağac anlayışının hər hansı bir məcazi anlamı ola bilərmi? Olarsa, nədir?
- ❖ Rəssam Mərziyə Tağıyevanın “Sevgi ağacı” mətninə çəkdiyi illüstrasiyaya münasibət bildirin. Əgər siz rəssam olsa idiniz, “Sevgi ağacı” mətninə necə şəkil çəkərdiniz? Hansı obraz (və ya obrazlar) sizin əsərin qəhrəmanı olardı? Nə üçün?
- ❖ Şəkil haqqında kiçik esse yazıb hazırlayacağınız qəzet maketinin müvafiq bölməsində yerləşdirin.

1. Mətnin adı haqqında düşünün. N.Ələkbərqızı onu nə üçün belə adlandırb? Bu adla razişinizmi? Mətnin adı ilə ideya arasında bağlılıq varmı? Siz mətnə hansı adı verərdiniz? Əsərə hansı atalar sözünü başlıq seçərdiniz?
2. Bölmənin epiqrafını mətnin epiqrafi ilə əlaqələndirin, fikirlərinizi əsaslandırın.
3. *Ailə nədir?* sualına siz necə cavab verərdiniz? Ailənizdə olan, çox bəyəndiyiniz hansı dəyəri yoldaşlarınızla bölüşmək istəyərdiniz?
4. *Ailədə vəzifə və hüquqlar* mövzusunda söhbət aparın.
5. Sevgi hissi yalnız ailədəmi olmalıdır? Bu hissin qorunması üçün siz nə edirsiniz? Siz sevgini hansı təbiət hadisəsi ilə birləşdirərdiniz?
6. *Təbiət insanı xilas edir* mövzusunda söhbət aparın. S. Vurğunun Çinarını xatırlayın.
7. Mətnin giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirin.
8. Sxemi tamamlayın. Fikirlərinizi sübuta yetirin.

Mətn bədii üslubdadır, ona görə ki....
 bədii üslubda deyil,

9. Mətndə (səh. 95) mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənərsə, leksik normanın tələb-lərinə əməl edilmiş olar? Uyğun bilmədiyiniz sözləri cümlələrdə işlədin, məna fərqlərinə diqqət yetirin.

10. Mətndə (səh. 96) tünd şriftlə verilmiş cümlədə düzgünlüyü bərpa edin.

11. *Vəzifə* sözünü müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin. *Vəzifə* və *hüquq* sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin.

12. *Məhəbbət*, *esq*, *sevgi* sözlərinə müvafiq şəkilçilər artırmaqla cümlələrə yerləşdirin və məna fərqlərini izah edin.

<ul style="list-style-type: none">..... mehrabi uca göylərin,, ey dünya, nədir dəyərin?! (<i>N. Gəncəvi</i>)	<ul style="list-style-type: none">..... yaşayan donuq bir insan İçini qurd yemiş ağac kimidir. Əsrlər dolanır, dəyişir zaman, əbədi bir ehtiyacdır. (<i>S. Vurğun</i>)	<ul style="list-style-type: none">✓ “<i>Sevgi</i>” və “<i>məhəbbət</i>” sözlərinin sinonim olduğunu əsaslandırın. Bu sözlər həmişə bir-birini əvəz edə bilirmi? Fikrinizi misallarla şərh edin.
<ul style="list-style-type: none">..... və şəfqət insanlığın məhək daşıdır. (<i>C.Rumi</i>)		

- ✓ “Sevgi” və “məhəbbət” sözlərinin sinonim olduğunu əsaslandırın.
Bu sözlər həmişə bir-birini əvəz edə bilirmi? Fikrinizi misallarla şərh edin.

13. Mətndə bir neçə yerdə “ailənin bütünlüyü” ifadəsi işlənmişdir. Necə bilirsiniz, bu ifadə “ailənin bütövülüyü” şeklinde işlənərsə, düzgün olarmı?

19. Tərcümə mətnini oxuyun və araşdırın. Ədəbi dilin normalarının pozulması hallarını müəyənləşdirərək onları aşağıdakı kimi qruplaşdırıb düzəlişlər edin. Abzasları bərpa edin.

Fonetik norma	Leksik norma	Qrammatik norma

Müəllimə uşaqlarla bir oyun oynamaq istəyirdi. Müəllim uşaqlara içində bir neçə dənə kartof olan plastik torba gətirmələrini dedi. Hər kartofun üzərinə xoşunuz gəlməyən insanın adını yazın. Beləliklə uşaqların torbası xoşları gəlməyən insanların adları ilə dolu olacaqdı. Beləliklə bir neçə gün keçdi. Uşaqlar xoşları gəlməyən insanların adları olan kartof torbasını gətirdilər. Bəzilərinin 2, bəzilərinin 3 kartofu vardı. Müəllim onlara hara gedirlərsə getsinlər bu torbanı da bir həftə içində özləri ilə aparmağı dedi. Günlər keçdikcə uşaqlar çürümüş kartoflardan gələn qoxudan şikayətlənməyə başladılar. Həmçinin də bu kartoflar onlara ağırlıq da verirdi. 1 həftə sonra uşaqlar bundan azad oldular, çünki artıq vaxt bitmişdi. Müəllimə soruşdu: "Özünüüz necə hiss edirdiz bu bir həftədə bu torbanı daşıyanda?" Uşaqların əsəbi halda şikayətlənməyə başladılar ki, onlar hara gedir getsin bu çürümüş və ağır torbanı özləri ilə daşımaq məcburiyyətində qalırdılar. Müəllimə onlara bu oyunun arxasında gizlənən sırrı danışdı. Müəllimə dedi: "Bu sizin ürəyinizdə kiməsə olan nifrəti daşımaqla eynidir. Nifrətin qoxusu sizin ürəyinizi də çürüdür və siz hara getsəniz onu özünüzlə daşıyacaqsınız. Əgər siz bir həftə çürümüş kartofun qoxusuna dözə bilmirsinizsə, onda təsəvvür edə bilirsiz nifrət qoxusunu bir ömürboyu ürəyinizdə daşımaq nə kimi şeydir". Nəticə: Ürəyinizdən kiməsə qarşı olan nifrət hissini atın bununla siz bir ömür boyu ürəyinizdə ağır yük daşımaq məcburiyyətində olmayıacaqsız. Digərlərinin bağışlamaq ən yaxşı hərəkətdir. Kiminsə barədə olan mənfi fikirlər sizin beyninizi heç vaxt sakit saxlamayacaq. Onun barədə daha yaxşı şəylər fikirləşin və nifrəti kənara atın.

İngilis dilindən tərcümə etdi: *Ülviyyə Salahova*

✓ Düzəlişlərdən sonra tərcümə işi haqqında aşağıdakı formadan istifadə etməklə rəy yazın.

Ülviyyə Salahovanın tərcümə işinə

Ü.Salahovanın _____ mətnin məzmunu tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki _____.

Ancaq mətnin dili _____.

Mətn üslubi cəhətdən _____.

Tərcüməciyə tövsiyə edərdim ki, _____.

İmza:

Tarix:

Oğluma

*İnsanın şərəfi, bəzəyi, məncə,
Deyildir nə ipək, nə tirmə, oğlum!
Yaxşıdan yaxşı ol ellər içində,
Dostuna bir ziyan yetirmə, oğlum!*

*Yersiz gülümsəmə, yersiz ağlama,
Bir könül də qırma, sinə dağlama,
Sırrını ellərdən gizli saxlama,
Dilinə yalan söz gətirmə, oğlum!*

*Yel qanadlı illər ömürdən gedir,
İnsan zəhmətilə kamala yetir,
Bağında nərgizlər, lalələr bitir,
Tikanlar, qanqallar bitirmə, oğlum!*

*Ürəyim arzuyla doludur, dolu,
Hünər meydanıdır bu həyat yolu,
Bilmədiyin işi gözüyümulu,
Söz verib öhdənə götürmə, oğlum!*

*Oxu öyüdümü sən sətir-sətir,
Qoy yağsıń hər zaman dilindən ətir,
Qazancını itir; malını itir;
Ancaq duz-çörəyi itirmə, oğlum.*

Süleyman Rüstəm

- Nə üçün ailə millətin mənəvi təlim ocağı hesab edilir?
- *Ailə və məktəb şəxsiyyətin formallaşmasında birgə məsuliyyət daşıyır fikrinə münasibət bildirin.*

MƏNƏVİ TƏRBİYƏ OCAĞIDIR

Qızıma

*Dinlə sözlərimi, yaxşı qulaq as
İnsan bu dünyada qonaqdır, qızım.
Şan-şöhrət, var-dövlət, bəzək-düzəklər
Bu gün var, sabah yox, sinaqdır, qızım.*

*Ətrafa boylanıb bir göz gəzdirsən,
Nə qədər hikmətlər, sırlar görərsən.
Toxum səp, meyyəsin mütləq dərərsən
Zəhmətin bəhrəsi dadlıdır, qızım.*

*Sadə ol, sadəlik ucaldar səni,
Gözəl duyğularla bəslə qəlbini,
Bir xoş söz dost edər qəddar düşməni.
Yaxşı dost insana arxadır, qızım.*

*Danışmaq istəsən, əvvəl düşün sən,
Yalan söz çıxmasın heç vaxt dilindən.
Uzaq ol böhtandan, şərdən, hiylədən,
Yaxşılıq qapısı açıqdır, qızım.*

*Söz verib sözünü tutanlardan ol,
Məzluma köməyə qaçanlardan ol.
Oxumaq həzzini duyanlardan ol,
Vaxtin boş keçməsin, amandır, qızım.*

Vüqar Adilov

- Hər iki müəllifin təbiyə haqqında irəli sürdüyü fikirlərə münasibət bildirin.
- Hər iki şeirdən istifadə edərək öz fikirlərinizi əlavə etməklə “Təbiyənin kökü ailədə qoyulur” adlı məqalə hazırlayın.

1. Mətnin üzərində iş aparın:

- Mətnin dilində yol verilmiş üslubi xətaları müəyyənləşdirin.
- Məndə işlədilmiş dırnaq və vergül işarələrinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını araşdırın.
- Səhv yazılmış sözləri müəyyənləşdirib düzgün yazın.

Cəmiyyətdə ən çox şikayət etdiyimiz məsələlərdən biri bir-birimizi başa düşməmək və ya səhf başa düşməkdir. Təbii ki, bu təkcə cəmiyyət üçün yox, ailə üçün də belədir. Digər tərəfdən, “təhlükə səviyyəsi” ailədə cəmiyyətlə müqayisədə daha yüksəkdir. Ona görə də bu cür problemlərin baş verməməsi üçün, ilk növbədə, tərəflər özlərini düzgün ifadə etməyi bacarmalıdırular. Əgər məsələyə valideyn-uşaq pirizmasından yanaşsaq, yenə də eyni mənzərənin şahidi olarıq. Belə ki valideyn fikirlərini düzgün ifadə edə bilmirsə, deməli, uşaq necə hərəkət edəcəyini bilmir, ya da yanlış hərəkət etmək “məcburiyyətində qalır”. Bu isə nəticədə, valideyn-uşaq münasibətlərinin “pozulmasına” səbəb olur. Buna görə də, valideyn fikirlərini düzgün ifadə etməli və bunun üçün “sən” dilindən yox, “mən” dilindən istifadə etməlidir. Bu nə deməkdir?

“Sən” dilinin ən böyük problemi ittihamədici dil olmasıdır. Başqa sözlə, “sən” dili məsələnin “asanlaşdırılmasına” yox, “çətinləşdirilməsinə” xidmət edir. Digər tərəfdən, “sən” dilindən istifadə edən tərəf üzərinə heç bir məsuliyyət götürmür, əksinə bütün məsuliyyəti qarşı tərəfin üzərinə qoymağa çalışır. Məsələn, “Sən heç özünü apara bilmirsən”, “Sən uşaq kimi hərəkət edirsən”, “Sən həmişə evə gec gəlirsən” və s. Göründüyü kimi, burada əsas hədəf qarşı tərəfdir. Başqa sözlə, bu cümlələr qarşı tərəfi məsələyə “yaxınlaşdırmaq” üçündür. Nəticədə, məsələ həll olunmaq əvəzinə, daha da dərinləşir. Ən təhlükəlisi isə, valideyn bu cür cümlələrlə ya uşağı “passivləşdirir”, yəni uşağıın özünəninamınınitməsinəsəbəbolur, ya da “aktivləşdirir”, yəni uşağıın aqresivləşməsinəsəbəbolur.

“Sən” dilinin əksinə “mən” dili ittihamədici dil deyil. “Mən” dilindən istifadə edən tərəf məsuliyyəti qarşı tərəfin üzərinə qoymur, əksinə bütün məsuliyyəti öz üzərinə götürməyə çalışır. Həmçinin valideynindən bu cür münasibət görən uşağı “passivləşmək” və ya “aktivləşmək” qorxusu da yoxdur.

Unutmayın ki, “sən” dilindən istifadə etməklə qurdugunuz hər cümləni “mən” dili ilə də qurmaq olar. Məsələn, “Mən sənə özünü belə aparmağı məsləhət görmürəm”, “Mən uşaq kimi hərəkət etməyi sənə layiq görmürəm”, “Mən sən evə gec gələndə çox narahat oluram”, “Mən sənin tökdüklərini yiğisdiranda çox yoruluram...”

Beləliklə, özünü “mən” dili ilə ifadə etməyə çalışan valideyn bu cümlələrlə uşağını məsələdən “uzaqlaşdırmaqdır” çox, “yaxınlaşdırır”. Digər tərəfdən, valideyn bu cümlələrlə uşağı ilə “gələcək danışıqları” üçün də zəmin hazırlayır.

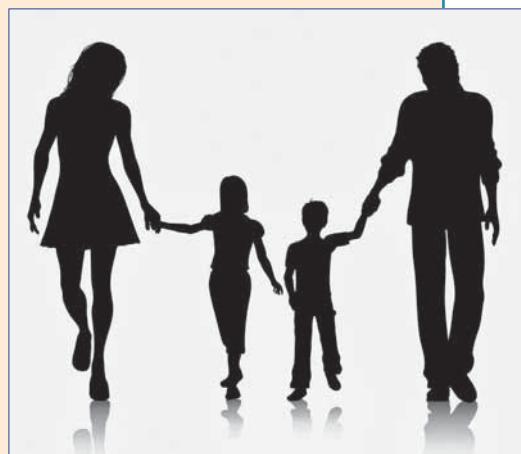
Yeri gəlmışkən, valideyn “mən” dilindən istifadə edərkən səs tonuna, həmçinin bədən dilinə (*bədən dili haqqında məlumatı 106-ci səhifədə oxuyun*), xüsusi diqqət yetirməlidir. Əks halda, “mən” dilinin heç bir mənası qalmaz.

“Ailəm” jurnalından, 2009-cu il, №45

2. Aşağıdakı fikirləri və polyak pedaqoqu Y.Korçakın valideyn-övlad münasibətləri haqqında yazdıqlarını (səh. 104–105) oxuyun. S.Rüstəmin “Oğluma”, V.Adilovun “Qızıma” şeirində övlada verilən nəsihətləri xatırlayın. Müqayisələr aparıb aşağıdakı sxem əsasında şifahi nitqinizi düzgün qurun. Sizcə, hansı üslubun tələblərinə uyğun danışacaqsınız?

VALİDEYN OLMAQ:

- ailə qayğısı çəkmək, yuxusuz gecələr keçirmək, övladın acı və şirin hərəkətlərinə dözmək, bu hərəkətləri düzgün yola istiqamətləndirmək, övladın nümunə olmaq, övladdan nümunəvi olmayı tələb etməkdir.
- dostluq, məhəbbət, sevgi, şəfqət, hörmət, sədaqət, inam və etibar kimi gözəl əxlaqi keyfiyyətlərin kiçik yaşlarından övladında tərbiyə etməkdir.
- Vətənimiz üçün, xalqımız üçün hər cəhətdən ləyaqətli vətəndaşlar tərbiyə etmək deməkdir.

S.Rüstəmin
nəzərində

V.Adilovun
nəzərində

TƏRBİYƏ

Sizin
nəzərinizdə

Bədən dili davranışla idarə olunan ünsiyyət növüdür. Bədən dili ilə yaranan ünsiyyətə bədən və baş hərəkətləri, jestlər, üz və göz ifadələri, başın hərəkəti, oturuş forması və s. daxildir.

Davranışlarımızı, jest və mimikalarımızı yerində və düzgün istifadə etsək, insanlara təsir gücümüz artar. Həddindən artıq əl-qol hərəkətləri, mimikaların çoxluğu dinləyənin diqqətini azaldır və nitqin təsirini zəiflədir. Məsələn, əli belində və ya əlləri arxada birləşmiş halda olan duruş insanları bezdire və uzaqlaşdırır bilər. Sünüz ifadəsinə qarşı tərəf hiss edəcəkdir, çünki şüurda mənfi düşüncələr varsa, simada müsbət ifadə yarana bilməz. Biri ilə söhbət edən zaman “bədən dili”mizi düzgün istifadə edə bilməyimiz üçün, hər şeydən əvvəl, diqqətimizi o adama və mövzuya yönəltməliyik.

Diqqətli müşahidə insanları başa düşmək və hərəkətlərinin mənasını düzgün müəyyən etmək üçün çox vacib və əhəmiyyətli bacarıqdır.

3. Mətni oxuyub təhsildə bədən dilinin əhəmiyyəti haqqında söhbət aparın.

“Bədən dili” təhsil prosesində əhəmiyyətli dərəcədə böyük rola malikdir. Tədris zamanı müəllimlər “bədən dili” vasitəsilə şagirdlərinə öz fikirlərini daha dəqiq, aydın çatdırırlar: “Siz mənim üçün vacıbsınız”, “Sizin dərslerinizin öhdəsindən gələcəyinizi inanıram”, “Sizə güvənirəm”, “Sizin uğurlarınıza inanıram”, “Sizinlə birlikdəyəm və yanınızdayam”, “Siz bizim davamçılarımızsınız”, “Sizin vətənin layiqli övladları olacağınızı əminəm”. 😊

Müəllim də şagirdlərin “bədən dili” vasitəsilə çatdırmaq istədiklərini düzgün anlamalıdır. İzah edilənlərə şagirdlərin maraq göstərib-göstərmədiklərini, dərsi anlayıb-anlamadıqlarını, sinfin motivasiyasını, dərsdə sıxılıb-sıxılmadıqlarını anlamalı, vəziyyəti düzgün qiymətləndirməlidir. Sinfə diqqətlə müşahidə edən müəllim üçün bu, asan olmalıdır.

4. Mətnin məzmununa (səh. 102) münasibət bildirin.

5. Aşağıda verilənləri müqayisə edib fikirlərinizi ümumiləşdirin:

“SƏN” DİLİ

- ▶ Sən heç özünü apara bilmirsən.
- ▶ Sən uşaq kimi hərəkət edirsən.
- ▶ Sən həmişə evə gec gəlirsən.
- ▶ Sən tökdüklərini yiğisdirmirsən.

“MƏN” DİLİ

- ▶ Mən sənə özünü belə aparmağı məsləhət görmürəm.
- ▶ Mən uşaq kimi hərəkət etməyi sənə layiq görmürəm.
- ▶ Mən sən evə gec gələndə çox narahat oluram.
- ▶ Mən sənin tökdüklərini yiğisdiranda çox yoruluram.

✓ Necə düşünürsünüz, “mən” sözünün bütün hallarda eyni mənada istifadəsi mümkündürmü?

6. Müşahidə aparın. Yoldaşlarınızla, valideynlərinizlə, müəllimlərinizlə ünsiyyət zamanı “bədən dili”ndən necə istifadə edirsiniz? Bu dil sizə ətrafdakıları başa düşməkdə nə dərəcədə kömək edir?

7. Sizcə, ailədə valideynlə övlad arasında səmimi münasibət hansı əhəmiyyətə malikdir? “Cəmi 40 söz” mətnindəki hind qızı Kamalani xatırlayın. Müqayisələr aparıb fikirlərinizi ümumiləşdirin.

8. Ailədə valideynlərinizlə olan hər hansı bir dialoqu yazın. Həmin dialoqu iki formada canlandırın:

- Danışıqlarınızı jest və mimika olmadan nümayiş etdirin;
 - Danışıqlarınızı müxtəlif bədən hərəkətləri ilə müşayiət edin.
- ✓ *Bu zaman intonasiyaya, səs tonunun azalıb-artmasına diqqət yetirin. Sizcə, hansı danışq tərzி daha təsirli oldu?*

9. Mətnin (səh. 102) dili üçün xarakterikdir:

- obrazlılıq • elmilik • aydınlılıq • kütləvilik

10. Mətndə (səh. 102) *prizma* sözünün hansı mənası işlənmişdir?

- ✓ İki üzü bərabər və uyğun tərəfləri paralel çoxbucaqlı
- ✓ Mürəkkəb işığı spektrlərə ayırmak, işıq şüalarının istiqamətini dəyişdirmək
- ✓ Baxış bucağı

11. *Aqressiya* sözünün leksik mənasını müəyyənləşdirin.

12. *Səhv* sözünün birinci abzasda (səh. 102) işlənmiş sinonimini tapın.

13. Sözlərin sinonim olub-olmadığını nümunələr əsasında müəyyənləşdirin. Hansı söz artıqdır? Həmin sözü hansı xüsusiyyətinə görə artıq hesab edirsiniz?

Azərbaycan ədəbi dilinin üslublarından biri publisistik üslubdur. Publisistik üslubun əsasını hamı üçün eyni dərəcədə anlaşılan, mənasi aydın olan söz və ifadələr təşkil edir. Bu üslub xalq dilinə çox yaxındır.

Aydın və anlaşıqlı dil publisistik üslubun əsas xüsusiyyətidir.

Publisistik üslubun 2 forması var.

Azərbaycanda publisistik üslubun əsası XIX əsrдə “Əkinçi” qəzeti ilə qoyulmuşdur.

14. Göz sözünün əmələ gətirdiyi frazeoloji birləşmələri bir söz ilə ifadə etməyə çalışın. Mənə baxımından eyni olan birləşmələri qruplaşdırın. Bir neçəsini cümlədə işlədin.

Göz ağartmaq, göz altından baxmaq, göz atmaq, göz açı bilməmək, göz açmaq, göz açmamaq, göz verib işiq verməmək, göz vurmaq, göz qabağına gətirmək, göz qoymaq, göz dağı olmaq, göz dəymək, gözü doymamaq, göz işlədikcə, göz dolandırmaq, göz yetirmək, gözü görməmək, gözünün acısını almaq, göz oxşamaq, göz üstə, gözdən qaçmaq, gözdən düşmək, gözdən itmək, gözdən pərdə asmaq, gözə kül üfürmək, gözdən salmaq, gözdən tük çəkmək, gözə girmək, gözə sataşmaq, gözləri cuxura düşmək, gözləri parıldamaq, gözü kəlləsinə çıxmaq, gözündən cin yağımaq, gözündən yuxu tökülmək, gözü qabağı qaralmaq, gözlərini dörd açmaq, gözü qarasını sıxmaq, gözü ayağının altını görməmək, gözü açılmaq, gözü ac olmaq, gözü qalmaq, gözü düşmək, gözü ilə yemək, (arzusu) gözündə qalmaq, gözündən tökmək, gözü qurğusun kökü saralmaq, gözüne işiq gəlmək, gözüne su vermək...

- ✓ *Frazeoloji birləşmə kimi verilən hansı ifadə həqiqi mənada da işlənə bilər?*
- ✓ *Frazeoloji birləşmələrdən bir neçəsini cümlədə elə işlədin ki, bədii və publisistik üsluba aid edilə bilsin.* Məsələn:
- **Bədii üslubda** – Sən bir bu ənginliyə bax, – Qasım əsnayərək əli ilə göz işlədikcə uzaan düzənliliyi göstərdi, – ucu-bucağı yoxdur! Burada hamiya yer çatar, ancaq biz... (Hüseyin İbrahimov)
- **Publisistik üslubda** – Ağdərənin qarlı meşələrinin içindən keçib səngərlərdə torpaqlarıımızı qoruyan oğulların yanına tələsirdik. Göz işlədikcə uzanan bu gözəl əraziləri erməni işgalçılardan azad etdiklərinə görə döyüşçülərimizi səmimiyyətlə bağımıza basdıq. Əsgərlərimizin hücumları qarşısında duruş gətirə bilməyən erməni ekstremistləri addım-addım geri çəkilirdilər. Hər gün yeni ərazilərimiz düşməndən azad olunurdu. Torpaqlarımız rahat-rahat nəfəs alıb köks ötürürdü. (Vahid Məhərrəmov)
- ✓ *Sizcə, bu birləşmələrdən elmi üslubda istifadə oluna bilərmi? Niyə?*

15. Qəzet və ya jurnaldan publisistik üslubda olan mətn seçib tədqiq edin.

Müraciət olunan mövzunun aktuallığı

Abzaslar və fikirlər arasında məntiqi əlaqə

Qoyulan problemin əsaslandırılması

Qoyulan problemlə bağlı dəqiqli faktların araşdırılması və təqdimi

Mövzunun müyyəyenləşdirilməsi

Yaddaşın izi ile

Dilinin anlaşılılı, sadə olması

Sözcükldən uzaq olması

Ədəbi dil normallarının tələblərinə əməl edilməsi

Çətin anlaşılan sözlərdən, terminlərdən, məcazi mənalı sözlərdən istifadə dərəcəsi

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

“Cədən pərvənə qızı yox!”

✓ *Tədqiqatınız əsasında (15-ci tapşırıq) qısa rəy yazın.*

16. Mətnləri müqayisə edib onların bədii və ya publisistik üslubda olduğunu müəyyənləşdirin.

- 1** Sahilə bir neçə metr qalırdı... Bir neçə metr!.. Başqa vaxt olsayıdı, gözəl üzmək bacaran Nadir bu kiçik məsafəni bir göz qırpmında qət edərdi. İndi... İndi isə elə əldən düşmüşdü ki, bir neçə metr ona Bakıdan Qum adasına üzməkdən daha çətin gəlirdi.

Göyə qalxan qəzəbli dalğalar yemək üçün bir-birini təqib eləyən ac canavarlar kimi sahilə cumurdular. Qolları taqətdən düşmüş Nadir qaynar dalğaların içində saman çöpünə bənzəyirdi. Onun ürəyi elə yeyin-yeyin döyüñürdü ki, az qalırdı, partlasın. Elə bil ciyərləri də balacalanmışdı, köks dolusu hava uda bilmirdi. Qarnı bədəninə ağırlıq eləyirdi. Sanki belindən neçə putluq daş asılmışdı. Şor su içməkdən Nadirin qarnı tuluğa dönmüşdü. O, dalğaların arasında çapalayırdı, sahilə çıxmaga çalışırdı. Nə qədər əl-qol atıldısa, işin tərsliyindən yenə bir neçə metri qət eləyib quruya çıxa bilmirdi ki, bilmirdi.

Sahilə yaxınlaşdırıqca dalğalar daha da güclənib qəzəblənir, əziyyətlə üzüb, qabağa gəldiyi yerdən onu geri atrırdı. Nadir çəşqinqılıq içində düşünürdü: “Bu qədər yolu birtəhər üzüb gəldim, mənə heç bir şey olmadı. Amma bu lənətə gəlmmiş bir neçə metri üzüb sahilə çıxmaga heyim qalmayıb. Fırtına da öz gücünü elə gərək bu gün göstərəydi...”

(H.Abbaszadənin “Qaradağ əhvalatı” əsərindən)

✓ *Mətndən ○ + sa, → □ sxeminə uyğun cümləni tapın, onu sintaktik cəhətdən təhlil edin.*

- 2** Görkəmli ədəbiyyatşunas-alim, maarifçilik tariximizdə misilsiz xidmətləri olan, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində müəllimlər müəllimi kimi çox böyük nüfuz qazanan Firidun bəy Köçərlinin həyat yoldaşı Badisəba xanım Vəkilova 1881-ci il martın 2-də Qazaxda anadan olmuşdur. Firidun bəy Qoridə müəllim işləyəndə Badisəba xanımın təhsili ilə məşğul olmuş və onun maarifçi qadın kimi yetişməsində böyük zəhmət çəkmışdır. Badisəba xanım öz xərci ilə 1918-ci ildə Qazaxda “Yetim və qacqın uşaqlar evi” açmışdır. 1920-ci ilin iyun ayında bolşevik-daşnaklar tərəfindən Gəncədə güllələnən Firidun bəydən sonra Badisəba xanım onun maarifçilik fəaliyyətinin davamçısı olmuşdur.

1925-ci il mayın 1-də Maarif Komissarlığının əmri ilə Badisəba xanım Köçərli Zaqtalaya göndərilmiş və orada ilk dəfə Pedaqoji Texnikum təşkil etmişdir. 1929-cu ildə isə Quba Pedaqoji Texnikumunun yaradıcısı olan bu fədakar qadın 1930-cu ildə Şəkidə 2 saylı uşaq evinin də yaradıcısı və direktoru olmuşdur.

...Şəkiyə yollandım. Uşaq evini tapdım.

...Mavi rəng çəkilmiş taxta qapıdan içəri keçdim. Daş pilləkənləri qalxıb geniş, səliqəli bir həyətə girdim. Həyətdə sakitlik hökm süründü. Evin alt mərtəbəsindən yaşlı bir qadın çıxdı, yuxarını göstərib: “Direktor yuxarıdadır, uşaqlar da dərsdədirlər”, – dedi.

Sərt dikdirlə taxta pilləkənlə ikinci mərtəbəyə çıxdım. Sol tərəfdəki qapını açıb içəriyə boylandım. Zövqlə təmir olunmuş otaqda düzülmüş gül və çiçəklər göz oxşayırırdı. Otağın baş tərəfində rəngli bir portret asılmışdı. Bu, Badisəba xanım Köçərlinin yağlı boyra ilə işlənmiş əksidir. Şəklin altında heç bir yazı-filan olmasa da, vaxtilə yüzlərlə kimsəsizin anası olmuş ağbirçəyi dərhal tanıdım.

(Ş.Nəzirlinin “Qoridən gələn qatar” kitabından)

- ✓ Mətnləri hansı xüsusiyətlərinə görə fərqləndirə bildiniz?
- ✓ Mətnlər əsasında bədii üslubla publisistik üslubun oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirib cədvəli doldurun.

	Bədii üslub	Publisistik üslub
Fərqli cəhətləri		
Oxşar cəhətləri		

Bədii üslubdan fərqli olaraq, publisistik üslubda, adətən, terminlərdən, dialekt və loru sözlərdən istifadəyə yol verilmir.

17. Tutaq ki, sizə “Ailədə valideynin və övladın vəzifə və hüquqları” mövzusunda televiziya verilişi hazırlamaq tapşırılıb. Həmin verilişə kimləri dəvət edəcəyinizi düşünün. Uyğun suallar tərtib edin. Nümunə kimi verilmiş sxemdən istifadə edə bilərsiniz. Nöqtələrin yerinə lazım və uyğun bildiyiniz ifadə və cümlələri artırın.

Verilişimizə xoş gəlmışsiniz, hörmətli	Dəvətinizə görə təşəkkür edirəm.
Sizi dəvət etməkdə
.....	Maraqlı sualdır. Düşünürəm ki,
Necə düşünürsünüz, insan və onun mənəviyyatının formallaşmasında musiqinin (rəssamlığın) rolü varmı?	Bilərsiniz,
.....	Böyük məmənuniyyətlə,
.....
Dəvətimizi qəbul edib

- ✓ Nitqinizin aydın və anlaşılan olmasına çalışın.
- ✓ Tədbiriniz haqqında məlumat xarakterli mətn yazıb qəzetiñizdə yerləşdirin.

MƏNDƏN ÖTDÜ, QARDAŞIMA DƏYDİ...

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- ▶ 15-ci misrada
- ▶ altından xətt çəkilmiş misralarda
- ▶ göy rəngdə verilmiş sözlərdə *-m* sual ədatı
- ▶ qırmızı rəngdə verilmiş cümlələrdə

ORFOEPİYA

- ▶ 7 və 8-ci misralarda saiti fərqli tələffüz olunan sözlər
- ▶ 9-cu misrada saiti uzun tələffüz olunan söz
- ▶ 5, 6 və sonuncu dörd misrada samit qoşalığı yaranan sözlər
- ▶ *torpaqlaşan, uzaqlaşan* sözlərinin tələffüzündə eynilik

*“Daşlaşan ulu
babam” ifadəsi
ilə şair nəyə
işarə edir?*

*Şair hissələrin
haçalanması
dedikdə nəyi
nəzərdə tutur?*

*Şair niyə “sən”
və “mən” söz-
lərini qabar
hesab edir?*

Ey daşlaşan, torpaqlaşan
ulu babam!
Bu günümədən dünənimə uzaqlaşan
ulu babam!
Küləkləşən, dumanlaşan ruhunla sən
Ayağa dur, səninləyəm!
Səs getməyən,
əl yetməyən
Qədim tarix dərəsindən
Səs ver mənim səsimə sən:
**Sənə gələn, səndən ötən
nəydi belə? –**

Səndən ötüb qardaşına dəydi belə?
Bununla mı neçə dəfə
Ata-oğul, qardaş hisi haçalandı,
Bir şəhərin
Beş qardaşın xanlığına parçalandı?
O zaman mı bitdi bizim
dilimizin
“sənin”, “mənim” qəbəri də?
O zaman mı bitdi bizim
dilimizin
“haralısan” damarı da?!
110

Səninləyəm, ulu babam!
Bu məsəli kimdi yazan?
Məndən ötdü!..
Qulağımdan getmir bu səs,
Zərbələri qardaşına,
Sirdaşına ötürən kəs
Elə bil ki bax bu gecə
Qulağımın dibindəcə
Xətainin suqutuna
qəh-qəh çəkdi.
Azərbaycan torpağında
Araz boyda şırım açdı.
Məndən ötdü...
Bunu dedi Şəki xanı.
Bunu dedi Bakı xanı,
Bunu dedi İbrahim xan,
Fətəli xan, Kəlbəli xan...
Qəza ötsün məndən, – dedi,
Ötən kimi “mən-mən” dedi:
“Mən-mən” dedi bir ölkədə
nə qədər xan.
Onlar “mən-mən” deyən yerdə
Sən olmadın, Azərbaycan!
Ey daşlaşan, torpaqlaşan
ulu babam!
Bu günümüzən dünənimə uzaqlaşan
ulu babam!
Ayağa dur!
Dəfn etdiyim məsələnin
Baş daşına
Bir təəssüf xatirəsi yazıb, yondur:
Səndən ötən mənə dəydi,
Məndən ötən sənə dəydi.
Səndən, məndən ötən zərbə
Vətən, vətən, sənə dəydi...

*Şair nə üçün laqeyd-
liyi vətənə dəyən
zərbə hesab edir?*

Məmməd Araz

- Şeirin adına münasibət bildirin. Şair onu nə üçün belə adlandırmışdır?
- Şair Vətən oğlunu nə barədə düşündürür? O, millətin dərdini və niyyətini necə təqdim edir?
- Şairin “mən”, “mənim”, “sən”, “sənin”, “haralısan” sözlərinə mənfi münasibəti nə ilə bağlıdır? Nə üçün lirik qəhrəmanı “mən” sözünün tələffüzü bu qədər həyəcanlandırır, onda qəzəb hissi doğurur?
- Siz necə düşünürsünüz, hansı halda *mən* demək olar, hansında demək olmaz? Bəlkə, *biz* sözü daha yaxşıdır?
- “*Sən*” dili əvəzinə, “*mən*” dili mətnində valideynə mən dili ilə danışmaq tövsiyə edilir. M.Araz insanları *mən* deməkdən çəkindirir. Nə üçün? Hər iki mətnindəki “*sən*”ləri və “*mən*”ləri müqayisə aparmaqla təhlil edin.

Necə düşünürsünüz, “mən” sözündən uzaqlaşın “biz” demək meşələrin qırılmaşının, Xəzər dənizinin çirkənməsinin, çinar meşələrinin məhvinin qarşısını alarmı?

Nə zamansa “mən” deyənlər olmasa idi, 20 Yanvar faciəsi, Xocalı faciəsi, Qarabağ faciəsi baş verirdimi? Necə bilirsiniz, baş verən faciələr bizə “biz” olmayı öyrədə bildimi?

Bir olmağa, “biz” olmağa çalışın.

Biz olun ki, sizə əmanət olunan vətənə zərbə dəyməsin.

S.Tahirin birliyə çağırışını xatırlayın.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqı bir olmağa çağırın, biz olmağa çağırın çıxışı haqqında məlumat toplayıb fikirlərinizi ümumiləşdirib danışın.

- Mən* sözünün ifadə etdiyi məna çalarlarını müəyyənləşdirin.
- Qabar* sözünün hansı mənası mətnində işlənən mənaya uyğun gəlir?

- Bədəndə dərinin altında əmələ gələn sulu qabarcıq ?
- Cox sürünməkdən qalınlaşmış, sərtləşmiş ət təbəqəsi ?
- Su üzündə yağış damcılarından əmələ gələn şişkinlik ?

Sual işarələrinin yerinə aşağıdakı sözlərdən uyğun olanını yazın.

köpük, suluq, döyənək

← Bu sözləri sinonim hesab etmək olarmı?

8. *Dəymək* feilinin mətndəki mənasının həqiqi və ya məcazi olduğunu deyin. Həmin feili aşağıda təklif olunan mənalarda cümlələrdə işlədin. Onların məcazi, yoxsa həqiqi mənada olduğunu əsaslandırın.

toxunmaq _____

xəstələnmək _____

yetişmək _____

qarışmaq _____

görünmək _____

baş çəkmək _____

yıxılmaq _____

qəlbini incitmək _____

eşitmək _____

faydası olmaq – *Vaxtilə ona böyük köməyi dəymişdi.*

9. Onlar “mən-mən” deyən yerdə

Sən olmadın, Azərbaycan! cümləsinin təhlili hansı sxemə uyğundur?

- a) mübtəda, yer zərfliyi, xəbər
- b) yer zərfliyi, mübtəda, xəbər
- c) zaman zərfliyi, mübtəda, xəbər,

✓ Fikrinizi əsaslandırın.

10. Söz sırası pozulmuş cümlələri seçib düzgün yazın. Cümlələri müqayisə edin. Hansı cümlələrdə fikir daha qüvvətli səslənir?
11. Sizcə, şeirdə ədəbi dil normalarının pozulduğu məqam varmı? Şəhriyarin “Heydərbəyə salam” poemasından tələffüz formasında verilmiş misraları seçib müqayisə aparıñ. Şeir dilində bu, yol verilə bilən hal hesab olunurmu?
12. Oxuyun. Fonetik, leksik və qrammatik normaların pozulduğu məqamları müəyyənləşdirin.
1. Qışın soyuq, məşəqqətli bir gecəsi idi. Nə bir işiq görünmür, nə də bir səs eşidilmirdi. (*C.Cabbarlı*)
 - Balalarım yavuğa gəlin, əlinizi mənə verin.
 2. Qulplu qazanlar həyətdə yan-yana sövkənmışdilər: başı araxçınlı, qolu çırmaklı məşhur aşbaz usta Rəsul qazanları suynan doldurub, altından od vurub qaynamasını gözləyirdi. (*Ə.Haqverdiyev*)
 - Mirzə gözlərini açdı:
 - Oğlanlarının əlini aldı əllərinə.
 - Balalarım, dünyada mən çox özür etmişəm. Cəmi ömrümü işimdə təmiz olmusam. (*Ə.Haqverdiyev*)
 4. Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Əgər bilmək istəsəniz ki kimin üstüne gülürsünüz, o vaxt qoyunuz qabağınızı aynanı və diqqət ilə baxın camalınıza. (*C.Məmmədquluzadə*)

5. Azərbaycanda qış fəsilini üç hissələrə börlərlər: birincisi dekabrın iyirmi ikisindən yanvarın axrına qədər qırx gün uzanan “böyük çillə” adlanır ki, qışın körpə dövrü saatlıq həmin müddətdə soyuq küləklərlə ilk, sulu qar yağır. Sora fevralın iyirmi iki-sinədək çəkən “kiçik çillə” gəlir və qışın ən şiddətti, şaxtalı dövrü, yerli ibarə ilə desək “oğlan çağrı” hesab olunur. Nəhayət, martın iyirmi iksinə, yəni Novruz bayramına qədər çəkən bir ailiq “alaçarpa” – qışın qoca vaxtı bulutlu-günəşli, küləkli günlərdən ibarət bir növ həftəbecarı...” (S.Dağlı)
 6. Təbrizdən xəbər verildiyinə görə Filadelfiya şəhərindən bir neçə nəfər adam gəlmışlər. (“Molla Nəsrəddin” jurnalından, 2 iyun, 1906-ci il)
 7. Məlum oldu ki, biz doqquz ayın müddətində otuz doqquz nömrə Molla Nəsrəddin jurnalları yazımişaq və bu otuz doqquz nömrələrin içində min doqquz yüz doxsan doqquz məşədi və kərbəlayıları çəkmişik. (“Molla Nəsrəddin” jurnalından, 6 yanvar, 1907-ci il)
 8. Bağdakı meyvələrdən doyunca yemək fikrinə düşmüş tülükü xəlifənin adından bir fərman yazıb boğazına taxır. (“Rəvayətli ifadələr” kitabından)
 9. Lakin it ağacı dişi ilə onun əlindən alıb bir kənarə qaçıր və orada ağacı yerə tullayıb yenidən qonağın üstünə yürüür. (“Rəvayətli ifadələr” kitabından)
 - ✓ 1-ci cümlənin (12-ci tapşırıq) şəxsə görə növünü müəyyənləşdirin.
 - ✓ 8-ci və 9-cu cümlələri (12-ci tapşırıq) sintaktik təhlil edin.
13. Oxuyun. Üslubi səhvleri, orfoqrafik və durğu işaretləri səhvlerini düzəldin.

Qədim zamanlarda qoca bir hindu nəvəsinə ibrətli bir həyət hekayəsi danışır.

– Hər bir insanın daxilində iki qurdun döyüşünə bənzər bir mübarizə gedir.

Onlardan biri şəri, paxıllığı, qısqanlığı, eyoizmi, ambisyalı, yalanı və mühari-bəni, digəri xeyri, sülhü, məhəbbəti, ümüdü, həqiqəti, xeyirxahlığı və sədaqəti təmsil edirlər.

Bu sözlərdən qəlbinin dərinliyinə qədər təsirlənən balaca hindu bir an fikrə daldıqdan sonra babasından soruşur.

– Bəs axırda hansı qurd qalib gəlir?

Qoca hindu güclə hiss olunan təbəssümə cavab verir.

– Bu mübarizədə hər zaman sənin bəs-lədiyin qurd qalib gəlir.

✓ Mətnədəki **qurd** sözünün həqiqi və ya məcəzi mənada işləndiyini izah edin.

✓ Təmsil sözünün daha hansı mənası vardır?

✓ Qocanın cavabını necə izah edərdiniz? Bu fikirlə razılıznızmı?

Qəlb kor olduqdan sonra gözün görməsindən nə fayda?

Həzrət Əli

Əgər qəlbədə mərhəmət yoxdursa, insanlara
məhəbbət, hörmət, qayğı yoxdursa, bu, qəlbin
korluğunu deyilmi?!

Əgər insan yalan danışırsa, qarşısındakına
və ətrafindakılara paxıllıq edirse, ziyan vurursa,
şər işlər görürse, bu, qəlbin korluğunu deyilmi?!

Çırkin fikirlərlə dolu qəlblər xalqlar arasında
əmin-amanlığı pozaraq müharibələri qızışdırıb
faciələr törədirse, törətdiyi əməllərdən utanma-
yıb tökdüyü qanların çoxluğu ilə “qürur” duyursa,
bu, qəlbin korluğunu deyilmi?!

Əgər qəlbləri kor olmasa idi, ac gözləri “doy-
dum” desə idi, ermənilər Xocalı faciəsi törədər-
dilərmi?

Əgər qəlbləri kor olmasa idi, onlara havadar
çıxanlar, dəstək olanlar faciələrin, qırğınların, mü-
haribələrin, insan tələfatının qarşısını alardılar.

Əgər qəlbləri kor olmasa idi, mənasız yerə
ərazi iddiası ilə çıxış etməz, uşaqlarını saf niy-
yətlə böyüdər, həqiqəti deyər, onların qəlbində
də sevgi toxumu cürcərdərilər.

Əziz yeniyetmələr!

**Saf qəlbinizi pisliklərdən uzaq tutun, sizdən sevgi, mərhəmət,
xeyirxahlıq toxumları cürcərdin.**

Vətəninizi sevin! Torpağınızı sevin! İnsanları sevin!

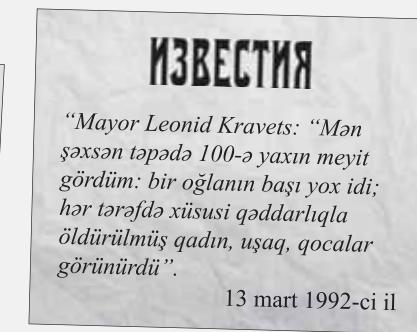
XOCALI

DÜNYA MƏTBUATINDA

Xocalı soyqırımı amansızlıq və qəddarlıqla, heç bir beynəlxalq hüquq normalarına siğmayan tərzdə, dünya ictimaiyyətinin gözünün önündə törədilmişdi. Faciədən az sonra xarici kütülevi informasiya vasitələrinin nümayəndələri hadisələri gözləri ilə görmək üçün bölgəyə gəldilər, gördüklərindən heyretləndilər. Onlar Xocalıda törədilən soyqırımı faktını təsdiqləməkə bərabər, ölkələrinin mətbuatında da çıxış etdilər. Dünya dövri mətbuatı isə öz müxbirlerinin Xocalı soyqırımından yazdıqları dəhşətli xəbərləri dərc etməkdə davam edirdi.

“...Həlak olanların yeddisinin cəsədini bu gün bizə göstərdilər: ikisi dini, ikisi isə qadın idi. 120 nəfər uşaqlar arasında şüşchü silah yaraları var idi”.

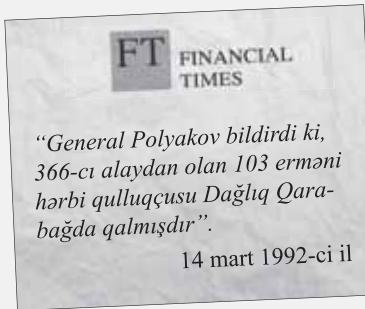

14 mart 1992-ci il

ИЗВЕСТИЯ

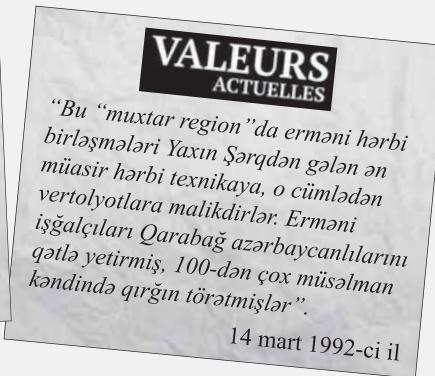
“Mayor Leonid Kravets: “Mən şəxsən təpədə 100-ə yaxın meyit gördüm: bir oğlanın başı yox idi; hər tərəfdə xüsusi qəddarlıqla öldürülmiş qadın, uşaq, qocalar görünürdü”.

13 mart 1992-ci il

"General Polyakov bildirdi ki,
366-ci alaydan olan 103 erməni
hərbi qulluqçusu Dağlıq Qara-
bağda qalmışdır".

14 mart 1992-ci il

"Bu "muxtar region"da erməni hərbi
birləşmələri Yaxın Şərqdən gələn ən
müasir hərbi texnikaya, o cümlədən
vertolyotlara malikdirlər. Erməni
işgalçılıarı Qarabağ azərbaycanlılarını
qətlə yetirmiş, 100-dan çox müsəlman
kəndində qırğıın törətmışlar".

14 mart 1992-ci il

İngiltərənin "Frant men nyus" teleşirkətinin jurnalisti (hadisə
yerində olmuşdur):

"Xocalıdakı vəhşiliklərə dünya ictimaiyyətinin gözündə heç nə
ilə haqq qazandırmaq olmaz".

Bakı, Ankara, İzmir, İzmit, Berlin, Meksika və Hollandiyada
Xocalı soyqırımı qurbanlarına abidə qoyulmuşdur.

Ermənistən işgalçı dövlət kimi tanıyan İslam Konfransı Təşkilatının Uqandada keçirdiyi toplantıda Xocalı faciəsi barədə xüsusi sənəd qəbul etməsi Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq aləmdə tanınması baxımından əhəmiyyətlidir. Bu tarixi sənəd beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Xocalıda tövədilmiş faciənin dinc əhalinin kütləvi qətləməsi, insanlığa qarşı cinayəti kimi tanınmasında ilk addimdır.

İslam Konfransı Gənclər Forumunun mədəniyyətlərarası dialoq üzrə baş koordinatörü Leyla Əliyeva haqqımızı müdafiə etmək və işgal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək istiqamətdində hamiliqliq mübarizəyə qoşulmayıçı vacib sayır:

– Biz davamlı olaraq dünyanın bütün aparıcı dövlətləri ilə bu istiqamətdə iş aparmalıyıq. İlk növbədə, Avropa Birliyinə integrasiyanı gücləndirməliyik. Unutmamalıyıq ki, bugünkü dünyada əsas aparıcı güc və təsir mərkəzi məhz Qərbdədir. Ona görə də kompleks iş görməyə ehtiyac var...

Qarabağ həqiqətlərinin, əsasən, Qərb ölkələrində tanınması bizim üçün daha vacibdir.

❖ Verilmiş materiallardan və soyqırımı haqqında topladığınız məlumatlardan istifadə etməklə Xocalı faciəsi ilə bağlı müzakirə keçirin, təqdimatlarla çıxış edin.

“Gəncliyin mənəvi təbiyəsində KİV-in rolü” mövzusunda publisistik məqalə hazırlayın. Bunun üçün:

1-ci addım

Mövzu ilə bağlı material toplanmalıdır.

- ❖ Bir həftə ərzində:
 - Hər hansı bir kanalın verilişləri
və ya
 - gündəlik mətbuat (seçim sərbəstdir) izlənilir.
- ❖ Müəyyən qeydlər aparılır:
 - Verilişin və ya mətbu orqanının bu sahədə müsbət və mənfi cəhətləri müəyyənləşdirilir.
- ❖ Müəyyənləşdirilən cəhətlər qruplaşdırılır.

2-ci addım

Ümumi təəssürat əsasında ümmüniləşdirmə aparılır.

- ❖ Faktlar və nəticələr ümmüniləşdirilir.
- ❖ Sorğu keçirilibsə, onların nəticələri ümmüniləşdirilir.

3-cü addım

Təbiyə haqqında ümumi fikirlər, məqalələr, yazınızda sitat kimi istifadə etmək üçün hikmətli fikirlər, aforizmlər toplanır. Mövzu ilə bağlı Azərbaycan mətbuatının tarixinə də müraciət etmək olar. (Məsələn, “Molla Nəsrəddin” jurnalı)

4-cü addım

Məqalə yazmazdan əvvəl plan tutulur.

PLAN

Giriş hissə

Mövzu ilə əlaqədar bir-iki cümlə ilə təriyə, onun formalasdırılması haqqında ümumi məlumat verilir.

Təriyədə əsas amillərdən biri kimi KİV haqqında qısa məlumat verilir.

Əsas hissə

- ❖ Toplanılan materialların konkretləşdirilməsi.
- ❖ Qruplaşdırılan xüsusiyyətlərin sistemli şəkildə təhlili və təqdimisi:
 - *Hər hansı bir televiziya verilişinin bu sahədə müsbət / mənfi cəhəti.*
 - *Mən nəyi çox bəyəndim?*
 - *Mən nəyi görmədim?*
 - *Mən nəyi görmək istərdim?*
 - *Hər hansı bir qəzet və jurnalın bu sahədə müsbət / mənfi cəhəti.*
 - *Mən nəyi çox bəyəndim?*
 - *Mən nəyi görmədim?*
 - *Mən nəyi görmək istərdim?*

Yekun hissə

- ❖ Ümumi qənaət.
- ❖ Izlədiyim veriliş, kanal, qəzet, jurnal əsasında bu qənaətə gəldim ki, ...
 - *Azərbaycan mətbuatı / televiziyası gəncliyin tərbiyəsində əhəmiyyətli rol oynayır.*
 - *Azərbaycan mətbuatı / televiziyası gəncliyin tərbiyəsində müsbət rol oynayır.*
 - *Azərbaycan mətbuatı / televiziyası gəncliyin tərbiyəsində mənfi rol oynayır.*
 - *Azərbaycan mətbuatının / televiziyasının gəncliyin tərbiyəsində rolu zəifdir.*
- ❖ Fikrin əsaslandırılması və ümumiləşdirilməsi.

ORFOQRAFIYA

- Mətndə 5-ci abzasdakı mürəkkəb sözləri seçib düzgün yazın.

Bu rəsmin müəllifi

*1471–1528-ci illər arasında yaşamış
məşhur rəssam Albrekt Durerdir...*

ORFOEPİYA

- Şəkilçiləri orfoepik dəyişikliyə ən çox məruz qalan abzası müəyyənləşdirin.

Rəssamlığa meyli olan Albrekt kasıb bir ailədə dünyaya gəlmişdir. Qardaşı Albert də onun kimi rəssamlığa böyük maraq göstərirdi.

Hər ikisi sənət məktəbinə getmək, məşhur rəssam olmaq isteyirdilər. Ancaq kasıb bir ailədə doğulduqları üçün bu, mümkün deyildi. Atasının mədəndə qazandığı pul isə onları güclə dolandırırdı...

Nəhayət iki qardaş püşk atmağı qərara aldılar kim qalib gəlsə oxumağa birinci o gedəcək ikinci qardaş isə mədəndə işləyib onun məktəbdə oxumağına kömək edəcəkdi.
Birinci qardaş məktəbi bitirdikdən sonra növbə ikinci qardaşa çatacaqdı.

Qardaşlar püşk atdlar və qalib gələn Albrext oldu. Danışdıqları kimi, Albrext sənət məktəbinə getdi, qardaşı Albert isə mədəndə qalib işləməyə başladı.

Qısa bir vaxtda Albrext hamının sevgisini qazandı. İndi onu təkcə öz məktəblərində yox, başqa məktəblərdə də yaxşı tanıydırlar. Nəhayət, Albrext məktəbi birinciliklə bitirib evlərinə qayıtdı. Ailəsi onun gəlişi münasibətlə bütün qonum qonşuları evə dəvət etdi. Hamı ağız dolusu onun uğurlarından danışındı. Nəhayət, sözü Albrextə verdilər.

O, əvvəlcə ona bu uğurları qazanmaqdə kömək edən qardaşına təşəkkür etdi. *Sonra da İndi növbə qardaşımındır qoy indi o gedib oxusun Mən isə danışdığınız kimi mədəndə qalib işləyəcəyəm dedi*

Bu gözəl çıxışdan sonra qardaşı Albert söz aldı və: “Mən sənin sözlərinin səmimiyyinə inanıram. Ancaq, təəssüf ki, artıq bu, mümkün deyil. Çünkü mədəndə işlədiyim illərdə əllərim neçə yerdən sıñıb”.

Aşağıdakı cümlələrdən düzgün hesab etdiyinizi seçib mətnə yerləşdirin:

- İndi bu əllər nəinki şəkil çəkməyə, hətta fırça tutmağa da qadir deyil”, – dedi.
- İndi bu əllər nəinki fırça tutmağa, hətta şəkil çəkməyə də qadir deyil”, – dedi.

Albrext qardaşının bu sözlərindən çox mütəəssir oldu və ona dünyanın ən məşhur rəssamı olmaqdə kömək edən bu əllərin şəklini çəkməyi qərara aldı.

İndi sizin şəkildə gördünüz bu əllər, əslində, çoxlarının bildiyi kimi, “Dua edən əllər” yox, rəssam Albrext Durerin qardaşının əlləridir.

Yeri gəlmışkən qeyd edək ki, Albrext Durer özü bu şəkli “Əllər” adlandırmışdı.

“Ailəm” jurnalından, 2009-cu il, №6

1. İki qardaşın bir-birinə olan münasibətinə görə onların ailəsi və ailə dəyərləri haqqında fikir yürüdün.
2. Necə düşünürsünüz, Durerlərin ailəsində “mən”, yoxsa “sən” dili hökm süründü? Fikirlərinizi mətnə əsasən sübuta yetirin.
3. Hansı qardaşa daha çox üstünlük verdiniz? Niye?
4. Qardaşların mənəvi keyfiyyətləri barədə nə deyə bilərsiniz? Belə vətəndaşları olan cəmiyyət haqqında nə demək olar?
5. “Dua edən əllər” rəsmini rəssamın daxili aləmi ilə ünsiyyət vasitəsi kimi qəbul etmək olarmı? Niye?
6. Həyatda uyğun hadisə ilə rastlaşmışınızmı? Əgər məlumatınız varsa, bu barədə kiçik mətn yazıb (üslubu özünüz seçin) qəzetiinizdə çap edin.

7. Hansı hikmətli fikir mətnin məzmununa daha çox uyğundur?

- Sevmək feilindən sonra dünyanın ən gözəl feili yardım etməkdir. (*Berta Sutner*)
- Kiçiklərin yardımını olmadan böyüklərin müvəffəqiyyəti olmaz. (*Cəmil Sənə*)
- Yaxşı valideynin verdiyi tərbiyəni heç bir məktəb vera bilməz. (*Corc Herbert*)
- ✓ *Əgər hər üç hikmətli fikri seçsə idiniz, hansı məqama görə məzmunu uyğunlaşdırardınız?*

8. Uilyam Balterin “Ailə cəmiyyətin əsasıdır, onu qoruyun: ailənin dağılmamasına səbəb olan hər şey cəmiyyətin də dağılmamasına gətirib çıxarar” fikrinə münasibət bildirin. Bu hikmətli kəlamı “Sevgi ağacı” mətninin müəllifi N.Ələkbərqızının “Ailə millətin mənəvi tərbiyə ocağıdır” fikri ilə müqayisə edin. Müqayisələrinizi “Dua edən əllər” mətnindəki hadisələrlə əlaqələndirin.

9. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözü hansı söz ilə əvəz etsəniz, düzgün olar?

10. *Mütəssir oldu* mürəkkəb feilini hansı düzəltmə feillə əvəz etsəniz, məzmun dəyişməz?

11. Frazeoloji birləşmələri seçib mənalarını izah edin.

12. *Məşhur* sözü *tanınmış* sözü ilə sinonim ola bilərmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

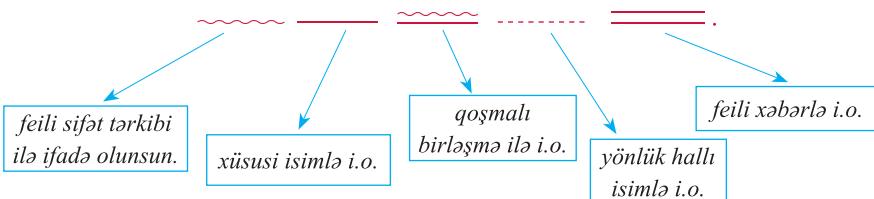
13. Birinci cümlənin xəbərini əvvəlcə mürəkkəb, sonra düzəltmə feillə əvəz edin. Məna dəyişdimi? Hər üç sözü sinonim hesab etmək olarmış?

14. 1-ci və 2-ci abzasda (səh. 120) hansı cümlədə qrammatik norma pozulub?

15. Fərqləndirilmiş (səh. 120-121) cümlələrdə durğu işaretlərini bərpa edin.

16. Mətndəki mürəkkəb cümlələri seçin, onların tabeli və ya tabesiz mürəkkəb cümlə olduğunu deyin. Həmin cümlə tiplərinə uyğun cümlələr yazın.

17. Mətndə çərçivəyə alınmış cümlələri (səh. 120) bir cümlə şəklində elə yazın ki, aşağıdakı sxemə tabe olsun.

✓ *Özünüz də ixtiyarı sxem çəkib mətndən həmin sxemə uyğun cümlə tapın.*

18. Mətni oxuyun, tapşırıqları yerinə yetirin.

Stenford Universitetinin əsası dəmiryol məqnatı və ABŞ-in senati Leland Stenford və arvadı Ceyn Stenford tərəfindən qoyulmuşdur və onların 1884-cü ildə 16 yaşına çatmamış vəfat edən övladlarının şərəfinə adlandırılmışdır. Universitet tiki-lib istifadəyə veriləndən sonra Ceyn həyat yoldaşına belə deyir: "Kalifornianın uşaqları bizim uşaqlarımız olacaq..."

Ər və arvad Stenfordlar məsləhət almaq üçün Harvarda, prezident Eliotun yanına gedirdilər.

Çox sadə və bəzək-düzəksiz paltar geyinmiş qadın, adı kostyumda olan ər Boston vağzalında qatardan düşdülər və Harvard universitetinin prezidentinin ofisinə yollandılar.

Katib onları başdan-ayağa diqqətlə süzdükdən sonra başa düşdü ki, bu əyalət adamlarının Harvardla bağlı heç bir işi ola bilməz:

- O bütün günü məşgül olacaq.
- Eybi yoxdur, biz gözlərik.

Bir neçə saat ərzində katib onların qəbula düşmək istəyini nəzərə almamış və onların usanaraq çıxıb gedəcəyini gözləyirdi. Ancaq cütlüyün çıxıb getməyəcəyinə əmin olduqdan sonra istəməsə də, məcburiyyət qarşısında qalib prezidenti narahat etməli oldu:

- Bəlkə, siz onları bir neçə dəqiqəlik qəbul edəsiniz?

Qadınla kişi kabinetə daxil olduqda prezident sərt və özündənrazi görkəm aldı. İlk olaraq qadın ona müraciət etdi:

– Bizim oğlumuz sizin universitetdə cəmi bir il oxudu. O, buranı çox sevir və özünü xoşbəxt hiss edirdi. Təəssüflər olsun ki, bir il bundan əvvəl o, xəstəlikdən vəfat etdi. Biz universitet ərazisində onun adını əbədiləşdirmək istəyərdik.

Prezident qaşbaqağını tökərək acıqlı şəkildə:

– Xanım, – deyə dilləndi, – biz Harvardda təhsil alan və ölən tələbələrə universitet həyətində heykəl qoymağa hazırlaşmışmırıq. Biz belə etsə idik, həyətdə böyük bir qəbiristanlıq yaranardı.

– Cənab, siz bizi başa düşmədiniz, – qadın kobud münasibətə etiraz etdi. *Biz abidə yox, Harvard üçün yeni korpus tikmək istəyirik.*

Prezident ər-arvadın öz aləmində kasib hesab etdiyi geyimlərinə baxdı və heyrətlə dilləndi:

– Korpus?! Siz, ümumiyyətlə, belə bir korpusun tikintisi üçün nə qədər pul lazım gələcəyini təsəvvür edirsinizmi? Harvardın bütün binalarının dəyəri 7 milyondan artıqdır!

Qadın bir dəqiqli susdu. Sonra ərinə tərəf çevrilib sakit səslə dedi:

– Məgər universitet tikmək üçün bu qədər az pul lazımdır?! *Bəs onda biz niyə öz universitetimizi tikmirik?*

Kişi təsdiqedici tərzdə başını yellədi. Prezidentin təəccübədən gözləri kəlləsinə çıxmışdı.

Cənab və xanım Stenfordlar sakitcə kabinetdən çıxdılar. *Palo-Altoda, Kaliforniya ştatında onlar oğullarının xatirəsini əbədiləşdirən universitet binası ucaldılar.*

(Sergey Morev)

✓ Mətnə ad qoyun.

- ✓ Sözlərin leksik mənalarını fərqləndirib uyğun feillərlə əlaqələndirin.

- ✓ Universitetin prezidentinin jest və mimikalarını nümayiş etdirməyə çalışın. Bu jestlər onun daxili aləmini ifadə edə bilirmi?
- ✓ Mətnə üslubi cəhətdən səhv olan cümlələri müəyyən edib düzgün yazın.
- ✓ Altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etsəniz, etik cəhətdən düzgün olar?
- ✓ Mətnə hansı üsluba aid xüsusiyyətlər özünü göstərir?
- ✓ Fərqləndirilmiş cümlələrdə hansı normanın tələbləri pozulmuşdur? Yerində işlədilməyən sözləri düzgün olanlarla əvəz edin.
- ✓ Mətnin qısa xülasəsini yazın.
- ✓ Vasitəsiz nitqli cümlələri vasitəli nitqə çevirin. Mətnə hansı dəyişiklik baş verəcək?
- ✓ Hansı mürəkkəb adın yazılışında səhvə yol verilmişdir?
- ✓ “Üstümü unlu görüb adımı dəyirmançı qoyma”, “Adamı geyimə görə qəbul edib, ağılnı görə yola salarlar” iibrətamız fikirlərinə münasibət bildirin. Onları mətnin məzmunu ilə əlaqələndirin.
- ✓ Mətnin məzmununda dəyişiklik edin. Onun görüşünə gələnləri nəzakətlə qəbul edib yola salan rəhbər obrazı yaradın.
- ✓ Bakıda oğlunun xatırısını əbədiləşdirmək üçün kim hansı binanı tikdirmiştir?

19. Oxuyun. Bədii ədəbiyyatda mimika və jestlərin müxtəlif növlərinin söz vasitəsilə təsvirinə diqqət yetirin, onları qruplaşdırın.

- ✓ Şifahi nitqinizdə onlardan bir neçəsini əks etdirməyə çalışın.

1. Vasili ayağa qalxdı və kətili havaya qaldırıb, dəhşət içində baxan növbətçilərdən gözlerini çəkməyərək, güləşməyə hazırlanan pəhləvan kimi ayağının birini irəli, birini geri qoyub yanaklı dayandı (*M.Hüseyn*). 2. Hirsindən burun pərələri qalxıb-enən Mehdi koxa toza batmış papağını çırıp başına qoydu (*F.Eyyazlı*). 3. Gözlərini yayındırıb heç bir şey görməməyə çalışsalar da, hökmdarın oğlunun sinəsinə əzrayıltək çökdüyüünü və vəliəhədin görərdiyini də göründürənlər. Hökmdar tez-tez əlinə güc verdikcə vəliəhdin dişlərini xırıldatdığını, ağızını açıb, qaraqançır dilini əsdirə-əsdirə xırıldadığını da eşidirdilər (*J.Hü-*

seynov). 4. Məhəmmədin yaşılı arvadları Fatma xalanın qoluna girmişdilər, amma Fatma xala imkan tapan kimi əlini başına atıb pırrıqlaşmış saçını yolurdu, əlini üzünə atıb sıfətini cirirdi və ağlamaqdan, vay-şivəndən batmış səsiylə zariyirdi (*Elçin*). 5. Əlini yelləyə-yelləyə gələn professor başını dik tutmuşdu (*Ə.Hacızadə*). 6. Qocanın qalın çal qaşları düyünlənmişdi, qırışlı sıfətindən hiss edirdi ki, nə üçünsə narahatdır (*H.Abbaszadə*). 7. DANIŞDIQCA QULAMIN QAŞLARI ÇATILIR, BAYAQDAN SÖNMÜŞ KIMI GÖRÜNƏN XƏSTƏ GÖZLƏRI PARLAYIRDİ (*S.Rəhman*). 8. Rafiq əl-qolunu oynada-oynada nədənsə söhbət edirdi (*Ə.Kərim*). 9. EYVANDA ARVADINI GÖRCƏK KƏLMƏ KƏSMƏDI, BAŞINI YELLƏDİ, SADIFLİNİN AYAQQABILARINI GÖSTƏRİB SAHİBİNƏ İŞƏRƏ İLƏ ŞƏHADƏT BARMAGINI XİRTDƏYİNƏ QOYDU (*Ə.Məmmədxanlı*). 10. MUSTAFA QIZIN TÜND-ŞABALIDI QAŞLARININ AZACIQ DARTILDIGINI, UZUNSOV SİFƏTİNİN TEZCƏ CİDDİLƏŞDİYİNİ GÖRDÜ (*G.Hüseynoğlu*). 11. QADININ DODAQLARINDA ACI BİR TƏBƏSSÜM DUYULURDU (*İ.Hüseynov*). 12. KƏRBƏLAYI CƏFƏR QIRMIZI SİFƏTİNI OVUŞDURUB HIYLƏGƏR GÖZLƏRİNİ QIYDİ (*C.Bərgüşad*).

Mimikanın söz vasitəsilə ifadəsi	Jestin söz vasitəsilə ifadəsi
<i>Qadının dodaqlarında acı bir təbəssüm duyulurdu.</i>	<i>Rafiq əl-qolunu oynada-oynada nədənsə söhbət edirdi.</i>

✓ 3-cü, 4-cü, 6-ci və 7-ci cümlələrin tabeli və ya tabesiz mürəkkəb cümlə olduğunu müzəyyənləşdirib sxemini qurun. “Tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələr bədii, elmi və publisistik üslubda” mövzusunda söhbət aparın.

20. Azərbaycanın Xalq rəssamı Maral Rəhmanzadə haqqında məlumat toplayın, bir abzası verilmiş aşağıdakı mətni davam etdirin.

Maral hələ kiçik yaşılarından anası Xədicə, atası Yusif və nənəsi tərəfindən ona və bacı-qardaşlarına göstərilən böyük nəvazış, sevgi əhatəsində böyümüşdü. Millilik isə onun təfəkkürünə təkcə aldığı tərbiyə ilə deyil, həmçinin yaşadığı mühitdən – nənəsinin hanada toxuduğu xalçaları bəzəyən naxışların sehrindən keçmişdi. Bu xalçalardakı kompozisiya quruluşu, naxışların forma və rəng vəhdətinin ecazkar təsir qüvvəsi sonralar Maral Rəhmanzadə yaradıcılığında əbədi olaraq öz izini qoymuşdur.

- ✓ *Sizcə, yazacağınız mətn hansı üslubda olacaq?*
- ✓ *Həmin üslubun xüsusiyyətlərini qorumağa çalışın.*

ORFOQRAFIYA

Hansı yazılış düzgündür?

- Mətndə çərçivəyə alınmış sözlər (səh. 128)
- Tünd şriftlə verilmiş sözlərdə

ORFOEPİYA

Hansı tələffüz düzgündür?

- [qucaqlıyib] – [qucaxlıyib]
- [məda:xilini] – [mə:da:xilini]
- [qardaşlıx] – [qardaşdix]

1. Mətni oxuyarkən mətərizədə verilmiş sözlərdən uyğun olanını seçib cümlələri tamamlayın.

...Mirzə iştahasız nahar edib yatmaq istədi, hərçi çalışdı, yuxusu gəlmədi. Durub libasını geyinib getdi usta Zeynalın dükanına.

Həmişə sisfətindən şad, dili şeirli daxil olan Mirzə Səfər bu dəfə məyus girib, salam verib əyləşdi. Usta Zeynal xəbər aldı:

- A Mirzə, gözümə bikef dəyirsən, nə olub, xeyir ola?
- Xeyir olmamış, nə var. Elə bir qədər bu gün ovqatım təlx olub.
- Söylə görək.

– Nə söyləyim? Həsən ağanın evi başına uçsun, gedib məktəbdə deyib ki, **filan-kəsin / flankəsin** pulu aşib-daşır, uşaqlarını öz xərci ilə oxuda bilər. İndi uşaqları göndəriblər üstümə və xəbər veriblər ki, ayın **on beşinədək / on beşinə dək** 40 manat verməsəm, ikisini də məktəbdən xaric edəcəklər. Mənim mədaxilimi bilirsən. Çox çətinliklə onların kitablarını, libaslarını düzəldirəm. Hər yarım ildə 40 manat, ildə 80 manat eləyir. Mən bunu haradan düzəldim? Uşaqlar məktəbdən çıxarılsa, mən vərəmləyib ölücəyəm.

Usta Zeynal Mirzə Səfərə Həsən ağanın yanına getməyi məsləhət (gördü, bildi).

Mirzə Səfər neçə dəqiqə usta Zeynalın üzünə baxıb birdən ayağa qalxıb dedi:

– Usta Zeynal, bu nə təklifdir, mənə edirsən? Mən Mirzə Səfər gedib Həsən ağanın ayağına yıxılım? Mən acıdan ölməyə razı olaram, oğlanlarımın ikisinin də başını kəsərəm, amma gedib Həsən ağa kimi adama yalvarmaram. Qoy uşaqları qovsunlar.

Usta Zeynal bunu eşitdikdə dəzgahın dalından qalxıb gəlib Mirzənin boynunu qu-caqlayıb üzündən öpdü.

– Mirzə, mən səni (*sinayirdim, yoxlayirdim*). İndi səndə olan istiqaməti-məcazi aydın görünürəm. İndi görürəm ki, sən ağır günündə də gedib heç kəsin ayağına yıxılmazsan. Afərin sənə, Mirzə Səfər! Bu gündən sonra mən malımı, canımı sənin kimi

- ❖ Sizcə, şəkil mətnin hansı abzasına daha uyğundur?
- ❖ Rəsm işi uyğun bildiyiniz abzası tam əks etdirimi?
- ❖ Şəkildə daha hansı uyğunsuzluq vardır?
- ❖ Siz rəssam olsa idiniz, əsərdəki hansı dialoqa uyğun rəsm çəkərdiniz?

dostun yolunda qoyaram. İndi gəl biz bir iş görək. Sənin məişətin ağır keçir, indi bir az da ağırlaşacaq. Mən də **ki** saatsazlığımla səndən çox qazanmırıam. Gəl sənin uşaq-larının oxumasına şərık olaq. Oğlunun birinin xərcini sən çək, o birisininkini də mən çəkim. İldə həştad manat sənin üçün ağır yükdür. Amma qırx manat döy-sındır düzəldərsən. Mənim də gücüm çatar.

Mirzə Səfər usta Zeynalın boynunu qucaqlayıb, başladı üzündən öpməyə. Bir də usta Zeynal baxıb gördü **ki**, Mirzə Səfərin gözlərindən yaş axır.

— Ağlamaq lazımq deyil. Mirzə, sən indiyədək heç kəsdən minnət götürməyibsən. Amma mən səninlə iyirmi ildən artıqdır ki, dostam. Bu mənim qardaşlıq borcumdur. Əmi qardaşı oğluna töhfə verəndə nə olar **ki**?

...Ayn on beşində Mirzənin oğlanları qırx manat aparıb məktəb haqqı verdilər.

* * *

Mirzə Səfərin oğlanları ikisi də bir ildə məktəbi tamam etdilər. Bu münasibətlə Mirzə bir plov verdi. Məlum ki, qonaqlarının əzizi usta Zeynal idi.

Uşaqlar bir neçə gün dincəldikdən sonra bir axşam Mirzə usta Zeynalı şama dəvət etdi. Cörək yedikdən sonra Mirzə üzünü usta Zeynala tutub:

— Usta Zeynal, bu uşaqlar qurtarıblar, bunları belə qoymaq olmaz, yarımcıqlıqdan fayda olmaz. Mənim bunları ali məktəbdə oxutmağa qüvvəm çatmaz. Sən də indiyədək mənə bəqədri məqdur kömək edibsən. İndi bir tədbir lazımdır.

Usta Zeynal fikrə getdi. **Bu halda Mirzənin kiçik oğlu atasına üzünü tutub dedi:**

— Ata, ayda on beş manat qardaşımı göndərə bilərsən?

— Yox, oğul, gücüm çatmaz. **On manat, bəlkə...** Bəs sən?

— Mən bir belə **fikir eləmişəm**, qardaşım getsin, oxumağa. Mən də burada başlayım dövlətlilərin uşaqlarına dərs verməyə. **Qazandığım pulu göndərim qardaşımı**. O qurtarıb gələndən sonra da mən gedərəm, o mənə pul göndərər. Bəlkə, mən dərs verməkdən o qədər pul qazandıım ki, heç sənin on manatına ehtiyac (*olmadı, qalmadı*).

Bu məsləhəti hamı (*xoşladı, bəyəndi*).

Bir gün Mirzə Səfər Rastbazardan ötərkən qulağına səs gəldi:

— Mirzə Səfər, Mirzə Səfər!

Dönüb gördü ki, onu səsləyən Həsən ağadır, tacir Hacı Qulunun dükanında oturub oradan əl edir.

Mirzə Həsən ağaya tərəf getdi.

— Ağa, nə buyurursan, Hacı Qulu salaməleyküm!

Həsən ağa dedi:

— Mən səni gözaydınılığı verməyə çağırıldım, eşitdim, uşaqların məktəbi qurtarıblar, gözün aydın! Şükürlər olsun, gəldikcə ziyahlarımızın sayı artır, onları bir göndər yanaşı gəlsinlər, bir söhbət edək.

— Nə üçün gəlsinlər, ağa?

— Necə nə üçün? Məktəb qurtarıblar, ağsaqqala gərəkdirmi bir vizit versinlər. Baxım görüm, nəyə ləyaqətləri var, bir əməlli qulluğa qoyum işləsinlər, sən də bir qədər istirahət elə.

— Ağa, qulluğa qoymaq fikrim yoxdur, istəyirəm, uşaqlarımı ali təhsil almış görüb, gözərimi yumum... Uşaqların gələcəyinin fikrini mənim özümə vagüzar ediniz...

Mirzə Səfər getdi. Həsən Ağa Hacı Quluya:

— Görürsən, Hacı, xalq nə iayədə qudurub?! Hər qor-qoduq, özünü adam cərgəsinə qosur. Buna deyən gərək; “Ay qoturun biri, sən neyləyirsən, ali təhsil görmüş oğulu? **İki oğlun məktəbi tamam ediblər**, çox gözəl, hərəsini bir işə qoy, səni dolanırsınlar”. Camaat gəldikcə qudurur. Verdiyi cavaba bax!

Həsən ağa ovqatı təlx qalxıb getdi evinə.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev

Mirzə Səfərin uşaqlarına verdiyi tərbiyə oğlanlarının bir-birinə olan münasibətində özünü göstərdi. Şübhəsiz ki, oğlanları da öz övladlarını düzgün tərbiyə edəcək və bu, davam edəcək. Onların düzgün davranışını nəinki özlərinə, cəmiyyətə də müsbət təsir göstərəcək. Y.Korçak demişkən, "Övladlarınızın başqasına verəcəyi həyat ən böyük minnətdarlıq qanunu olacaq".

Yaxşılıq, səmimilik, sədaqət, etibar, inam və s. insani keyfiyyətlər də belədir: valideyndən övlada, övladından övladına və beləliklə, cəmiyyətə ötürülür.

Həmçinin pislik də, kobud münasibət də, yaramazlıq da, özündən razılıq da, paxılıq, riyakarlıq və rəzillik də beləcə özüne kök salır.

Gəlin bütün mənfilikləri rədd edək! Müsbət keyfiyyətlərə hər yerdə qapı açaq. Onda cəmiyyət də, dövlət də var olar. Onların varlığı hər birimizin var olması deməkdir.

Fikrə münasibət bildirin.

Ot öz kökü üstə bitər atalar sözü ətrafında müzakirə aparıb təqdim olunan yazı ilə əlaqələndirin.

2. Dürer qardaşları ilə Mirzə Səfərin oğlanlarını müqayisə edin.
3. Həsən ağanın daxili aləmi hansı obrazə münasibətdə və hansı abzasda daha qabarıq açılır?
4. *Yaxşı dost qardaşdan irəlidir* fikrinə münasibət bildirin və izah üçün mətnə müraciət edin.
5. Hekayədə bədən dilinin elementlərinə rast gəldinizmi? Hansı səhnələrdə?
6. Mətnin ikinci hissəsində işlənmiş atalar sözünü tapın, onu eyni mənalı məsəl ilə əvəz edin. Atalar sözü və məsəllərin oxşar və fərqli cəhətlərini deyin.
7. Mətnin 1-ci hissəsində hansı nitq etiketi işlənmişdir? Həmin etiketin antonimini müəyyənləşdirin. Sizecə, Mirzə Səfərin Həsən ağanın ünvanına işlətdiyi ifadə nəyin göstəricisidir? Mirzə Səfərin kobud dənişiq tərzinin, yoxsa Həsən ağanın xarakterinin?
8. Əsərdəki obrazların dənişiq tərzini cədvələ əsasən doldurun.

obrazlar	dənişiq tərzi
Mirzə Səfər	<i>dili sadədir, xalq dənişiq dilindədir, bəzən kobud ifadələrən istifadə edir,</i>
Usta Zeynal	
Həsən ağā	

9. Müəllifin dili ilə obrazların dili arasındaki fərqli xüsusiyyətlərə diqqət yetirin.

10. M.Ə.Sabirin ixtisarla verilmiş “Oxutmuram, əl çəkin” satirasını oxuyun. Sabirin şeirindəki tipi – Ata obrazı ilə Mirzə Səfəri müqayisə edin. Sizeə, onları hansı baxımdan müqayisə etmək lazımlı gələcək?

Oğul mənimdir əgər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Gərçi bu bədbəxt özü elmə həvəskardır,
Kəsb-i-kamal etməyə səyi dəxi vardır,
Mənəcə, bu işlər bütün şiveyi-küffardır,
Dinə zərərdir, zərər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Bəs ki, uşaqdır hələ, yaxşı-yaman sanmayırlar,
Elmin əbəs olduğun anlamayırlar, qanmayırlar,
Sair uşaq kimi hər sözə aldanmayırlar,
Eyləyir ömrün hədər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Eyləmərəm rəhm onun gözdən axan yaşına,
Baxsıñ özündən böyük öz qoçu qardaşına,
Ölsə də, verməm riza şapqa qoya başına,
Kafir ola bir nəfər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

✓ Milli ideologiyaya xidmət edən sənətkarların yaratdığı Ata obrazlarının eyni dövrədə yaşamasına baxmayaraq, təhsilə fərqli münasibətləri nə ilə bağlı idi?

Ata obrazı

M.Ə.Sabirdə

- 1.
- 2.
- 3.

Ə.Haqverdiyevdə

- 1.
- 2.
- 3.

11. Müqayisə əsasında XX əsrin əvvəllərində təhsil, məktəb məsələlərinə olan fərqli münasibətləri müəyyənləşdirin.

12. *Mədaxıl* sözünün antonimini tapın.
13. Məzmunu saxlamaqla cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri uyğun olanlarla əvəz edin.
- Mirzə iştahasız nahar edib yatmaq istədi, hərçi çalışdı, yuxusu gəlmədi.
 - İndi səndə olan istiqaməti-məcazi aydın Görürəm.
 - – Görürsən, Hacı, xalq nə iayədə qudurub?!
14. *Ovqatım təlx olubdur* frazeoloji birləşməsinin mənasını izah edin.
15. Mətnində (səh. 128) altından xətt çəkilmiş sözü hansı mürəkkəb feillə əvəz etsəniz, daha düzgün və dəqiq olar?

16. Mətnində (səh. 128) altından xətt çəkilmiş cümlələrin hər ikisində müasir dilimiz üçün eyni səhvi müəyyənləşdirin. Səbəbini izah edin.
17. Mətnində (səh. 126) fərqləndirilmiş cümlələri düzgün yazın.
18. Mətnindən müəllif nitqini seçib qrammatik normanın tələblərinə uyğun yazın. Sonra cümlələri müqayisə edin. Nə müşahidə etdiniz?
19. “Mən Mirzə Səfər...” cümləsində (səh. 126) *mən* sözündən sonra vergül işarəsinə ehtiyac varmı? Fikirlərinizi əsas götürməklə sübut edin.
20. Mətnində (səh. 128) çərçivəyə alınmış hissədə durğu işarələrinin işlənməsində hansı səhvə yol verilib?
21. Götəngdə verilmiş cümlələrdə hansı bədii ifadə vasitəsi vardır və bu nəyə xidmət edir?
22. Çərçivəyə alınmış *ki-dən* sonra vergülün qoyulub-qoyulmayıcağını müəyyənləşdirin.
23. Mətnində çərçivəyə alınmış hissədə (səh. 126) hansı cümlələrdə bədii üsluba məxsus cəhətlərdə səhvə yol verilmişdir?
24. Hekayənin bədii üslubda olduğunu əsaslandırın.
25. Hekayədə quruluşuna görə cümlənin hansı növlərindən daha çox istifadə olunmuşdur?
26. “Dua edən əllər” mətni ilə “Mirzə Səfər” hekayəsinin dilini müqayisə edin, aşağıdakı hökmələrdən birini seçib müzakirə aparın, fikirlərinizi əsaslandırmاقla hökmü təsdiq və ya inkar edin:
- Hər iki mətnin dili sadə, aydın və anlaşıqlıdır.
 - “Mirzə Səfər” hekayəsində söz sırasının və ədəbi normaların tələblərinin qismən pozulması halları müşahidə olunur. Bu da təbiidir, çünkü hekayənin dili xalq danışq dilinə əsaslanır.
 - “Dua edən əllər” mətni dilinin axıcılığı və sadəliyinə görə “Mirzə Səfər” hekayəsinin əsaslı fərqlənir.

27. "Mirzə Səfər" hekayəsindən istifadə etməklə:
- elmi üslubda; • publisistik üslubda mətn tərtib etmək olarmı? Əgər olarsa, bunun üçün nə etmək lazımdır?
28. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş cümlələrdə üç nöqtə işarəsinin işlənməsinə diqqət yetirin. Səbəbini izah edin.

Üç nöqtə durğu işarəsidir. Ondan aşağıdakı hallarda istifadə olunur.

Fikrin bitmədiyini bildirmək məqsədilə cümlənin sonunda üç nöqtə qoyulur.

Cümlənin əvvəlində qoyulan üç nöqtə mətnin müəyyən hissəsinin ixtisar edildiyini bildirir.

Yüksək hiss-həyəcanla deyilən nəqli cümlələrdən sonra üç nöqtə qoyulur:

On manat, bəlkə... (Ə.Haqverdiyev)

Sitatlar da ixtisarla verildikdə onlardan əvvəl və sonra üç nöqtə qoyulur.

29. Cümlələri oxuyub durğu işarələrinin işlənməsinə diqqət yetirin.
- Bu fikir başqasını çəkib götürdi: quyu başındaki söhbəti, Muradın əbəs təşəkkürünü, öz xəcalətini... ("Ulduz" jurnalı)
 - Uşaqlarının örək pulunu Nəcəf bəyə uduzan Qəhrəman bəyin arvadı Nazlı xanıma o belə cavab verir: "...İstər sənin uşaqlarının gözlərindən yaş tökülməyə, qan tökülsə, yenə məndən sənə pul yoxdur". (Ə.Haqverdiyev)
 - Ə.Haqverdiyev teatrla ilk tanışlığı haqqında yazır: "1884-cü ildə, 14 yaşında ikən bir dəfə teatra getdim. Mirzə Fətəlinin "Xırs quldurbasan" pyesini oynayırdılar... Bir də baxdım ki, müəllimim Yusif bəy əynində çıxıa... əlində tüfəng səhnədə dayanıb, igidlikdən dəm vurur". (Seçilmiş əsərləri)
 - A.... Doğrudanmı? Təbrik edirəm, Sədəf! (İ.Əfəndiyev)
 - Ah... Kaş həmişə yay ayı bizi belə xoş xəbərlərlə gələydi!.. (S.Qədirzadə)
 - Hə... Belə de... Yaxşı, bəs sən niyə belə əl-ayağa düşmüsən? (İ.Əfəndiyev)
 - – Ay qız, nə tapmışan bu kitabdan, ayrıla bilmirsən?
– ...
– Safura, səninlə deyiləm, çayını bayaqdan iki dəfə dəyişmişəm. (Həbibə)
 - ✓ *Sizcə, sonuncudan əvvəlki cümlədə üç nöqtə işarəsi nə üçün işlənmişdir?*
 - ✓ *Verilmiş cümlələrdən istifadə etməklə üç nöqtə işarəsindən daha hansı hallarda istifadə etmək lazımlılığını müəyyənləşdirib qayda qrafasına əlavə edin.*
30. Mətni diqqətlə oxuyun. İlk baxışdan adı görünən bir mətndə hansı hikmətlərin gizləndiyini aydınlaşdırın və müzakirə təşkil edin. İtirilən hər durğu işarəsi insanın hansı mənəvi keyfiyyətlərinin göstəricisi ola bilər?

Bir gün insan vergülü itirdi. O zaman fikirləri bir-birinə qarışdı, mürəkkəb cümlələr qurmaqdan qorxdu. Bəsit cümlələr yarandı. Cümlələr bəsitləşdikcə fikirlər də bəsitləşdi.

Sonra o, nöqtəni itirdi. Fikirləri uzandıqca uzandı. İfadə edə bilmədi özünü insan...

Başqa bir günnidən itirən insan səs tonunu dəyişdirmədən danışmağa başladı, monotonlaşdı. Ətrafdə baş verən heç bir şey onda kiçik həyəcan belə doğura bilmədi. Sevincini, qəzəbini – bütün duyğularını itirdi.

Sual işarəsini itirdiyi andan sual verməyi unutdu. Hər şeyi olduğu kimi qəbul etmək məcburiyyətində qaldı: nə dünya, nə insanlar, nə də həyat onu maraqlandırmadı.

Daha sonra insan iki nöqtəni itirdi və heç nəyi aydınlaşdırmağa ehtiyac duymadı.

Ömrünün sonunda əlində ancaq dırnaq işarəsi qalmışdı onun da içində başqalarının fikirləri

- ✓ *Son cümlədə hansı durğu işarəsi qoyulmalıdır? Niyə?*
- ✓ *Mətnindən çıxış edərək durğu işarələrinin yazılı və şəfahi nitqdə əhəmiyyəti haqqında danışın. Şəfahi nitqdə durğu işarələrini nə əvəz edir?*
- ✓ *Mətnin üslubunu müəyyənləşdirin.*
- ✓ *İtirilən hər durğu işarəsi insanın hansı mənəvi keyfiyyətlərinin göstəricisi ola bilər? Sualına cavabınız hansı üslubda olacaq?*
- ✓ *Bəs durğu işarələri haqqında elmi üslubda mətn yazmaq üçün nə etməlisiniz?*

31. Mətni oxuyun. Danışq dili ünsürlərini və nitq etiketlərini göstərin.

Müharibə başlamazdan əvvəl arvadlar ona görə hamidan çox bizim evə yiğişib bişirdür edirdilər ki, atam çox zaman səfərdə olurdu, evdə kişi xeylağı yox idi, heç kimdən çəkinmədən geninə-boluna nə qədər səhbət eləmək istəyirdilər, eləyirdilər.

Səfurə xala oxlov ilə kündəni yaya-yaya deyirdi:

– Eh, elə yerlər var dünyada ki, oralarda elə dağlar var ki, day nə deyim? Eynulla deyir ki, o dağlarda buz kimi bulaqlar var e, ağız, bir parç götürüb içirsən, adamın bütün dərdini-sərini yuyub aparır...

Həmişə işin yüngülündən yapılan Məşədixanım xala tavada qızarmış qutabları üst-üstə boşqaba yığa-yığa deyirdi:

– Mənə lazımdı e, bir parç su, çəkim başıma, bəlkə, mən də bir gün görüm!

Firuzə xala düşbərələri bükə-bükə deyirdi:

– Var elə yerlər, əlbəttə, var, nösün yoxdu? Hayif deyil ki, Moskvada evləri indi elə tikirlər ki, day pilləkənləri piyada qalxmırsan. Minirsən maşına, səni qaldırır yuxarı. Özü də pulsuz e, ağız!..

Nisə xala qutab üçün yayılmış xəmirləri nəlbəki boyu girdə-girdə kəsə-kəsə deyirdi:

– Eh, hər şey asılıdı ondan ki, harda səninçün yaxşı keçir. Harda yaxşı keçir səninçün, ora da yaxşı yerdilər!..

Nöyt piltəsinin yanında oturub çuqun tavadakı qutabları bir-bir o üz-bu üzə çevirə-çevirə qızardan anam deyirdi:

– Eh, Ağakərim Rusetin şəhərlərindən, kəndlərindən elə şeylər danışır ki, vallah, mən lap mat qalıram!.. Deyir ki...

Xanım xala xəmirdən təzə kündələr kəsə-kəsə anamın sözünü ağızında yarımcıq qoyurdu:

– Ayıb döylər sizə? Nös naşükürlük eləyirsiz? Nös şadlığınızı şillaq atırsız? Nös deyinirsəz, ağız? Bura nös belənçinə pis olub sizinçün?

Xanım xala qalın qaşlarının altından o zəhmli gözləri ilə bir-bir Səfurə xalaya, Məşədixanım xalaya, Firuzə xalaya, Nisə xalaya, anama baxırdı və anamgil də o saat susurdu, bir

söz demirdi, bir müddət beləcə lal-dinməz işlörini göründülər, çalışırdılar ki, Xanım xalaya baxmasınlar, axırda Məşədixanım xala özünü saxlaya bilmirdi, araya başqa bir söz atırdı:

— Vallah, Muxtar yaxşı adamdı, kim nə deyir desin! Kubra qışındı, özü də o cür xəstə, amma Muxtar atmır onu... Vallah, Muxtarın yerinə kim olsa, gedib özünə başqa bir arvad alar, oğul-uşaq sahibi olar... Nolar qulaqları balaca olanda?

Amma Xanım xala bu dəfə də Məşədixanım xalanın üstünə çımxırdı:

— Yaxşıdı, pisdi, özü bilər, bizə nə? Sizün Muxtarin qulaqlarında nə işiniz var, ağəz?

Bundan sonra daha arvadların danışmaq həvəsi tamam qaçırdı.

(*Elçin*)

32. Danışq dili üçün səciyyəvi olan dil vahidlərinin altında xətt çəkin və onları aşağıdakı cədvəl əsasında qruplaşdırın.

1. Coşqun, həşəmətli sellərin qəlbini dağların dibindən qoparıb dığırlaya-dığırlaya gətirərək çaylağa səpələdiyi iri daşların arxasında səngərləndilər (*F.Eyvazlı*). 2. Beləcə bir üçlük onlar üçün o qədər öyrəncəli olmuşdu ki, evlərinə başqa bir adam gələndə özlərini naqolay hiss edirdilər (*Elçin*). 3. Bu heyndə küçədən açıq akoşkalardan bir at kişnəməsi qalxdı (*C.Məmmədquluzadə*). 4. Rza bəy, sizin üçün eyib olsun ki, bu cür axmaq sözə inanıb mənim qapıma gəlirsiniz (*Ü.Hacıbəyli*). 5. Geca külək şiddətlənirdi və qarşı qovzuyub havada sovrurdu (*Y.V.Çəmənzəminli*). 6. Yazıq qız skuçat edir, çağırır, vot, kstatı, istəyirsiniz mən onu sizinlə tanış edim, çox yaxşı krosivaya barişna! Nu, bir az atvleksiyə olar (*T.S.Simurq*). 7. Mərdimazar olmasayıdı, indi iki yuxu almışdıq (*İ.Şixli*). 8. Sonra yaxınlaşış qapını usdufcə vurdı (*İ.Əfəndiyev*). 9. Yazıq bax ha, hər gecə şeytana papiş tikir, sənin də ona yazığın gelir (*Ə.Məmmədxanlı*). 10. Bir dəfə nösün olur, ağəz, elə düşüb dükanda qalmışdı ki (*G.Hüseynoğlu*). 11. Görüm sən komissarsan, upolnomoçennisən, nəsən? (*C.Cabbarlı*) 12. Pardon, yoldaşlar. Pardon... İsləmək olar, ancaq... İşin içində mitriyal var (*M.İbrahimov*). 13. Gorbagor məni vaxtında oxutsayıdı, indi sənin kimilərə möhtac qalmazdım (*S.Rəhman*). 14. “Tüllab” bizim məhəllədə söyleş idи və əlbəttə, mən bilirdim ki, bu, biədəb bir söz deyil, çünki böyüklər də hirslənəndə bizim yanımızda bu sözü ağızlarından çıxarırdılar (*Elçin*). 15. “Qiç-qıç jersə” də təzə dəb düşmüştü (*Ə.Cəfərzadə*).

Dialektizmlər	Vulqarizmlər	Varvarizmlər
(bədii əsərdə işlənən dialekt sözlər)	(kobud söz və ifadələr)	(bədii əsərdə işlənən və dilimizin lügət tərkibinə daxil olmayan alınma sözlər)

İnsanların gündəlik həyatda, ailədə, istehsalatda istifadə etdikləri dil ədəbi dilin məişət üslubuna aiddir.

Məişət üslubu ancaq şifahi şəkildə mövcud olur. Bu üslubun əsas əlaməti sərbəstlik və təbiiilikdir. Ancaq bu o demək deyil ki, məişət üslubunda şəxs istədiyi kimi danışa bilər, hər söz və ifadəni işlədə bilər. Digər üslublar kimi, məişət üslubu da ədəbi dilin qayda-qanunlarına tabe olmalıdır.

33. Mətni oxuyub məzmununa münasibət bildirin. Aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Mətndə məişət üslubuna xas olan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirin.
- ✓ Fərqləndirilmiş cümlələrdə durğu işarələrini düzgün qoyun.
- ✓ Mətndən hansı faktları öyrənə bildiniz?
- ✓ Vasitəsiz nitqli bir neçə cümləni vasitəli nitqə çevirin.
- ✓ Çərçivəyə alınmış sözləri uyğun sözlərlə əvəz edin.

1500-cü ilin yayında on altı yaşlı İsmayııl Səfəvi yeddi minlik qoşunla Ərzincandan Şirvana sari yeridi. Əynində zərli naxışlarla tikilmiş paltar, başında daş-qasa tutulmuş qırmızı çalma var idi. Kol-koslu çöllükdə ucsuz-bucaqsız karvan kimi düzülmüş üstüörtülü arabalar, yüklü qatırlar, atlar, dəvələr səs-küy, bağırkı içində bütün günü yol gedirdi. Ordu Tərcana elə bir gündə çatdı ki, iyirmi yeddi il əvvəl həmin gün İsmayıılın ana babası Uzun Həsən burada türk sultanı II Məhəmmədə **uduzmuşdu**. İyirmi yeddi il keçməsinə baxmayaraq, çöldə hələ də saysız-hesabsız insan və at sümükləri, paslanmış qılinc-qalxan qırıqları tökülib qalmışdı. Cavan Şeyx bu qəbirsiz qəbiristanlıq qabağında susub dayanmışdı.

*Babam bütün şahlara qalib gəldi taxt aldı səltənət qurdur amma yeniceylər qabağında
dura bilmədi Kim bilir bu məglubiyət olmasaydı Ağqoyunu dövlətinin bayraqı haralar
da dalgalanacaqdı Bəs mənim başıma nə gələcək Elimi obamı düşmən qılınclarından va
himəsindən qurtara biləcəyəmmi Yoxsa mənim də taleyim atamın babamın qardaşımın
taleyi kimi olacaq*

İsmayııl başı sinəsinə çökmüş Hüseyn bəyə sarı **çönüb**:

- Lələ, – dedi, – sən babamı görmüşdün?
- Hansı babamı, başına dönüm?

Lələ bir an susub dərhal da cavab verdi:

– Xeyr, görməmişəm. Amma haqqında çox eşitmışəm. Allah onun türbəsini həmişə nurlu eləsin.

...Qəfil hücumdan ehtiyat edən Bayram bəy iki yüz atlı ilə xeyli qabaqda gedirdi. Həm də Kürü keçmək üçün körpü axtarındı. İki gün əvvəl ona tapşırıq verilmişdi:

– Kür boyu gəzərsən. Keçid tapsan da, tapmasan da, iki günə kimi bizə xəbər yetirərsən. Əgər tapsan, nəyin bahasına olursa-olsun, biz gəlinçə qoruyarsız.

Bayramın iri, qara gözləri yerindən oynamışdı:

- Təki körpü olsun, fələk də gəlsə, məndən ala bilməz.

Hüseyn bəy də öz məsləhətini vermişdi:

– Kəndlərdə düşərsiniz. Nə qədər bacarsaz, gecələr yol gedərsiz. Səfəriniz nə qədər gizlin qalsa, o qədər yaxşıdır. Düşməni ürküdüb ayıq salmayın.

...Bayram bəy körpü tapmamış, bərə düzəltməyi qərara almışdı. İsmayıılı görəndə: “nə körpü, nə də keçid tapa bildim”, – deyə günahkar kimi başını aşağı salmışdı.

İsmayıılı üzünü arxasında dayanan qoşuna sarı çevirib əli ilə Kürü göstərdi:

- Bir çarə tapıb keçməliyik. Yasar bərk əl-ayağa düşüb. Geciksək, uduzacayıq, lələ.

Kür dəli bir nəriliylə axır, sanki ağızını açıb qurban istəyirdi. Nəhayət, sükutdan yorulmuş lələnin boğuş səsindən qızılbaş əmirlərinin özləri belə diksindi:

- Söz sizindir, ey Vətən oğulları!

(Əlisa Nicat)

4-cü BÖLMƏ

MİLLİ İRSİMİZ

- “Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
- Vatikandan gələn var
- Əsir ağacın hekayəti
- Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada
- Bahar nəğmələri
- İldırımlı yollarla
- Azərbaycanın milli geyimləri

*Hər saxsı parçası, hər məzar daşı,
Nəsildən nəsilə bir yadigardır!*

Səməd Vurğun

Biz öz milli dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşayışında formalaşmışdır. Milli dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz... Biz heç vaxt öz milli dəyərlərimizi unutmamalıyıq. Onu yaşatmaq, ondan bəhrələnmək, ruhlanmaq həyatımızın əsas istiqaməti, gələcək işlərimizin zəmanətidir.

**Heydər Əliyev
Ümummilli lider**

- Bölməni oxuyarkən, ilk növbədə, onun epiqrafinə münasibət bildirin. Ümummilli liderin tövsiyələrini təhlil edib özünüz üçün nəticə çıxarın.

- Nə üçün Ümummilli lider milli dəyəri olmayan milləti həqiqi millət hesab etmir?
- Milli-mədəni irsimizi qorumaq üçün nə etməliyik?
- Sizcə, milli-mədəni irsimizin dilimizlə hansı bağlılığı vardır?
- Dilin funksiyalarını xatırlayın, suala cavab verməyə çalışın.

“TARİX VƏ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİNİN QORUNMASI HAQQINDA” AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

18 Aprel Beynəlxalq Abidələr və Tarixi Yerlər Günüdür.
UNESCO-nun təsis etdiyi Beynəlxalq Abidələr və Tarixi Yerlər
Günü Azərbaycanda da qeyd edilir.

Bu Qanun tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması, öyrənilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir.

I FƏSİL. Ümumi müddəalar

Maddə 1. Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 77-ci maddəsinə görə tarix və mədəniyyət abidələrini qorumaq hər kəsin borcudur.

Tarix və mədəniyyət abidələri xalqın milli sərvətidir.

Dövlət tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunmasına təminat verir, onların elmi tədqiqi və təbliği üçün zəruri olan qurumların yaradılmasını, fəaliyyətini və inkişafını təmin edir, abidələrdən səmərəli istifadə üçün şərait yaratır.

Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin sərhədboyu zona və sərhədboyu zolaqlarında, silahlı münaqişələr zamanı döyüş əməliyyatları zonalarında, hərbi qurumların ərazilərində istifadəsində olan torpaq sahələrində yerləşən daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Maddə 2. Tarix və mədəniyyət abidələrinin anlayışı və təsnifati

Tarix və mədəniyyət abidələri (bundan sonra – abidələr) arxeoloji və memarlıq obyektləri, etnoqrafik, numizmatik, epiqrafik, antropoloji materiallar, tarixi hadisə və şəxsiyyətlərlə bağlı olan bina, xatırda yerləri, əşyalar xalqın dini əqidəsi ilə bağlı dəyərlərdir.

Abidələr daşınar (səyyar) və daşınmaz (stasionar) ola bilər. Daşınar abidələr muzeylərdə, arxivlərdə, fondlarda, sərgilərdə və digər münasib yerlərdə, daşınmaz abidələr əksər hallarda arxeoloji və memarlıq abidələri olmaqla olduğu və inşa edildiyi yerlərdə qorunur.

Bu Qanunda istifadə edilən anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edirlər:

- a) **arxeoloji abidələr** – insanın fəaliyyəti ilə əlaqədar yer altında olan maddi mədəniyyət nümunələri, o cümlədən ibtidai insan düşərgələri və yaşayış məskənləri, qədim qəbiristanlar, müdafiə sistemləri və istehkamlar, ziyarətgahlar, hər

cür qədim əşyalar, dini və xatirə abidələri, qaya və daşüstü təsvirlər və yazılar, qədim mədən istismar izləri, əmək alətləri, istehsalat kürələri, qədim yollar, körpü qalıqları, arxalar, ovdan və kəhrizlər, su kəmərləri, kürəbəndlər və s.;

- b) memarlıq abidələri** – öz həcm-plan həllini kifayət qədər saxlayan qurmalar, müxtəlif təyinatlı memarlıq-inşaat binaları, yardımçı obyektlər, mühəndis kommunikasiyaları; məskənsalma (şəhərsalma) abidələri; ərazisinin əksər hissəsi memarlıq, tarixi-mədəni sənətkarlıq abidələri və tikililər ilə tutulan, ənənəvi məhəllələrə bölünən, bəzən də qala divarları ilə əhatə edilən, küçə şəbəkəsinə və mühəndis kommunikasiyalarını qismən saxlayan yaşayış məntəqələri, bağ-parklar, xiyabanlar, incəsənət nümunələri; yeni yaranmış memarlıq abidələri; öz həcm-plan, bədii-estetik, istismar-funksional və texniki-konstruktiv həllinə görə uzunömürlü memarlıq binaları və qurmaları; kiçik memarlıq formaları; monumentlər, obelisklər, fəvvarələr, şəlalələr, bulaqlar, hovuzlar, köşklər və ərazidə xüsusi mövqe tutan başqa yaradıcılıq obyektləri;
- c) tarix abidələri** – cəmiyyət və dövlət tarixi ilə, müharibə və milli azadlıq hərəkatı ilə, elm və texnikanın inkişafı ilə xalqın həyatındakı mühüm tarixi hadisələrlə bağlı dəyərlər, dövlət xadimlərinin və hərbi xadimlərin, Sovet İttifaqı Qəhrəmanlarının, Milli Qəhrəmanların, görkəmli elm və incəsənət xadimlərinin həyatı ilə bağlı qurmalar, mənzillər, xatirə yerləri, sənədlər və əşyalar, etnoqrafik abidələr – xalqın maddi, mənəvi, ideoloji, sənətkarlıq və təsərrüfat həyatını özündə əks etdirən qurmalar və əmək alətləri, əşyalar, epiqrafik abidələr – üzərində yazılar olan müxtəlif daş, gil, ağac və metal nümunələri;
- ç) sənədli abidələr** – rəsmi dövlət orqanlarının aktları, qədim əlyazmaları, nadir çap əsərləri, arxivlər, o cümlədən fono, foto və kino arxivlər;
- d) incəsənət abidələri** – tarixi və estetik dəyəri olan bədii, təsviri, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri;
- e) qoruqlar** – tarix və mədəniyyət üçün böyük əhəmiyyəti olan, dövlət tərəfindən mühafizə edilən ərazilər və ya məskənlər;
- ə) abidələrin mühafizə zonası** – abidələrin görkəminə xələl gətirməmək məqsədilə onların yerləşdiyi sahənin ətrafında abidənin xarakterindən asılı olaraq müəyyən edilən əlavə tənzimləmə zonası.

III FƏSİL. Abidələrin qorunmasının dövlət təminatı

Maddə 9. Abidələrin qorunması, öyrənilməsi, bərpası və konservasiyasının maliyyələşdirilməsi

Abidələrin qorunması, öyrənilməsi, bərpası və konservasiyası dövlət büdcəsindən və yerli büdcələrdən ayrılan vəsaitlər, fiziki və hüquqi şəxslərin maliyyə yardımları və ianələri hesabına maliyyələşdirilir.

Maddə 10. Abidələrin toxunulmazlığı

Abidələrin bədii-estetik görkəminin dəyişdirilməsi, uçurulması və onlar üçün təhlükə yarada biləcək təmir, inşaat, təsərrüfat və digər işlərin aparılması qadağandır.

Maddə 12. Qoruq sərhədi daxilində və mühafizə zonalarında dövlət əhəmiyyətli inşaat və mühəndis kommunikasiya işləri görülərkən abidələrin qorunması

Qoruq sərhədi daxilində və mühafizə zonalarında abidələr üçün təhlükə yarada biləcək hər hansı işlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə qabaqlayıcı tədbirlər görülməklə həyata keçirilə bilər. Həyata keçirilən təhlükəsizlik tədbirləri inşaat işlərini aparan subyektin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir.

Abidələrə yaxın olan və ya onların mühafizə zonasından keçən yol sahələrində nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti abidələrin qorunması üçün təhlükə yaradarsa, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı onların hərəkətini məhdudlaşdırıb və ya qadağan edə bilər.

Maddə 13. İnşaat və digər təsərrüfat işləri görülərkən aşkar edilən abidələrin qorunması

İnşaat və digər təsərrüfat işləri görülərkən abidə aşkar edilərsə, dərhal işlər dayanırmalı, bu barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına məlumat verilməlidir. Bu halda inşaat və digər təsərrüfat işləri Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və mütəxəssislərin rəyi əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının icazəsi ilə davam etdirilə bilər.

İnşaat və digər təsərrüfat işləri tarixi və arxeoloji əhəmiyyət kəsb edən zonada aparılırsa, həmin ərazi əvvəlcədən mütəxəssislər tərəfindən nəzərdən keçirilir və abidələrin ilkin tədqiqi təmin edilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin işlər aparılan yerdə öz nümayəndəsinin və mütəxəssisin istirakını təmin edir.

Maddə 15. Dəfinələrdə aşkar edilmiş və ya tapılmış abidələrin müqəddərəti

Dəfinələrdə aşkar edilmiş və ya tapılmış abidələr dövlətə təhvil verilməlidir. Dövlətə təhvil verilmiş abidələrə görə dəfinəni aşkar etmiş və əşyanı tapmış şəxsə Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada mükafat verilir.

Təsadüfən aşkar edilmiş abidələrin mülkiyyətçisi və ya istifadəçisi abidə haqqında müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat verməlidir. *Təsadüfən aşkar edilmiş abidə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dövlət qeydiyyatına alınmalı və abidənin elmi sənədləşdirilməsi təmin edilməlidir.*

Maddə 16. Abidələrin xaricə aparılması və geri qaytarılması

Daşınar abidələrin elmi-təbliğat və mədəni mübadilə məqsədilə Azərbaycan Respublikasından xaricə müvəqqəti aparılması yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanının icazəsi ilə həyata keçirilə bilər. Bu məqsədlərlə abidələrin müvəqqəti ölkədən çıxarılması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı gömrük orqanlarına yazılı təqdimat verməlidir.

Xaricə müvəqqəti aparılmış abidələrin geri qaytarılmaması qadağandır.

Azərbaycan Respublikasından xaricə qanunsuz aparılmış abidələrin axtarışını, tapılmasını və geri qaytarılmasını müvafiq icra hakimiyyəti orqanları həyata keçirir.

Maddə 18. Müharibə, fövqəladə vəziyyət və silahlı münaqişə zamanı abidələrin qorunması

Döyüş təhlükəsi olan ərazilərdən və döyüş zonalarından daşınar abidələrin köçürülməsini müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir. Fövqəladə hallarla əlaqədar olaraq daşınar abidələr onların məhv edilməsi, oğurlanması və ya korlanması təhlükəsi qarşısında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvəqqəti olaraq təhlükəsiz rəyonlara köçürürlə bilər.

Dövlət işgalçi tərəfindən qənimət kimi ələ keçirilmiş abidələr haqqında beynəlxalq təşkilatlar qarşısında məsələ qaldırır və onların qaytarılması və bərpası üçün tədbirlər görür.

Abidələr hərbi məqsədlər üçün istifadə edilə bilməz. Müstəsna hallarda qoruqların ərazisi və yerli əhəmiyyətli memarlıq abidələri Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının rəyi nəzərə alınmaqla, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı əsasında qanunvericiliyə uyğun olaraq hərbi hissələrin təsərrüfat və mədəni məqsədləri üçün istifadəsinə verilə bilər.

VII FƏSİL. Abidələrin qorunması haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Maddə 28. Abidələrin qorunması haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Abidələrin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyini pozan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq cinayət, inzibati, intizam və mülki məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 29. Abidələrə vurulan zərərin ödənilməsi

Abidələrə vurulan zərərin ödənilməsi Azərbaycan Respublikası mülki qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Ödənilmiş vəsait abidənin bərpası, tədqiqi və ya qorunması tədbirlərinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilir.

Maddə 32. Müvəqqəti işgal zonalarında qalmış abidələrin bərpası və qorunması

Müvəqqəti işgal zonalarında qalmış abidələrin yenidən tədqiqi və bərpası üçün həmin ərazilər azad edildikdən sonra təxirəsalınmaz tədbirlər görülür. Abidələrin bərpası və qorunması üçün ayrılan maliyyə vəsaiti, ilk növbədə, işgal zonasında qalmış abidələrin tədqiqi və bərpası üçün sərf edilir.

İşgalçılar tərəfindən dağdırılmış dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli abidələr haqqında müvafiq beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilir.

**Heydər Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 10 aprel 1998-ci il**

1. Verilmiş mətni (səh. 138–141) aşağıdakı xüsusiyyətlər əsasında hansı üsluba aid etsəniz, düzgün olar?

- Fikir aydındır.
- Fikirlər yiğcam və konkretdir.
- Sənədlərin dili mükəmməldir.
- Cümlələr qüsurlu deyil.

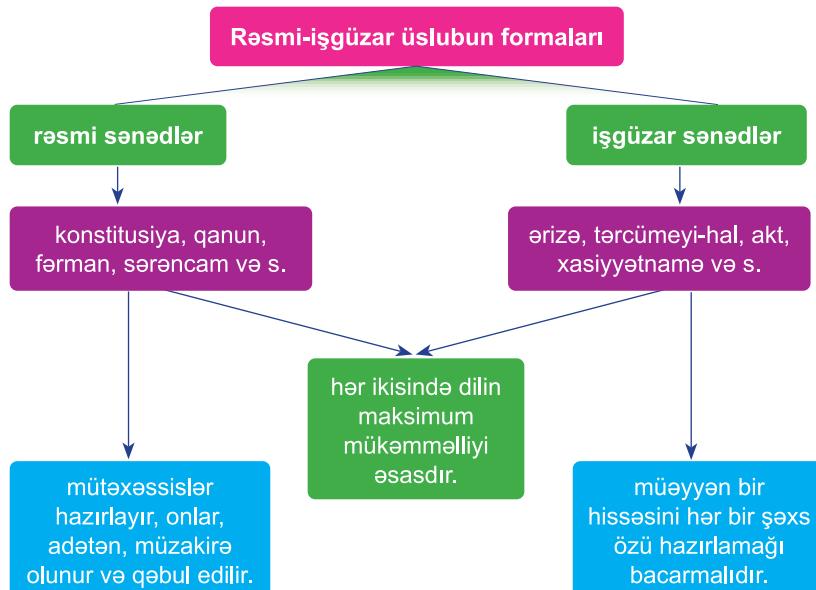
A) elmi B) publisistik C) rəsmi

Rəsmi və işgüzar sənədlərin dili rəsmi-işgüzar üsluba aid edilir. Rəsmi-işgüzar üslubda fikir (informasiya) müəyyən standart formalarda və yiğcam şəkildə olur, artıq sözlər, obrazlı ifadələr, fərdi nitq ünsürləri işlədilmir.

Rəsmi-işgüzar üslubun lügət tərkibi nə qədər yiğcam, sintaksi nə qədər məhdudursa, normallığı o qədər möhkəmdir.

Rəsmi-işgüzar üslub iki yerə bölünür.

- ❑ Rəsmi sənədlər mühüm hüquqi məzmuna malikdir və tarixi əhəmiyyət daşıyır.
- ❑ İşgüzar sənədlər xüsusi dövlət əhəmiyyəti daşıymır, hər hansı bir məsələ ilə bağlı tərtib edilir.

Orfoqrafik səhvələr və qüsurlu cümlələrə yol verilən sənəd nöqsanlı hesab olunur.

- Mətndə (səh. 138–140) altından xətt çəkilmiş feillərin zamanlarını və şəkillərini müəyyənləşdirin.
- Mətndə (səh. 138) göy rəngdə verilmiş cümlədə hansı normanın pozulduğunu deyin və cümlədə düzəliş edin.
- Mətndəki cümlələrə əsasən rəsmi-işgüzər üslubun sintaksisi haqqında fikir yürüdün.

Rəsmi-işgüzər üslubda işlədirilən cümlələrdə feillər, adətən, əmr, xəbər, vacib və şərt şəkillərində olur.

- Mətndən (səh. 138–141) bir neçə söz seçib aşağıdakı cədvəl əsasında onları müxtəlif üslublarda işlədin. Cümlələri müqayisə edib fərqləri deyin.

Nümunə:

Rəsmi üslubda	Danışiq dilində	Bədii üslubda	Publisistik üslubda
Abidələr daşınar (səyyar) və daşınmaz (stasionar) ola bilər. Daşınar abidələr muzeylərdə, arxivlərdə, fondlarda, sərgilərdə və digər münasib yerlərdə, daşınmaz abidələr əksər hallarda arxeoloji və memarlıq abidələri olmaqla olduğu və inşa edildiyi yerlərdə qorunur.	Bu abidənin nə vaxt ucaldıldığıni bilirsən?	...Bu dildədir yüz abidə, min abidə! Xilafəti parçalayan Babəkimin qəzəbi də! (X.R.Ulutürk)	Keçmişdən gələcəyə körpü rolunu oynayan və ulu babalarımızın bize yadigar qoyduğu hər bir abidə xalqımızın qədim mədəniyyətinin göstəricisidir. (Naxçıvan MR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Mətbuat xidmətindən)

- Erməni ekstremistlərinin işgalı nəticəsində möhv edilmiş muzeylərimiz, talan edilmiş sərvətlərimiz barədə məlumat toplayıb qəzet maketinizdə yiğcam məlumatlar dərc edin.

VATİKANDAN GƏLƏN VAR (ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- tünd şriftlə verilmiş sözlərdə
- 1-ci abzasın 1-ci cümləsində
- 2-ci abzasın 4-cü cümləsində

ORFOEPİYA

Hansı tələffüz düzgündür?

- [abi:də] – [a:bidə] – [abidə]
- [tə:sadüfən] – [təsadüfən] – [təsadü:fən]
- [mənbə] – [məmbə] – [mə:mbə]

Tarix elmləri doktoru Fərid Ələkbərli son dövrlərdə Vatikan (**Məxfi/Məxvi**) Arxivində apardığı araşdırmalarla, Azərbaycanın tarixi və mədəniyyəti üçün önəmli olan sənədlərin və əlyazmaların tətqiqi sahəsindəki fəaliyyəti ilə diqqət mərkəzindədir. Biz də Fərid Ələkbərlinin köməyi ilə Vatikan Məxfi Arxivinə xəyalı ekskurs edib, tariximizin gizli qalan məqamlarına işıq salmağa çalışdıq...

– Artıq neçə illərdir ki, Vatikan Məxfi Arxivində araşdırmalar aparırsınız. Öncə bu şəhərə ilk səfərinizi xatırlayaq. Vatikana nə məqsədlə getmişdiniz? Orada Azərbaycanla bağlı sənədlərin saxlandığı barədə məlumatınız vardımı? Yoxsa hər şey təsadüfən baş verdi?

1 – Tədqiqatlara 2010-cu ildən başlamışam. Bu işin təşəbbüskarı Heydər Əliyev Fondu idi. Həmin vaxt artıq fondun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva Vatikan rəhbərliyi ilə hərtərəfli əməkdaşlıq haqqında razılığa gəlmişdi. Sadəcə, Vatikanda müəhafizə olunan qədim Azərbaycan əlyazmalarını aşkar etmək və Bakıya götirmək qalırıldı. Mən də 2010–2014-cü illərdə Vatikana dəfələrlə ezam olundum. Onu da qeyd edim ki, mən Vatikan arxivlərdə planlı şəkildə araşdırmalar aparmağa icazə almış ilk azərbaycanlı idim. *Vatikanda Azərbaycana aid əlyazmaların olması barədə məlumatımız vardi.* Məsələn, “Dədə Qorqud” dastanının əlyazması bu qəbildəndir. *Amma orada daha hansı əlyazmaların olması bizə məlum deyildi. (Aparılmış tədqiqatlar göstərdi ki, belə yazılı abidələr olduqca çoxdur. / Aparılan tədqiqatların nəticəsində məlum oldu ki, belə yazılı abidələrin sayı olduqca çoxdur.)* Tədqiqatlarımızın qiymətli tapıntılarının surətləri çıxarılaraq Bakıya götirildi.

– Vatikan arxivləri və kitabxanaları bütün dünyada məşhurdur. Bu kitabxanalar barədə bir qədər məlumat verməyinizi xahiş edirik...

2 – Vatikanda iki məşhur kitabxana var: Apostol Kitabxanası və Məxfi Arxivlər, Roma papaları bu kitabları IV əsrdən etibarən toplamağa başlasalar da, Apostol Kitab-

xanası yalnız 1475-ci ildə Papa V Nikkolo tərəfindən təsis edilib. Hazırda kitabxananın fondunda 2 milyona yaxın saxlama vahidi var: orta əsr əlyazmaları, köhnə çap kitabları, qədim coğrafiya xəritələri, rəsmlər və s. Məxfi Arxivdə isə Papa dəftərxanasının sənədləri saxlanılır. Bu arxivin rəflərinin ümumi uzunluğu 85 kilometrdir.

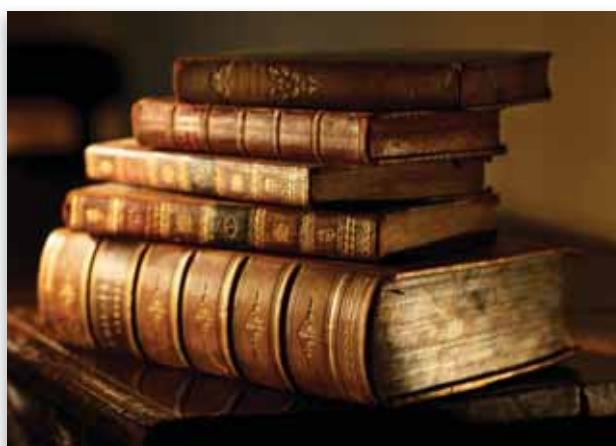
[3] Vatikan kitab-

*Papirus nə
deməkdir?*

xanalarının arxivləri
dünyanın ən zəngin
arxivlərindəndir. Bu-
rada qədim Misir papiruslarından tut-
muş, Avropa və Şərqi dillərində müx-
təlif qədim əlyazmalar və kitablara-
dək bir çox nadir incilər saxlanılır.
Bu kitablar, əsasən, Apostol Kitabxa-
nasında cəmləşdirilib. Məxfi Arxivdə
isə papaların fərmanları, müxtəlif ölkələrin rəhbərləri ilə yazışmaları,
missionerlərin bu ölkələrdən göndər-
diyi sənədlər qorunur.

— *Vatikanda Azərbaycanla bağlı
hansi sənədləri, məktubları və kitab-
ları aşkarlamışınız?*

— Məxfi Arxivdə orta əsr Azərbaycan hökmədarlarının — Elxanilərin, Səfəvilərin, Nadir şahın, Qacarların Roma papaları ilə yazışmaları, 100-dən çox məktubları tapılıb. Orada orta əsrlər siyasetinin detalları və incəlikləri, tariximizin bir çox məqamları öz əksini tapıb. O cümlədən Elxanilərdən Abağa xanın, Güyük xanın, az qala bütün Səfəvi şahlarının məktubları və papaların bu məktublara cavabları var. Vatikandan gedən məktublar latin, italyan, köhnə fransız dillərindədir. Azərbaycandan daxil olan məktublar farsca, ərəbcə və türkçədir.

[4] Vatikandə Bakıya gəti-

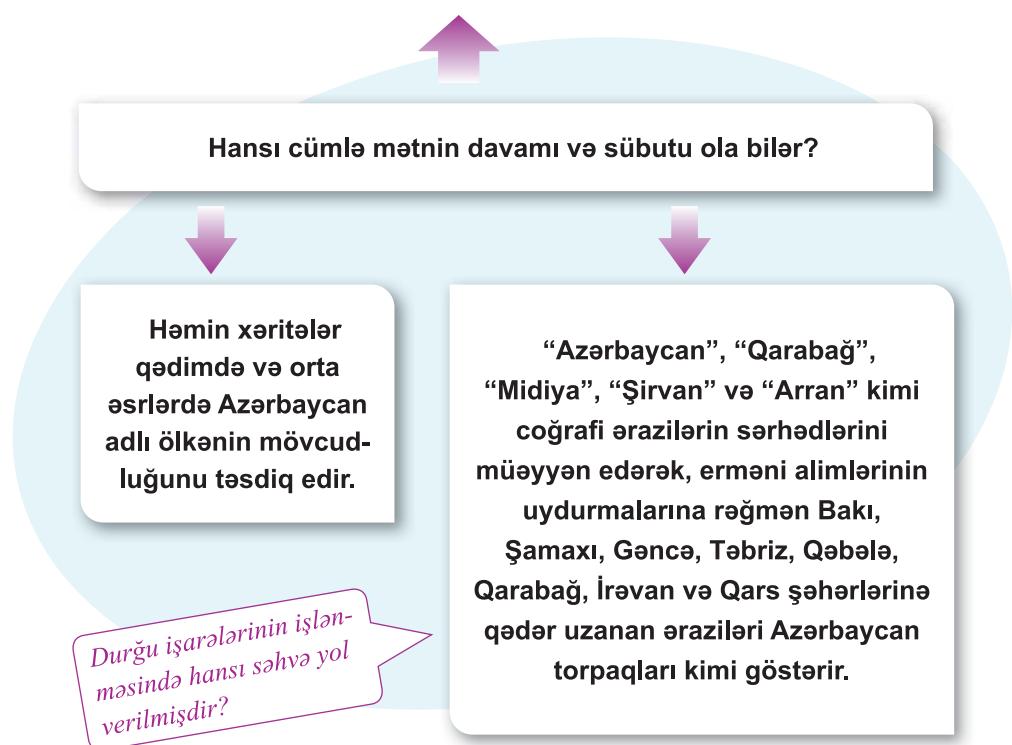
rilib Əlyazmalar İnstututuna (**təhvil/təhfil**) verilən bəzi əlyaz-
maların adını çəkmək istərdim.
Bunlardan XV əsrin sonu — XVI
əsrin əvvəllərində yaşamış və
ana dilimizdə yazıb-yaratmış
Azərbaycan şairi Sürurinin “Di-
van”ı əldə olunan mənbələrin
ən qiymətlisidir. Onun bu “Di-
van”ı indiyə qədər tədqiq və
nəşr olunmayıb.

XIX əsrə aid, müəllifi məlum olmayan türkdilli əsər isə Səfəvi, Qızılbaş və Qacarlar, onların müharibələri, Qafqaz, Bakı və Tiflisin ruslar tərəfindən zəbt edilməsi haqqında geniş məlumat verir. Kitab türkçə yazılıb və indiyə qədər tədqiqata cəlb edilməyib.

– *Bu sənədlər əsasında Azərbaycanın şəhərləri, tarixi, adət-ənənəsi, coğrafiyası barədə hansı yeni faktları üzə çıxarmaq mümkün olub?*

– Missionerlərin hesabatlarında orta əsr Azərbaycanın şəhərləri və əhalisi haqqında xeyli maraqlı məlumatlar var. **Vatikana son ezamiyyətim müddətində Azərbaycan tarixinə aid orta əsr Avropa və Şərqi xəritələrini aşkar etdik.**

XV–XVIII əsrləri əhatə edən bu coğrafi xəritələrin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki,

Bəzi xəritələrdə Xəzər dənizi “Bakı dənizi” kimi qeyd olunur. Xəritələr Amsterdam, Antverpen, İstanbul və sair şəhərlərdə Avropa (alman, holland, italyan və s.) və Osmanlı coğrafiyaşunasları tərəfindən tərtib və nəşr olunub. Orta əsr əlyazmalarının və xəritələrinin axtarışı indi də davam etdirilir.

– Şərqdə miniatür sənətinin böyük tarixi var. Şərq ölkəsi olaraq, Azərbaycanla bağlı əlyazmalar arasında, yəqin ki, nəfis tərtibatlı kitablar da yox deyildir...

— Bəli, orada Nizami Gəncəvinin və bir sıra başqa şairlərin əlvən miniatürlərlə bəzənmiş əsərləri var. (**Vatikanda müxtəlif miniatür məktəblərinə aid rəsmər mövcuddur. / Vatikanda müxtəlif miniatür məktəblərinin məhsulu olan rəsm əsərləri də vardır.**) Miniatürlərdən başqa, orta əsrlərə aid bəzi əsərlərin ön səhifələri qızıl suyu və müxtəlif rənglərlə çəkilmiş bitki və geometrik ornamentlərlə bəzədilmişdir. Kitabların cildləri dəridən hazırlanıb və onların üzərində müxtəlif naxışlar var. Bu əlyazmaların bir hissəsi zədələnmiş halda idi. Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə bu əsərlər artıq Vatikan tərəfindən bərpa olunub və onların yüksək keyfiyyətli rəqəmlə surətləri hazırlanıb.

Gülnar Maisqızı, “Naşir” jurnalından, 2014-cü il

1. Müxbir olsa idiniz, aşağıdakı cavabları almaq üçün hansı sualı verərdiniz?

Apostol Kitabxanasında isə Azərbaycan ədiblərinin və şairlərinin orta əsr əlyazmaları aşkar edilib. 2010–2012-ci illər ərzində N.Gəncəvi, M.Füzuli, İ.Nəsimi, Ə.Mərağayı, N.Tusi, M.Şirvani kimi müəlliflərin əlyazmaları Bakıya gətirilib. Ümumiyyətlə, indiyə qədər aşkar olunmuş Azərbaycan əlyazmalarının sayı 70-ə çatıb.

2013–2014-cü illərdə, tədqiqatların növbəti mərhələsində isə anadilli (Türkdilli) əsərlərin tədqiqinə xüsusi fikir verilib. Bu vaxta qədər qeydə alınmamış və təsvir olunmuş 100-dən çox türkdilli, o cümlədən azərbaycandilli orta əsr əlyazması aşkar olunub.

2. Bu fikirlərdən biri mətnədə yoxdur.

- Vatikanla əməkdaşlıqda məqsəd Azərbaycana məxsus qədim əlyazmaların aşkarlanması və Bakıya gətirilməsi idi.
- Azərbaycan şairi Sürurinin vaxtilə Vatikanda nəşr olunmuş “Divan”ı aşkarlanaraq Bakıya gətirilmişdir.
- Qafqaz, Bakı və Tiflisin ruslar tərəfindən zəbt edilməsi haqqında geniş məlumat və rən türkdilli əsərin müəllifi naməlumdur.
- Vatikan kitabxanasında Nizami Gəncəvinin nəfis tərtibatlı kitabı vardır.

3. *Dialog məişət üslubundadır* fikri ilə razınızmı? Niyə? Mətnə aid etdiyiniz üslubun xüsusiyyətlərini sadalamaqla fikrinizi əsaslandırın.

4. Fərid Ələkbərlinin vətəndaşlıq mövqeyini və xalqı qarşısındaki xidmətlərini dəyərləndirin.

5. F.Ələkbərlinin yerində olsa idiniz, hansı sərvəti Azərbaycan xalqına qaytarardınız? Fikrinizi əsaslandırın.

6. Sizcə, professor Fərid Ələkbərli Vatikan muzeylərində işini bitirəndən sonra əməli yəzinin hansı növündən istifadə edərək gördüyü iş haqqında məlumat verməlidir?

7. Aşağıdakı izahlardan hansı *missioner* sözünün leksik mənasına aiddir?

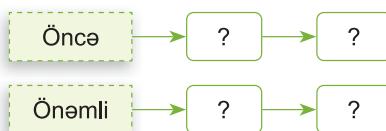
- Xristian olmayan əhali arasında xristianlığı yaymaq üçün xristian kilsəsi tərəfindən göndərilən şəxs.
- Vəzifə, borc.
- Dövləti, varı həddən çox olan adam.

8. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözlərin mənaları aşağıdakılardan hansına uyğundur?

- a) Ümumi istifadə üçün kitabların toplandığı və mühafizə edildiyi yer.
- b) Qədim sənədlərin və yazılı abidələrin saxlandığı yer.
- c) Bir şeyin əsas ehtiyatını təşkil edən pul və ya maddi vəsait.

fond _____ arxiv _____ kitabxana _____

9. Aşağıdakı sözlərin sinonim cərgələrini tamamlayıb onların bir-birini əvəz edib-etmədiyini nümunələrlə əsaslandırın.

10. *Ədib*, *sənətkar*, *yazıçı*, *nasır* sözlərini fərqləndirin. Müasir dövrdə *yazıçı* sözü ilə paralel hansı söz işlənir? Həmin sözün işlənməsinə münasibət bildirin.

11. *Yazışma* və *məktub* sözləri arasında fərq varmı? Onların hansı fərqli cəhətlərini söyləyə bilərsiniz?

12. Hansı oxların istiqaməti düzgün deyildir?

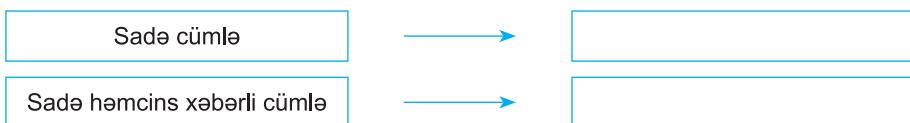

13. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə (səh. 146) hansı sözü dəyişsəniz, fikir daha dəqiq olar?

14. Mətndə (səh. 144) fərqləndirilmiş cümlələri bir-biri ilə elə əlaqələndirin ki, ○ + sa da → □ sxeminə uyğun olan tabeli mürəkkəb cümlə alınsın.
15. Mətndə (səh. 144, 147) mötərizəyə alınmış cümlələrdən hansının işlənməsi daha düzgündür?
16. *Vatikana son ezamiyyyətim müddətində Azərbaycan tarixinə aid orta əsr Avropa və Şərqi xəritələrini aşkar etdi* küməsi haqqında fikirlərdən hansı doğrudur?
- Şəxssiz cümlədir.
 - Ümumi şəxsləri cümlə olduğu üçün fikir hamiya aid edilir.
 - Mübtədası buraxılmış müəyyən şəxsləri cümlədir.
 - Cümlənin mübtədası söz birləşməsi ilə ifadə olunub.
17. Mətndə (səh. 144–147) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə fikrin ifadə tərzinə müqayisə aparmaqla münasibət bildirin.

Mətndə	Müəlliflərin təqdimisi	Sizin təklifiniz
<i>Biz də Fərid Ələkbərlinin köməyi ilə Vatikan Məxfi Arxivinə xəyalı ekskurs edib, tariximizin gizli qalan məqamlarına işıq salmağa çalışdıq...</i>	<i>Biz də Fərid Ələkbərlinin mükəmməl təsvirləri əsasında xəyalən Vatikan Məxfi Arxivini gəzərək tariximizin gizli qalan məqamlarına aydınlıq gətirməyə çalışdıq.</i>	
<i>Vatikandan gedən məktublar latin, italyan, köhnə fransız dillərindədir:</i>	<i>Vatikandan cavab məktubları latin, italyan, qədim fransız dillərindədir:</i>	
<i>Şərqi ölkəsi olaraq, Azərbaycanla bağlı əlyazmalar arasında, yəqin ki, nəfis tərtibatlı kitablar da yox deyildir...</i>	<i>Şübhəsiz ki, Şərqi ən böyük ölkəsi hesab edilən Azərbaycanla bağlı əlyazmalar arasında nəfis tərtibatlı kitablar da vardır.</i>	

18. Göt rəngdə verilmiş cümlədə (səh. 145) *təsis edilib* feilini *inşa edilib* feili ilə əvəz et-səniz, eyni fikir ifadə edilərmi?
19. Öz seçiminiz əsasında mətnin istənilən abzasından hər hansı bir cümləni seçib onun qrammatik və düzgün nitq baxımından qüsurlu olub-olmadığını müəyyən edin. Fikrinizi əsaslandırın.
20. Mətinin son cümləsinin quruluşunu və növünü müəyyənləşdirin, həmin cümləni fərqli formalarda yazın.

21. Mətndə nömrələnmiş abzaslardakı fikri ayrı-ayrılıqda əvvəl ümumiləşdirin, sonra əsas məqamları seçib yazın.

Nümunə:

Mətndə

Məxfi Arxivdə orta əsr Azərbaycan hökmdarlarının – Elxanilərin, Səfəvilərin, Nadir şahın, Qacarların Roma papaları ilə yazışmaları, 100-dən çox məktubları tapılıb. Orada orta əsrlər siyasetinin detalları və incəlikləri, tariximizin bir çox məqamları öz əksini tapıb. O cümlədən Elxanilərdən Abağa xanın, Güyük xanın, az qala bütün Səfəvi şahlarının məktubları və papaların bu məktublara cavabları var. Vatikandan gedən məktublar latın, italyan, köhnə fransız dillərindədir. Azərbaycandan daxil olan məktublar farsca, ərəbcə və türkcədir.

Ümumiləşmə

Vatikan Məxfi Arxivində orta əsr Azərbaycan hökmdarlarının: Elxanilərin, Səfəvilərin, Nadir şahın, Qacarların Roma papaları ilə o dövrkü siyasetinin detalları və tariximizin bir çox məqamları ilə bağlı yazışmaları, 100-dən çox latın, italyan, qədim fransız dillərində olan məktubları tapılıb. Azərbaycandan daxil olan məktublar farsca, ərəbcə və türkcədir.

QEYD. “O cümlədən Elxanilərdən Abağa xanın, Güyük xanın, az qala bütün Səfəvi şahlarının məktubları və papaların bu məktublara cavabları var” cümləsinin ümumiləşmə hissəsindən çıxarılmasının səbəbi həmin faktın birinci cümlənin içərisində olmasınadır. Cümłələri müqayisə edin.

Məxfi Arxivlərdə orta əsr Azərbaycan hökmdarlarının – Elxanilərin, Səfəvilərin, Nadir şahın, Qacarların Roma papaları ilə yazışmaları, 100-dən çox məktubları tapılıb.

O cümlədən Elxanilərdən Abağa xanın, Güyük xanın, az qala bütün Səfəvi şahlarının məktubları və papaların bu məktublara cavabları var.

Əsas müddəə

Vatikan Məxfi Arxivində Azərbaycan tarixi, diplomatiyası və xarici əlaqələrini sübut edən dəyərli sənədlər qorunur. Bu sənədlər əsasında diplomatik münasibətlər və xarici əlaqələrdə əreb və fars dilləri ilə yanaşı, türk dilinin də əsas yer tutduğunu söyləmək mümkündür.

Əsas müddəə söz və söz birləşmələrinin, anlayışların əvəz edilməsi yolu ilə formallaşır (*fərqləndirilmiş ifadələrə diqqət yetirin*).

Sülalələrin: Elxanilərin, Səfəvilərin Roma papası ilə *siyaset* və *tarixi məqamlarla* bağlı yazışmaları

Diplomatiya və xarici əlaqələr

Yazışmalar, məktublar

Sənəd

Digər dillərlə yanaşı, türk dilində sənədlərin olması faktı diqqətə çatdırılır.

Mətndən əsas müddəənin seçilməsi tezis adlanır. Tezis geniş mülahizənin qısa ifadəsi, məqalə və ya çıxışın əsas müddəələrini əks etdirən yiğcam qeydlərdir.

Tezis faktlarla sübut edilməlidir.

22. Cədvəldən istifadə etməklə tezis və xülasəni fərqləndirən cəhətlərə diqqət yetirin.

Tezis	Xülasə
 <ul style="list-style-type: none">✓ yazılmamış mətn üçün hazırlıq mərhələsidir.✓ müəllifin irəli sürdüyü əsas elmi müddəələri özündə eks etdirir.✓ əsasında məqalə hazırlanır.✓ faktlarla əsaslandırılır.✓ sayı çox ola bilər.	 <ul style="list-style-type: none">✓ hazır, tamamlanmış mətnindən çıxarılır.✓ məqalənin məzmunu və əsas müddəələr haqqında ümumi, yiğcam məlumatdır.✓ məqalənin adı və açar sözlər mütləq öz eksini tapmalıdır.✓ üç dildə (Azərbaycan, rus, ingilis) hazırlanır.✓ 4-5, ən çoxu 10 cümlə ilə verilir.

23. Aşağıdakı mətnin elmi üslubda oduğunu əsaslandıran, ən azı, üç cəhəti göstərin. 152–153-cü səhifədəki nümunədən istifadə etməklə mətnin tezislərini yazın.

Professor Əli Cavan 1948-ci ildə Tehran Universitetini bitirib Nyu-Yorkdakı Kolumbiya Universitetində təhsilini davam etdirmişdir. O, 1954-cü ildə dissertasiya müdafiə edib fizika doktoru elmi dərəcəsi almışdır. Tale onu Murrey Hildəki Bell Telefon laboratoriyasına aparıb çıxarmışdır. O, burada işlədiyi dövrdə qaz lazerinin yaradılmasının mümkünüyünü həm nəzəri, həm də təcrübə baxımdan əsaslandırmağa nail olmuşdur.

1962-ci ildə isə o, Massaçussetdəki Texnologiya İnstitutunda işə düzəlmiş, informasiyanı almaq, ölçmək və emal etmək qabiliyyətinə malik spektoskopikasının və işıq titrəyişlərinin mütləq tezliyinin ölçüləməsi metodlarının əsaslarının tədqiqi sahəsində bir sıra fundamental işlər aparmışdır.

Qaz lazeri üstündə aparılan tədqiqatlar və eksperimentlərin çətinlikləri profesorun yaddaşında silinməz izlər həkk edib. Həmin anlardan söhbət düşəndə qeyri-ixtiyari Əli Cavanın beynində o çətin anların xatırələri canlanır: “O vaxtlar mən Bell Telefon laboratoriyalarında tədqiqatçılar qrupu ilə birgə işləyirdim. Orada lazerin eksperimenti ilə əlaqədar hər cür şərait yaratmışdılar. Mən o vaxt qaz lazerin testi üçün iki müxtəlif qaz – helium və neondan istifadə edərək eksperimentə başladım. Mənim sxemim çox sadə idi. Qazın ortasından keçən iki elektroda elektrik cərəyanı buraxılırdı və bundan sonra lazımi effekt alınırırdı. Açığını deyim ki, belə bir imkan iki dəfə: yalnız heliumun atomdan cərəyanın vəziyyəti qorunub saxlananda və elektrik enerjisi daxili enerji kimi neonun atomuna ötürüləndə yarandı. Bundan sonra lazer şüalarını toplum şəklində əldə etmək mümkün oldu. Bunun üçün mənə Bell Telefon laboratoriyalarında nə az, nə çox, düz iki il və iki milyon dollar lazım gəldi. Amma bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, 1960-ci ilin 12 dekabrında mən öz istəyimə nail oldum. Qaz lazer aparatından lazer şüası

almağı reallaşdırıldım və onu şerti olaraq “Adam” adlandırdım. Uzunluğu vur-tut bir metr olan, şüsha qutuda yerləşdirilən və arqon qazından istifadə edən bu cihazda ən müasir texnologiya öz əksini tapmışdır.

Alim əldə etdiyi elmi nəticələri ümumiləşdirib 1959-cu ilin iyun ayında Amerikanın “Fizikal Revyu Letters” jurnalında elmi məqalə çap etdirir. Məqalə yeni bir elmi kəşfdən xəbər verirdi. Əli Cavan bundan sonra amerikalı həmkarı T. Maymanla birlikdə optik tezliklərə əsaslanan elektron cihazların hazırlanmasını tədqiq etməyə başladı. Bu tədqiqatda onun məqsədi elektronikanı radiodalğalar sahəsindən işıq sahəsinə keçirmək idi. Bu isə informasiyanın hazırlanmasını son dərəcə sürətləndirməyə imkan verərdi.

Qaz lazerin kəşfi xəbəri ildirim sürəti ilə bütün dünyaya yayıldı. Bu xəbər hələ ötən əsrin 30-cu illərində qaz lazerin kəşfinə cidd-cəhd göstərən, amma onu reallaşdırmağa güc tapmayan Avropa alimlərini əməlli-başlı heyrətləndirmişdi.

(M.Səməd, “Yaddaşımızın yaşıdları” kitabından)

- ✓ *Tünd şriftlə verilmiş cümlədə hansı söz düzgün işlədilməmişdir?*
- ✓ *Fərqləndirilmiş cümlələrdə o əvəzliyindən sonra vergül işarəsinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını əsaslandırın.*
- ✓ *Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı norma pozulmuşdur? Seçiminizi əsaslandırın.*

24. “Tarixi abidələrin qorunması haqqında Qanun” və “Vatikandan gələn var” mətni əsasında rəsmi-işgüzər və publisistik üslubun oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirin.

	Rəsmi-işgüzər üslub	Publisistik üslub
Fərqli cəhətləri		
Oxşar cəhətləri		

25. “Vatikandan gələn var” mətni əsasında tapşırığı qrup şəklində icra edin.

I qrup

Mətnin xülasəsini yazın.

II qrup

Mətni publisistik məqalə şəklində təqdim edin.

III qrup

Mətnin məzmununu yiğcam şəkildə təqdim edin.

IV qrup

Mətn əsasında yiğcam hekayə və ya təxəyyülünüz əsasında professor F. Əlekberlinin Vatikan Məxfi Arxivinin rəhbərliyi ilə yiğcam dialoqunu yazın.

ƏSİR AĞACIN HEKAYƏTİ

(ixtisarla)

- Şəklə diqqətlə baxın, onu sözlə təsvir etməyə çalışın. İlk anda bu şəkil sizdə hansı təəssürat yaratdı?
Şəkli hekayənin adı ilə əlaqələndirməyə çalışın.

ORFOQRAFİYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- 4-cü abzasda
- 5-ci abzasda
- 8-ci abzasın 3-cü və 4-cü cümlələrində
- son abzasın 2-ci və 3-cü cümləsində

Bu iki çinar ağacını Məhəmməd dayı doğma Qoruqbağı kəndinin yuxarı hissəsində 1982-ci ilin bir yaz gündündə əkmışdı.

Kənd sakinləri (...) bu ağacların əkildiyi yerə “Çinarlı” adını vermişdilər.

Bəzən insanlara elə gəlir ki, sevgi hissi ancaq onlara məxsusdur. İnsanlar ağacların canlı olduğunu sanki hiss etmir, onların ətrafda baş verənləri, ünsiyyəti, sevgini, qayğını duyduqlarının fərqiñə varmırlar. **Məhəmməd**

dayının əkdiyi bu iki çınar ağacı da bir-birlərinə çox bağlı idilər. Bu iki ağacın arasındakı boş yerdə boy atmaqdə olan balaca çınar isə onların övladları idi...

Bu çınar ailəsinin xoşbaxlığı 1993-cü il, aprel ayının 2-nə qədər davam etdi. Bu işgal təkcə bu rayonda yaşayanların ailələrinə yox, “Çınarlı” ailəsinə də bədbaxlıq gətirmişdi.

Həmin dəhşətli günü Ata Çınar unuda bilmirdi. Çəkdikləri narkotikin təsirindən gözləri qızmış erməni əsgərləri Kəlbəcərli 63 yaşlı Sona xalanı Ana Çinara bağlamış və tankla üstündən keçmişdilər.

Tank geriyə hərəkət edəndə isə “Çınarlı” ailəsinin yeganə “övladı” balaca çınar ağacını da tapdalamış, üstündən keçmişdi. Daha sonra erməni quzdurları tanka doluşub Laçına doğru hərəkət etmişdilər. Ancaq Ata Çinara toxunan olmamışdı.

Sonradan nələrin şahidi olmadı, hansı faciələrlə üzləşmədi ki, Ata Çınar??

Sizcə, Ata Çınar hansı faciələrin şahidi ola bilərdi? Öz təxəyyülünüzə əsasən 7-8 cümlədən ibarət kiçik mətn tərtib edib çərçivəyə alınmış cümlədən sonra əlavə edin.

Ötən illər ərzində Ata Çınar əməlli-başlı qocalmışdı. *Yəqin elə buna görə idi ki, erməni quzdurları Kəlbəcərdəki əksər ağacları qırıb daşısalar da, meşələri yandırsalar da, ona toxunan olmamışdı...*

“Kəlbəcər bizim tarixi torpaqlarımız olub. *Biz artıq neçə illərdir dünya ictimaiyyətinə bunu izah etməyə çalışırıq*”. Erməni Avanesyanın **Kəlbəcərə səfərə gəlmış** avropaçı tədqiqatçı, tarixçi alimə verdiyi bu yalan və iftira dolu məlumatlar Ata Çinari dəshətə gətirdi. Yəqin, dili olsaydı, hər şeyi açıb danışar, Avanesyanın dərsini verərdi. Danışa bilsə idi, kəndə gələn Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin nümayəndələrinə azərbaycanlı əsrlərin yerini deyərdi. **Deyərdi ki, indiyə qədər yüzlərlə azərbaycanlı əsirin qaraciyəri, böyrəyi, hətta sümükləri də çıxarıllaraq satılıb...**

Avanesyan tarixçi alimi aldatmaqdə davam edirdi: “Qazıntılar zamanı Kəlbəcərdə erməni mədəniyyətinə aid çoxlu qədimi əşya tapılıb”. Ata Çınar bu dəfə səbrini (...) basa bilmədi və ən iri budaqlarından biri qırıllaraq şaqquqtı ilə Avanesyanın başına düdü.

Avanesyan yerə yixılüb kürəyindəki ağrının təsirində bar-bar bağırırdı. **Ən** böyük budaqlarından birinin sıması Ata Çinarı incitsə də, Avanesyanın dərsini verdiyi üçün rahatlıq tapdı.

Avanesyanın başını köhnə “Moskviç”in pəncərəsindən çıxarıb erməni dilində Ata Çınara “Mən sənə göstərərəm” deməsi bu dilsiz-ağızsız əsiri yaxında daha böyük faciələrin gözləməsindən xəbər verirdi...

Kəlbəcər işgal olunandan sonra Ata Çınar kəlbəcərli əsirlər qədər əzab-əziyyət çəkmişdi. Və bu bir daha təsdiq edirdi ki, əsirlilik **təkcə** insanlara aid olan faciə deyil. Əslində, ağaclar da əsir, vətən yolunda şəhid olur...

Avanesyan sağalsa da, əsəbdən özünə gələ bilmirdi. Onun səhər tezdən bir başa dəmirçi Karapetyanın sexinə gəlib balta sıfariş verməsi də buna işarə idi. Karapetyan: "Qonşu, səhər tezdən xeyr ola, baltanı neynirsən?" sualını verəndə əsəbdən Avanesyanın gözləri qızardı: "**Gərək Kəlbəcərdə azərbaycanlılardan bir dənə də əsər-əlamət qalmasın. Hətta qoca bir ağac olsa belə...**"

Nicat İntiqam, "Ailəm" jurnalından, 2008-ci il

Hekayənin ardını öz təxəyyülünüzə əsasən davam etdirin.

Aşağıdakı plandan istifadə edin.

- Məhəmməd dayının Bakıda məskunlaşması
- Məhəmməd dayının xəstəliyi
- Ən böyük arzusu
- Məhəmməd dayının yuxusu ilə düşüncələri, duyguları və Kəlbəcərdə baş verənlərlə əlaqəsi
- Hadisələri elə təsvir edin ki, mətnin sonluğunu bu cümlə ilə bitirə biləsiniz:

Sonluq

Istiqamət:

- sadə cümlənin bütün növlərin-dən;
- söz sırası pozulmuş cümlələrdən (yeri gəldikcə);
- aydınlaşdırma, ardıcılıq, səbəb-nəticə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdən;
- -sa² şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gələn cümlələrdən;
- sual ədatlarından;
- üç nöqtə işarəsi ilə bitən sadə və mürəkkəb cümlələrdən (yeri gəldikcə) istifadə edilsin.

Məhəmməd dayının arzusu çin oldu. 44 günlük vətən müharibəsi müzəffər ordumuz tərəfindən əra-zilərin azad edilməsi, quruculuq işlərinin başlanması ilə nəticələndi.

2. Mətnə əsasən, Kəlbəcərin işgal tarixini müəyyənləşdirin.
3. Mətrndə hansı suala cavab yoxdur?
- Məhəmməd dayı çınar ağacını hansı fəsildə əkmişdi?
 - Ata Çınar nə üçün Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin üzvlərinə azərbaycanlı əsil-lərin yerini demək istəyirdi?
 - Ata Çınar Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyəti üzvlərinə hansı məlumatı vermək istəyordi?
 - Avanesyanın Ata Çınarı hədələməsinin səbəbi nə idi?
4. Əsərin məzmununu “Zəngilan çınar meşəsi” (səh. 84) mətninin məzmunu ilə müqayisə edin.
5. Şəki Xan sarayının həyətində olan iki çınar haqqında məlumat toplayıb onların hansı hadisələrə şahid olmaları ilə bağlı müzakirə aparın. Sizcə, məlumat toplamaq üçün hansı əsrin hadisələrinə müraciət etməlisiniz?
6. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin yaranması və fəaliyyəti haqqında məlumat hazırlayıb qəzet maketinə yerləşdirin.
7. Kəlbəcərin azad edilməsi ilə bağlı məlumat toplayıb şəkili təqdimat hazırlayın.

8. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1
Talan

2
İşgal

3
Zəbt

4
İstila

a silah gücü ilə zorla tutulma, ələ keçirilmə

b bir ölkəni zorla ələ keçirmə

c əhalinin hər hansı milli və ya ictimai qrupuna qarşı quldurcasına çıxış; mal-mülküñ qarət edilməsi

d hər hansı bir dövlətin hərbi qüvvələri tərəfindən başqa dövlətin torpağının tutulması

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

9. Mətrndə mötərizədəki nöqtələrin yerinə hansı sözü yazsanız, məzmun dəyişikliyə uğramaz?
10. İctimai, iictimaiyyət sözlərinin leksik mənalarını izahlı lügətin köməyi ilə izah edin.
11. Mətrndə (səh. 155) çərçivəyə alınmış ifadəni necə yazsanız, daha düzgün olar?
12. Cümlələri tamamlayın.

• İftira , böhtan şər deməkdir.

13. Mətndə kursivlə verilmiş cümlələrdə (səh. 155) durğu işarələrinin işlənməsi baxımından səhvə yol verilib-verilmədiyini müəyyənləşdirin, cümlələrin quruluşu barədə danışın.
14. Mətndə (səh. 155, 156) qırmızı rəngdə verilmiş cümlələrdə qrammatik normanın pozulması faktını göstərin və səhvi düzəldin.
15. Mətndə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə (səh. 154, 155) tünd şriftlə verilmiş sözlərin qrammatik mənalarını fərqləndirin. Fikrinizi əsaslandırın.
16. Mətndə göy rəngdə verilmiş sözlərin (səh. 155) qrammatik mənasını müəyyənləşdirin və elə sözlə əvəz edin ki, məzmuna xələl gəlməsin.

17. Internetdən götürülmüş mətni oxuyun, tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ *Mətndə hansı uyğunsuzluğa rast gəldiniz? Həmin səhvi düzəldin.*
- ✓ *İlk iki cümləni bir cümlə şəklində yazın.*
- ✓ *Mürəkkəb adların yazılışında hansı səhv'lərə yol verilmişdir? Onları düzgün yazın.*

Məmmədov İbrahim İsmayılov oğlu 20 dekabr 1958-ci il Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. Naxçıvan Şəhər 3 sayılı orta məktəbi bitirmişdir. 1992-ci ildən könüllü batalyonlarda döyüşmüş və 1993-cü ildə Milli Orduda böyük komandiri kimi döyüşlərdə iştirak etmişdir. 1994-cü il Kəlbəcər uğrunda döyüşlərdə onun böülüy bir neçə strateji yüksəkliyi düşməndən azad etmişlər. 1994-cü il fevralın 16-da Kəlbəcərdəki döyüşlərdə düşmənin 3 tankını və xeyli sayıda canlı qüvvəsini sıradan çıxarmış və snayper güllesi ilə həlak olmuş, Naxçıvanda Şəhidlər Xiyabanında dəfn edilmişdir.

İbrahim Məmmədov ölümündən sonra “Azərbaycanın Milli qəhrəmanı” adına layiq görülmüş, Biləcəri Qəsəbəsində Milli qəhrəmanlar parkında büstü ucaldılmışdır.

18. Nöqtələrin yerinə *qəhrəmanlıq, qəhrəmancasına, həlak, şəhid, şəhidlik* sözlərindən uyğun gələnini artırmaqla cümlələri tamamlayın.

- 1) Stalinqraddan (*indiki Volqograd*) Baltik sahillərinədək döyüş yolu keçən Həzi Aslanov 24 yanvar 1945-ci ildə Latviyanın Liepay rayonunda alman faşistləri ilə döyüşdə həlak olmuşdur. 2) 1990-ci ilin faciəli 20 Yanvarında öz ölkəsinin, xalqının azadlığını, şərəf və ləyaqətini hər şeydən uca tutan mərd Vətən övladları canlarından keçərək zirvəsinə ucaldılar. 3) Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması, erməni işgalçlarının 2016-ci il aprelin 2-dən 5-dək qoşunların təmas xəttində törətdikləri silahlı təxribatların qarşısının alınması və düşmənin dinc əhaliyə hücumlarının dəf edilməsi zamanı göstərdikləri və igitliyə görə Azərbaycan hərbçilərinin xüsusi fərqlənən bir qrupu Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə yüksək fəxri ada la-yiq görülmüş, orden və medallarla təltif olunmuşdur. 4) Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin birləşmələri Talış kəndi ətrafindəki yüksəklikləri, eləcə də Seysulan məntəqəsini azad edib, Füzuli rayonu istiqamətində yerləşən “Lələ təpə” adlandırılın yüksəkliyə nəzarəti ələ keçirmiş, qanlı döyüşlər nəticəsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin əsgər və zabitləri qəhrəmancasına olmuşdur. 5) 1952-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuş Fəridə

Abbasova müdhiş 20 Yanvar gecəsində eyvanda paltar sərərkən atılan güllələr ona dəymiş, o, olaraq əbədiyyətə qovuşmuşdur. 6) 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə olmuş İlham Allahverdiyev rus qoşunlarının şəhərə girməsinə etiraz əlaməti olaraq küçəyə çıxmış, ağır yaralanmışdır.

✓ *Təsis edilən adlarla bağlı yazılar hansı üsluba aid edilməlidir?*

“20 Yanvar şəhid” fəxri adının təsis edilməsi haqqında 31 mart 1998-ci il tarixində fərman imzalanmışdır. 29 dekabr 1998-ci ildə “20 Yanvar şəhid” fəxri adı haqqında Əsasnamə təsdiq edilmişdir.

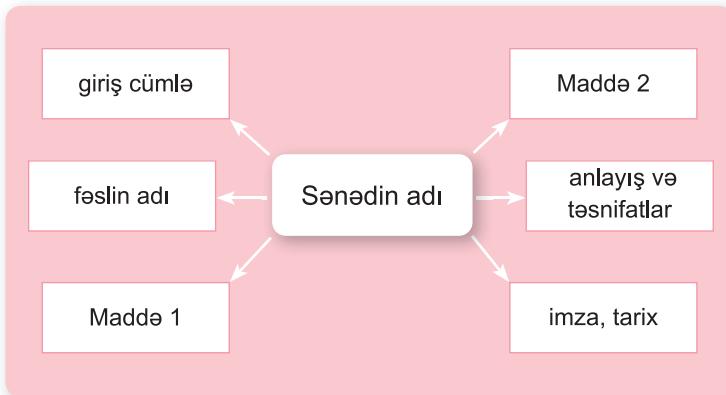
“Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adı “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adının müəyyən olunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 25 mart 1992-ci il tarixli Qanunu ilə müəyyən olunmuşdur.

✓ *Şəhid, Milli Qəhrəman və xalq qəhrəmanı ifadələrinin mənə fərqini izah edin və bu adların hər birinin kimə və nə üçün verilməsi haqqında fikir yürüdün.*

19. Rəsmi sənəd hazırlamağa çalışın.

- Əgər ağacların qorunması ilə bağlı rəsmi sənəd hazırlamalı olsa idiniz, onu necə adlandırırdınız?
- Həmin sənəddə hansı məsələləri eks etdirirdiniz?

Aşağıdakı sxemdən istifadə etməklə həmin sənədi hazırlamağa çalışın.

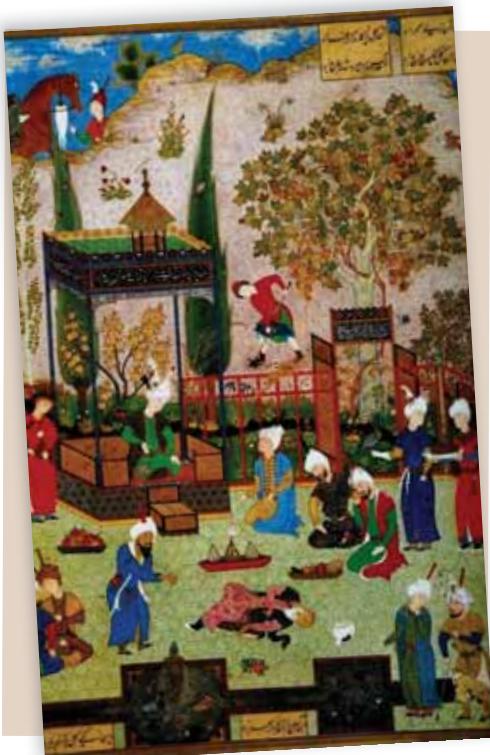

✓ *Sənədi hazırlayarkən 138–141-ci səhifələrdə verilmiş “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”ndan və onun strukturundan istifadə edə bilərsiniz.*

✓ *Sənədi hazırladıqdan sonra qəzet maketinizdə yerləşdirib müzakirəyə təqdim edin.*

AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏT İNCİLƏRİ FRANSADA

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- tünd şriftlə verilmiş sözlərdə
- ikinci abzasın birinci cümləsində
- ikinci abzasın son cümləsində
- 5-ci abzasın 3-cü cümləsində

ORFOEPİYA

Hansı tələffüz düzgündür?

- [bədi:] – [bədiyij]
- [yüxsəx] – [yükəsəx]
- [texnoloji] – [texnaloji]
- [sənətşünaslıx] – [sənətşünasdıx]

Görkəmli fransız yazarı Aleksandr Dumanın 1861-ci ildə Tiflisdə çap olunmuş “Qafqaz səfəri” kitabını oxuyarkən/oxuyurkən 1858-ci ildə Azərbaycanda olduğu vaxt xalq ustalarımız və onların əl işləri barədə verdiyi məlumat diqqətimi cəlb etmişdi. Xüsusilə A.Dumanın Azərbaycanda olarkən Şəkidən aldığı bədii tikmələr, yəhərüstü, xəncər, Xurşidbanu Natəvan tərəfindən ona verilən tikmə barədə kitabdakı qeydlər məndə böyük maraq doğurmuşdu.

Aparılan elmi **araşdırmalar** göstərmişdir ki, hazırda Fransada saxlanılan Azərbaycan sənətgarlığı nümunələrinin ən böyük qismini bədii toxuculuq məməlatları təşkil edir. Bu gözəl sənət nümunələrinin həmin ölkədə yayılması, sonradan isə muzeylərə düşməsinin əsas səbəbkarları əsrin əvvəllərində Fransada yaşamış erməni mənşəli tacirlər olmuşdur. İndi Fransanın bir çox muzey və şəxsi kolleksiyalarında Azərbaycanın Şamaxı, Şəki, Gəncə, Naxçıvan və Təbriz kimi şəhərlərində toxunmuş yüzlərcə

yüksək keyfiyyətli parçalarımız saxlanılır. Bunlar içərsində XVI–XVII yüzillərə aid edilən süjetli parçalarımız xüsusi yer tutur. **[1]**

Görkəmli fransız sənətşünası Qaston Mijon Müsəlman incəsənəti kitabında bu parçaların gözəlliyinə məftun olduğunu etiraf edərək oradakı bəzəkləri belə qiymətləndirmişdir Onlar **elə bil** Min bir gecə nağıllarına çəkilmiş illüstrasiyalardır **[2]**

Parisin Dekorativ Sənətlər Muzeyində nümayiş etdirilən süjetli parçalarımız içərisində biri xüsusilə diqqəti cəlb edir. XVI yüzildə Təbriz ustaları tərəfində toxunulan bu ipək parçanın **al-qırmızı yerliyi** üzərində “qızılbaşlara” məxsus paltar geymiş gənc atlı təsvir olunmuşdur. O öz kəməndi ilə bir nəfəri tutub darta-darta harasa aparır. Əsir düşmüş şəxsin geyimi, başındakı araqçını, mil-mil **xalatı/xələti** və etnik tipi onun Orta Asiya xalqlarına mənsub olduğunu göstərir.

Araşdırmaşlar göstərmişdir ki, bu parça əvvəllər İstanbulda əntiq mallar alverçisi M.Kələkyanda (*olmuşdur; olmuşdu*). Sonralar məlum olmuşdur ki, o bu nadir parçanı bir neçə hissəyə bölərək müxtəlif şəxslərə (*satmışdır; satmışdı*). Hazırda bu parçanın bir hissəsi Kiyevdə Qərb və Şərqi İncəsənəti Muzeyində, bir hissəsi isə Moskvadakı Şərqi Xalqları Muzeyindədir. **[3]**

M.Kələkyan əsrin əvvəllərində İstanbuldan Parisə köçdüyü zaman bu parçanın yeganə hissəsini özü ilə aparmış, bir müddət keçidikdən sonra isə Dekorativ Sənətlər Muzeyinə satmışdır. **[4]**

Fransadaki toxuculuq sənəti örnəklərimizdən bəhs edərkən bu ölkənin zəngin muzey kolleksiyalarında nümayiş olunan xalçalarımızın olduğunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Hazırda Azərbaycanın həm bədii, həm də texnoloji cəhətdən ən dəyərli xalçaları Parisin Dekorativ Sənətlər və Luvr muzey

Dünyanın ən zəngin müzeylərindən sayılan bu mədəniyyət ocağında toxuculuq sənətimizdən başqa, yüzlərcə saxsı, kaşı və bədii metal nümunələrimiz saxlanılır.

Burada saxlanılan hər sənət əsərimizin bu muzeyə özünəməxsus gəlibçatma tarixi vardır. Əgər orta əsrlərə aid edilən sənət nümunələrimiz muzey tərəfindən ayrı-ayrı

*Luvr muzeyində nümayiş etdirilən və
1190-cı ilə aid edilən bürunc qab*

şəxslərdən alınmışdırsa, qədim dövr abidələrimiz bura son 15-20 il ərzində İranda çəlşan Qərbi Avropa alımları tərəfindən gətirilmişdir. Bunların içərisində Cənubi Azərbaycanın Qaratəpə, Həsənli mahallalarından və s. yerlərdən əldə olunmuş, miladdan once II-I minilliyyə aid edilən fiqurlu saxsı qablar sənətşünaslıq baxımından çox dəyərli abidələrdən sayılır.

Luvr muzeyində bir neçə ədəd çox nadir sayılan *gümüş*, *mis* və *bürüncən* düzəldilmiş bədii *metal* sənəti nümunələrimiz də vardır. Bunların içərisində bürüncən düzəldilmiş, 1190-cı il tarixli orijinal fiqurlu bir qab xüsusiilə diqqəti cəlb edir. **Bu sənət əsəri hazırda Luvr muzeyinin birinci mərtəbəsində, Şərq incəsənətinə aid edilən salonun təm ortasında, üstünə şüşə örtüyü keçirilmiş hündür bir kətil üzərində nümayiş etdirilir**. Uzundimdikli quşa bənzəyən bu bürünc qabın orijinallığı tək onun formasında deyil, həm də bəzəklərindədir. Qabın üzərindəki bəzəklər üç müxtəlifləçülü qurşaqdan və onların aralarındaki boşluqda yerləşdirilmiş medalyonlardan ibarətdir.

**Rasim Əfəndi, sənətşünaslıq doktoru, professor,
“Azərbaycan incəsənəti” kitabından**

- ✓ *Verilmiş parça mətnində hansı abzasdan sonra artırıla bilər?*
- ✓ *Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərdən hansı daha düzgündür?*

IX-X əsr müəlliflərinin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, Azərbaycanın xovsuz və xovlu xalçaları hələ 1400 il bundan once nəinki yüksək inkişaf mərhələsinə çatmışdır, hətta müştəqil bir sənət sahəsi kimi dünyada şöhrət qazanmışdır. IX-X əsrlərdə daha çox məşhurlaşan xalça sənəti, əlverişli təbii şəraitin, texniki proseslərin inkişafının, ən əsası isə, yerli xalq istedadlarının əməyinin nəticəsində meydana gəlmışdır.

Tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, yüksək bədii keyfiyyətlərə malik xovsuz xalçaların (palaz, kilim, zili, vərni, sumax, məhfur və s.) istehsalı Azərbaycanda daha geniş yayılmışdır. Əsrlər boyu Azərbaycanın mahir ustalarının hazırladıqları zərif toxunuşlu xovsuz xalçaların, zili toxunuşlu çul, məfrəş, xurcun, çuval və s. bu kimi məməlatların müasir dövrdə dönyanın məşhur muzeylərində saxlanması, təbii ki, təsadüfi deyildir və bu sənətə olan maraqla əlaqədardır. Azərbaycan ərazisində palid ağacı ilə qidalanan “qırmızı” adlı bir böcək varmış. Xalçaçılar iplərini, cüvlahəcılər (parça toxuyanlar) isə parçalarını qırmızı rəngə boyamaq üçün həmin böcəkdən (*istifadə edərlərmiş, istifadə edərmişlər*). X əsr ərəb coğrafiyaşunaslarından İbn Hövqəl həmin böcəkdən bəhs edərkən belə yazır: “...O, əslində, öz ətrafına dolanan baramaqurduna oxşayır”. Həmin əsrədə yaşamış Müqəddəsi bu haqda belə yazır: “Qırmızı bir növ böcəkdir ki, torpaqda tapılır. Qadınlar onu bürünə qabların içində yiğib təndirdə qurudurlar. Keçi tükündən istehsal edilmiş parçanı, kətanı və habelə ipək və yundan düzəlmüş parçaları həmin böcəklə boyayırlar”. Həmin dövrdə Naxçıvan və Təbriz şəhərlərində istehsal edilən Səqlatun adlı parçaların böyük şöhrəti olmuşdur.

(Latif Kərimovun “Azərbaycan xalçaları” kitabından)

- ✓ *Azərbaycanın xovsuz xalçaları haqqında məlumat toplayıb kiçik mətnlər tərtib edin və onları qəzet maketinizdə yerləşdirin.*

1. Sizcə, niyə Azərbaycanın əl sənəti nümunələri bu qədər maraq doğurur?
2. Erməni taciri Kələkyanın hərəkətinə münasibət bildirin. Parçanı hissələrə bölüb müxtəlif müzeylərə satmaqda onun məqsədi nə idir?
3. Cüməni tamamlayın. *Mətn aşağıda sadalanan xüsusiyyətlərinə görə ... üslubdadır.*
1. _____ 2. _____ 3. _____
4. Mətmən giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirin, onları tezis şəklində ifadə edin. Sonra xülasəsini yazın. Fərqləri göstərin.
5. *Beləliklə, XVI yüzilliyin yadigarı sayılan bu gözəl toxuculuq sənəti nümunəmizin eynilə üç hissəsi hazırda dünyanın üç müxtəlif muzeyində nümayiş etdirilir* cüməsini nömrələnmüş cümlələrin hansından sonra yerləşdirsiniz, ardıcılığa xələl gəlməz?
6. “*Azərbaycan mədəniyyət inciləri Fransada*” mətni ilə “*Vatikandan gələn var*” mətnini məzmun, üslub və təqdimədilmə forması baxımından müqayisə edin. Hansı fərqi və oxşar cəhətləri gördünüz? Mətnlərdə hansı faktlar üst-üstə düşür?

7. “Örnək” sözünün leksik mənalarını müəyyənləşdirin və altından xətt çəkilmiş cümlədə onun yerində işlənib-işlənmədiyini deyin. *Örnək və nümunə* sözləri sinonim ola bilərmi?
8. Mətnindəki *tikmə* sözünün mənasını deyin. Bu sözdəki vurgunun yerini dəyişməklə məna dəyişikliyini izleyin və cümlədə işlədin.
9. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

bir şey haqqında
xəbərdarlıq, biliq

Məmulat

?

?

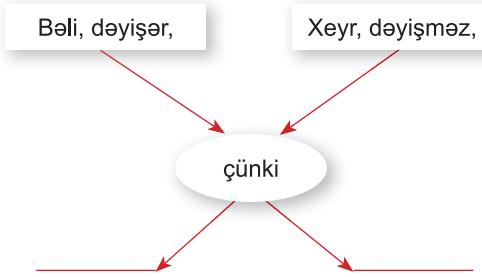
Məlumat

fabrikdə istehsal olunmuş
və ya başqa vəsitələrlə
istehsal olunmuş,
hazırlanmış məhsullar

✓ *Məlumat* sözünü xəbərdarlıq mənasında cümlədə işlədin.

10. *Xalat* və *xələt* sözlərini məna baxımından fərqləndirin.
11. Mətnində çərçivəyə alınmış ifadəni (səh. 160, 2-ci abzas) daha düzgün işlədin.
12. Son abzasda kursivlə verilmiş sözlər termin hesab edilməlidirmi? Fikrinizi əsaslandırın.

13. *Sənətşunas* sözündə -şünas şəkilçisini -çi şəkilçisi ilə əvəz etsəniz, sözün mənası dəyişərmi?

✓ -şünas şəkilcili bütün sözlərdə bu şəkilçini -çı⁴ ilə əvəz etmək olarmı?

dəmirçi ————— ? teatrşunas ————— ?

? ————— dilşünas sabırşunas ————— ?

✓ Özünüz də belə nümunələr tapıb fikrinizi əsaslandırın.

14. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş cümləni tabeli mürəkkəb cümlə şəklində yazın.
15. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözlərin qrammatik mənalarını deyin. Onları cümlədə termin kimi işlədin.
16. Mətndə (səh. 161) mötərizədə verilmiş feillərdən hansı işlənsə, düzgün olar? Fikrinizi izah edin.
17. Mətndə kursivlə verilmiş cümləni daha aydın və (səh. 160) sadə şəkildə yazın.
18. Mətndə (səh. 160) altından xətt çəkilmiş cümlədə elə dəyişiklik edin ki, *tikmə* sözü bir dəfə işlənsin.
19. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözün (səh. 161) qrammatik mənasını müəyyənləşdirin və onu daha uyğun olan sözlə əvəz edin.
20. Mətndə çərçivədə (səh. 161) verilmiş hissədə durğu işaretlərini bərpa edin.
21. Mətndə göy rəngdə verilmiş cümlədə dırnaq işaretinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını deyin.
22. Mətndə 7-ci abzasın 2-ci cümləsində göy rəngdə verilmiş söz təkdə, yoxsa cəmdə işlənməlidir? Niyə?
23. Tünd şriftlə verilmiş cümlələrdə (səh. 161–162) hansı sözü əlavə etsəniz, fikir daha düzgün və dəqiq olar?

SORĞU

Mövzu → Məktəb kitabxanaları və şagird

Məkan → Oxuduğunuz məktəb

- ✓ *Sorğu, ən azı, 100 nəfər olmaqla 5–10-cu sinif şagirdləri arasında keçirilə bilər.*

Tutaq ki, sorğu nəticəsində məlum olmuşdur ki, 100 şagirdin 80 nəfəri məktəb kitabxanasının xidmətindən istifadə edir. 80 nəfər şagirdə aşağıdakı sualla müraciət olunmuşdur:

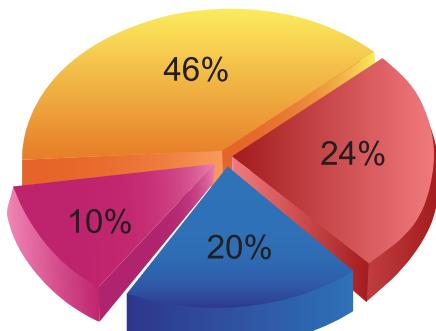
Hansı ədəbiyyata daha çox müraciət edirsiniz?

- bədii ədəbiyyata
- elmi ədəbiyyata
- publisistik ədəbiyyata
- qarışiq ədəbiyyata

- ✓ *Sorğunun nəticələrinə əsasən məktəb kitabxanasında daha çox müraciət olunan ədəbiyyatı müəyyən edəcəksiniz. Nəticələri faizlə göstərməyə çalışın.*

Nümunə:

- Bədii ədəbiyyat
- Elmi ədəbiyyat
- Publisistik ədəbiyyat
- Qarışiq ədəbiyyat

Nəticələri ümumiləşdirin və kiçik məlumat hazırlayın.

Unutmayın ki, bu diaqram bir nümunədir. Sizin nəticələriniz fərqli olacaq.

Qruplara bölünməklə hər qrup sorğu keçirəcəyi şəxslərə müxtəlif suallarla müraciət edə bilər.

Məsələn,

- ❖ Hansı kitabxanaların xidmətindən daha çox istifadə edirsiniz?
- ❖ Hansı mövzuda əsərləri daha çox oxuyursunuz?
- ❖ Məktəb kitabxanasının fəaliyyəti siz qane edirmi? və s.

Sorğu keçiriləndən sonra nəticələr ümumiləşdirilməlidir. Cavablar ümumiləşdirildikdən sonra məktəb kitabxanalarının səmərəli fəaliyyəti barədə məlumat əldə edəcəksiniz.

Məktəbinizdəki kitabxana işçilərinin köməyi və iştirakı ilə “Məktəbdə kitabxanaların fəaliyyəti” adlı dəyirmi masa təşkil edin. Masaya Milli kitabxananın nümayəndələrini dəvət edin.

Əldə etdiyiniz nəticələr əsasında məruzə ilə çıxış edin.

Məruzə hazırlamaq üçün aşağıdakı plandan istifadə edə bilərsiniz.

Bölgələrdə yaşayan şagirdlər ərazidə fəaliyyət göstərən kitabxananın işçilərini dəvət edə bilərlər.

PLAN

1. Məruzənin mövzusu
(seçim sərbəstdir)
2. Qoyulan problemlərin müəyyənləşdirilməsi
3. Mövzuya aid ədəbiyyat
 - a) bibliografik məlumat
 - b) ədəbiyyat üzərində işləmək (qoynulan problemlə digər müəlliflərin münasibəti və müqayisəsi)
4. Məruzənin planını tutmaq
5. Məruzəni hazırlamaq
 - a) giriş
 - b) əsas hissə
 - c) nəticə (problemlə bağlı ümumişədirmələr aparmaq)
6. Məruzənin edilməsi
7. Məruzənin müzakirəsi
8. Son söz (düzəliş və əlavələr, məruzəçinin müddəələr şəklində təlifləri)

Sizə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nərgiz Cabbarlının məruzəsini (ixtisarla) nümunə kimi təqdim edirik. Nümunədən istifadə etməklə məruzə yazın.

Məruzənin mövzusu

Müasir Azərbaycan romanının dil və üslub xüsusiyyətləri

Məruzənin adı

“ÇAĞDAŞ DÖVRÜN ROMANI”

Mövzuya aid ədəbiyyat

- Şərif Ağayar. “Gülüstan”
- Vüsal Nuru. “Dorantağ”
- Seyran Səxavət. “Qaçaqaş”
- Əli Əmirli. “Ağdamda nəyim qaldı?”
- Sevindik Mehman. “İghtişaş”
- Aslan Quliyev. “Ağrı”
- Ramiz Abbaslı. “Ad oğrusunun adı”

Məruzənin planı

- Son dövrlərdə yaranan Azərbaycan romanının müsbət və mənfi cəhətləri
- Məzmununa görə romanların qruplaşdırılması
- Müasir romanlarda dil-üslub xüsusiyyətləri
- Tarixi fakt və bədiilik məsələləri
- Nəticə

Qeyd

Məruzə müzakirə edilmiş, müəyyən düzəlişlər və əlavələr daxil edilmişdir.

Giriş hissə

Son zamanlarda Azərbaycan ədəbiyyatında roman çoxluğu yaşanır. Bunun həm müsbət, həm də mənfi nəticələri var. Müsbət cəhət, 2015-ci il də daxil olmaqla, maraqlı və dəyərli roman nümunələrinin yaranmasıdır. Mənfi cəhət isə odur ki, nəinki povest, heç hekayəyə uyğun gəlməyən bədii mətnlər roman adı altında təqdim edilir. Roman elə bir janrdır ki, cəmiyyətdə baş verən hadisələrə əsaslı reaksiya mahz ondan gözlənilir. Son zamanlar ədəbi ictimaiyyətdə müzakirə predmeti olan məsələlərdən biri müasir romançıların daha çox tarixə müraciət etməsi, müasir cəmiyyətin problemlərinə hərtərəfli yanaşılmamasıdır. Çox az sayıda yazıçıların yaradıcılığında bu gün, müasir dövr, müasir dövrün sosial məsələləri, mənəvi-psixoloji problemləri, cəmiyyətdə baş verənlər öz əksini tapır. Bu mənada istərdik ki, diqqəti roman yaradıcılığının ümumi mənzərəsinə, xüsusilə seçilən mövzulara, qaldırılan problemlərə yönəldək.

Əsas hissə

Tarixi romanları çıxarsaq, mövzu və qaldırılan problemlər üzrə dərc edilən romanları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırı bilərik:

1. Qarabağ savaşı, cəbhə və onunla bağlı romanlar
2. Avtobioqrafik romanlar
3. Keçid dövrünün sosial problemlərinin, cəmiyyətin ictimai-siyasi ovqatının təsvirinə həsr edilmiş romanlar

Mövzu istiqamətindən başqa, roman janrinin filoloji nöqtəyi-nəzərdən uğradığı dəyişikliklər mütləq qeyd olunmalıdır:

1. Müasir romanlarımızda üslub qarışığı diqqət çəkir. Ötən ilin ədəbi materialında da bu çox qabarlıq hiss olundu. Bir roman daxilində realist, postmodernist, simvolist (məsələn, Şərif Ağayarın “Gülüstan”), yaxud magik-realist, mistik, postmodernist (məsələn, Vüsal Nurunun “Dorantağ”) üslubların sintezinə cəhdər edildi. Mətnlərin bədii dəyərinin yüksək qiymətləndirilməsinə (dil, təhkiyə orijinallığı, süjet, maraqlı obraz, xarakter və situasiyaların yaradılması və s.) baxmayaraq, sintez baş tutmadı. Üslubi xüsusiyyətlər bir-birini tamamlaya bilmədi, mətn daxilində, sadəcə, öz mövcudluqlarını qoruyub saxladılar.

2. Romanlarda, xüsusilə də avtobioqrafik romanlarda struktur baxımından pərakəndəlik, əsərin struktur modelinin əvvəlcədən müəyyən edildiyi şəkildə davam etdirilməməsi və ya tamamlanmaması kimi xüsusiyyətlər qabarlıq görünür. Məsələn, sərf avtobioqrafik roman kimi yazılmaya başlayan bir əsərin sonradan portret-romana çevriləməsi (Seyran Səxavətin “Qaçaqaç”), yaxud hadisələrin təqdimində pərakəndəlik, süjet quruluşunda, hadisələr arasında əlaqələrin yaradılmasında boşluq (məsələn, Əli Əmirlinin, “Ağdamda nəyim qaldı?”) ən çox diqqəti çəkən cəhət kimi göründü.

3. Tarixi faktla bədii materialın əlaqələnməsi prosesi bir çox əsərlərdə baş tutmadı. Belə ki bədii mətnə gətirilən tarixi fakt bədii materiala çevrilmədən elə fakt olaraq qaldı. Bu cəhət Qarabağla bağlı romanlarda daha çox hiss olundu. Hələ də illərlə açıq qalan bir problemin mövcudluğu özünü yenə də göstərdi: "Fakt bədii mətnə necə gətirilməlidir?" Bunun üçün müəlliflər bir-birinə oxşar metodlardan istifadə etdilər. Məsələn, Sevindik Mehman "İghtişaş" romanında tarixi faktlara müdaxilə etmədən onları haşıyə şöklində təqdim edir. Aslan Quliyev "Ağrı" romanında özünün topladığı materialları süjetə daxil etdiyi tarix müəllimi obrazının dili ilə sadalayır. Ramiz Abbaslıının "Ad oğrusunun adı" romanında isə tarixi faktlar heç bir haşıyə olmadan müəllif adından mətnə daxil edilmişdir. Bədii mətnlə faktın uzlaşması, qarışması, faktın bədii mətnin bir ünsürünə çevriləməsi, roman materialına çevriləməsi ya baş vermədi, ya da çox zəif şəkildə alındı. Bədii mətndə isə fakt o zaman təsirli və dəyərli olur ki, mətnin ruhunda, ümumi ovqatında öz yerini tuta bilir və ədəbi materiala çevirilir.

Müasir romanlarımızda Qarabağ mövzusu yenə də ilk yerdədir. Sadəcə, təsvir və problemin qaldırılması istiqamətində müəyyən dəyişikliklər var. Belə ki Sevindik Mehmanın "İghtişaş" romanında olduğu kimi, müəyyən mətnlərdə cəbhədə baş verən hadisələrin realist təsvirinə üz tutulursa, müəyyən romanlarda diqqət artıq insan amilinə, insan faktoruna yönələrək təhlilə gətirilir.

Son illər ədəbiyyatda, xüsusilə roman yaradıcılığında avtobioqrafik səpki, memuar xüsusiyyətlərinin artımı müşahidə edilir. Memuar janrında yazılmış əsərlərə Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı", Əli Əmirlinin "Ağdamda nəyim qaldı?", Seyran Səxavətin "Qaçaqaç" avtobioqrafik romanlarını misal göstərmək olar.

"Qaçaqaç" romanı ötən ilin ən maraqlı nümunələrindən biri hesab oluna bilər. "Qaçaqaç" bir sıra cəhətləri: strukturu, yazılıçının haqqında danışlığı insanlara həddindən artıq yaradıcı yanaşması, özünə də, haqqında danışlığı insanlara da təbəssümə baxması, dilinin zənginliyi, poetikliyi ilə digər avtobioqrafik romanlardan fərqlənir.

Romanın dili, obrazlı ifadələrlə zənginliyi, yeni obraz yaratma cəhdlərinin uğurluluğu və ən əsası, bunun bütün roman boyu səpələnərək mətnin xarakterik xüsusiyyətinə çevriləməsi müsbət bir cəhət kimi qeyd edilməlidir.

Notice

Fikrimi onunla yekunlaşdırıram ki, Azərbaycan romanının bugünkü vəziyyəti ilk baxışdan nə qədər problemlə təsir bağışlasa da, aparılan axtarışlar, reallaşdırılan eksperimentlər, ənənəvi romançılıqla üz-üzə gələn və bir çox məqamlarda toqquşan modern və postmodern baxış öz-özlüyündə artıq çox şey vəd edir.

"Azərbaycan" jurnalı, 2016-ci il, №5

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- qalereya – qalireya
- kolleksiya – kalleksiya
- reproduksiya – reproduksiya
- impressionizm – impressianizm

ORFOEPİYA

- [rəngkarlıq] – [.....]
- [dekorativ] – [.....]
- [kolleksiya] – [.....]
- [reproduksiya] – [.....]

Məni bu əsərin haradan gəldiyi, kimdən alındığı və müəllifinin kim olduğu çox maraqlandırırdı. *Edit məni o saat başa düşdüyü üçün Aynardla söhbəti dərhal bu məc-raya yönəltdi:*

– Müsyö Aynard, bu əsər fransız rəssamlarına aid deyil. Bu əsərin haradan gəldiyi, müəllifinin kim olduğu, kimdən alındığı barədə bizə məlumat verməyiniz yaxşı olardı...

– Əsərin haradan gəlməsi, müəllifinin kim olması barədə əlimizdə heç bir məlumat yoxdur. Onu bir vaxtlar Fransa Mədəniyyət Nazirliyində fotoqraf işləmiş Jorj adlı bir nəfərdən almışıq. Artıq o qocalıb, 80 yaşı var, yaxşı yeriyə bilmir... Məndə evinin telefon nömrəsi var. İstəsəniz, görüşüb söhbət də edə bilərsiniz. Cox maraqlı həmsöh-bətdir.

Edit telefonu götürüb elə Aynardın şəxsi qal...reyasından Jorja zəng etdi, sabah ax-şam saat 6-ya görüş təyin etdi. Səhəri gün Jorjun evinə yollandıq. Edit vaxt itirməyib birbaşa mətləbə keçdi:

– Müsyö Jorj, cənab Aynardın şəxsi kolleksiyasında “Mənzərə” adlı bir tablo var. Əsəri ona siz təqdim etmisiniz. Deyə bilərsinizmi, həmin əsəri haradan əldə etmisiniz?

Editi çoxdan tanıyıram. Paris görüşlərimizdə o mənim Luvr, Jorj Pompedu və Dekorativ Sənətlər Muzeyinə, məşhur əntiq mallar mağazalarına, eləcə də şəxsi k...lleksiyalara səfərlərim zamanı ən yaxşı bələdçim olub.

Müsyö Aynardın şəxsi arxivində saxlanılan “Mənzərə” adlı rəngkarlıq əsəri diqqətimi çox cəlb edirdi. **Çox qəribədir ki, əsərin nə arxasında, nə də ön hissəsində heç bir imza, tarix və qeyd yox idi. Əsərin kim tərəfin-dən çəkildiyi də bəlli deyildi.**

Açığımı deyim, mən ilk dəfə 1996-cı ildə bu əsərlə üz-üzə gələndə böyük rəssamımız Səttar Bəhlulzadənin özəl rənglərini, dəst-xətinini, poetik əhvali-ruhiyyəsini hiss etdim. Lakin bu barədə birbaşa danışmağa ehtiyatlandım.

“Bahar nəğmələri”

— Əvvəla, deyin görüm, siz hansı ölkədən **təşrif gətirmisiniz?** Sizin bu əsəri **təftiş edib** arasında məqsədiniz nədir? Və mən sizin üçün nə edə bilərəm?

Edit təbəssümlə dilləndi:

Jorjun suallarından istifadə etməklə Editin nə cavab verəcəyini təxmin edib mətnə əlavə edin.

Jorj xeyli fikrə getdi sonra o biri otaqdan səliqə ilə şəkilli bir albom gətirdi
İndi gəlin bu albomu vərəqləyək Orada mənim Bakıya səfərim zamanı çəkilmiş şəkillər toplanıb

Edit gülə-gülə zarafata keçdi

Müsyö Jorj bu şəkillərin mətləbə nə dəxli var

O elə bil Editin nə dediyini eşitmədi. Ona görə üzünü ona tərəf tutub dedi:

— Siz çox böyük səhv edirsiniz. Şəkillərin bu problemin **çözülməsində** böyük rolü olacaq. Güman edirəm ki, ...
(cümləni tamamlayın).

Bir neçə səhifədən sonra Bakı mənzərələrindən müx-təlif görüntülərlə, Fransa və Azərbaycan mədəniyyət xadimlərinin görüşlərinin, eləcə də rəssam Toğrul Nəriman-

Sizcə, bu fotosəkillər rəssamin müəyyənləşdirilməsinə kömək edə bilərmi?

bəyovla, Səttar Bəhlulzadənin emalatxanalarının ümumi görünüşləri, əsərlərinin iri və xırda planda fotolarını gördüm. Bir anın içində hər şey aydınlaşdığını üçün mənim ov-qatım tamamilə dəyişdi, özümdə yeni güc, enerji və nikbinlik hiss etdim. Jorj bunu o dəqiqə **sezdi**:

– Deyəsən, axtardığınızı tapdınız?

– Müsyö Jorj, çox sağ olun, çəkdiyiniz şəkillərin bizə çox böyük köməyi dəydi. İndi bizi bu rəngkarlıq nümunəsinin bura necə gəlib çıxması daha çox maraqlandırır. Bəlkə, bununla əlaqədar bir açıqlama verəsiniz.

– ...1969-cu ildə Moskvaya gəldik. Sonra bizi təyyarə ilə Moskvadan Bakıya yola saldılar. Axır ki, Bakını da gördüm. Çox maraqlı Şərqişəhəridir. Qədimliklə müasirliyin sintezində qurulub.

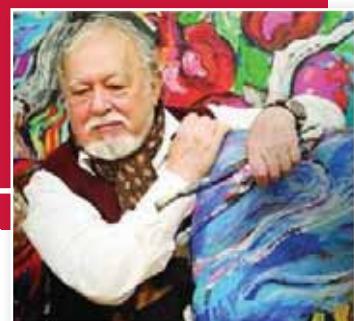
Sonra bizi şəhərin içində olan qədim bir şəhərə apardılar. Çox qəribə idi: ətrafi daşla hasarlanmış bu balaca şəhər əvvəl-lər necə vardisa, eləcə də qorunub saxlanılmışdı. Dolanbac küçələri sanki labirinti xatırladırı. Nabələd adam bu əski şəhərdə aza bilərdi. Hə, yaxşı yadına düşdü, əski şəhərin aşağı, dənizə yaxın hissəsində bir qala vardi. Onun tarixi, necə yaranması ilə əlaqədar bize bələdçimiz ensiklopedik məlumat verdi. Həmin qala ilə bağlı bir-iki əfsanəni xatırlatdı.

Müsyö Jorj elə bil birdən-birə yuxudan ayıldı:

– İki rəssamın emalatxanasında olduq. Fransanın ovaxtkı Mədəniyyət naziri Andre Moloronu T.Nərimanbəyovun yaradıcılığı əməlli-başlı ovsunlamışdı. Onun milliliklə bəşəriliyin sintezində çəkilmiş əsərləri dünya incəsənətindən çox **yaxşı başı çıxan** naziri valeh etmişdi. Fransız rəssamları Sezanın, Renuarın, Qogenin, Van Qoqun, Modil yanının orijinal əsərlərini görmüş bu adam **dil boğaza qoymayıb** hey onu tərifləyirdi.

Sizcə, Jorj şəhərin hansı məkanı haqqında danışırı?

Andre Moloro rəssamın rəylər kitabı ilə maraqlandı və kitaba öz tarixi fikirlərini həkk etdi: “Toğrul Nərimanbəyovun əsərləri böyük dəyərə malikdir. Onlar özlərində Şərqi və Qərbi mədəniyyətinin nadir sintezini yaradır”.

– Rəsmi nümayəndə heyətimizin emalatxanasında olduğu ikinci rəssam bax bu idi. Onun adı, soyadı yadimdə qalmayıb. Çünkü o heç bir əsərinə imza atmayışdı. Çəkdiyi əsərlərinin repr...duksiyalarını da dönə-dönə nəzərdən keçirmişəm. Heç birində imzası yoxdur. Amma çox yaddaşalan xarakterik sifəti vardır.

O, əsərlərini emalatxananın divarı boyu düzmişdi. Burada xoşa gələn, ruhu yerindən oynadan əsərlər olduqca çox idi. Ona görə də onların hamısını ləntə aldım.

Andre Moloro bu əsərlərin cazibəsindən sanki sehrlənmişdi. Mən həmin anı ləntə alanda ancaq bu sözləri eşitdim: “Realizm ab-havasından formalışmış bu rəssam elə bil fransız impressi...nizm məktəbini keçib gəlib”.

Beləliklə, bu emalatxanada da olan görüşümüz başa çatdı. Biz yır-yığış edib getməyə hazırlaşanda bir də gördüm, rəssam əlində tablo düz qarşısında dayanıb. O, əsəri mənə uzadıb fransızca bilmədiyi üçün tərcüməçinin vasitəsilə bu sözləri söylədi: “Mən bu əsərimi sənə bağışlayıram. Ona görə ki çox işlədin, həm də xoşuma gəldin”.

Düzü, rəssamın bu hərəkətindən məmnun qaldım. Mən həmin əsəri Parisə gətirə bildim.

— Sizin bu söhbətlərinizdən tam aydın oldu ki, Parisdə Aynardın şəxsi rəsm kolleksiyasında qorunub saxlanan “Mənzərə” əsəri azərbaycanlı rəssam Səttar Bəhlulzadəyə məxsusdur, — deyə mən öz fikrimi bildirdim. — Mən elə əvvəlcədən, bu şəkilləri görmədən söyləmişdim ki, dəst-xət, rənglər Səttar Bəhlulzadəyə məxsusdur. Amma Səttar yaradıcılığına dərindən bələd olan Toğrul Nərimanbəyovun fikirlərinə də ehtiyac hiss edirəm.

...Toğrul Nərimanbəyovla zəngləşib görüşdük, Aynardın şəxsi rəsm qalereyasına getdik. Qalereyada “Mənzərə” əsərini görən kimi dedi:

— Heç bir şübhə yoxdur, bu, Səttarın əsəridir. Özü də ötən əsrin 50-ci illərinin sonu, 60-ci illərinin əvvəllərindəki yaradıcılığının məhsuludur. Səhv etmirəmsə, bu əsərin adı “Mənzərə” yox, “Bahar nəğməsi”dir.

Özündən asılı olmayaraq, birdən-birə **beynimdə/beyinimdə** belə bir fikir yarandı: “Axi bu əsərlərin orijinalları Səttarın öz vətənidədir. Bəs bunlar haradan peyda olub ortaya çıxdılar?” Elə beynimdə dolaşan həmin sualla da Toğrula müraciət etdim. Cavabı birmənalı oldu:

– Rəssamlıq sənətində belə şeylər çox olur. Bir də görürsən ki, rəssam eyni tablonu, mənzərəni, portreti bir neçə variantda işləyir. Daha çox xoşuna gələni özündə saxlayıb o birlərini dost-tanışa hədiyyə edir. Ya da ki əntiq mallar mağazasına verib satdırır. Dahi dünya rəssamlarının, eləcə də mənim yaradıcılıq həyatımda belə şeylər çox olub.

Möhbəddin Səmədin “Adı və qeyri-adi Səttar” kitabından

1. Mətni oxuyun, üslubunu müəyyənləşdirin, əsas mətnlə əlaqələndirin.

– Bu gördüyüümüz mənzərələri respublikanın hansı guşələrində çəkmişiniz?

O, ani fikrə gedib sonra tablolaların fırçaya alındığı yerlərin adlarını sadaladı:

– Onların arasında Abşeronda, Qubada, Dəvəcidə, İsmayıllıda, Şamaxıda, Göygöl tərəflərdə, eləcə də Naxçıvanda, Şuşada, Salyanda kətana köçürürlənlər var... Bilirsınız, hər yerdə həm gözəllik var, həm də ecazkar musiqililik. Yenə təkrar edirəm, bunları görüb qavramaq üçün, sadəcə olaraq, yeni göz və qulaq gərəkdir.

Rəssamin tablolarında gördüyüüm qeyri-ənənəvi və qeyri-adi rəng çalarları, xüsusən ağ, çəhrayı, sarı rənglər diqqətimi daha çox çəkdiyindən məndə o rənglər barədə bilgi əldə etmək marağı yaranmışdı. Ona görə soruşdum:

– Səttar müəllim, sizin işlətdiyiniz rənglər qeyri-ənənəvi rənglərdir. Siz bu rəngləri necə əldə edirsınız?

Cavabı birmənalı oldu:

– Mən heç bir rəng-zad kəşf etməmişəm. Əsərlərimdə gördüyüüz bu rəngləri Azərbaycanın ayrı-ayrı yerlərinin təbiətində görmüşəm. Sonra on, on beş rəngi bir-birinə qatıb həmin çalarları almışam. Necə deyərlər, bir növ təbiəti yamsılamışam...

✓ *Rəssamin Azərbaycan təbiəti haqqında dediklərinə münasibət bildirin. Azərbaycan təbiətinin rəngləri sizdə hansı təəssürati oyadır?*

2. Mətndən (səh. 170–173) çıxış edərək hadisələrin harada cərəyan etdiyini deyin.

3. Mətnə əsasən azərbaycanlı rəssamin tablosunun Müsyö Jorjda olmasının, ən azı, iki səbəbini göstərin.

4. Rəssamlıq əsərləri yazının hansı tipi hesab edilməlidir?

5. Necə bilirsiniz, rəsm əsərləri insanın daxili aləminin, xarakterinin açılmasına bir vəsiṭə ola bilərmi? Niyə belə hesab edirsınız?

6. *Bakı qədimliklə müasirliyin sintezində qurulub dedikdə nə başa düşürsünüz? Bakı şəhərinin müasir görkəmi haqqında nə deyə bilərsiniz? Hazırkıda qədimliklə müasirliyin sintezi özünü göstərirmi?*

7. Mətnin (səh. 170–173) üslubunu müəyyənləşdirin, fikirlərinizi əsaslandırın.

8. İzahlara əsasən sual işarəsinin yerinə yazılıacaq sözləri müəyyənləşdirin.

Suyun axlığı yataq, yol

İnsan başına gələn həyəcanlı hadisə

Uyğun sözü müəyyənləşdirəndən sonra sinonimini tapın.

9. Mətndə çərçivədə verilmiş sözləri (səh. 171–172) müvafiq sözlərlə əvəz edin.
10. Qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə hansı sözlər termin kimi işlənə bilər? Həmin sözlərin mətndə daşıdığı məna ilə terminlərin mənasını müqayisə edin.
11. Fərqləndirilmiş cümlədən (səh. 170) üsluba ağırlıq gətirən sözləri çıxarın, dəqiqləşdirici ədatlardan uyğun gələnini işlətməklə cümlədəki fikri düzgün ifadə edin.
12. Tünd şriftlə verilmiş ifadələri (səh. 172) eyni mənəni verən daha uyğun ifadələrlə əvəz edin.
13. *Andre Moloro rəssamin rəylər kitabı ilə maraqlandı və kitaba öz tarixi fikirlərini həkk etdi* cümləsində hansı söz leksik normanın pozulması hesab edilməlidir? Həmin sözü daha düzgün ifadə ilə əvəz edin.
14. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

aşırım

dağın, təpənin döşündən gedən köndələn, əyri-üyrü dolama yol

uçurum

çox dolaşıq, əyri-üyrü, düz olmayan

dolay

dağın aşış keçmək üçün yararlı yeri, dağın beli

dolanbac

çox sərt, dik və dərin yamac

✓ *Stradaki sözlərdən hansı artıqdır?*

✓ *Uçurum* sözünü ziddiyət və fəlakət mənalarında cümlədə işlədin.

15. 176–177-ci səhifələrdəki şəkillərə diqqətlə baxın, onları sözlə təsvir etməyə çalışın. Nöqtələrin yerinə lazım gələn sözləri (*mozaika, freska, natürmort, qrafika, marina, peyzaj*) artırıb uyğunluğu müəyyənləşdirin.

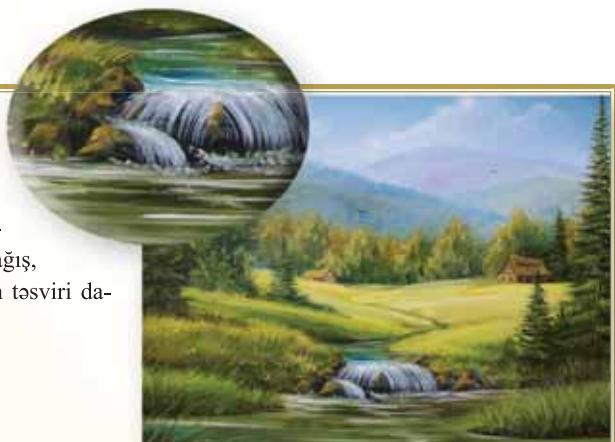
... fransızca *rəngli qurama* deməkdir. Eyni və ya müxtəlif rənglərdə şüşə, daş hissəciklərdən və plitələrdən hazırlanmış incəsənət nümunəsidir. ... daxili divarlarda, döşəmələrdə və tavanda istifadə oluna bilər. Naxçıvanda XVIII əsrдə inşa olunan Zaviyə məscidi adlandırılan binanın giriş qapısı və pəncərələri, məşhur Şəki Xan sarayı rəngli hissəciklərlə bəzədilmişdir.

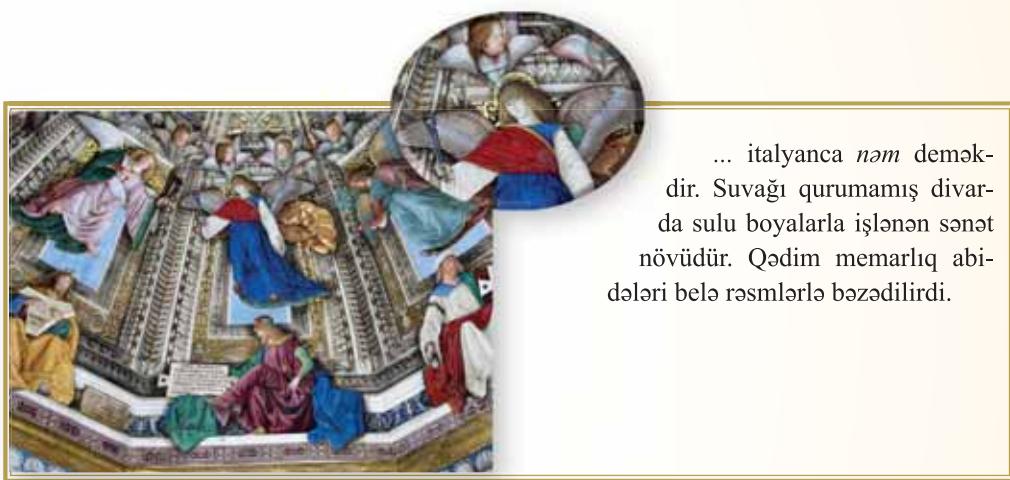
... latin dilində olan *mari-nus* sözündən olub, dəniz mənzərələrinə həsr olunmuş əsərlərə deyilir.

Bu janr XVII əsrдə Hollandiyada yaranmışdır.

... əsərləri mövzu etibarilə müxtəlif olur. Bura təbiətin müxtəlif guşələrinin: dağ, dərə, çay, meşə, səhra, çəmən və s. təsviri; təbiət hadisələrinin: tufan, ildirim, yağış, qar; şəhər və sənaye mənzərələrinin təsviri dağıldır.

... fransızca *cansız təbiət* deməkdir. Bu janra daxil olan əsərlərin mövzusunu müxtəlif predmetlər: məişətdə işlənən əşyalar, evi bəzəyən qablar, gül dəstələri, meyvə, ovlanmış quşlar və s. təşkil edir. Bu janrda əsil rəssam dövrünün ruhunu, öz hiss və duyğularını çox gözəl ifadə edə bilər.

... italyanca *nəm* deməkdir. Suvağı qurumamış divarda sulu boyalarla işlənən sənət növüdür. Qədim memarlıq abidələri belə rəsmlərlə bəzədilirdi.

... yunanca *rəsm*, *şəkil* deməkdir. XIX əsrə ... əsasını yalnız cizgilər, yaxud ağ və qara xətlər təşkil edirdi. Karandaşa işlənilən rəsm, əsasən, kağızda, bəzən isə parça üzərində çəkilir. Azərbaycanda onun ilk nümunələrinə Qobustan qaya rəsmlərində, Təbriz miniatür məktəbi sənətkarlarının yaratdıqları əsərlərdə və rəssamların qrafik lövhələrində rast gəlinir.

16. Mətndə üslubi səhvleri düzəldin.

Toğrul mənə Səttar Bəhlulzadənin başqa bir əsərini də Parisdə şəxsi qalereyaların hansındasə, hə, yaxşı yadıma düşdü, Lüvinin qalereyasında olduğunu söylədi. Dedi ki, “Qoca ağac” adlanan həmin əsər də ötən əsrin 50-ci illərinin axırlarında çəkilib. Üstündə Səttarın imzası olmadığına görə qalereya sahibi onu həmişə tamaşaçılara Martiros Saryanın əsəri kimi təqdim edir. *Bir dəfə mən Səttarın yaradıcılığı ilə bağlı Moskvada çap edilmiş bir kitabı götürüb həmin qalereyaya getdim.* Həmin əsərin Səttar Bəhlulzadəyə aid olduğunu bildirib, onun adı ilə təqdim olunmasını tələb etdim. Qalereya sahibi bu faktdan bərk qorxub həyəcan keçirməyə başladı. Üzr istəyib yaxın vaxtlarda həmin əsəri həqiqi müəllifinin adı ilə təqdim etdiyini bildirir. **Amma çox qəribədir ki, sonralar həmin qalereyaya baş çəkəndə “Qoca ağac” adlı əsəri eksponatların içərisində görmədim.**

(Möhbəddin Səməd, “Adı və qeyri-adı Səttar” kitabından)

“Qoca ağac”

✓ Qalereya sahibinin qorxmasına səbəb nə idi?

17. Mətnin ədəbi dilin normalarına uyğun olub-olmadığını əsaslandırın.
18. Mətnində (səh. 170) tünd şriftlə verilmiş cümlələri sintaktik təhlil edin. Həmin cümlələrdə elə dəyişiklik edin ki, _____ ← → _____ sxemİN uyğun olsun. Sizcə, tünd verilmiş birinci cümlədə hansı norma pozulmuşdur?
19. Mətnində (səh. 171) çərçivəyə alınmış hissədə durğu işaralərini bərpa edin.
20. Mətnində (səh. 171) altından xətt çəkilmiş cümləni düzgün yazın.
21. Mətnində (səh. 173) göy rəngdə verilmiş sözün hansı yazılış forması düzgündür? Fikrinizi əsaslandırın.
22. Mətnin dialoqlar olan müəyyən bir hissəsini seçin, vasitəsiz nitqli cümlələri vasitəli nitqli cümlələrə çevirin.
23. Mətnin ilk cümləsini elə dəyişin ki, □ ← ○ sxemə uyğun olsun.
24. *Bir anın içində hər şey aydınlaşlığı üçün mənim ovqatım tamamilə dəyişdi, özümədə yeni güc, enerji və nikbinlik hiss etdim* cümləsi haqqında fikirlərdən hansılar səhvdir.
1. Tabesiz mürəkkəb cümlədir.
 2. Həmcins xəbərli sadə geniş cümlədir.
 3. Tərkib hissələrdən birinin mübtədaları həmcinsdir.
 4. Birinci tərkib hissədə söz sırası pozulmuşdur.
 5. Birinci tərkib hissədə işlənmiş feili sıfət tərkibi cümlənin məqsəd zəifliyidir.
25. Mətnində (səh. 178) tünd şriftlə verilmiş cümlədə frazeoloji birləşməni cümlənin məzmununa xələl gətirməyən müvafiq sözlə əvəz edin.
26. Mətnində (səh. 178) ilk cümləni tabeli mürəkkəb cümlə şəklində, 2-ci cümləni sadə cümlə şəklində yazın.
27. Mətnində (səh. 178) kursivlə verilmiş cümləni həmcins xəbərli cümlə şəklində yazın.

28. 176–177-ci səhifələrdə verilmiş şəkillərdən birini və yaxud “Qoca ağac” tablosunu seçməklə (*şəkil başqa mənbələrdən də seçilə bilər*) elə mətn tərtib edin ki, ondan ifadə mətni kimi istifadə etmək olsun.
- İlk növbədə, plan tərtib edin.
 - Əlavə məlumat toplayın.
 - Plan əsasında mətn hazırlayın.
 - Mətnində sitatlardan istifadə edin.
 - Mətnin 100-120 sözdən ibarət olmasına çalışın.
- ✓ *Yazacağınız mətnin üslubunu özünüz müəyyənləşdirin.*

ORFOQRAFIYA

- Gøy rəngdə verilmiş sözlərdə buraxılmış hərfləri düzgün yazın.

ORFOEPİYA

- bünövrə – [.....]
- sonrakı – [.....]
- mövzu – [.....]
- rövnəq – [.....]

Geniş yaradıcılıq diapozonuna malik bəstəkar Qara Qarayevin yazdığı əsərlərdə Azərbaycan mövzusu xüsusi üstünlük təşkil edir. Bu əsərlərin məzmun sadəliyi və aydınlığı xalq müsiqisinin möhkəm bünövrəsinə əsaslanır. Bəstəkarın sonrakı dövr yaradıcılığında yazdığı “Vyetnam süütası”, “Albaniya rapsodiyası”, “Don Kixot simfonik qravürləri”ndə dünya xalqlarının həyat və talelərindən daha çox bəhs olunur. Bu əsərlərdə azərbaycanlı bəstəkarın dünya xalqlarının həyat və möişətlərinə, etnoqrafiya və musiqi folkloruna yaxından bələdliyi **açı(q, ğ)-aydın** özünü göstərir.

Dahi Nizaminin eyniadlı poeması əsasında yazılmış “Yeddi gözəl” baleti musiqi sənətinin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Bu baletdə bəstəkar milli musiqinin məqam-intonasiya sistemi və janr xüsusiyyətlərindən məharət və **yaradıcılıq(q, ğ)la** istifadə etmişdir.

“İldirimli yollarla” baleti həmişə müasir olan əbədi bir mövzuya Cənubi Afrika xalqlarının irqçiliyə və müstəmləkəçiliyə qarşı apardığı mübarizəyə həsr edilmişdir. Əsər maraqlı və cəlbedici süjet üzərində qurulmuşdur. Ağ qız Sari və mulat oğlan Lenni bir-birini odlu məhəbbətlə sevir. Lakin irqçılık siyasəti bu gəncləri qovuşmağa qymur.

Baletin ikinci süjet xətti qaralar və mulatlar arasında onların zülmkar ağalarının süni surətdə yaratdığı düşməncilik siyasətini eks etdirir. Lenni qara Mako ilə birlikdə mulatlar arasındakı süni düşmənciliyi aradan qaldırmağa, irqçılık siyasəti yürüdənlərə qarşı mübarizə cəb-

həsini möhkəmləndirməyə çalışır. Nəticədə Lenni ilə Sarinin faciəsi mulatları və qaraları birləşdirir, onları intiqama və azadlığa səsləyir. Bu mübarizəyə Mako rəhbərlik edir. O, daim azadlığa can atır.

Əsərdə Sari və Lenninin faciəli məhəbbət macərası Cənubi Afrika xalqlarının həyatı, məişəti, adəti və mübarizəsi fonunda verilmişdir. Qara Qarayevin ecazkar musiqisi hər bir obrazın ideya və fikrini, ehtiras və hissini, eləcə də xalq həyatını, məişətini, bu xalqın sosial ədalətsizliyə qarşı ardıcıl mübarizəni bütün reallığı ilə göz öündə canlandırır.

Bəstəkarın sənət dostu, xalq artisti maestro Niyazi deyərdi: “Bu gözəl sənətkarın rövnəqli boyalarla dolu olan parteturalarını səsləndirmək sahəsində birlikdə apardığımız çox zaman yorucu, lakin həmişə fərəhli, arasıkəsilməyən sevinc saatları bizi bir-birimizə bağlayır. “İldirimli yollarla” müasir və **cos(q, g)un** ilhamlı rəssamin firçasından çıxmış son dərəcə əzəmətli bir tablodur. Həmin musiqidə yeni söz deyən, düşünməyə, həyəcanlanmağa və sevməyə məcbur edən bəstəkar Qarayevin istedadı bu tabloda özünü parlaq şəkildə göstərmişdir. Onun bu gözəl əsəri qəlbinin qanı ilə yazan şairin ürək nəgməsidir”.

Qara Qarayev dinləyici-lərə ilham və ehtirasla müraciət edib deyir:

Balet boyu səslənən bu sözlər azadlıq və bərabərlik, insanlar arasında sülh və dostluq ifadə edən bir himn kimi əsərin məzmununu açıb göstərir...

Dünyanın övladları, zəmanəmizin nəgməsini oxuyun! Bu, nifrat nəgməsi olmamalıdır. Oxuyun, məhəbbət nəğməsi oxuyun!

Möhbəddin Səmədin “Yaşıdlarımızın yaddaşı” kitabından

- Qara Qarayevin baletin finalindakı çağırışını “Sevgi ağacı” mətninin ideyası ilə əlaqələndirir. Mətnin hansı abzasında tolerantlığa çağırış motivləri vardır?
- Qara Qarayevin “İldirimli yollarla” baletindən bir hissəyə qulaq asın. *Qara Qarayevin “İldirimli yollarla” baleti bəşəriliyin və milliliyin sintezi üzərində qurulub desək*, bir cümlə ilə bu əsərə qiymət verə bilərikmi? Bu fikirlə razısanızmı?
- Cümləni tamamlamaqla tapşırığı yerinə yetirin.

“Mətndə “İldirimli yollarla” baleti bənzədir.”

✓ Həmin bənzətməyə münasibət bildirin. Bu bənzətmə ilə razısanızmı?

✓ Bu, mətnin bədii üslubda olduğunu deməyə əsas verirmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.
- Mətndə hansı fikir yoxdur?
 - “Don Kixot simfonik qravürləri”ndə bəstəkarın musiqi folkloruna yaxın bələd olduğu aydın olur.
 - Maestro Niyazi “İldirimli yollarla” baletini rəssam firçasından çıxmış əzəmətli tabloya bənzədir.
 - Maestro Niyazi “İldirimli yollarla” baletini “sülh və dostluq himni” adlandırır.
 - “İldirimli yollarla” baletinin qəhrəmanları ağ qız Sari və mulat oğlan Lenninin məhəbbəti irqçilik siyasetinin qurbanı olur.

5. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

Rapsodiya

?

a. Orkestr üçün yazılmış böyük musiqi əsəri

Balet

?

b. Coxşaxəli musiqi əsərinin bütün partiyalarının məcmusu

Simfoniya

?

c. Xalq mahnı və rəqsləri mövzusunda yazılmış instrumental əsər

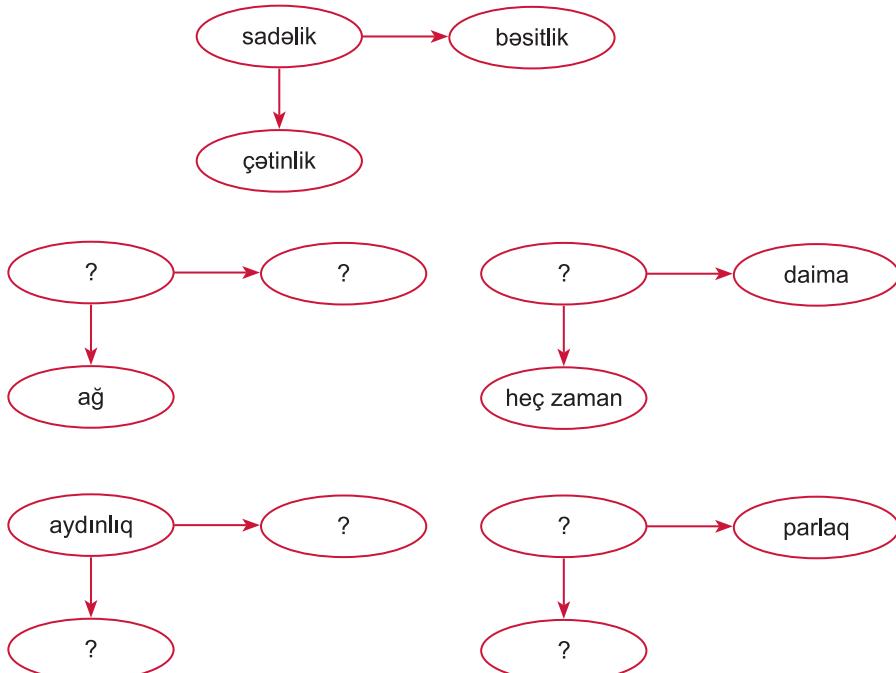
Partitura

?

d. Musiqinin müşayiəti ilə icra edilən rəqs və mimik hərəkətlərdən ibarət müəyyən teatr tamaşası

6. Məntiqi ardıcılılığı tamamlayın.

Nümunə:

7. Mətnin son abzasında Niyazinin sözlərinin dırnaq işarəsi içərisində verilməsinin səbəbini izah edin.
8. Mətndə ulduz işarəsi qoyulmuş yerə uyğun durğu işarəsi artırın və səbəbini izah edin.
9. Mətndə tünd şriftlə verilmiş cümlədə qrammatik normanın pozulduğu halı müəyyənləşdirin.
10. 3-cü abzasın son iki cümləsini elə dəyişin ki, aşağıdakı sxemə uyğun olsun:

○ + sa da, + □

11. Mətndən iki feil və iki isim seçib onların hər birinə məxsus mümkün şəkilçiləri ardıcılıqla artırın.
12. Altından xətt çəkilmiş cümlədə xəbərə *-lar* şəkilçisi artırılmalıdır mı? Fikrinizi əsaslandırın.
- ✓ *Həmin cümlədə xəbərə -lar şəkilçisi artırmalısınız. Bu zaman cümlədə hansı dəyişikliyi etmək lazımdır ki, qrammatik norma pozulmasın.*

13. Verilmiş söz, söz birləşmələri, cümlələr və sxemlərdən istifadə etməklə publisistik üslubda yazılmış mətni bərpa etməyə çalışın. Sözləri əlaqələndirmək üçün şəkilçiləri düzgün artırın.

Sona xanım Axundova

Onun barəsində ilk dəfə ədəbiyyatşunas-alim Şamil Qurbanovun vaxtilə qələmə aldığı kiçik bir yazıda oxumuşdum. Müəllifin təqdimatı çox cəzbedici idi:

1910-cu il, küləkli, və, şaxtalı, qış, gün. Qara, çadra, bürünmək, ürkək, və, məsum, bir, qız, Bakı, tozlu, küçə, ilə, işiq, və, səadət, ummaq, qız, məktəb, sarı, getmək. Qorxu, və, həyəcan, ürək, quş, ürək, təki, döyünmək, hər, hənirti, dayanmaq, yeni, yol, davam etmək.

13 yaşı təzəcə tamam olmuş bu qızçıqaz iki yolayricında qalmışdı: ya məktəbə gedib savadlı qızlardan biri olmaq, ya da evdə dörd divar arasında oturub ömür-gün çürütmək. Dünən məhəllə qoçuları onu yoldan qaytarıb: “Bir də məktəbə getsən, özünü ölmüş bil ha!” – demişdilər.

Cavan, qız, bu, xəbərdarlıq, əhəmiyyət verməmək: “Yox, məktəb getmək, ölmək, də, bu, yol ölmək”, – deyə ürək, öz, qərar, vermək.

Bu, qız, Azərbaycan, ilk, ali, təhsilli, xanım, biri, ötən, əsr, yaşayıb-yaratmaq Sona xanım Axundova idi...

Sonanın valideynləri

atası İsgəndər bəy

anası Züleyxa xanım

- mütərəqqi fikirli insanlar
- maarif və mədəniyyətə böyük əhəmiyyət verir
- övladlarının təhsil almasını istəyirdilər

13 yaş, olanda, valideynlər, ona, Bakı, Şəhər, Bələdiyyə, İdarə, yanı, qız, məktəb qoymaq. Bu, məktəb, bitirmək, sonra, isə, “Müqəddəs Nina” məktəb, təhsil almaq. O dövr, fortepiano, ifaçılıq, da, maraq göstərmək.

Sona Axundovanın qətiyyətli olmasında sevimli müəllimi Şəfiqə xanım Əfəndizadənin də böyük rolü olub. O, təhsil almaq, oxumaq istəyən gəncləri, xüsusilə də qızları başına yiğaraq deyirdi: “Cəmiyyətimizin gələcəyi sizin təhsilinizdən çox asılıdır. İndi siz azsınız, amma çox keçməz, yüzlərlə bacınız qaranlıq daxmalardan... çıxıb sizin arxanızca gələrlər”.

Sona Axundova, hələ, qızlar, məktəb, oxuyarkən, şeir, böyük, maraq göstərmək. O, ilk dəfə, öz, şeir, Şəfiqə xanım Əfəndizadə, təkid, ilə, Sultan Məcid Qənizadə, oxumaq. Azərbaycanlı, qız, şeir, yazmaq, qocaman, yazıçı, heyrətə gətirmək.

Vətən haqqında yazılmış şeir Sona Axundovanın qəlb harayı idi:

*...Vətənin qədri əzizdir Sonaya canı kimi,
Sevər öz yurdunu qəlbindəki imanı kimi,
Vətəni sevəcəkdi əhd ilə peymanı kimi,
Olmaram razi əgər cəhldə qalsa vətənim,
Vətənim qalsa əgər cəhldə, yansın bu tənim.*

Xatırladaq ki, Sona xanım Axundova zəmanəmizin böyük bəstəkarı Qara Qarayevin və tibb elmləri doktoru cərrah Mürsəl Qarayevin anasıdır. Bu, ziyanlı və kübar bir xanımın Azərbaycan xalqına, mədəniyyətinə, elminə, səhiyyəsinə bəxş etdiyi hünər dastanıdır. Bu hünər dastanının şah əsəri isə iki məşhur övlad olub. İlk şeirini vətənинə həsr edən, onun yolunda hər çətinliyə sinə gərməyi bacaran Sona xanımın Azərbaycana, vətənə xidməti hər birimizə örnək ola biləcək bir fədakarlıqdır!

(Flora Xəlilzadə, “Işıq” jurnalından, 2015-ci il, №1)

- ✓ Mətnində hansı fakt (və ya faktlar) daha çox xoşunuza gəldi?
- ✓ Mətni bərpa etdikdən sonra onu qəzetiñizdə verin.

AZƏRBAYCANIN MİLLİ GEYİMLƏRİ

Şəkillər "Azərbaycan Respublikası Milli Atlası"ndan götürülmüşdür.

- ✓ Şəkillər əsasında məlumat toplayıb kiçik mətnlər tərtib edin.

Bakı geyimləri

Qarabağ geyimləri

- ✓ Sonra onları birləşdirib və hid bir mətn tərtib edin.

- ✓ Növbəti səhifələrdə verilmiş qısa məlumatlardan və lügət-dən istifadə edin.

- ✓ Seçiminiz əsasında hər hansı bir xalqın geyimlərinin təsvirini verin, milli geyimlərimizlə müqayisə edin.

Bakı geyimləri.
Bayram libası

Naxçıvan geyimi

Şamaxı geyimi

Azərbaycan milli geyimləri azərbaycanlıların maddi mədəniyyətini, onlara xas olan xüsusiyyətləri əks etdirir və xalqın sarsılmaz etnik nişanələrinə aiddir.

Kənən festivalında Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə “Azərbaycan Milli Geyimləri gələcəyə doğru” adlı dəfilə keçirilmişdir. Həmin dəfilədə, əsasən, Qarabağ milli geyimləri nümayiş olunmuşdur.

Xalqın tarixini, onun mədəniyyətini öyrənmək üçün qiymətli mənbələrdən biri olan geyimlər xalqın milli xüsusiyyətini əks etdirməklə yanaşı, sabit etnik əlamətlər sırasına daxildir. Geyimlər xalqlar arasında mədəni-tarixi əlaqə və qarşılıqlı təsir məsələlərini müəyyənləşdirmək işində yardımçı material rolunu oynamaqla xalqın təsərrüfat sahələrinin səviyyəsindən və coğrafi şəraitdən asılıdır.

Qadın geyimləri daha rəngarəng və zəngin olmuşdur.

Arxalıq

çiyinüstü,
uzun, beli
ensiz gö-
dəkçədir.

Üst köynəyi

qanovuz və ipək
parçadan tikilən
çiyinüstü, düz
biçimi, çiyini
tikişsiz və rəng-
bərəng qoltuq-
altından ibarət
geyimdir.

Ləbbadə

tirmə, məxmər
və s.-dən tikilən
çiyinüstü üst gö-
dəkçəsidir. Bu
geyim sıriqlı as-
tarda olur.

Güləcə

tirmə və məx-
mərdən tikilən
qadın çiyinüstü
üst geyimidir.
Bu geyim astarlı
olur.

Çəpkən

tirmə, məxmər
və ipək parçadan
tikilən çiyinüstü,
astarlı və yalançı
qollara malik
olan qadın üst
geyimidir.

Baharı

əsasən, məx-
mərdən tikilən,
sırıqlı astarda
qadın çiyinüstü
üst geyimidir.

Kürdü

tirmədən, məx-
mərdən tikilən
qadın üst geyi-
midir. Bu geyim
xəz dəri və sıx
naxışlarla bəzə-
dilir.

Kişi milli geyimləri isə daha ciddi görünüşə malik olub, üst köynək, arxalıq, qəba və çuxadan (çiyinüстü) ibarət idi.

Üst köynəyi	Arxalıq	Qəba	Çuxa
çiyinüстü, düz biçimi, çiyini tikişsiz və rəng- bərəng qoltuq- altından ibarət geyimdir.	ipək, atlaz, kəş- mir, mahud, satin və başqa parçalar- dan tikilən çiyin- üстü, beli uzun, ensiz gödəkçədir.	əsasən, tirmə- dən tikilən kişi çiyinüстü üst geyimdir.	içi tüklü qoyun dərisindən tikil- miş düyməsiz, naxışlı şubadır.

Milli geyimlər, milli adət-ənənələr, mədəniyyət, milli mətbəx, ornamentlər, naxışlar, maddi-mənəvi sərvətlər hər bir xalqın etnik nişanəsidir.

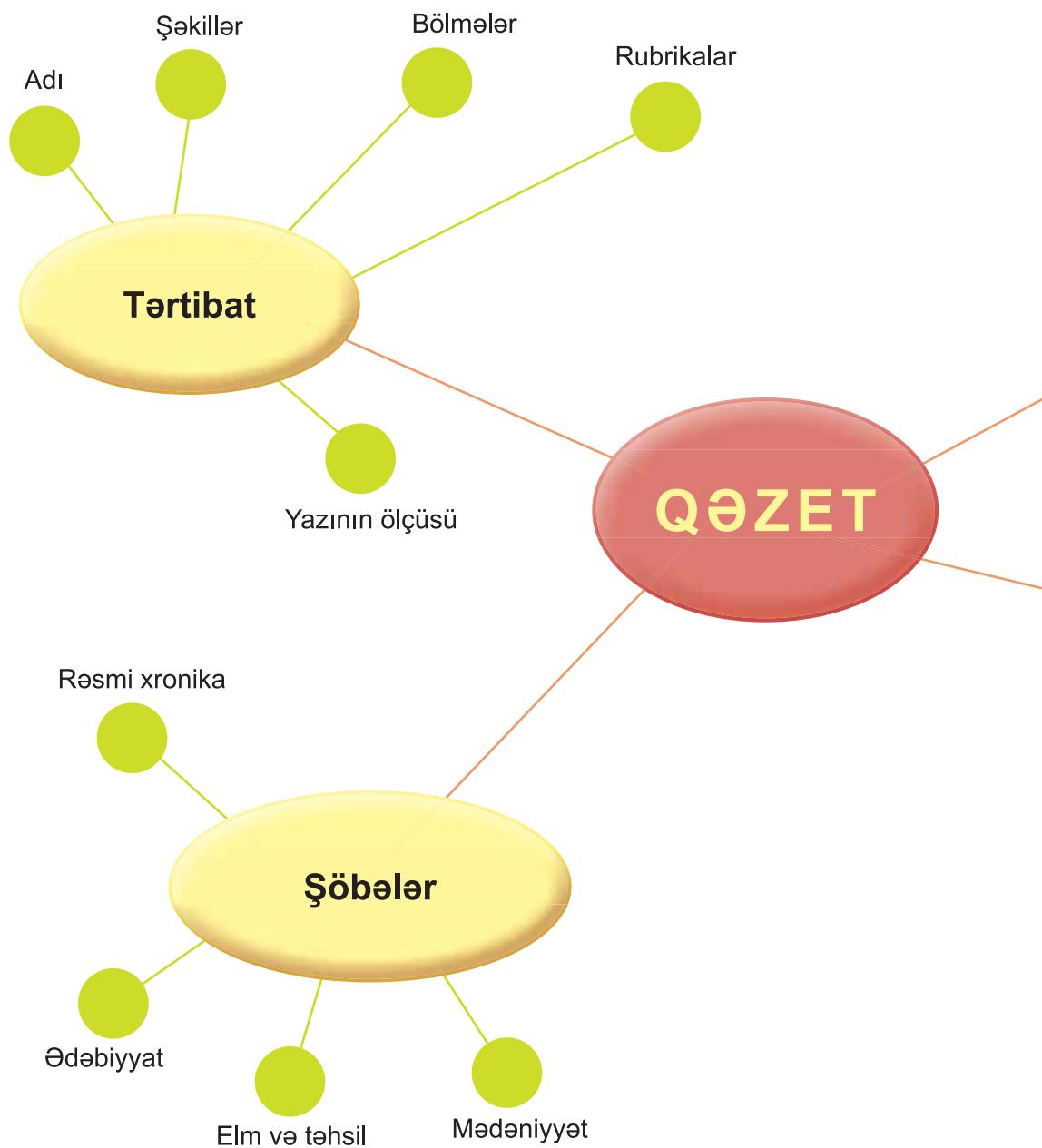
Milli mənsubiyətindən, irqindən, dilindən asılı olmayaraq, hər bir xalqın milliyyinə hörmət və qayğı ilə yanaşmaq hər kəsin borcudur.

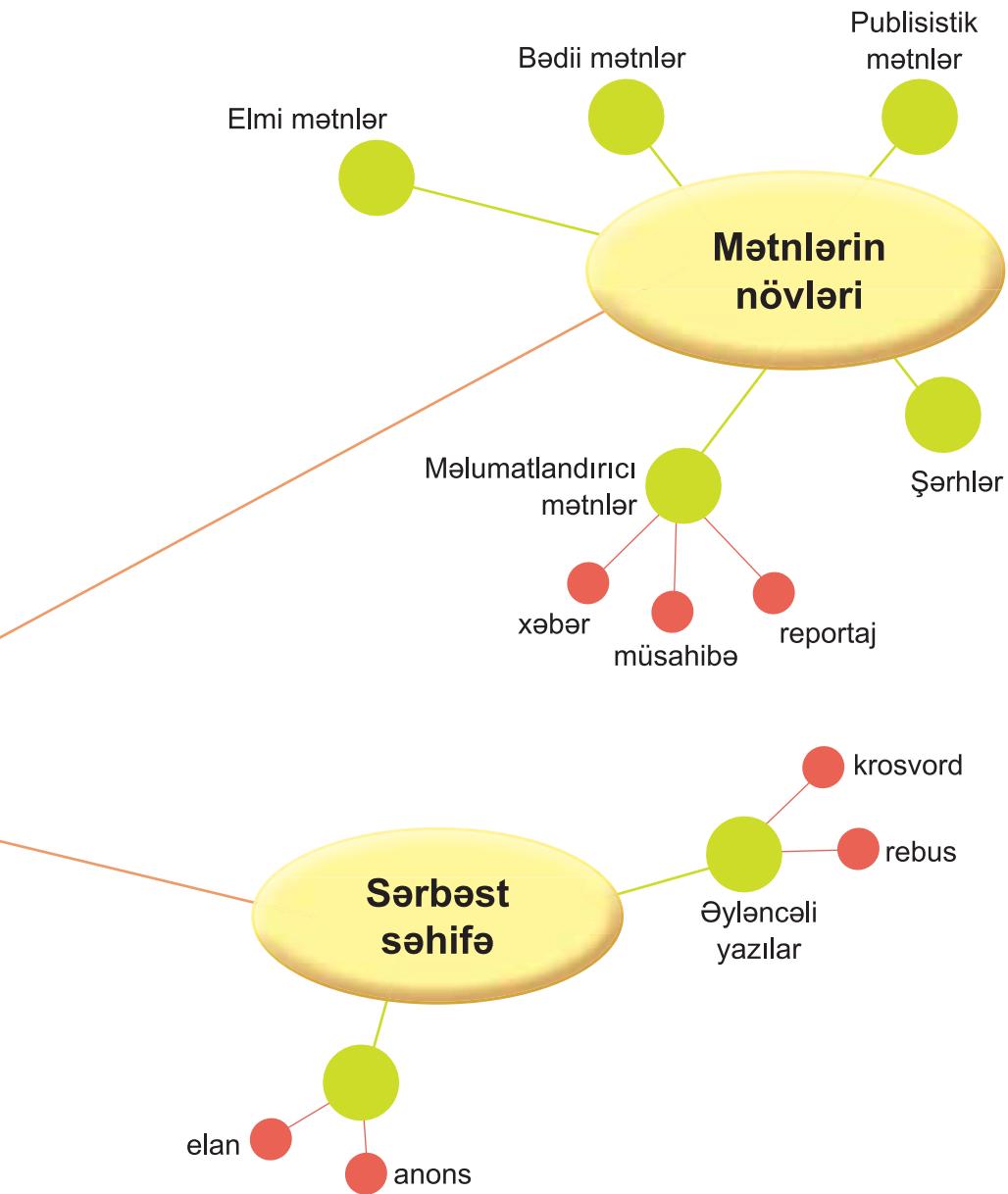
İnsanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, əməkdaşlıq, dostluq olmasa, inkişaf və irəliləyiş də olmaz.

Tarixi İpək yolunda yerləşən Azərbaycan müxtəlif sivilizasiyaların qovuşduğu məkan olaraq, əsrlər boyu milli-mədəni rəngarənglik mühitinin formalaşlığı, ayrı-ayrı millətlərin və konfessiyaların nümayəndələrinin sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma və dialoq şəraitində yaşadığı diyar kimi tanınır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasında 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etmişdir.

QƏZET MAKETİNİN SXEMİ

Əziz şagirdlər!

Qəzet maketi hazırlanmaq üçün sizə təqdim olunan bu sxem bir nümunədir. Siz layihə işini həyata keçirərkən təhsil alığınız məktəbin şərait və imkanlarını nəzərə almaqla maketi istədiyiniz formada hazırlaya bilərsiniz.

Əziz şagirdlər!

Qəzet maketinizin hazır forması aşağıdakı şəkildə olmalıdır.

Qəzətin adı, tarixi, yerləşdirilən mətn və şəkillər, məlumatlar və s. şərtidir. Burada əks olunan yazılar, məlumatlar sizin təxəyyülünüzə, işinizin xarakterinə, yazılarınıza və s. uyğun olacaqdır:

GÜNƏŞ

Nº1

Aylıq qəzet

26 sentyabr 2017-ci il

2017-ci il sentyabr ayının 20-də məktəbin rəhbərliyi 9-11-ci siniflərlə görüş keçirmiş, olimpiadaların keçirilməsi qaydaları, mərhələləri və şərtləri ile şagirdləri tanış etmişdir...

“Sabahın alımları” Respublika müsabiqəsinə start verilir.

Müsabiqə tarixlərində İntel İSEF – Beynəlxalq Elm və Mühəndislik Sərgisi çərçivəsində keçirilir. Müsabiqənin kateqoriyaları:
Riyaziyyat

Bilik Günü öz təntənəsi ilə yadda qaldı...

Fizika, Astronomiya
Kimya
Biologiya (zoologiya, botanika, mikrobiologiya, genetika və molekulyar biologiya, biokimya)
Tibb və sağlamlıq

Məktəbimizdə 18 Sentyabr Musiqi Günü ilə bağlı tədbir keçirildi.

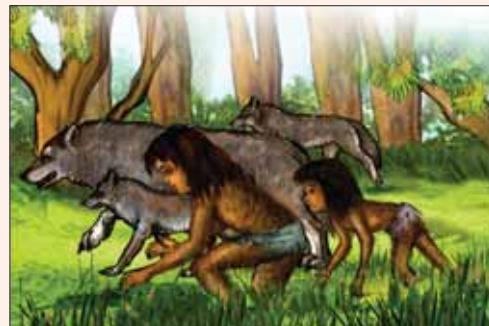
Ekoloji, ətraf mühitin idarə olunması
Mühəndislik (energetika, mexanika, nəqliyyat, biomühəndislik və s.)
Kompüter elmləri

Beynəlxalq Sülh Günü – bu barədə nə bilirik.

Milli geyimlər haqqında tətbiq etdiyiniz məqaləni və ya mətni burada yerləşdirə bilərsiniz.

Burada "Cemil 40 söz" mətni əsasında yazılmış ən yaxşı hekayə yerləşdirilə bilər.

Məktəb kitabxanaları və şagird

Məktəbimizdə tərixinədə 6–10-cu sinif şagirdləri arasında "Hansı ədəbiyyata daha çox müraciət edirsiniz?" mövzusunda sorğu keçirilmiş, alınan nticələr aşağıdakı kimi olmuşdur.

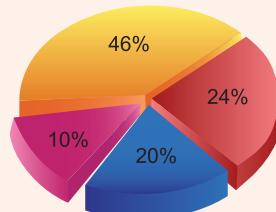
Sorğunun nticələrinə görə şagirdlər daha çox bədii ədəbiyyat oxumağa üstünlük verirlər.

Yaxın günlərdə məktəbimizdə "Xəzərimizi qoruyaq" adlı konfrans keçiriləcəkdir.

Konfransın keçirilmə tarixi və şərtləri haqqında əlavə məlumat veriləcəkdir.

- Bədii ədəbiyyat
- Elmi ədəbiyyat
- Publisistik ədəbiyyat
- Qarışlıq ədəbiyyat

Xalqımızın söz xəzinəsi

- Dost dar gündə tanınar.
- Tək əldən səs çıxmaz.
- Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.
- Yoldaşını nişan ver, özünü tanıt.

LÜĞƏT

A	<i>Ahəng</i>	səslər, rənglər və s. arasında uyğunluq: nəğmə, mahnı
	<i>Aksent</i>	yad dilə və nitqə məxsus fərqli səs tələffüzü
	<i>Alqış</i>	birini təbrik üçün və ya bir şeyi bəyənmə ifadəsi olaraq əlçalma
	<i>Aludə</i>	tutulmuş, mübtəla; vurulmuş, məftun olmuş
	<i>Antropologiya</i>	insanın və insan irqinin mənsub fiziki təşəkkülü və təkamülü haqqında elmdir
	<i>Antropoloji</i>	antropologiyaya aid olan
	<i>Arxeoloji</i>	arxeologiyaya aid olan
	<i>Aşqar</i>	müəyyən məqsədlə bir şeyə əlavə edilən, qatılan başqa maddə
	<i>Aydın</i>	işıqlı, aylı; nurlu; açıq, təmiz
B	<i>Bacarıq</i>	bilik, təcrübə, vərdiş nəticəsində əldə edilmiş işgörmə qabiliyyəti, təcrübə
	<i>Barelyef</i>	yastı səth üzərində alçaq qabarılı təsvir
	<i>Bədii-estetik</i>	zövqə, incəsənət tələblərinə cavab verən
	<i>Bəşəriyyət</i>	insanlıq, insanlar
	<i>Büdcə</i>	dövlətin və onun idarə və müəssisələrinin illik gəlir və çıxar cədvəli
	<i>Bürç</i>	qədim şəhər hasarının üzərində müşahidə və müdafiə qülləsi
C	<i>Car çəkmək</i>	yüksək səslə camaata hər şeyi xəbər vermək, elan etmək
	<i>Cəngi</i>	qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunda hava
	<i>Cizma-qara</i>	aydın oxunmayan, səliqəsiz, qarışiq yazı

Ç	<i>Çağ</i>	vaxt, zaman
	<i>Çertyoj</i>	bir şeyin müəyyən üsullarla səth üzərində çəkilmiş şərti qrafik təsviri; cizgi
	<i>Çəllək</i>	içində maye şeylər saxlamaq, daşımamaq və s. məqsədlər üçün işlədirən yastıdılı, ortası enli, ətrafına çənbər çəkilmiş taxtadan düzəldilmiş iri qab; taxta vedrə
D	<i>Dərrakə</i>	ağıl, düşüncə, şüur, anlaq
	<i>Dəryaça</i>	süni dəniz, kiçik dəniz
	<i>Diqqət</i>	fikrin, yaxud görmə və eşitmə qüvvəsinin bir obyektnə tərəf yönəlməsi və onun ətrafında cəmlənməsi
	<i>Dilçi</i>	dilçilik alimi, dilşünas
E	<i>Effekt</i>	təsir, nəticə
	<i>Effektivlik</i>	təsir bağışlama qabiliyyəti, təsirlilik
	<i>Ekspedisiya</i>	müəyyən məqsəd üçün qrup halında edilən səyahət; səyahət və ya yürüş iştirakçılarının heyəti, yük və s. şeyləri bir yerdən başqa yerlərə yollamaq üçün müəssisə və ya onun bir şöbəsi; göndərici müəssisə
	<i>Ekspertiza</i>	düzgün qərara gəlmək üçün hər hansı bir məsələnin mütəxəssislər tərəfindən öyrənilməsi, yoxlanması
	<i>Emosional</i>	emosiya ifadə edən, emosiya ilə dolu olan, həyəcanlı
	<i>Epiqrafik</i>	epiqrafikaya aid olan, epiqrafika xarakterində olan
	<i>Estetik</i>	gözəllik, bədiilik pərəstişkarı
Ə	<i>Əbədi</i>	daimi, həmişəlik
	<i>Əcdad</i>	ata-babalar, ulu babalar
	<i>Ənənə</i>	tarixən meydana gələrək nəsildən nəslə keçən adətlər
	<i>Əngəl</i>	maneqə, çətinlik

F	<i>Fağır</i>	aciz, yaziq, məzлum
	<i>Fayda</i>	mənfiət, xeyir
	<i>Folklor</i>	şifahi xalq yaradıcılığı
	<i>Folklorşünas</i>	folklor mütəxəssisi
	<i>Fonoqraf</i>	səsi yazmaq və səsləndirmək üçün cihaz; səsyazan
	<i>Funksional</i>	bir şeyin quruluşundan deyil, fəaliyyətindən asılı olan
G	<i>Geodeziya</i>	yerin ölçülərini, formasını, qravitasiya sahəsinin və səthindəki ölçüləri öyrənən elm sahəsi
	<i>Geoloji</i>	geologiyaya aid olan, geologiya ilə əlaqədar olan
	<i>Girdə</i>	dairəvi, dairə şəkilli
	<i>Gübrə</i>	bitkiləri daha yaxşı qidalandırmaq və məhsuldarlığı artırmaq üçün torpağa qatılan üzvi və qeyri-üzvi maddə
H	<i>Heroqlif</i>	ideoqrafik yazı sistemində heca və ya səs bildirən fiqurlu işarə
	<i>Həmyaşid</i>	bir başqası ilə bir yaşda olan, həmyaş
	<i>Hiddət</i>	qəzəb, acıq, qeyz, hirs, sərtlik
	<i>Hidrogeologiya</i>	geologyanın və hidrologianın, yeraltı suların mənşəyini, hərəkətini və fiziki-kimyəvi xassələrini öyrənən sahəsi
	<i>Hüquqi</i>	hüquqa əsaslanan, hüquq normalarına uyğun olan
X	<i>Xadim</i>	1. xidmət edən; 2. hər hansı ictimai fəaliyyət sahəsində özünü göstərmək, xidmətləri olan şəxs
	<i>Xassə</i>	bir adama və ya nəyəsə məxsus olan hal, başqalarında olmayan keyfiyyət
	<i>Xilafət</i>	ərəb xəlifələrinin hakimiyyət dövrü; ərəb istilaları nəticəsində yaranmış, başında xəlifənin durduğu feodal dövləti

İ	<i>Ictimai</i>	insan cəmiyyətinə aid olan
	<i>Ictimaiyyətçi</i>	ictimai işlərdə, ictimai həyatda fəal iştirak edən adam
	<i>İdeoqrafiya</i>	ideoqramlar vasitəsilə yazı
	<i>İxtisar</i>	qısaltma, azaltma
	<i>İxtisas</i>	elmin, texnikanın, sənətin, yaxud incəsənətin ayrıca sahəsi
	<i>İmperator</i>	padşahın, hökmdarın ən yüksək titulu və bu titulu daşıyan şəxs
	<i>İmprovizasiya</i>	hazırlaşmadan şeir, ya nitq söyləmə, mahni oxuma və ya musiqi çalma
	<i>İnfeksiya</i>	yoluxucu xəstəlik törədən mikroorganizmin orqanizmə girməsi, yoluxma; mikrob
	<i>İnformasiya</i>	məlumatlar məcmusu
	<i>İntensiv</i>	gərgin, güclü, qızğın; daha böyük səmərə verən
	<i>İntihar</i>	özünü öldürmə
	<i>İrq</i>	mənşə və bəzi irsi xüsusiyyətlərinə görə bir olan tarixən təşəkkül tapmış insanlar qrupu
	<i>İrs</i>	sahibinin ölümündən sonra başqasının (övladın və ya yaxın qohumların) ixtiyarına keçən mal, mülk və s. miras; əvvəlki əsrlərdən, böyük şəxsiyyətlərdən qalmış mədəniyyət əsəri
	<i>İstila</i>	bir ölkəni zorla alma, ələ keçirmə
	<i>İstismar</i>	hər hansı bir əməli məqsəd üçün sistematik istifadə etmə, faydalananma; istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyət sayəsində insanların bir qisminin başqalarının əmək məhsulunu mənimseməsi
	<i>İsgüzar</i>	bacarıqlı, işbacaran
	<i>İşgal</i>	hər hansı bir dövlətin hərbi qüvvələri tərəfindən başqa dövlətin torpağının tutulması
	<i>İttiham</i>	birinə qarşı irəli sürülən günah, təqsir, suç

J	<i>Jurnalist</i>	jurnalistika ilə məşğul olan peşəkar ədəbi işçi
	<i>Jurnalistika</i>	jurnallarda, qəzetlərdə ədəbi-publisistik fəaliyyət, dövri nəşrlərin məcmusu
K	<i>Kara gəlmək</i>	işə yaramaq, xeyir gətirmək
	<i>Keyfiyyət</i>	bir şey və ya şəxsi başqasından fərqləndirən xüsusiyyət, əlamət; bir şeyin dəyərlilik, yararlılıq, ləyaqət dərəcəsi
	<i>Kəhriz</i>	yeraltı su yolu, su kəməri
	<i>Kollec</i>	bir sıra ölkələrdə orta və ya ali məktəb
	<i>Konfrans</i>	müəyyən məsələləri müzakirə və həll etmək üçün partiya, ictimai və s. təşkilat nümayəndələrinin, habelə hökumət nümayəndələrinin müşavirəsi, yığıncağı
	<i>Konqres</i>	geniş miqyaslı beynəlxalq qurultay, müşavirə, yığıncaq
	<i>Konservasiya</i>	nəyinsə uzun müddət saxlanması üçün xüsusi emal; uzun müddət formasını itirmədən saxlamaq
	<i>Körpə</i>	südəmər, çağə
	<i>Qala</i>	uzun müddət içində qapanıb düşmənə müqavimət göstərmək üçün möhkəm müdafiə tikililəri və vasitələri olan istehkam
Q	<i>Qalib</i>	üstün gələn, qələbə çalan
	<i>Qeyri-adi</i>	adi olmayan, görünməmiş
	<i>Qiğılçım</i>	yanar, yaxud qızarmış bir şeydən sıçrayan od zərrələri
	<i>Qrafem</i>	yazılı nitqin ən kiçik vahidi; hərf
	<i>Qraviürə</i>	hər hansı bir bərk materialın (metal, ağaç, şüşə və s.) hamar üzündə qazılmış və ya aşındırılmış şəkil, naxış
	<i>Qurum</i>	qurmaq işi, quruluş, təşkilat
	<i>Quyu</i>	su, neft, qaz çıxarmaq və s. məqsədlər üçün silindr şəklində qazılmış dərin və ya dayaz çuxur
	<i>Qüllə</i>	sütunşəkilli uca tikili, bina
	<i>Qüsür</i>	eyib, nöqsan, çatışmayan cəhət

L	<i>Labirint</i>	dolanbaclıq və dolasılıqlıq, qarışılıqlıq; çıxılması çətin, dolanbac və dolasılıq yolları olan böyük bina
	<i>Layiq</i>	münasib, yaraşan
	<i>Lətfəfət</i>	lətiflik, yumşaqlıq, xoşluq; gözəllik, məlahət, qəşənglik
M	<i>Maliyyə</i>	dövlətə, yaxud ayrı-ayrı şəxslərə məxsus pul vəsaiti; pul işlərinin təşkili, pul dövriyyəsi
	<i>Media</i>	dövri mətbuat
	<i>Memarlıq</i>	binaları layihələndirmə, tikmə və bədii cəhətdən tərtib etmə sənəti
	<i>Məhdud</i>	əhatə olunmuş, dövrələnmiş, hüdudlanmış
	<i>Məkan</i>	bir adamın sakın olduğu yer, oturulan yer, yurd
	<i>Məlumat</i>	bir şey haqqında bilik
	<i>Mənimsəmək</i>	bir işi görüb-götürmək, öyrənmək, özünə aşılamaq; qanunsuz olaraq başqasının malına, puluna sahiblənmək
	<i>Mənsubiyət</i>	mənsub olma, aid olma
	<i>Mərhələ</i>	bir şeyin inkişafında keyfiyyətcə öz xüsusiyyətləri olan dövr
	<i>Minarə</i>	azan vermək üçün məscidlərin yanında və ya üstündə ucalan qüllə
	<i>Missioner</i>	xristian olmayan əhali arasında xristianlığı yaymaq üçün xristian kilsəsi tərəfindən göndərilən şəxs
	<i>Modern</i>	ən yeni, müasir
	<i>Möhtəşəm</i>	öz əzəməti, böyüklüyü, həşəməti ilə insanı valeh edən; əzəmətli
	<i>Müasir</i>	indiki dövrdə olan; başqası ilə bir əsrər, bir dövrdə yaşamış olan və yaşayan
	<i>Mübadilə</i>	bir şey verib əvəzində başqa bir şey almaq; dəyişmə
	<i>Mübahisə</i>	bir işi, məsələni və s. müzakirə etdikdə öz fikrini qoruyan, sübut etməyə çalışanlar arasında başlanan bəhs, deyişmə
	<i>Mücərrəd</i>	konkret varlıqla əlaqəsi olmayan, ancaq xəyalda təsəvvür edilə bilən

M	<i>Müdaxilə</i>	başqasının işinə, münasibətinə qarışma
	<i>Müddəə</i>	bir şeyə əsaslanaraq irəli sürürlən fikir, iddia, tezis
	<i>Müdrik</i>	dərin dərrakəli, çox ağıllı; aqıl, dünyagörmüş
	<i>Mühasib</i>	buxalter, hesabdar
	<i>Mühazırə</i>	ali məktəbdə hər hansı bir fənnin professor və ya müəllim tərəfindən şifahi şərhi
	<i>Müxbir</i>	yerlərdən xəbər yiğib göndərən qəzet, jurnal, radio, televiziya və başqa məlumat orqan işçisi
	<i>Müqayisə</i>	oxşar və fərqli cəhətlərini, yaxud birinin o birisindən üstünlüyünü müəyyənləşdirmək üçün qarşılaşdırma, tutuşdurma
	<i>Müşahidə</i>	diqqətlə baxan, nəzər yetirmə, seyr etmə
	<i>Müşahidəçi</i>	müşahidə edən, müşahidə aparan, göz qoyan adam
	<i>Mütəfəkkir</i>	dərin fəlsəfi fikir sahibi olan adam
	<i>Mütəxəssis</i>	elm və ya texnikanın müəyyən sahəsində xüsusi biliyi olan, müəyyən ixtisas almış adam
	<i>Neon</i>	havanın tərkibinə daxil olan rəngsiz və iysiz qaz
N	<i>Nəhəng</i>	son dərəcə böyük, iri, çox yekə, azman
	<i>Nəqş</i>	naxış
O	<i>Obelisk</i>	yuxarıya doğru getdikcə nazikləşən, yonulmuş daş sütündən ibarət abidə
	<i>Obraz</i>	obyektin insan şüurunda obyektiv inikas forması; surət
	<i>Opponent</i>	mübahisədə, müzakirədə disputda və s.-də birinin fikrinə, dəlilikinə, mülahizəsinə etiraz, yaxud onları təkzib ilə çıxış edən şəxs
	<i>Ovdan</i>	suyu yiğib saxlamaq üçün üstü tikili yeraltı hovuz

P	<i>Panteon</i>	Qədim yunanlarda və romalılarda: bütün allahların şərəfinə tikilmiş məbəd
	<i>Partitura</i>	çoxsəsli musiqi əsərinin bütün partiyalarının məcmusu
	<i>Pedaqogika</i>	tərbiyə, təlim və tədrisin forma və metodlarını öyrənən elm
	<i>Pedaqoji</i>	pedaqoqla əlaqədar olan
	<i>Pedaqoq</i>	sənəti müəllimlik və tərbiyəçilikdən ibarət olan adam
	<i>Perqament</i>	kağız icad olunana qədər üstündə yazı yazmaq üçün istifadə olunan xüsusi surətdə işlənmiş heyvan dərisi
	<i>Petroqlif</i>	daş, qaya üzərindəki rəsmlər
	<i>Pərakəndəlik</i>	bir yerdə və müntəzəm halda olmayan; nizamsız, qarma-qarışlıq, dağınış
	<i>Piktoqrafiya</i>	qədim yazı növü, şəkli yazı
	<i>Platforma</i>	möhkəm materialla örtülü hündür, düz meydança, səki
	<i>Prizma</i>	iki üzü bərabər və uyğun tərəfləri paralel çoxbucaqlı; baxış bucağı
	<i>Psixiatr</i>	ruhi xəstəliklər həkimi
R	<i>Psixolog</i>	psixologiya mütəxəssisi; insan psixologiyasının incəliklərini bilən
	<i>Rapsodiya</i>	Qədim yunan səyyar xanəndələrinin (rapsodların) simli musiqi alətinin müşayiəti ilə ifa etdikləri epik nəğmələr
	<i>Regenerasiya</i>	itirilmiş və ya zədələnmiş hissələrin bərpa edilməsi
	<i>Rekonstruksiya</i>	abidələrin bərpası
	<i>Rəyçi</i>	rəy yazan adam, rəy müəllif
	<i>Ritm</i>	bir şeyin bu və ya başqa şəkildə növbələnməsi; müntəzəmlik

S	<i>Sac</i>	üzərində lavaş, yuxa, bozlamac, qutab və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairəşəkilli çuqun və ya dəmir lövhə
	<i>Senat</i>	Qədim Romada yüksək hakimiyyət orqanı
	<i>Səlis</i>	rəvan, sərbəst, axıcı, hər cəhətdən mükəmməl
	<i>Səmərə</i>	fayda, mənfəət, xeyir
	<i>Sərbəst</i>	başqasından asılı olmayan, müstəqil
	<i>Sərvət</i>	var, dövlət
	<i>Səyyar</i>	hərəkət edən, gəzən, dolsan; bir yerdə durmayan, yerini dəyişdirən, daim bir yerdə durmayıb istənilən yerə daşınan
	<i>Sığmaq</i>	yerləşmək, girə bilmək
	<i>Simpozium</i>	hər hansı bir xüsusi elmi məsələyə dair beynəlxalq müşavirələrin adı
	<i>Sintez</i>	birləşmə, ümumiləşmə, qovuşma
	<i>Stasionar</i>	daim, həmişə bir yerdə olan, yerini dəyişməyən; ambulatoriyada deyil, xəstəxanada müalicə edilən; sabit, hərəkətsiz
	<i>Strategiya</i>	geniş miqyasda hərbi əməliyyat, müharibə hazırlama və aparma sənəti
	<i>Süni</i>	təbii deyil, insan əli ilə düzəldilmiş, əslində olduğu kimi düzəldilmiş; saxta
Ş	<i>Şaquli</i>	şaqul kimi yuxarıdan aşağıya enən
	<i>Şelf</i>	materikin su altında 200 metrə qədər dərinlikdə olan davamı, hissəsi
	<i>Şəbəkə</i>	ağacdan, metaldan, daşdan, məftildən qayrılmış tor, hörgü, barmaqlıq; ornament
	<i>Şifr</i>	gizli yazı üçün şərti işarələr sistemi
	<i>Şüur</i>	dərrakə, anlaq, düşünmə, dərk etmə, anlama qabiliyyəti

T	<i>Talan</i>	əhalinin hər hansı milli və ya ictimai qrupuna qarşı quldurcasına çıxış; mal-mülkün qarət edilməsi
	<i>Terror</i>	öz siyasi və sinfi düşmənlərinə qarşı onları cismən məhv etməyə qədər zorakı tədbirlər siyasəti
	<i>Tezis</i>	doğruluğu sübut edilməli olan müddəə
	<i>Tədqiq</i>	bir şeyi və ya onun xüsusiyyətlərini öyrənmək, elmi cəhətdən araştırmaq
	<i>Tədricən</i>	yavaş-yavaş, az-az
	<i>Təfəkkür</i>	insanın fikirləşmək, düşünmək, nəticə çıxarmaq bacarığı
	<i>Təkid</i>	bir şeyin üstündə durma; israr etmə, israrla tələb etmə; israr
	<i>Tələffüz</i>	bir hərfi və ya sözü, kəlməni söyləmə xüsusiyyəti, tərzi
	<i>Tərtib</i>	ayrı-ayrı hissələri seçib birləşdirərək tam bir şey əmələ gətirmə, yaratma
	<i>Tərz</i>	üsul, qayda
	<i>Təsdiq</i>	deyilən sözün, başqasının mülahizəsinin, yaxud bir sənədin, faktın və s. gerçək olduğunu iqrar etmə, təsdiqləmə
	<i>Təsis</i>	əsasını, binasını, təməlini qoyma; qurma, yaratma
	<i>Təşəbbüs</i>	bir işə başlama
	<i>Təşrif gətirmək</i>	öz gəlişi ilə bir şəxsi və ya yeri şərəfləndirmə; gəlmək, buyurmaq
	<i>Tətbiq</i>	həyata keçirmə, icra etmə
	<i>Təyinat</i>	kurs, məktəb və s. qurtarmış mütəxəssislərin müəyyən yerlərə işə təyin etmə, göndərmə
	<i>Tövsiyə</i>	necə hərəkət etmək, bir işi necə görmək haqqında təklif, məsləhət, tapşırıq

Ü	<i>Üfűq</i>	göyün yer və ya su səthi ilə bitişik kimi görünən xətti
	<i>Ünsiyyət</i>	qarşılıqlı münasibət, əlaqə, yaxınlıq, ülfət
	<i>Üsul</i>	hər hansı işdə tətbiq edilən sistem, yol, qayda, tərz, metod
V	<i>Vəhdət</i>	birlik, bütövlük, bölünməzlik
	<i>Vərdiş</i>	təcrübə, təkrarlama və çox işləmək nəticəsində əldə edilən iş bacarığı
	<i>Vəsiyyət</i>	ölərkən bir şəxsin öz övladına, yaxud yaxınlarına verdiyi tapşırıq, son söz
	<i>Vücud</i>	olma, varlıq, mövcud olma, var olma
Y	<i>Yamac</i>	dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya mayılı səthi
	<i>Yayla</i>	dağlıqda olan düzən yerlər
	<i>Yaylaq</i>	sərinliyinə görə yay istirahəti üçün əlverişli olan dağ yeri
	<i>Yığcam</i>	dağınıq olmayan; qısaca, müxtəsər, qısa toplu; kiçik, lakin səliqəli, hər şey öz yerində
	<i>Yiyələnmək</i>	zorla və qeyri-qanuni surətdə bir şeyə sahib olma
Z	<i>Zəbt</i>	silah gücü ilə zorla tutma, ələ keçirmə, hakimiyyət altına alma
	<i>Zinət</i>	bəzək, süs, yaraşıq
	<i>Zona</i>	hər hansı bir ümumi əlamətinə görə səciyyələnən müəyyən ərazi sahəsi; qurşaq, rayon

DƏRSLİKDƏ İXTİSARLA VERİLMİŞ ŞƏXS ADLARI

<i>A.Səhhət</i>	—	Abbas Səhhət
<i>B.Vahabzadə</i>	—	Bəxtiyar Vahabzadə
<i>C.Cabbarlı</i>	—	Cəfər Cabbarlı
<i>C.Rumi</i>	—	Cəlaləddin Rumi
<i>Ə.Babayeva</i>	—	Ələviyyə Babayeva
<i>Ə.Cavad</i>	—	Əhməd Cavad
<i>Ə.Cəfərzadə</i>	—	Əzizə Cəfərzadə
<i>Ə.Hacızadə</i>	—	Əlibala Hacızadə
<i>Ə.Haqverdiyev</i>	—	Əbdürəhim bəy Haqverdiyev
<i>Ə.Məmmədxanlı</i>	—	Ənvər Məmmədxanlı
<i>Ə.Nicat</i>	—	Əlisa Nicat
<i>Ə.Vəliyev</i>	—	Əli Vəliyev
<i>F.Eyvazlı</i>	—	Fərman Eyvazlı
<i>F.Manuil</i>	—	Fil Manuil
<i>G.Hüseynoğlu</i>	—	Gülhüseyn Hüseynoğlu
<i>H.Abbaszadə</i>	—	Hüseyn Abbaszadə
<i>X.R.Ulutürk</i>	—	Xəlil Rza Ulutürk
<i>İ.Əfəndiyev</i>	—	İlyas Əfəndiyev
<i>İ.Hüseynov</i>	—	İsa Hüseynov
<i>İ.Nəsimi</i>	—	İmadəddin Nəsimi
<i>İ.V.Höte</i>	—	İohan Volfqanq Höte
<i>İ.Şixlı</i>	—	İsmayıł Şixlı
<i>K.Uşinski</i>	—	Konstantin Uşinski
<i>Q.Kazımov</i>	—	Qəzənfər Kazımov
<i>L.Şefler</i>	—	Leopold Şefler
<i>L.Vinçi</i>	—	Leonardo da Vinçi

<i>P.Ruffini</i>	—	Paolo Ruffini
<i>M.Ə.Sabir</i>	—	Mirzə Ələkbər Sabir
<i>M.Hüseyn</i>	—	Mehdi Hüseyn
<i>M.İbrahimov</i>	—	Mirzə İbrahimov
<i>M.Qorki</i>	—	Maksim Qorki
<i>M.Şirvani</i>	—	Mahmud Şirvani
<i>N.Gəncəvi</i>	—	Nizami Gəncəvi
<i>N.Nərimanov</i>	—	Nəriman Nərimanov
<i>N.Tusi</i>	—	Nəsrəddin Tusi
<i>N.Vuyçiç</i>	—	Nik Vuyçiç
<i>S.Dağlı</i>	—	Seyfəddin Dağlı
<i>S.Ə.Şirvani</i>	—	Seyid Əzim Şirvani
<i>S.Qədirzadə</i>	—	Salam Qədirzadə
<i>S.Rəhman</i>	—	Sabit Rəhman
<i>S.Şirazi</i>	—	Sədi Şirazi
<i>S.Vurğun</i>	—	Səməd Vurğun
<i>Ş.Nəzirli</i>	—	Şəmistan Nəzirli
<i>T.Ş.Simurq</i>	—	Tağı Şahbazi Simurq
<i>U.Barter</i>	—	Uilyam Barter
<i>Ü.Hacıbəyli</i>	—	Üzeyir Hacıbəyli
<i>Y.V.Çəmənzəminli</i>	—	Yusif Vəzir Çəmənzəminli

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. "Ailəm" jurnalı, Bakı, 2008–2009.
2. A.Qurbanov. Ümumi dilçilik, 2 cilddə, Bakı, "Elm", 2011.
3. A.Nəbiyev. Azərbaycan folklorunun janrları. ADU, 1983.
4. Atalar sözü. Bakı, "Yazıcı", 2010.
5. "Ayna uşaq ensiklopediyası", 2004.
6. "Azərbaycan" jurnalı, 2016-cı il, №5.
7. "Azərbaycan" jurnalı, 2009-cu il 31 oktyabr.
8. Azərbaycan nağılları. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005.
9. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006.
10. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, 2021.
11. Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.
12. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı, "Yazıcı", 1990.
13. Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.
14. Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası. Bakı, 2014.
15. C.Cabbarlı. Əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2004.
16. C.Məmmədquluzadə. Əsərləri, "Şərq-Qərb", 2004–2005.
17. "Ədəbi proses–2015". AMEA, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstututunun nəşri. Bakı, 2016.
18. Ə.Haqverdiyev. Əsərləri. Bakı, "Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı", 1957.
19. Ə.Nicat. Qızılbaşlar. Bakı, "Yazıcı", 1983.
20. "Füyuzat" jurnalı, Bakı, 2009–2010.
21. "Füyuzat" jurnalı, Bakı, 2014, №5.
22. X.R.Ulutürk. Taparam səni. Bakı, "Yazıcı", 1980.
23. "İşiq" jurnalı, Bakı, 2013, №3.
24. Q.İllkin. Köhnə Bakını tanıayırsanmı. Bakı, "Şirvannəş", 2004.
25. Q.Kazımov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, "Elm və təhsil", 2010.
26. M.Araz. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2010.

27. M.Ə.Sabir. Hophopnamə. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004.
28. M.İbrahimov. Böyük dayaq. Bakı, “Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 1957.
29. M.Səməd. Adı və qeyri-adi Səttar. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2015.
30. M.Səməd. Yaşıdlarımızın yaddaşı. Bakı, “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2003.
31. Muxtar Cəfərov, Samir Ramizoğlu. Ağıla və qəlbə işiq saçan sözlər. Bakı, 2009.
32. N.Abdullayev, F.Xalıqov. Nitq mədəniyyəti. Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2006.
33. “Naşir” jurnalı. “Təhsil” nəşriyyatı, 2011.
34. N.Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Bakı, “Yazıcı”, 1983.
35. N.Gəncəvi. Xəmsə. Bakı, “Gənclik”, 1981.
36. R.Əfəndi. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
37. Sadiq Zaman. Qızıl balıq. Bakı, “Nurlan”, 2005.
38. S.Dağlı. Bahar oğlu. Bakı, “Gənclik”, 1971.
39. S.Sadıxova. Orta əsr Azərbaycan geyimləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
40. S.Sadıxova. XIX əsr Azərbaycan geyimləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
41. S.Vurğun. Əsərləri. Bakı, Elm, 1986.
42. V.Əliyev. Gəmiqaya abidələri. Bakı, “Əbilov, Zeynalov və oğulları”, 2005.
43. Deutsch.punkt 3. Gymnasium. Sorach-, Lese- und Selbstlernbuch. 2007.
44. <http://www.cazibe.info/ugur-hekayeleri/balaca-agilli-bir-usaq-3565/>
45. <http://www.psixoloq.az/2017/04/30/nifr%c9%99ti-%ur%c9%99yind%c9%99-n%c9%99-q%c9%99d%c9%99r-g%c9%99zdir%c9%99-bil%c9%99rs%c9%99n/>
46. <http://www.stories-for-children.ca/potatoes.php>

Buraxılış məlumatı

AZƏRBAYCAN DİLİ 10

*Ümumi təhsil müəssisələrinin 10-cu sinifləri üçün
Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə*

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Tofiq Hacıyev**
Samirə Bektaşı
Yegana Hüseynova

Buraxılışa məsul	Rafiq Kazımov
Dizayner və səhifələyici	Ələkbər Kərimov
Üz qabığının dizaynı	Nurlan Nəhmətov
Korrektorlar:	Nigar Əliyeva
Texniki redaktor	Nübar Qarayeva
Baş redaktor	Sevinc Yusifova
Texniki direktor	Samirə Bektaşı
Naşriyyat direktoru	Allahverdi Kərimov
	Sevil İsmayılova

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi: 2022-056

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-naşriyyat həcmi 9,2. Fiziki çap vərəqi 13. Formatı 70x100^{1/16}.

Kəsimdən sonra ölçüsü: 165x240. Səhifə sayı 208.
Şriftin adı və ölçüsü: məktəb qarnituru 10-12. Ofset kağızı. Ofset çapı.

Sifariş Tiraj 7300. Pulsuz. Bakı – 2022

Əlyazmanın yiğima verildiyi və çapa imzalandığı tarix:

Çap məhsulunu nəşr edən:
“Şərq-Qərb” ASC
(Bakı, AZ1143, Hüseyn Cavid küç., 111)

Çap məhsulunu istehsal edən:
“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC
(Bakı, AZ1052, F.Xoyski küç., 121A (149))

Pulsuz

Əziz məktəbli!

Bu dərslik size Azərbaycan dövləti tərəfindən
bir dərs ilində istifadə üçün verilir.

O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri
qazanmaq üçün size etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq,
onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli
saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli
yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Size təhsildə uğurlar arzulayırıq!

